

Procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju

Tominac, Andreja

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:336447>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-14**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Andreja Tominac

**PROCJENJIVANJE
VJERODOSTOJNOSTI IZVORA
INFORMACIJA U DIGITALNOM
OKRUŽENJU**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu

Faculty of Humanities and Social Sciences

Andreja Tominac

**ASSESSING CREDIBILITY OF
INFORMATION IN THE DIGITAL
ENVIRONMENT**

DOCTORAL DISSERTATION

Zagreb, 2022

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Andreja Tominac

**PROCJENJIVANJE
VJERODOSTOJNOSTI IZVORA
INFORMACIJA U DIGITALNOM
OKRUŽENJU**

DOKTORSKI RAD

Mentorica:

prof. dr. sc. Sonja Špiranec

Zagreb, 2022.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Andreja Tominac

ASSESSING CREDIBILITY OF INFORMATION IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:

Sonja Špiranec, PhD

Zagreb, 2022

INFORMACIJE O MENTORICI

Prof. dr. sc. Sonja Špiranec rođena je 1974. godine u Düsseldorfu, SR Njemačka. Osnovnu i srednju školu završila je u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala je 1998. godine informacijske znanosti (smjer bibliotekarstvo) i njemački jezik i književnost. Iste se godine zapošljava u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Poslijediplomski studij upisuje 2001. godine pri Odsjeku za informacijske znanosti, na koji 2004. prelazi kao znanstvena novakinja. Magistrirala je 2005. godine i obranila rad pod naslovom: *Obrazovanje korisnika u visokoškolskim knjižnicama: novi pristupi u mrežnom okruženju*. Doktorirala je 2007. godine s temom: *Model organizacije informacija u elektroničkoj obrazovnoj sredini*. Godine 2008. izabrana je u znanstveno-nastavno zvanje docentice, a u znanstveno-nastavno zvanje izvanredne profesorice 2013. godine. Voditeljicom Izvanrednog studija informacijskih znanosti imenovana je u lipnju 2011., a u listopadu 2011. imenovana je predstojnicom Zavoda za informacijske studije.

Od 2004. godine sudjeluje u izvođenju nastave na preddiplomskom, diplomskom i poslijediplomskom studiju Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti u Zagrebu. Autorica je dviju monografija kao i niza članaka u znanstvenim i stručnim domaćim i međunarodnim časopisima. Redovito sudjeluje na međunarodnim znanstvenim konferencijama objavljujući radove u zbornicima skupova, recenzira radove i obnaša funkcije u međunarodnim konferencijskim odborima (INFuture, INTED, EDULearn, Bobcatsss, ICMW). Sudjeluje i u međunarodnim projektima (Intenzivni program Erasmus 2011. 2012. i 2013.: Akademska ljetna škola Library, Information and Cultural Management Information and Communication Technology in supporting the educational process). Od 2006. sudjeluje u različitim projektima, inicijativama i skupovima UNESCO-a posvećenih informacijskoj i medijskoj pismenosti. Godine 2012. sa suradnicima sa Sveučilišta Hacettepe iz Ankare pokreće međunarodnu konferenciju ECIL (European Conference on Information Literacy), kojom i supredsjeda.

Područja interesa dr. sc. Sonje Špiranec su: Organizacija informacija (sadržajno označivanje) i predmetni pristup; Pretraživanje informacija; Vrednovanje i vjerodostojnost informacija; Informacijsko ponašanje i prakse.

Prof. dr. sc. Sonja Špiranec je do sada radila i na 7 znanstvenih projekata: Organizacija, upravljanje i razmjena znanja u elektroničkom obrazovnom okruženju (šifra projekta 130-1301799-1755); Organizacija informacija i znanja u elektroničkom obrazovnom okruženju (šifra projekta: 0130462); ERASMUS: Akademska ljetna škola Library, Information and Cultural Management i Information; ERASMUS: Communication Technology in supporting

the Educational Process; COST Action 1210: Analyzing the dynamics of information and knowledge landscapes (KNOWeSCAPE); RACOSS: Znanstvena aktivnost, suradnja i orijentacija istraživanja u društvenim znanostima u Hrvatskoj i ostalim postsocijalističkim europskim zemlja; Hrvatska zaklada za znanost (IP-09-2014-9351).

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu predaje na 7 kolegija: Digitalne obrazovne knjižnice; Informacijska pismenost; Osnove informacijske pismenosti; Elektronička obrazovna okruženja; Sustavi za označivanje i pretraživanje 1; Sustavi za označivanje i pretraživanje 2; Epistemologija informacijske znanosti.

Prof. dr. sc. Sonja Špiranec je do sada objavila 2 monografije i 1 priručnik. Autorica i koautorica je 14 poglavlja u knjigama, urednica je u 11 knjiga. Također, kao autorica i koautorica objavila je 31 rad u znanstvenim časopisima te 52 rada u zbornicima sa znanstvenih skupova. Do sada je bila mentor na 4 doktorske disertacije i 3 diplomska rada.

ZAHVALE

Zahvaljujem mentorici prof. dr. sc. Sonji Špiranec na vođenju, savjetima i svakoj izdvojenoj minuti razgovora kroz stvaranje ove disertacije te na toplim riječima ohrabrenja i podršci u kriznim trenucima.

Hvala prijateljima i kolegama koji su bili spremni pomoći svojim savjetima i znanjem kada god je bilo potrebno.

Zahvaljujem roditeljima što su vjerovali u mene i svojom podrškom doprinijeli mojoj ustrajnosti i završetku ove disertacije.

Posebno zahvaljujem svojim najdražima, suprugu Mariju i djeci Tomislavu (22) i Doroteji (6,5), jer su mi bili najveća podrška, puni razumijevanja, strpljenja, ljubavi i topline. Ovu disertaciju posvećujem njima.

SADRŽAJ

SAŽETAK

ABSTRACT

UVOD.....	1
1. DIGITALNO DOBA I DIGITALNI MEDIJI.....	8
1.1 Post-istina i informiranje	11
1.2 Lažne vijesti i dezinformacije.....	17
1.3 Knjižnice i dezinformacije.....	22
Zaključak	27
2. PISMENOSTI DIGITALNOG DOBA	29
2.1 Informacijska pismenost	29
2.1.2 Teorijski pristupi informacijske pismenosti.....	34
2.3 Medijska pismenost	47
2.4 Digitalna pismenost	51
2.5 Metapismenost.....	52
Zaključak	55
3. VJERODOSTOJNOST IZVORA INFORMACIJA I DIGITALNO OKRUŽENJE.....	57
3.1 Procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija	57
3.2 Autorstvo i autoritet.....	64
Zaključak	82
4. ISTRAŽIVANJE.....	84
4.1. Uvod u istraživanje	84
4.2. Istraživanja kriterija vjerodostojnosti informacija– pregled literature.....	85
4.2.1 Kriteriji za vrednovanje izvora informacija u istraživanjima do sredine 1990-tih	86
4.2.2 Kriteriji za vrednovanje izvora informacija u istraživanjima Web okruženja od 1996. do 2005. godine	92
4.2.3. Istraživanja kriterija za vrednovanje izvora informacija u okruženju Weba 2.0	106

4.3 Cilj istraživanja i hipoteze	111
5. METODE RADA I UZORAK	112
5.1 Metoda utemeljene teorije.....	112
5.2 Analiza sadržaja	114
5.3 Uzorak.....	115
6. REZULTATI I DISKUSIJA	121
6.1 Kriteriji za procenjivanje izvora informacija u analognom okruženju	122
6.2 Kriteriji za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju.....	136
6.2.1. Kriterij aktualnost.....	147
6.2.2. Kriterij relevantnosti	150
6.2.3 Kriterij autorstvo	152
6.2.4 Kriterij točnost	160
6.2.5 Kriterij svrha	165
6.2.6 Kriterij objektivnost	167
6.2.7 Kriterij opseg.....	170
6.2.8 Kriterij vrsta izvora i format	171
7. ZAKLJUČAK... ..	176
LITERATURA.....	195
PRILOZI.....	219
ŽIVOTOPIS.....	232

SAŽETAK

Doktorska disertacija *Procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju* donosi pregled literature teorijskih pristupa informacijske pismenosti i vrednovanja izvora informacija u istraživanjima informacijske pismenosti te rezultate istraživanja kriterija za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju.

Od ustanovljavanja standarda i modela informacijske pismenosti i njihove primjene u knjižničnoj praksi od ranih 2000-tih vrednovanje izvora informacija provodi se prema ustanovljenim kriterijima koji potječu iz analognog okruženja. Pristup vrednovanju izvora informacija prema kriterijima ustanovljenima na standardima u literaturi se često kritizira zbog njihove nedovoljne učinkovitosti (Whithworth, 2006). Zasićenost digitalnog informacijskog okruženja velikom količinom podataka i informacija na Webu uvjetovano je brzim razvojem digitalnih tehnologija i participativne kulture proizvodnje, potrošnje i dijeljenja informacija pa iz te perspektive raste potreba da se informacijsko opismenjavanje fokusira na vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju. Informacijsko-komunikacijske tehnologije doprinijele su pojavi novih oblika pismenosti, pri čemu se elementarna pismenost nadograđuje drugim oblicima pismenosti poput informacijske pismenosti, digitalne pismenosti, medijske pismenosti, te u okruženju Weba 2.0 i društvenih medija, metapismenosti (Mackey i Jacobson, 2011) koja integrira različite pismenosti u digitalnom okruženju. Istraživanja pokazuju kako je upravo informacijska pismenost uz digitalnu pismenost temelj za uspješno obrazovanje na svim razinama kako bi generacije koje dolaze bile spremne participirati u društvu kroz aktivno građanstvo, te svojim sposobnostima i kompetencijama doprinositi na tržištu rada, osobnom rastu i razvoju, kvaliteti življenja te stvarati bolje društvo u cjelini. Stalan rast informacijsko-komunikacijskih tehnologija i opterećenja informacijskog okruženja različitim vrstama digitalnih informacija i izvora informacija, mijenja i paradigmu podučavanja informacijske pismenosti pri čemu bi ono trebalo biti usmjereno prema vrednovanju izvora informacija u digitalnom okruženju (Špiranec, 2014), a na to pitanje je stavljen fokus u ovoj disertaciji.

Rad u uvodnom dijelu započinje razmatranjima o digitalnom dobu i društvenog konteksta digitalnih medija u kojemu se odvija proizvodnja i potrošnja informacija. Naglasak je na nekoliko tema koje su poticaj za potrebu vrednovanja izvora informacija u digitalnom okruženju: post-istina i informacije, lažne vijesti i dezinformacije, knjižnice i dezinformacije. Također, daje se pregled ključnih pismenosti u digitalnom dobu, te utvrđuju promjene u teorijskim pravcima informacijske pismenosti. Pregled istraživanja u području vjerodostojnosti izvora informacije posebno je usmjeren na kriterije za vrednovanje izvora informacija i njihovo

definiranje. Autorstvo se u okviru tih istraživanja sagledava kao ključni kriterij za ocjenu vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju s obzirom na prirodu Weba i izostanak kontrole objavljivanja informacija kakvu poznajemo u analognom okruženju.

Cilj istraživanja bio je mapirati teorijski koncept informacijske pismenosti u odnosu na koncept autorstva, utvrditi teorijske pristupe vrednovanju informacija i definirati kriterije i raspon elemenata vrednovanja izvora u digitalnom okruženju.

U svrhu istraživanja postavljene su tri radne hipoteze:

H1: Kriteriji za vrednovanje izvora informacija mijenjali su se kako se mijenjalo informacijsko okruženje od analognog prema digitalnom

H2: Autorstvo je postalo važnije u digitalnom okruženju i okruženju Weba 2.0

H3: Vrednovanje informacija najvažniji je element informacijske pismenosti u digitalnom okruženju

Istraživanje je vođeno na temelju 4 istraživačka pitanja:

IP1: Koji kriteriji su zastupljeni u analognom okruženju, što se sve vrednuje?

IP2: Koji su kriteriji za vrednovanje izvora informacija zastupljeni u digitalnom okruženju?

IP3: Koji kriteriji su konstanta kroz vremenski period od dvadeset godina?

IP4: Koji kriteriji odražavaju, a koji su u raskoraku s recentnim rezultatima istraživanja o informacijskoj pismenosti i vrednovanju informacija?

Kvalitativna metoda utemeljena teorija (eng. *grounded theory*) zbog svoje fleksibilnosti uzeta je kao najprikladnija metoda za prirodu istraživanja u ovoj disertaciji. Uz metodu utemeljene teorije primijenjena je i metoda tematske analize sadržaja.

Analiza rezultata i rasprava temelji se na dva uzorka: 1) uzorak tradicionalnih kriterija za vrednovanje informacija u analognom okruženju; 2) kriteriji za vrednovanje informacija u online vodičima informacijske pismenosti visokoškolskih knjižnica američkih sveučilišta. Primarni podaci prikupljeni su metodom analize sadržaja dostupnih izvora kako bi se utvrdio korpus tradicionalnih kriterija te kriterija u online vodičima informacijske pismenosti u knjižnicama. Tradicionalni kriteriji za vrednovanje informacija su prikupljeni iz ukupno 5 izvora (N=5) koji identificiraju tradicionalne kriterije. Utvrđivanje tradicionalnih kriterija proizlazi iz hipoteze H1: Kriteriji za vrednovanje izvora informacija mijenjali su se kako se mijenjalo informacijsko okruženje od analognog prema digitalnom. Uzorak kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti informacija u tradicionalnom okruženju čini 51 pitanje (N=51) za propitkivanje kriterija: autorstva, točnosti, objektivnosti, aktualnosti, opsegu i ciljane grupa korisnika.

Uzorak kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju se temelji na 16 knjižničnih online vodiča informacijske pismenosti i 61 pitanju. Procijenjeno je da je, zbog velikih preklapanja u kriterijima među knjižnicama općenito, uzorak od 16 knjižnica dobivenih namjernim uzorkovanjem dovoljan da se tematskom analizom sadržaja utvrdi zastupljenost kriterija za vrednovanje izvora informacija te također prepozna postojanje razlika u zastupljenim kriterijima za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju. Preklapanja u kriterijima proizlaze iz razvoja kriterija koje su iznjedreni iz prakse informacijske pismenosti američkih visokoškolskih knjižnica, a temelje se na gotovo identičnim formama općih pitanja za propitkivanje izvora informacija.

Rezultati istraživanja kriterija u literaturi su pokazali kako su, uz tradicionalne kriterije za procjenjivanje vjerodostojnosti informacija istraživani i kriteriji za vrednovanje izvora informacija karakteristični za digitalno informacijsko okruženje, te okruženje Weba 2.0 koji se temelje na društvenoj vjerodostojnosti, ili pobliže, proizlaze iz društvene prakse dok su u analiziranim online vodičima takvi kriteriji jako rijetko zastupljeni pa se tradicionalni kriteriji nastali u analognom okruženju u velikoj mjeri primjenjuju kao opći kriteriji za procjenjivanje vjerodostojnosti različitih izvora informacija u digitalnom okruženju (Ostenson, 2014).

U ovoj disertaciji se za razliku od dosadašnjih istraživanja vrednovanja vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju, koja se temelje na primjeni kriterija za vrednovanje izvora informacija u akademskom istraživačkom prostoru i na studentskoj populaciji ili kod znanstvenika, procjenjivanje vjerodostojnosti informacija istražuje prema tematskoj analizi sadržaja i definiranjem tematskih kategorija koje proizlaze iz samih kriterija za vrednovanje izvora informacija, a primjenjuju se u knjižničnoj praksi. Istraživanje je pokazalo kako se pristup oblikovanju pitanja za propitkivanje izvora informacija u listama kriterija za vrednovanje informacija zastupljenih u online vodičima informacijske pismenosti temelji na istim vrijednostima koja su vrijedila u analognom okruženju, s naglaskom na akademsko obrazovno okruženje. Na osnovu dostupnih istraživanja u literaturi utvrđeni su teorijski pristupi u istraživanjima vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju. Kriterij autorstva se prema istraživanju u listama kriterija najčešće nalazi na prvom mjestu, neovisno procjenjuje li se vjerodostojnost informacija u analognom ili digitalnom okruženju. Ovo istraživanje je također pokazalo kako se u okviru kriterija autorstva u istraženim listama kriterija izdvajaju tematske kategorije koje podupiru vrednovanje izvora informacija na tradiciji uspostavljanja kvalitete teksta u analognom okruženju, a koriste se i za vrednovanje informacija u digitalnom okruženju. Također, istraživanje je pokazalo kako se forma pitanja za propitkivanje izvora

informacija u listama kriterija nije još uvijek u dovoljnoj mjeri usmjerila na osobitosti informacija koje dolaze iz okruženja Weba 2.0.

Kao doprinos na pragmatičnoj razini donosi se matrica kriterija za vrednovanje izvora informacija, koja se u odnosu na postojeće liste kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u knjižničnoj praksi formira na osnovu tematskih kategorija unutar kriterija koje su otvorile prostor za pridruživanje elemenata vrednovanja informacija u digitalnom okruženju. Stoga su pojedinim tematskim kategorijama unutar kriterija pridruženi elementi vrednovanja informacija u okruženju Weba 2.0 koji proizlaze iz istražene dostupne literature. Tako se u ovome istraživanju definira 8 kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju i ukupno 19 tematskih kategorija, 18 iznjedrenih iz kriterija u online vodičima za procjenjivanje vjerodostojnosti informacija i jedna kategorija koja se na osnovu analize literature pridružuje kriteriju Izvor/Format.

Ključne riječi: digitalno doba, vrednovanje izvora informacija, vjerodostojnost informacija, kriteriji za vrednovanje, post-istina

ABSTRACT

Doctoral thesis *Assessing Credibility of Information in the Digital Environment* brings an overview of theoretical approaches to information literacy and evaluating information sources in the context of information literacy research as well as the results of research regarding assessment criteria of information sources in the digital environment.

Since the establishment of standards and models of information literacy, including their application in libraries since early 2000, the evaluation of information sources has been undertaken according to set criteria formed in the analogue environment. Approach to the evaluation of information sources according to the established criteria is often criticised in publications due to its lack of efficiency (Whithworth, 2006). Saturation of digital information environment with a large amount of data and information on the web is caused by a rapid development of digital technology and participatory culture of information production, consumption and sharing; therefore, there is a growing need for information literacy with the focus on evaluating information sources in digital environment. Information and communication technologies have contributed to the emergence of new forms of literacy wherein the elementary literacy is expanded by other forms of literacy such as information literacy, digital literacy, media literacy as well as metaliteracy in the context of Web 2.0 and social media environment (Mackey & Jacobson, 2011) which integrates different forms of literacies in the digital environment. Research has shown that information literacy along with digital literacy represents a foundation for successful education on all levels so that the new generations may be prepared to participate in the society through active citizenship and use their skills and competencies to contribute to the labour market, their personal growth and development and the quality of life whilst generating a better society.

Constant development of information and communications technologies as well as the overloading of information environment with different kinds of digital information and sources of information, generates changes in the paradigm of information literacy teaching with the evaluation of information sources in the focus (Špiranec, 2014) which is also the basis of this Ph.D. thesis.

In the introductory part of the thesis, the author discusses the digital age and the social context of digital media in which production and consumption of information takes place. Special focus is on several topics that emphasize the need for the evaluation of information sources in the digital environment: post-truth and information, fake news and disinformation, and libraries and disinformation. Additionally, a review of key literacies in the digital age is given with the

established differences in the theoretical directions of information literacy. Research review in the field of information source credibility is particularly directed towards the criteria for the evaluation of information sources as well as for defining them. In the context of the above-mentioned research, the authorship is the key criterion for the evaluation of information source credibility in the digital environment considering the Web characteristics and lack of control when it comes to information publication present in the analogue environment.

The research aim is mapping the theoretical concept of information literacy in relation to the concept of authorship, determining theoretical approaches to information evaluation and defining criteria and range of elements for the evaluation of sources in the digital environment.

The following working hypotheses have been defined:

H1: Criteria for the evaluation of information sources have been changing from analogue to digital, in line with the information environment.

H2: Authorship has become more important in the digital environment and Web 2.0 environment.

H3: Evaluation of information is the most important element of information literacy in the digital environment.

The following questions were the guiding principles in this research:

RQ1: Which criteria are encompassed in the analogue environment, what is being evaluated?

RQ2: Which criteria are encompassed in the digital environment for the evaluation of information?

sources?

RQ3: Which criteria have been constant throughout the period of twenty years?

RQ4: Which criteria represent the most recent research results regarding information literacy and information evaluation, and which are in contrast with them?

Due to its flexibility, qualitative grounded theory has been deemed the most suitable and was therefore used in this research. This particular method is based on an inductive method of data collection, their categorisation and additional connecting to form key concepts, and since there is no firm empirical and grounded literature for the research problem in this thesis, it was chosen as the primary research method. Specifically, grounded theory in this research is applied to the research of criteria for the evaluation of information sources in the analogue and digital environments.

Thematic content analysis method was applied besides the grounded theory.

Analysis of the results and the discussion are based on two samples: 1) traditional criteria for information evaluation in the analogue environment sample; 2) criteria for information evaluation in the online guides of the US university libraries. Primary data were collected using the method of content analysis of available sources in order to determine the corpus of traditional criteria as well as the criteria in the online guides on information literacy in libraries. The traditional criteria were collected from the total of five sources (N=5). Determining the traditional criteria emerges from the first working hypothesis H1: Criteria for the information sources evaluation have been changing from analogue to digital in line with the information environment. The criteria for the evaluation of information credibility in the traditional environment are based on 51 questions (N=51) for establishing the criteria of: authorship, accuracy, objectivity, currency, coverage and focus group. Research has shown that the evaluation of information sources in the analogue environment encompasses the evaluation of text information and stems from two elementary directions that generally go in line with the criteria that librarians apply when evaluating and forming library collections. The first one encompasses the initial evaluation of information sources starting from evaluating bibliographic records in the library catalogue whilst questioning its basic elements: author, title, edition, publisher, date/year of publication. The second one refers to the actual evaluation of the content or text, and it encompasses two categories of evaluation, text analysis and questioning of text credibility or sources of information via a group of criteria for evaluation as well as the application of those criteria during the reading process. The criteria for evaluating the credibility of information sources in the digital environment sample are based on 16 online library guides to information literacy and 61 questions. Due to a significant overlapping in the library criteria in general, it has been assumed that the sample of 16 libraries selected via purposeful sampling would be enough to use thematic content analysis in order to determine the representation of the criteria for the evaluation of information sources as well as to identify differences in the applied criteria for the evaluation of information sources in the digital environment. Overlapping in the criteria has resulted from the development of the criteria that have emerged from the practice of information literacy of the US university libraries which are based on almost identical forms of general questions for the evaluation of information sources. Criteria research results have shown that besides traditional criteria for the evaluation of information credibility, the research also included the criteria for the evaluation of information sources typical of digital information environment as well as Web 2.0 environment that are based on social credibility, or more closely, that come out of social practice whilst in the

analysed online guides of information literacy such criteria are seldom used. For that reason, traditional criteria that emerged in the analogue environment are mostly applied as general criteria for evaluating the credibility of different sources of information in the digital environment (Ostenson, 2014).

In contrast to the previous research of evaluating the credibility of information sources in the digital environment, that are based on the application of criteria for evaluating information sources in academic research environment and on student population or with scientists, in this thesis the evaluation of information credibility is researched according to thematic content analysis and defining thematic categories that emerge from the criteria for evaluating sources of information and are applied in library practice. Research has shown that the approach used in formulating questions for evaluating the sources of information in the criteria list encompassed in online guides for evaluating information is based on the same values that were applied in the analogue environment, with the focus on academic environment.

Working hypothesis H1 (Criteria for the evaluation of information sources have been changing from analogue to digital in line with information environment) was refuted based on the analysed literature as well as on the content of online literacy guides of the US university libraries (Appendix 1). While the sources identify changes in the criteria of evaluation of information sources depending on the change of information environment, especially in Web 2.0 environment, results urge us to conclude that libraries still do not fully complete their lists of criteria in online guides with the new criteria that would be recognised for the environment or at least questions for evaluating the criteria in the digital environment in general. Sources that have been analysed show no particular new criteria, only thematic categories of criteria and their questioning characteristics that emerge from the digital environment, social practice of information production and consumption in the digital environment. Research has shown that the form of questions intended for evaluating information sources and provided in the criteria lists has not yet been directed towards particularities of information that comes out of Web 2.0 environment. The most obvious upgrading of the criteria in the transition of information environment towards Web 2.0 environment concerns the criteria of authorship/authority, actuality and accuracy; however this research has shown that the criteria of objectivity and relevancy are particularly important for the digital environment, as well as technical characteristics of sources by which their availability is regulated, as often seen in publications. Working hypothesis H2: Authorship has become more important in the digital environment and Web 2.0 environment was also refuted. Most libraries N=11 (68.75%) have the criterion of

authorship as the most prominent in their guides, the same position as in the analogue environment. From that particular position, one cannot confirm a substantial distance in questioning authorship from the analogue towards the digital environment. Criterion of authorship is usually in the first place on the criteria lists, regardless of whether information credibility is evaluated in the analogue or the digital environment. This research has also shown that within the authorship criterion framework, thematic categories that support the evaluation of information sources based on the tradition of setting the text quality in the analogue environment, are also used for evaluating information in the digital context. What is particularly specific for the digital environment is the complexity of authorities that can be found in the digital environment as well as Web 2.0 environment, which has been stressed in this thesis and presented via the theoretical approach to information literacy on the example of the first threshold concept of the new ACRL (Association of College and Research Libraries) Framework for Information Literacy in Higher Education. The new ACRL Framework for Information Literacy within the concept 'Authorship is constructed and conceptual' provides an opportunity for understanding the complexity of authorship in the participative and cooperative information environment, according to which the approach to information evaluation needs to derive from the new pedagogical information literacy that will be based on common learning experience among teachers and librarians and students/pupils. Authority is evaluated through social practices and therefore the already existing criteria lists should be upgraded with the elements of evaluation of information that comes from Web 2.0 environment that have been presented in this research.

Working hypothesis H3: Evaluation of information is the most important element of information literacy in the digital environment, is accepted in line with the analysis of the criteria in online guides, and additionally underlines the concept of authority in the ACRL Framework for Information Literacy in Higher Education. With respect to initial evaluation concepts in the analogue environment, recent literature emphasizes the insecurity of digital information environment as the starting point for evaluation due to exposure to disinformation and socially constructed knowledge that comes from different authorities as well as information growth in real time. In comparison to the early research of information evaluation, the more recent research of information evaluation is considered from the perspective of Web 2.0 that is characterised by connectedness, interactivity, division and cooperation, social creation of content and the speed of content exchange in real time. New characteristics of information evaluation are determined by digital media platforms that are establishing their own quality

control systems based on economic interests. Therefore, libraries face a great challenge with respect to appropriate response in the context of educational approaches to information literacy and information evaluation under the influence of algorithm culture of production and spreading information via digital media platforms (Shnurenko et al., 2020).

Based on the available sources, theoretical approaches in researching the credibility of information sources in the digital environment have been determined (Appendix 2).

A contribution of this thesis on the pragmatic level is in the form of lists of criteria for the evaluation of information sources that, in contrast to the already existing criteria lists for the evaluation of credibility of information sources in library practice, is formed based on thematic categories within the criteria that have opened up the space for joining combining the elements of evaluation of information in the digital environment. Therefore, some thematic categories within the criteria have been expanded with the elements of evaluation of information in Web 2.0 environment that have been derived from the available research sources. In conclusion, in this research eight criteria for the evaluation of the credibility of information sources in the digital environment have been defined together with 19 thematic categories, 18 of those emerged from the criteria in online guides for the evaluation of credibility of information and one category has been added to the criterion of Source/Format based on the available sources.

Key words: digital age, evaluating information sources, information credibility, evaluation criteria, post-truth

UVOD

Procjenjivanje i propitkivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju iznimno je važno s obzirom na složenost informacijskog okruženja, opterećenog brojnošću informacija u različitom obliku, od onih nastalih prijenosom iz analognog u digitalni oblik do izvorno nastalih u digitalnom obliku. U prilog tomu idu brojna istraživanja informacijskog ponašanja i razvoja informacijskih vještina kod učenika i studenata u obrazovnom okruženju, kojima se znanstvenici u području knjižnične i informacijsko-komunikacijske znanosti bave već više desetljeća, a naročito nakon pojave Interneta i World Wide Weba. Informacijsko-komunikacijske tehnologije s kraja 20. i početka 21. stoljeća utjecale su na brojne sfere i procese ljudskoga djelovanja, od sustava odgoja i obrazovanja, zdravstva, medija, svakodnevnog života, i sl., oblikujući i mijenjajući pri tome pristup učenju i obrazovanju, zdravlju i liječenju, kao i način življenja i provođenja slobodnog vremena suvremenog čovjeka. Nove tehnologije otvorile su u društvu vrata za poticanje razvoja cjeloživotnog učenja kako bi se stvorila zajednica ljudi s razvijenim sposobnostima i kompetencijama za život i rad u sve složenijem društvenom i informacijsko-tehnološkom okruženju.

Informacijsko-komunikacijske tehnologije, osobito Internet i kasnije World Wide Web, omogućio je rast i širenje nemjerljivog broja različitih informacija i digitalnog sadržaja općenito, kojima su autori svi koji imaju pristup novim medijima i internetu. Stoga je u takvom informacijskom okruženju nužno neprestano propitkivati vjerodostojnost sadržaja i njegovu kvalitetu zbog postojanja različitih i često nepoznatih autoriteta, te mogućnosti manipulacija digitalnim sadržajima zbog njihove jednostavne dostupnosti i jeftinoće (usp., Balkin, 2004). U usporedbi s procjenjivanjem vjerodostojnosti i kvalitete sadržaja u analognom okruženju, primjerice tiskanih medija gdje se kroz postupak recenzije i faktor ekspertize jamčio kvalitetan sadržaj, u digitalnom okruženju se, osobito u vrijeme društvenih medija i pomodarstva u suvremenom izvješćivanju i pretjeranoj interaktivnosti s potrošačima društvenih medija u smislu poticanja građanskog novinarstva i ideje „svi smo mi izvjestitelji“, vjerodostojnost informacije se ipak znatno teže može utvrditi zbog izostajanja autoriteta urednika. U tom procesu stvaranja sadržaja različitih autoriteta, u istraživanjima informacijskog ekosustava i društvenih medija osobito zabrinjava često negiranje ekspertize, relativiziranje u iznošenju i tumačenju sadržaja, nevjerojatna brzina i nekritičnost pri dijeljenju digitalnog sadržaja bez prethodne detaljnije kritičke analize i propitkivanja autoriteta, te način izvješćivanja kojim se ciljano pobuđuju emocije ne bi li se potrošače informacija potaknulo na odluku o dijeljenju sadržaja. Kriterij autorstva se nameće ključnim za procjenjivanje vjerodostojnosti digitalnih

sadržaja. Prema Bhaskar (2018) neki se autori u novije vrijeme pozivaju na povratak nužnom uvažavanju provjerenih autoriteta i ekspertizi pri odabiru i procjenjivanju sadržaja, što je bilo neupitno u vrijeme tiskanih medija.

Informacijsko-komunikacijske tehnologije doprinijele su pojavi novih oblika pismenosti, pri čemu se elementarna pismenost nadograđuje drugim oblicima pismenosti poput informacijske pismenosti, digitalne pismenosti, medijske pismenosti, te u novije vrijeme Weba 2.0 i društvenih medija metapismenosti (Mackey i Jacobson, 2011) koja integrira različite pismenosti. Istraživanja pokazuju kako je upravo informacijska pismenost uz digitalnu pismenost temelj za uspješno obrazovanje na svim razinama kako bi generacije koje dolaze bile spremne participirati u društvu kroz aktivno građanstvo, te svojim sposobnostima i kompetencijama doprinositi osobnom rastu i razvoju, kvaliteti življenja te stvarati bolje društvo u cjelini. Pod utjecajem informacijsko-komunikacijskih tehnologija i već spomenutog opterećenja informacijskog okruženja različitim vrstama informacija, osobito digitalnih izvora informacija, informacijska pismenost doživljava promjenu paradigme podučavanja informacijske pismenosti pri čemu bi ono trebalo biti usmjereno prema vrednovanju izvora informacija u digitalnom okruženju (Špiranec, 2014).

Na temelju analize dostupne literature, u ovoj se disertaciji utvrđuje promjena teorijske paradigme informacijske pismenosti u digitalnom okruženju. Teorija informacijske pismenosti se od ustanovljavanja konceptualnih modela i standarda informacijske pismenosti početkom novog milenija mijenjala u skladu s napretkom razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologija i promjenom informacijskog okruženja iz analognog prema digitalnom, te rastom količina informacija na internetu. Informacijska pismenost u digitalnom okruženju se istražuje iz različitih filozofskih pravaca i teorija društvenih znanosti, kojima se nastoje pojasniti procesi proizvodnje, potrošnje, širenja i vrednovanja informacija. Kako pokazuju istraživanja informacijska pismenost je evoluirala na osnovama poststrukturalizma i postmodernizma te se razvijala iz pravaca pozitivizma i interpretivizma (Whitworth, 2006.; Kapitzke, 2003), prema kritičkoj teoriji i kritičkoj pismenosti (Tewell, 2015; Elmborg, 2012; Špiranec i sur., 2016) i na koncu u okruženju Weba 2.0, prema društveno-konstruktivističkom pravcu informacijske pismenosti (Špiranec i sur., 2016). Potonji pravci, usmjereni su ka napuštanju standarda i koncepata informacijske pismenosti temeljenih na pozitivizmu kojima se u području informacijske pismenosti pokušala ustanoviti obrazovna praksa informacijske pismenosti, no zbog nedovoljne učinkovitosti za digitalno okruženje kritizirani su od samih početaka. Posebno se prigovaralo institucionaliziranosti, univerzalnosti, dekontekstualizaciji proizvodnje i

potrošnje informacije u elektroničkom okruženju, orijentiranosti na stjecanje vještina koje se oslanjaju na tradiciju podučavanja knjižničnoj pismenosti (eng. *library instruction*) u analognom okruženju na tiskanim izvorima, ali i konceptualnoj neprilagođenosti na razini prakse za digitalne nelinearne tekstualne sadržaje i kognitivne strategije učenja i kritičkog mišljenja (Bezerra, 2021; Tewell, 2015; Elmborg, 2006; Špiranec i sur., 2016; Association of College and Research Libraries, 2017). Modeli i standardi informacijske pismenosti također su kritizirani jer ne odražavaju dovoljno jasan obrazovni i evaluacijski pristup za razumijevanje i kritičko vrednovanje društvenih, ekonomskih i političkih aspekata informacije (Whitworth, 2006). Informacijsko okruženje Weba 2.0 koje karakterizira komuniciranje, proizvodnja i potrošnja informacija putem društvenog umrežavanja dovodi do zasićenosti informacijskog okruženja te potrebe transformacije informacijske pismenosti koja će podrazumijevati kritičku osviještenost o informacijama kako bi se u složenom digitalnom informacijskom okruženju razumio kontekst informacije te se iz te pozicije vrednuje informacija radi potrebe rješavanja problema i donošenja odluka. Istraživanja informacijske pismenosti prema pregledu dostupne literature pokazuju promjene u pristupima istraživanju informacijske pismenosti koje proizlaze iz promjene informacijskog okruženja (Špiranec i sur., 2016) te se paradigma informacijske pismenosti na temeljima kritičkih teorija mijenja u pravcu kritičke informacijske pismenosti (Angell i Tewell, 2017; Tewell, 2015; Elmborg, 2006; Gregory i Higgins, 2013) i sagledavanja informacije u kontekstu društveno-konstruiranog znanja.

Koncept autorstva u istraživačkom prostoru informacijske pismenosti istraživan je najviše u području visokoškolskog knjižničarstva, i često je promatran iz pozicije kognitivnog autoriteta i kvalitete informacije. Smith (1999) u ranom periodu razvoja Weba ukazuje na problem identifikacije autora u digitalnom okruženju. Iz pregleda literature je vidljivo kako istraživači kroz niz pristupa istražuju razumijevanje autorstva i praksu utvrđivanja autorstva koja se može identificirati kod studenata i znanstvenika. Dok znanstvenici imaju iskustvo u procjenjivanju autoriteta i vjerodostojnosti informacija na osnovu poznavanja discipline u okviru koje istražuju, studenti često koriste vlastite metode ocjenjivanja informacije u digitalnom okruženju ili primjenjuju vještine koje su stekli tijekom poduke u knjižnici. Rijetko primjenjuju sve kriterije za vrednovanje informacije. Motivacija, prethodno znanje u disciplini ističu se kao vrlo važni početni elementi za utvrđivanje autoriteta naročito u obrazovnom okruženju. Utvrđivanje autoriteta je postalo posebno složeno, zbog informacije koja se javlja kao proizvod mase (Badke, 2015). Takvo stanje zbunjuje studente te zbog relativizacije stručnosti pada povjerenje u autoritete, studenti se okreću subjektivnom pristupu ocjeni informacija i unatoč tomu što

postoje kriteriji za vrednovanje sami zaključuju o razini kvalitete izvora koja je dostatna za njihov istraživački rad. Naglašava se važnost uloge knjižničara i nastavnika da zajednički kroz knjižnične obrazovne programe potaknu studente na kritičko propitkivanje i razlikovanje autoriteta i stručnosti. Autoritet knjižničara koji ga kvalificira za vrednovanje knjižničnih resursa u analognom okruženju nije ekvivalentan znanjima potrebnima za vrednovanje izvora u digitalnom okruženju, zbog širokog opusa različitih podataka i informacija na Webu koje dolaze iz različitih konteksta te je za uspješno vrednovanje kvalitete informacije potrebna suradnja s ekspertima u disciplinama (Meola, 2004).

Istraživanja su pokazala da se u digitalnom okruženju javljaju kriteriji koji su karakteristični za Web i Web 2.0 okruženje, a obuhvaćaju elemente vrednovanja koji proizlaze iz suradničke i participativne kulture, pri čemu se vjerodostojnost informacija konceptualizira iz perspektive društvene prakse u različitim kontekstima i kriterijima koji se temelje na traženju društvene potvrde vjerodostojnosti. Ti su kriteriji formirani na digitalnim platformama i pod njihovom su kontrolom.

Razlog za nastajanje ove doktorske disertacije je izvjesna praznina u literaturi u Hrvatskoj naspram odnosa obrazovanja informacijske pismenosti i vrednovanja informacija u digitalnom okruženju, ali i potrebe da se naglasi potreba podučavanja kritičkog prosuđivanja izvora informacija u knjižničnoj praksi visokoškolskih knjižnica u Hrvatskoj. Dodatna motivacija potječe iz nalaza literature kako učenici i studenti imaju različitih poteškoća pri vrednovanju informacija na Webu te se stoga stavlja naglasak na procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju.

STRUKTURA RADA

Prvo poglavlje **DIGITALNO DOBA I DIGITALNI MEDIJI** osobito je značajno područje za razumijevanje vrednovanja izvora informacija u digitalnom okruženju, što je ključna tema istraživanja koje se provodi u ovome istraživanju. Ovo poglavlje obuhvaća tri potpoglavlja: post-istina i informiranje, lažne vijesti i dezinformacije, te knjižnice i dezinformacije. Poglavlje razrađuje temu digitalnog doba u kontekstu proizvodnje i potrošnje izvora informacija u digitalnom dobu. Obilježja digitalnog doba kroz pregled literature iskazuju se kroz razvoj digitalnih tehnologija i dinamičnost digitalnog informacijskog okruženja u kojemu se informacije proizvode brzo i jednostavno te na jeftin način i u nemjerljivoj količini. Osobitost razumijevanja informacija u dobu post-istine i algoritamske kulture proizvodnje i potrošnje informacija javlja se kao nužni fenomen za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju, te se u ovom poglavlju raspravlja i o posljedicama tog fenomena na informacijsko društvo i informacijsku pismenost, te ulogu knjižnica u novim okolnostima digitalnog okruženja. Problem dezinformacija u aktualnom informacijskom okruženju razmatra se iz perspektive lažnih vijesti i knjižnica i knjižnične znanosti. Pregled triju spomenutih tematskih potpoglavlja u okviru poglavlja **Digitalno doba i digitalni mediji** važno je za sagledavanje aktualnog informacijskog okruženja, u kojemu digitalne tehnologije, osobito platforme društvenih medija pristupaju informacijama kao i za razumijevanje posljedica relativizacije istinitosti informacije i dezinformacija na javno mijenje te upoznavanje s aktualnim politikama za suzbijanje dezinformacija, u kojima se potiče osnaživanje informacijskog i medijskog opismenjavanja korisnika. Razradom ovoga poglavlja stavlja se naglasak na složenost digitalnog informacijskog okruženja, te opisani fenomeni čine izvorište za istraživanje vrednovanja informacija u ovoj disertaciji.

Drugo poglavlje **PISMENOSTI DIGITALNOG DOBA** bavi se ključnim pismenostima koje u digitalnom dobu iskazuju nužna znanja i vještine, a korisnicima pomažu ovladavati informacijama u digitalnom okruženju. Iz perspektive digitalnog doba se tako u ovoj disertaciji raspravlja o informacijskoj, medijskoj, digitalnoj te metapismenosti. Poseban naglasak u ovome poglavlju stavljen je na informacijsku pismenost, koja se za potrebe ove disertacije analizira kroz povijesni pregled razvoja informacijske pismenosti te se analiziraju teorije informacijske pismenosti od vremena formiranja pojma informacijska pismenosti do vremena participativnog informacijskog okruženja. U ovome se poglavlju informacijska pismenost analizira i iz perspektive promjena koncepta podučavanja te standardizacije informacijske pismenosti. Tako se pojašnjavaju ključni razlozi transformacije informacijske pismenosti u digitalnom okruženju,

a u ovoj disertaciji se ona razmatra kroz odmak od ACRL standarda prema novom ACRL okviru za informacijsko opismenjavanje u visokom obrazovanju te njegove temeljne koncepte. Glavni dio analize novog ACRL okvira za informacijsku pismenost obuhvaća prvi koncept „Autorstvo je konstruirano i kontekstualno“ što ujedno podupire analizu autoriteta u ovome istraživanju i postavlja načela razumijevanja složenosti i vrednovanja autoriteta u digitalnom okruženju, osobito okruženju Weba 2.0. Medijska, digitalna i metapismenost, opisuju se u okviru vlastitih specifičnosti te kroz elemente srodnosti s informacijskom pismenosti. U ovome poglavlju stavljen je naglasak na pismenosti digitalnog doba, a osobito informacijsku pismenost, koja promjenom koncepta podučavanja naglašava potrebu vrednovanja izvora informacija u digitalnom okruženju s obzirom na promjenu informacijskog okruženja, što je osnova ovog istraživanja.

Treće poglavlje VJERODOSTOJNOST INFORMACIJSKIH IZVORA I DIGITALNO OKRUŽENJE obuhvaća dva potpoglavlja: 1) procjenjivanje vjerodostojnosti informacijskih izvora te 2) autorstvo i autoritet. U prvom potpoglavlju se iz literature sagledava definiranje vjerodostojnosti informacija, te teorijski koncepti i modeli procjenjivanja vjerodostojnosti informacija, koji se istražuju u akademskom okruženju, te pristupima vrednovanju informacija kod studenata i znanstvenika u digitalnom okruženju. Osim vjerodostojnosti informacija u akademskom okruženju, raspravlja se i o vjerodostojnosti izvora informacija u okruženju Weba 2.0 i participativne kulture u digitalnom medijskom prostoru. Drugo potpoglavlje posvećeno autorstvu naglašava posljedice razvoja digitalnih tehnologija na izgradnju autoriteta u digitalnom okruženju te nedostatak kontrole kvalitete informacija koju poznajemo u analognom okruženju. Osim teorijskih modela vrednovanja autoriteta koji uglavnom polaze od kognitivnog pristupa u digitalnom okruženju i teorije kognitivnog autoriteta Patricka Wilsona, ovo široko razrađeno potpoglavlje razmatra niz aspekata koji pokazuju izazove za vrednovanje autoriteta koji proizlaze iz proizvodnje i potrošnje informacija na platformama društvenih medija. U tom kontekstu povjerenje i stručnost naglašavaju se kao elementarne komponente vrednovanja autoriteta u digitalnom okruženju. Razrada tema u navedenim potpoglavljima uz prethodna dva poglavlja naglašava kontekst na koji se naslanja ovo istraživanje, a to je vjerodostojnost izvora informacija u digitalnom okruženju te kriteriji za njihovo procjenjivanje.

Četvrto poglavlje UVOD U ISTRAŽIVANJE obuhvaća pregled dostupne literature koja se bavi proučavanjem kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija. Pregled razvoja kriterija kronološki je predstavljen u tri potpoglavlja: 1) kriteriji za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija do sredine 1990-tih; 2) kriteriji za procjenjivanje

vjerodostojnosti izvora informacija od 1996. do 2005. godine i; 3) kriteriji za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u okruženju Weba 2.0. Kronološki pregled razvoja kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija od analognog prema digitalnom okruženju obuhvaća primjere u literaturi, uglavnom vezane uz akademsko okruženje. Dostupan opseg literature pokazuje kako su se kriteriji u analognom okruženju vezali uz procjenjivanje relevantnosti teksta te se na tim temeljima definiraju i kriteriji za vrednovanje. U tim istraživanjima mjerenje relevantnosti dokumenta često se temelji na konceptu kriterija koje definiraju sami korisnici (Barry, 1994, str. 150-152). Glavna je svrha primjene takvih kriterija bila zadovoljiti informacijsku potrebu korisnika. Razvojem interneta od sredine 1990-tih, istraživanja kriterija za vrednovanje često su orijentirana na vrednovanje mrežnih stranica. Vrednovanje informacija u okruženju Weba i Weba 2.0 te elementi vrednovanja informacija koji proizlaze iz takvog okruženja i opisani su u ovome poglavlju predstavljaju uvod u istraživanje kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju.

Peto poglavlje METODE RADA I UZORAK opisuje metode rada primijenjene u ovome istraživanju, te način prikupljanja podataka i stvaranje uzorka kriterija za istraživanje kriterija u analognom i digitalnom okruženju.

U šestom poglavlju REZULTATI I DISKUSIJA raspravlja se o kvantitativnim nalazima zastupljenosti kriterija za vrednovanje izvora informacija u online vodičima informacijske pismenosti te se primjenom kvalitativne metode kroz raspravu uspoređuje primjena kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u istraživanjima u literaturi. Rezultati i diskusija temelje se radnim hipotezama i istraživačkim pitanjima postavljenima u ovoj disertaciji. Zbog slabe istraženosti kriterija za procjenjivanje informacija u okruženju Weba 2.0 koja bi dolazila iz područja knjižničarstva, u ovoj raspravi se ova tema bazira na istraživanjima koja dolaze uglavnom iz područja medijskih istraživanja.

Sedmo poglavlje ZAKLJUČAK donosi zaključke na osnovu provedenog istraživanja kriterija u online vodičima informacijske pismenosti i literaturi i u skladu s postavljenim ciljem istraživanja. Donose se teorijski pristupi u istraživanjima informacijske pismenosti te matrica kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija digitalnom okruženju.

1. DIGITALNO DOBA I DIGITALNI MEDIJI

Pojava Interneta, ubrzani rast i promjene informacijsko-komunikacijskih tehnologija u posljednja tri desetljeća iz temelja su promijenile odnos prema stvaranju, diseminaciji, pohranjivanju i korištenju informacija. Promijenila se slika društva, pojavile su se generacije ljudi koji stasaju uz prisutnost digitalnih tehnologija i kojima je digitalno okruženje prirodno u odnosu na svakodnevni život, obrazovanje, rad, i sl.

Digitalno doba, za koje je karakteristično dinamičko mijenjanje slike današnjega svijeta pod utjecajem informacijsko komunikacijskih tehnologija, donosi najdublje promjene u svakodnevnom životu, ali i društvenom životu, politici, demokraciji, kulturi, načinu komuniciranja i poslovanja, pa i promjene u odnosu na slobodu izražavanja i ljudska prava. Posebno su značajni oblici pismenosti, karakteristični za složeno digitalno informacijsko okruženje, u okviru kojega se stvara nemjerljiva količina raznovrsnog sadržaja dostupnog 24 sata dnevno.

Glavna odlika digitalnog doba ogleda se u digitalnim tehnologijama (Al-Suqri i Afzal, 2007, str. 43; Balkin, 2004), koje karakterizira jednostavnost i učinkovitost umnožavanja, komentiranja, pretvorbe, pohrane, širenja, prijenosa i dijeljenja informacija do korisnika.

Prema Schmidt i Cohen (2013) Internet je prvotno zamišljen kao prenositelj elektroničkih informacija, no pretvorio se u vremenski neograničen komunikacijski prostor koji predstavlja višedimenzionalni prolaz za ljudsku energiju i izražavanje. Internet je ljudima ponudio infrastrukturu za stvaranje i uporabu mnogobrojnog digitalnog sadržaja s još nepoznatim posljedicama, a zakonodavna ograničenja u odnosu na nove trendove se prema autorima sporo implementiraju, zbog brzog zastarijevanja tehnologija i brzine stvaranja novog digitalnog sadržaja (ibid.).

U takvom otvorenom digitalnom informacijskom okruženju potencijalni autori sadržaja postaju svi koji posjeduju korisničke račune otvorene na internetu. Razvija se globalna interaktivna komunikacija u realnom vremenu ustanovljena na internetu, a poruke koje iz te komunikacije proizlaze prema Castellsu (2007) uspostavljaju globalnu i lokalnu proizvodnju značenja u javnosti. Javlja se novi oblik društvene komunikacije koju Castells (2007) naziva masovna samokomunikacija (*eng. mass self-communication*). Masovna je, jer dopire do potencijalno globalne publike preko mreže ravnopravnih članova (*eng. peer-to-peer ili p2p*)¹ i internetske veze. Multimodalna je, jer se često temelji na otvorenom kodu koji se besplatno preuzima i

¹ <https://bolje.hr/rijec/peer-to-peer-gt-ravnopravan/195/>

omogućuje preoblikovanje gotovo svakog sadržaja u različitom obliku, koji se snažno širi putem bežične mreže. Sadržaj je rezultat nečije vlastite proizvodnje, a masovna samokomunikacija je neovisna u odašiljanju sadržaja te sama odabire recepciju prema kojoj mnogi komuniciraju s mnogima, eng. *many-to-many* (Castells, 2007, str. 248). Vidi i (Lor, 2018, str. 310; Pfister, 2011). U takvom informacijskom i komunikacijskom okruženju digitalni mediji, osobito društveni mediji predstavljaju veliki potencijal za širenje negativnih efekata komunikacije gledajući komunikacijski aspekt mnogi-s-mnogima (usp. Lor, 2018, str. 310). Digitalni mediji dio su skupine tzv. „novih medija“. Koncept „novih medija“ možemo pratiti od 1970-tih godina i pojave prvih računala, kasnije interneta, a dodana vrijednost revoluciji novih medija je reorganizacija cjelokupnog znanja. Najznačajnije razdoblje u kojemu koncept „novi mediji“ dobiva na važnosti jesu rane 1990-te godine kada se bilježi i snažan razvoj računalne znanosti i informacijsko-komunikacijskih tehnologija, razvoj komunikacijske kulture temeljene na Webu koja podrazumijeva online interakciju (Cibaroğlu, 2019).

Kada je riječ o društvenim medijima misli se na računalnu tehnologiju koja olakšava razmjenu ideja, misli i informacija putem virtualnih mreža i zajednica (Dollahide, 2021). Poblježe, karakterizira ih interaktivnost putem Web 3.0 i aplikacija temeljenih na internetu, generiranje korisničkog sadržaja poput postova ili komentara, digitalnih fotografija ili videa te generiranje podataka kroz cjelokupnu online interakciju. Također, korisnici izrađuju posebne servisne profile (eng. *service-specific profiles*) za mrežne stranice ili aplikacije koje su proizvod društvenih medija. Društveni mediji pridonose olakšavanju povezivanje korisničkih profila i umrežavanje s drugim pojedincima i grupama. Korisnici društvenih medija sudjeluju u procesu stvaranja i širenja vijesti, a tom procesu se koriste pravom na slobodu govora i izražavanja (Cibaroğlu, 2019, str. 89).

Balkin (2004) u svome eseju otvara pitanja koja se osobito aktualiziraju u okviru digitalnog informacijskog ekosustava u zadnjih 15 godina. Kako je informacijski ekosustav u digitalnom dobu postao složeniji, kao jedna od prijetnji demokratskim vrijednostima, poput slobode izražavanja i slobodnom pristupu informacijama, javlja se jednostavno jeftino umnožavanje i dijeljenje digitalnog sadržaja putem internetske infrastrukture, a danas je to osobito vidljivo na društvenim medijima. Balkin (2004) identificira četiri ključna momenta u okviru kojih digitalna revolucija mijenja činjenične pretpostavke na kojima se zasnivaju društvene organizacije i društvene prakse slobode govora: (1) snižavanje troškova umnožavanja i distribucije informacija, (2) brisanje geografskih i kulturoloških granica uslijed dijeljenja sadržaja, (3) razvoj općih standarda za digitalno pohranjivanje i kodiranje informacija te najvažnije, (4)

činjenica da snižavanje troškova prijenosa, distribucije, prilagođavanja i modifikacije informacija demokratizira govor.

Digitalno doba je osim pojeftinjenja proizvodnje i prijenosa informacija dovelo do neprestanog rasta stvaratelja i potrošača digitalnog sadržaja. Balkin ističe kako je pojeftinjenje distribucije pomaknulo geografske i kulturološke granice. Internet je omogućio da informacije postanu široko dostupne, pa stoga postaju dostupne ranije zatvorenim društvenim zajednicama, stvaraju se nove zajednice na osnovu postojećih interesa, ali nastaju i novi interesi u okviru kojih se mogu stvarati nove zajednice. U digitalnom dobu se osobito ističe organiziranje, razvrstavanje, filtriranje i ograničeni pristup informacijama ali i kulturna moć onih koji organiziraju, rangiraju, filtriraju i ograničavaju pristup (Balkin, 2004, str. 7).

Digitalna revolucija, prema Balkinu, nije samo tehnološka već i ekonomska. Dostupnost digitalnih medija sve većem broju ljudi širom svijeta, ima za posljedicu da medijski proizvodi i informacije postaju rastući izvor bogatstva. Balkin (2004, str. 13) naglašava dva ključna trenda u digitalnom dobu: demokratizaciju digitalnog sadržaja i rast značaja digitalnog sadržaja kao izvor bogatstva i ekonomske moći. U svojoj raspravi o govoru na Internetu Balkin ističe kako su digitalne tehnologije promijenile društvene prilike u kojima se prezentira govor, osobito u smjeru komercijalizacije informacije gdje je ona vlasništvo „informatičke industrije“ u posjedu malog broja imućnih ljudi. Najveću ironiju digitalnog doba Balkin vidi u tome što jednaka obilježja digitalnog doba osnažuju obične pojedince i tvrtke. S jedne strane obične pojedince se potiče na korištenje digitalnih tehnologija i proizvodnju digitalnog sadržaja, a s druge strane tvrtke neprestano šire tržište intelektualnog vlasništva i digitalnog sadržaja. Kako je glavni ekonomski cilj da se putem novih tehnologija isporučuje što više sadržaja do što većeg broja potrošača, tvrtke neprestano razvijaju nove usluge, nove mogućnosti kupovine i nove oblike prilagođavanja korisnicima (Balkin, 2004, str. 13). Digitalni mediji su rasadnici raznovrsnog sadržaja i informacija te alata za različite korisničke potrebe, ali su zbog svoje jednostavnosti, dostupnosti i interaktivnosti pogodni i za širenje sadržaja upitne vjerodostojnosti. Novo informacijsko okruženje pokrenulo je kotač jednog novog pogleda na stvarnost suvremenog informacijskog društva, u kojoj glavnu ulogu imaju digitalni mediji što se očituje u lakom dijeljenju informacija tek jednim klikom, emocionalnom doživljaju informacije, negiranju činjenica i ekspertize, skepticizmu prema informacijama i relativiziranju informacije i informiranja (svi možemo biti izvjestitelji 24/7), otvara se put manipulaciji informacijama te širenju neistina i dezinformacija. Kao društveni odgovor u literaturi se spominje i prijetnja cenzure što predstavlja udar na društvene vrijednosti na kojima se temelji

sloboda govora i demokracija. Formira se društveno i informacijsko doba koje se u literaturi definira kao doba post-istine. U sljedećem potpoglavlju se raspravlja o fenomenu post-istine u digitalnom informacijskom okruženju.

1.1 Post-istina i informiranje

Godina 2016. se u literaturi ističe kao ključna godina u kojoj započinje snažno širenje dezinformacija unutar digitalnog informacijskog ekosustava. Novinske portale i društvene mreže preplavile su dezinformacije koje su proizveli društveni mediji u vrijeme predsjedničkih izbora u Americi i izbora Donalda Trumpa za predsjednika te izlazak Velike Britanije iz Europske Unije tzv. Brexit (Tsipurski i sur., 2018; European Commission, 2018; Badke, 2017; Batchelor, 2017). Takve okolnosti i način na koji se utjecalo na javno mišljenje dovele su do vala kritika od strane brojnih dionika te se javlja vrlo širok opus literature, kroz koju se raspravlja o fenomenu „post-istine“ i novim pojavama komuniciranja i prijenosa informacija koje snažno utječu na društvo.

Pojam post-istina u novijoj literaturi najčešće se veže uz lažno predstavljanje činjenica, odnosno lažno izvješćivanje i lažne vijesti nastale u svijetu digitalnog medijskog prostora, u kojemu se osobito ističe moć i utjecaj medija, da koristeći digitalne tehnologije i globalni pristup mreži mogu vrlo jednostavno doprijeti do čitatelja. Jednostavnost korištenja društvenih medija, gdje se jednim klikom omogućuje čitateljima dijeljenje sadržaja, dovodi do relativiziranja istine (više u Vujić, 2018).

Pojam post-istina (*eng. post-truth*), odnosno pridjev u prijevodu post-činjeničan, prema definiciji Oxfordskog rječnika se odnosi ili označava okolnosti u kojima objektivne činjenice ne utječu na stvaranje javnog mišljenja nego emocije i osobna vjerovanja. U post-činjeničnom vremenu relativiziraju se činjenice utemeljene na znanstveno ustanovljenim činjenicama, a glavno obilježje tog vremena jesu neistine, odnosno alternativne činjenice koje karakterizira emocija i osobno vjerovanje (Veljak, 2018). Pitanju post-istine i preispitivanju istine i istinitosti činjenica na društvenim medijima bave se uredi država i vlade, međunarodne organizacije, te znanstvenici koji se toj temi nastoje približiti s različitih strana, primjerice sociologije (Vujić, 2018), informacijskih znanosti, novinarstva, psihologije, političkih znanosti, filozofije (Tsipurski i sur., 2018; Monod, 2017; Malik, 2016; Veljak, 2018), obrazovanja, ekonomije (Berthon i sur., 2018; Oxera compelling economics, 2017) i slično. Vujić (2018) obrazlaže kako je pojam post-istina nastao u SAD-u 2004. kao neologizam koji označava suvremenu političku kulturu političkih lidera. U takvoj kulturi javna debata je usmjerena prema emocionalnoj i površnoj sferi, pri čemu se koristi jezik i diskurs kojim se teži izbjegavanju činjenica, osobito

u svrhu izbora. U dobu post-istine naglašena je moć komunikacijskog i medijskog društva, a medijska forma u drugi plan stavlja sadržaj i provjerenu informaciju. Osim alternativnih činjenica doba post-istine karakterizira i raširenost lažnih vijesti u digitalnom okruženju.

Vujić (2018) u tekstu *Doba post-istine* raspravu o lažnim vijestima stavlja u trenutačni društveni i medijski kontekst u kojemu se „istina“ unutar suvremenog medijskog svijeta smatra starim moralnim kategoričkim imperativom. Vujić opisuje suvremenu medijsku sliku svijeta kao odraz postmodernističkog društva, u kojemu je snižena vrijednost istine te se ustupa mjesto prividu i obmani. U takvom se okruženju slika svijeta mijenja tako da besmisleno postaje smisleno, privatno javno, a pravednost sporedna. Lor (2018) pojašnjava koncept postmodernizma za kojeg kaže da je to reakcija protiv pretpostavki modernog mišljenja. Postmodernizam karakterizira skepticizam, subjektivizam ili relativizam, odnosno općenito sumnja u razum. Također, narušava se koncept autoriteta, istina je konstruirana, a ne data i lako se može postaviti pitanje vjerodostojnosti jednog izvora u usporedbi s drugim koji to nije (Lor, 2018: prema Barclay, 2017).

Način izvješćivanja u dobu post-istine doveo je do jačanja nepovjerenja građana u medije, a na istinitost informacija gleda se s podozrivosti i skepticizmom. U Proleksis enciklopediji pojam skepticizam (grč. *skepsis* sumnja) tumači se kao „...životni nazor koji karakterizira sumnjičavost, pretjerana kritičnost i suzdržanost od suđenja o stvarima. U filozofiji stav da je svaka spoznaja izložena sumnji. Po skepticizmu, nema sigurna kriterija u određivanju istine, pa je nemoguća objektivna spoznaja.“ (Proleksis enciklopedija [online], 2013.)

Skepticizam, kao dio ljudske prirode (Batchelor, 2017), i nepovjerenje u medije za Inskip (2016) znače kako se društvo ne nalazi u dobu post-istine već post-vjeronja (*eng. post-trust*). U javnom diskursu se to primjerice očituje u sumnji građana u javni govor i poruke, koje dolaze iz sfere politike na društvenim mrežama, a zanemaruje se pouzdanje u tradicionalne izvore informiranja (Lor, 2017, str. 311; Matijaca, 2018). Stoga su vještine pronalaženja činjenica put ka stjecanju nužnih kompetencija korisnika medijskih sadržaja, kako bi se znali odnositi prema informacijama. Uspješnost aktivnosti provjeravanja sadržaja ovisi o uloženom vremenu, a vjerodostojnost informacije se propitkuje u okviru evaluacijskog postupka (Inskip, 2016.; Cibaroglu, 2019).

Mladi prisutni na društvenim medijima također imaju određeni stav prema informacijama koje tim putem prate. Nepovjerenje i skepticizam kod studenata je prema Fister, (2018) jednako prisutno prema informativnim medijima, ali i prema znanstvenim izdavačima, (vidi i Barclay, 2017). Za otklanjanje tih osjećaja ističe kako je studente nužno poučavati kako vjerovati

sadržaju na društvenim medijima i kako provjeravati činjenice. Postupak uređivanja sadržaja na društvenim medijima odmaknuo se od intelektualne i spoznajne sfere prema strojnoj kojoj upravljaju algoritmi, ili prema Fister oglašivačke tehnologije, kojoj je jedina svrha stvoriti profit svojim tvrtkama (Google, Facebook, YouTube, Instagram, Twitter i sl.). Za razliku od tradicionalnog urednika vijesti, algoritam nije zamišljen kao uređivački program koji će pratiti dijeljenje sadržaja i vrednovati izvor informacije, već plasirati oglase prema korisničkim interesima. Takav urednički rad ima i svoje posljedice, a one se ogledaju u stvaranju alternativnog informativnog svijeta koji obiluje alternativnim činjenicama i povezuje se putem poveznica sa sličnim alternativnim „informativnim“ mjestima, kako bi se ostvarila svrha stvaranja profita i drugih neugodnih efekata u službi moći i bogatstva (Fister, 2018).

Drugi autori ističu kako je poznata prisutnost širenja neistina u društvu od davnih vremena, štoviše, post-istina kao koncept postoji otkako je i ljudi (Badke, 2017; Floridi, 2016; Inskip, 2016; Kenan, 2016; Veljak, 2018, str. 1801). Međutim, danas se ono potvrđuje kroz digitalni medijski diskurs kojim najčešće upravljaju određene interesne skupine, radi ostvarivanja vlastitih ciljeva. Navodeći primjere za koje se pokazalo da su bile lažne vijesti koje su se širile medijskim prostorom početkom 2000-tih, poput oružja za masovno uništenje u Iraku, Monod (2017) citirajući Hannah Arendt piše o činjenici kako u političkoj sferi, osobito u demokraciji, istina nije jedina vrijednost u društvu već je to više mišljenje, za koje kaže da je temelj demokracije. Sami načini mišljenja stvoreni u demokraciji moraju na određeni način uvažavati činjenične istine (ibid.). Međutim, mišljenje može biti pogrešno kada ga ometa tzv. pogrešna percepcija, primjerice „željeno mišljenje“, pri čemu se unatoč mogućnosti da se mišljenjem riješi problem ili pruži odgovor na neko pitanje, misli ipak usredotočuju na traženje lakšeg odgovora, unatoč dostupnosti laganih alternativnih rješenja. Mišljenje može biti pogrešno i zbog utjecaja želja i emocija, predrasuda i praznovjerja, pristranih dokaza, pogreške kod vrednovanja dokaza na osnovu neke tvrdnje što vodi ka manipulaciji podacima, kognitivnih i logičkih grešaka i sl. (Athreya i Mouza, 2017, str. 105-122).

Iz perspektive javne politike post-istina izaziva svojevrsnu zabrinutost, koja se očituje u tome da će objektivni i neovisni pokazatelji u budućnosti imati manje važnu ulogu u oblikovanju političkih odluka, i jednako tako ako dokazane činjenice manje privlače javnost, one će također slabije privlačiti donositelje političkih odluka (Oxera compelling economics, 2017). Zabrinjava također činjenica da prodiranjem i jačanjem psihološke pristranosti u javnosti političari mogu manipulirati ljudima, što ima za posljedicu da ljudi na kraju djeluju protiv vlastitih dugoročnih

interesa. Za ostvarivanje tih ciljeva koriste se društveni mediji, a oni pak vrlo moćno uspijevaju djelovati na promjenu mišljenja kod njihovih korisnika (Bialik, 2018).

Popularnost korištenja društvenih medija iščitava se iz podataka iz srpnja 2020. godine prema kojima više od 3,96 milijardi korisnika aktivno koristi društvene medije, od toga čak 3,91 milijarda korisnika pristupa društvenim medijima s mobilnih uređaja. Iz navedenoga je razvidna moć koju ti kanali imaju u širenju različitih sadržaja (usp. Komarić, 2020). Platforme društvenih medija intenzivno se koriste u vrijeme kriznih i rizičnih situacija (ratne situacije, potresi, društveni nemiri i sl.) koje izazivaju potencijalnu opasnost i nesigurnost kod ljudi, te je u takvim situacijama naglašena potreba za što češćim informiranjem i pristupom informacijama u realnom vremenu (usp. Westerman i sur., 2014). Moć društvenih medija se naročito može pratiti tijekom globalne pandemije bolesti COVID-19, te se svugdje u svijetu bilježi snažan porast korištenja društvenih medija što se može ocijeniti kao posljedica zatvaranja i prelaska rada i obrazovanja u digitalno okruženje (usp. Kemp, DataReportal, 2021).

Društveni mediji, kao mjesta gdje je jedino popularnost mjerilo kvalitete, podižu popularnost lažnih vijesti koristeći proizvoljnost algoritama (Tsipurski i sur., 2018). Oni omogućuju stvaranje virtualne društvene zajednice, koja je znatno šira od one u „stvarnome svijetu“ i snažno utječu na zauzimanje stava pripadnika određene virtualne zajednice prema nečijem ponašanju unutar te zajednice (Tsipurski i sur., 2018; Bialik, 2018). Emotivno doživljavanje informacije utječe na način postupanja prema informaciji na društvenim medijima. Emocije su jedan od elemenata koji imaju značajan doprinos doživljavanju informacije.

Peters (2017) kaže da je važno promišljanje u pomaku prema post-istini „nosivost istine“ na društvenim medijima poput Facebooka, Google-a i Twittera te tendencija širenja lažnih vijesti, pri čemu se stvara „svijet mjehurića“ gdje algoritamski odabrani izvori vijesti pojačavaju predrasude i tako kompromitiraju sposobnost moralnog mišljenja. Ističe kako društveni mediji negativno utječu na sposobnost prepoznavanja istine. Dijeljenje vijesti preko društvenih medija odaje posvećenost zajednici, osjećajima ili ideologiji, formiranju određenih grupacija i podijeljenosti u društvu, a ne želju za znanjem (vidi i Hosanagar, 2016). Posebno su prema Wardle i Derakhshan (2017, str. 7) problematični sadržaji koji utječu na ljudske emocije potičući osjećaje superiornosti, ljutnje i straha (vidi i Kramer i sur., 2014). Većina platformi je projektirana tako da ljudi javno izražavaju svoje dojmove „lajkove“, ostavljaju komentare te dijele sadržaj. Takvo okruženje omogućuje brzo i rasprostranjeno kolanje emotivnog sadržaja, unatoč tomu što se povećava broj organizacija za provjeravanje činjenica (vidi i Oxera compelling economics, 2017).

Društveni i informacijski izazovi današnjice koji se opisuju kao „lažne vijesti“, „alternativne činjenice“, „društvo post-istine“, „post-činjenično društvo“, „kraj stručnosti“, (Garret, 2016) „filter mjehurići“ (eng. „*filter bubbles*“)², (Kenan, 2017) „komora jeke“ društvenih medija (eng. „*echo chambers*“)³ odražavaju situaciju u kojoj se negira istina na osnovu činjenica i stručno mišljenje (Bawden i Robinson, 2018). Ugniježđeni unutar složenog informacijskog ekosustava ti izazovi, uz posredovanje suvremenih tehnologija društvenih medija, donose informacijski kaos koji izaziva snažan utjecaj na javno mišljenje. Prema Wardle i Derakhshan (2017., str. 5) nastaje informacijsko onečišćenje globalnih razmjera te složena mreža motiva za stvaranjem, prijenosom i uporabom takvih „onečišćenih“ poruka. S jedne strane stvara se mnoštvo različitih sadržaja i tehnika za njihovo širenje na brojnim platformama koje taj sadržaj okupljaju i reproduciraju, dok s druge strane zabrinjava velika brzina prijenosa poruka među zajednicama istomišljenika (više u Wardle i Derakhshan, 2017).

Sagledavajući pristup vrednovanju i korištenju online informacija Head i Wihbey (2017) ističu kako je u dobu post-istine vrednovanje znanja postalo površan proces što je obilježeno jednostavnošću „one-search“ sučelja, poput Google-a. Izostaje dubinsko propitkivanje vjerodostojnosti online informacije i promišljanje kako ona formira naše mišljenje, vjerovanja i stavove. U javnosti je teško vidljiva razlika između dijelova mišljenja, političke propagande i poštenog novinarskog izvješćivanja temeljenog na činjenicama. Autori tvrde kako na takvo stanje može odgovoriti novinarstvo, knjižnice i škole jer bi se tim kanalima mogli suzbiti uporni pokušaji obaranja istine. Na osnovi istraživanja u društvenim znanostima ističu kako naše odluke i prosudbe više ovise o prepričavanjima u zajednici nego na individualnoj razboritosti. Head i Wihbey (2017) dalje ističu kako se knjižničari, iako imaju važnu ulogu moderatora i vodiča kroz svijet znanja, suočavaju s izazovima nedostatka institucijske moći ili financija da bi uistinu mogli podučavati vještine informacijske pismenosti, odnosno temeljne kompetencije za pretraživanje, vrednovanje i korištenje informacija u digitalnom dobu. Taj skup vještina prema autorima treba postati cilj ne samo na marginama obrazovanja već i pitanje središta

² Garret, (2016) na primjeru Facebooka tumači kako funkcioniraju filter mjehurići. Budući da ljude privlače vijesti koje potvrđuju njihova politička stajališta, softveri koje koristi Facebook uče iz korisnikovih ranijih aktivnosti i pokušavaju pretpostaviti na koje priče će korisnik najradije „kliknuti“ i dijeliti ih u budućnosti. Proizvode se filter mjehurići u kojima su korisnici izloženi samo onom sadržaju koji ponovno potvrđuje njihove predrasude. Pri tome, filter mjehurići prikrivaju istinu dok promiču pogrešne percepcije. Dodatni problem kod filter mjehurića je što se pretpostavlja da su ljudi potpuno odvojeni od drugih gledišta i susreta s točnim informacijama te zato posjeduju pogrešna uvjerenja.

³Društveni mediji utječu na stvaranje „komora jeke“ (eng. „*echo chambers*“) za koje Kenan (2017) kaže da su to zatvoreni svjetovi koje stvaraju društveni mediji i jedina mišljenja koja se u njima čuju su njihova vlastita.

civilnog života, od lokalne političke zajednice i državnog zakonodavstva do političkih izbora kada je potrebno prosuditi i donijeti odluku (više u Head i Wihbey, 2017).

Vjerodostojnost informacija utvrđuju i organizacije za provjeravanje činjenica. One čine dio medijskog vrijednosnog lanca i bave se provjeravanjem i procjenjivanjem vjerodostojnosti sadržaja na temelju činjenica i dokaza te analiziraju izvore i postupke stvaranja i distribucije informacija. Središnja organizacija za provjeravanje vjerodostojnosti medijskog sadržaja diljem svijeta je Međunarodna mreža za provjeravanje činjenica (The International Fact-Checking Network, IFCN). Prema Delić i sur. (2020) IFCN djeluje unutar američke neprofitne organizacije Poynter Institute. Uz afirmiranje provjeravanja vjerodostojnosti medijskog sadržaja nadgleda i metodologiju te etička načela medijskih organizacija potpisnica kodeksa IFCN. Središnja organizacija IFCN objedinjuje više od 80 međunarodnih ekipa za provjeravanje činjenica, poput američkih AP Fact Check, Reuters, The Washington Post Fact Checker, PolitiFact i Snopes, francuskih AFP fact checking i Le Monde – Les Décodeurs u Francuskoj, te Correctiv.org u Njemačkoj. Od godine 2020. organizaciji se pridružuje i slovenska organizacija Oštro čiji je projekt Razkrinkavanje.si ocijenjen usklađenim s kodeksom IFCN (Delić i sur., 2020). Neovisnost provjeravatelja činjenica i usklađenost sa strogim etičkim pravilima i pravilima transparentnosti predstavljaju okosnicu stvaranju zdravog digitalnog ekosustava. Svoj rad moraju temeljiti na primjeni visokih standarda, kao što je Kodeks načela Međunarodne mreže za provjeravanje činjenica (Europska komisija, 2018).⁴

Po uzoru na provjeravatelje činjenica The Washington Posta u Hrvatskoj je u okviru projekta Hrvatskog novinarskog društva i GONG-a nastao neprofitni *fact-checking* online medij Faktograf.hr, koji se bavi ocjenjivanjem točnosti i utemeljenosti izjava hrvatskih političara s temeljnim ciljem sprječavanja da se opetovano izrečeni neutemeljeni stav u javnosti ne počne smatrati nepobitnom činjenicom.⁵

U informacijskom dobu dolazi do popularnosti dezinformacija. Ili pobliže, sadržaji nastaju i dijele se, bez prethodne prosudbe, u interakciji na društvenim medijima i tako postaju „istina“. Odabir sadržaja koji se čita i dijeli u međusobnoj interakciji utječe na mišljenja i poglede ljudi na osnovu odjeka povratnih informacija. Takvu istinu karakterizira popularnost, a dijeljenjem i prihvaćanjem ona postaje nečija vlastita istina (Berthon i sur., 2018). Popularnost se mjeri

⁴ Kodeks načela Međunarodne mreže za provjeravanje činjenica (International Fact-Checking Network (IFCN) Code of Principles) namijenjen je organizacijama koje redovito objavljuju nepristrana izvješća o točnosti izjava javnih ličnosti i važnih institucija te drugih izjava od društvenog interesa koje su u širem optjecaju <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/> (Prev. Na hrv. Jezik. Izvor: COM(2018), 236 final. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0236>)

⁵ Faktograf. <https://faktograf.hr/metodologija/>

brojem pregleda sadržaja, klikova, brojem sviđalica (*eng. likes*), dijeljenja (Haider i Sundin, 2020). U sljedećem potpoglavlju pobliže se istražuje pitanje istinitosti i dezinformacija u digitalnom okruženju, te koje se aktivnosti poduzimaju na razini Europske Unije i Hrvatske u svrhu zaštite prava građana na pristup vjerodostojnim informacijama i izgrađivanja zdravog civilnog društva.

1.2 Lažne vijesti i dezinformacije

Pitanje istine i propitkivanje istinitosti sadržaja u digitalnom okruženju nužno je kako bi se potrošače digitalnog sadržaja usmjerilo prema kvalitetnoj i provjerenoj informaciji. Badke (2017) kaže kako je digitalno doba doprinijelo tomu da ljudi puno lakše vjeruju neistinama, jer vrlo jednostavno dolaze do informacija koje nisu provjerene.

U analognome okruženju kvalitetu rukopisa knjiga i časopisa procjenjivali su urednici i recenzenti, pri čemu su zbog strogo kontroliranih zahtjeva kvalitete češće odbacivali rukopise nego što su ih prihvaćali. Digitalno okruženje gotovo da i nema nadzor nad sadržajem što neometano dovodi do njegovog nekontroliranog širenja na dnevnoj bazi. Badke vidi dva objašnjenja zbog kojega ljudi danas lakše vjeruju neistinama. Prvi je u tome što su ljudi danas svakodnevno izloženi mnoštvu oprečnih poruka, i s time se nose na osnovu svoga svjetonazora, odnosno vjerovanja i vrijednosti koje daju osobnu stabilnost i određuju osobni identitet. Dalje kaže, kako nametanje informacija koje su oprečne osobnom svjetonazoru, izaziva nelagodne osjećaje poput nemira i nesigurnosti. Kako ti osjećaji nisu ugodni, češće se analizira proturječna informacija i vjeruje se onomu što je u skladu s osobnim svjetonazorom, iako se temelji na nevjerodostojnim podacima. Drugo objašnjenje Badke vidi u tome što postoji previše objava na mreži i kontradiktornosti koje zbunjuju ljude. Problem ne vidi toliko u tome što se na osnovi osobnog svjetonazora filtriraju objave, već u osjećaju primoranosti da se nešto odabere, a izbor najčešće pada na ono u čemu se vidi osobni smisao. Odluka se donosi kada je potrebno odabrati između više mišljenja. Jednom kada je odlučeno čemu vjerovati, od toga se ne odstupa, jer će odbacivanje tog vjerovanja prouzročiti osjećaj neugode zbog preuranjenog prihvaćanja nekog mišljenja. Badke dalje kaže, kako se informacijski opismenjeni ljudi lakše odupiru kontradiktornim porukama, a informacijsku pismenost vidi kao najbolji put da ljudi u eri post-istine steknu potrebne vještine. Najveću prijetnju današnjici vidi u spekulacijama i vjerovanjima pod krinkom autoriteta. Takve okolnosti dovode i do eskaliranja lažnih vijesti u medijskom prostoru.

Termin "lažna vijest" (*eng. „fake news“*) prvi puta pojavio u SAD-u krajem 19. stoljeća, no još uvijek se traga za usuglašenom definicijom. Mikkelsen (2016) se o ovome pitanju izjašnjava

kako pravi problem danas nije „lažna“ vijest već loša, odnosno, kaže kako svaka loša vijest nije istovremeno i lažna. Slabosti interneta očituju se u velikom broju izmišljenih vijesti i obmanjujućih slika, a najzastupljeniji kanal njihovoga prijenosa su društvenim mediji, što podupiru mišljenja i drugdje u literaturi. Takve loše vijesti zavaravaju čitatelje i preko oglašavanja donose profit svojim nakladnicima. Problematičnim se javlja u razlikovanju satire od loših vijesti. Mikelson tvrdi da iako neki mediji plasiraju takve vijesti koje mogu naginjati prema satiri, njihov rad se ne da opisati standardnim definicijama satire. Izruguje se zapravo tendencija kojom mnogi ljudi prihvaćaju netočne informacije, jer su prikazane u obliku vijesti koje imitiraju stvarne vijesti. Loše vijesti plasiraju primjerice stranice političkih stranaka kako bi pridobile pažnju javnosti tako da uzmu dijelove stvarne vijesti i izokrenu ih u svoju korist s ciljem dobivanja što više „klikova“. Mikelson navodi nekoliko primjera stranica koje produciraju loše vijesti. Neke stranice preoblikuju stare vijesti i obmanjujuće ih predstavljaju kao trenutne vijesti, a neke prikupljaju članke od različitih sumnjivih izvora. Primjerice, u području znanosti i zdravlja postoje stranice koje vjeruju kako iznose važne informacije, ali imaju neispravan način prikupljanja informacija i izvještavanja (Mikkelson, 2016).

Wardle i Derakhshan (2017) u kontekstu istinitosti informacija kažu kako je problem istinitosti informacija u digitalnom okruženju daleko širi od pojma „lažne vijesti“. Pitanje neistinitosti sadržaja u digitalnom okruženju se općenito analizira preko pojma dezinformacija. Budući da je termin „lažne vijesti“ postao vrlo privlačan političkim elitama, postoji bojazan da bi ga one u budućnosti mogle koristiti kao mehanizam za cenzuru i ograničavanje slobode tiska. Stoga se u istraživanjima o štetnom utjecaju netočnog sadržaja na društvo u digitalnom medijskom okruženju odustaje od upotrebe termina „lažne vijesti“, pa se informacijski kaos nastoji definirati kroz tri vrste informacija: netočna informacija, dezinformacija i zlonamjerna informacija (*engl. mal-information*) (više u Wardle i Derakhshan, 2017)

Wardle (2017) sagledava ekosustav dezinformacija kroz različite vrste lažnog sadržaja, motivaciju stvaratelja sadržaja i načine diseminacije sadržaja. Na osnovu tih elemenata utvrdila je sedam tipova dezinformacija: satira, obmanjujući sadržaj, zamjenski sadržaj, izmišljeni sadržaj, pogrešno povezivanje, pogrešan kontekst i krivotvoren sadržaj. Na primjer, satira ili parodija nema namjeru naštetiti, već potencijal da zavara. Satira postaje dezinformacija ako ju javnost pogrešno tumači kao činjenicu (vidi Wardle, 2018). Obmanjujući sadržaj (*eng. misleading content*) nastaje obmanjujućom upotrebom informacija prema nekom problemu ili pojedincu. Zamjenski sadržaj (*eng. imposter content*) nastaje imitiranjem autentičnog izvora. Izmišljeni sadržaj (*eng. fabricated content*) predstavlja potpuno netočan sadržaj koji je stvoren

da zavarava i učini štetu. Pogrešno povezivanje (*eng. false connection*), primjerice kada naslov, podnaslov i slike u članku nisu odraz sadržaja. Pogrešan kontekst (*eng. false context*) predstavlja tip dezinformacije gdje se izvorna informacija razmjenjuje s pogrešnom kontekstualnom informacijom. Krivotvoren sadržaj (*eng. manipulated content*) nastaje kada autentična informacija ili slika zavarava (*ibid.*).

U najnovije vrijeme pojavljuje se i pojam *duboka laž* (*eng. deepfake*), kao nova razina proizvodnje lažnih vijesti gdje se vizualne i audio slike izmišljaju kako bi izgledale kao stvarne. U tu svrhu koriste se sustavi umjetne inteligencije. Ti su sustavi sposobni generirati sintetičke glasovne snimke realističnog zvuka na temelju dovoljno velikog skupa podataka, a isto vrijedi i za video zapise. Za stvaranje krivotvorenog zvuka i videa obično se koriste najnaprednije tehnike dubokog strojnog učenja, te se na osnovu toga izaziva reakcija koja može doprinijeti promijeni ljudskog stava prema vrlo važnim političkim ili drugim pitanjima. Društveni mediji i YouTube su mjesta gdje se takve prevare najbrže šire (Shnurenko i sur., I., 2020, str. 69) Pojam se prvi puta pojavljuje u novinama i časopisima i obično se koristi za označavanje videozapisa koji je uređen pomoću algoritma za zamjenu osobe u izvornom videu nekom drugom (osobito javnom osobom), tako da videozapis izgleda autentično (Merriam-Webster Dictionary, 2020).

Koliko je globalno snažan utjecaj dezinformacija na društvenim medijima na one koji ih koriste i prate sadržaje, ali i na društvo u cjelini, može se pratiti u najnovije vrijeme pojavom bolesti COVID-19 i ugroze javnog zdravlja u cijelom svijetu. Proglašenjem pandemije bolesti COVID-19 u ožujku 2020. godine Internet je preplavljen informacijama, dezinformacijama i lažnim vijestima o bolesti COVID-19 koje se jako brzo šire društvenim medijima te je za poimanje takvog stanja Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) ponovno aktualizirala pojam infodemija. Infodemija je prema rječniku Merriam-Webster (2020) „spoj pojmova "informacija" i "epidemija", a obično se odnosi na brzo i dalekosežno širenje točnih i netočnih informacija o nečemu, kao što je bolest. Kako se činjenice, glasine i strahovi miješaju i raspršuju, postaje teško saznati bitne informacije o problemu.“

Vukušić Rukavina (2021) navodi kako se pojam *infodemija* prvi puta spominje tijekom epidemije SARS-a 2003. u kolumni američkog politologa i novinara Davida Rothkopfa „*When the Buzz Bites Back*“, objavljenoj u Washington Postu. Autorova definicija infodemije prema prijevodu Vukušić Rukavina (2021) glasi: „Nekoliko činjenica, pomiješanih sa strahom, špekulacijama i glasinama, koje se modernim informacijskim tehnologijama pojačavaju i brzo

šire, a utječu na nacionalnu i međunarodnu ekonomiju, politiku, pa čak i na sigurnost, na načine koji su u potpunosti nerazmjerni s korijenskom stvarnošću“.

Premda su zdravstvene informacije među najtraženijima na internetu (Jung i sur., 2007), tijekom zdravstvenih kriza odnos prema zdravstvenim informacijama u digitalnom okruženju može se kretati u pravcu traženja provjerenih informacija, ali još i više može se okrenuti u smjeru vjerovanja u nepouzdana i štetne informacije, koje se izrazito brzo šire društvenim medijima (Vukušić i Rukavina, 2021). Osobite zasluge za takvo brzo širenje sadržaja i informacijsko ponašanje na društvenim medijima ponovno imaju algoritmi.

Zbog izraženosti problema dezinformacija, koje stvaraju sve veći informacijski kaos i osobito uznemiruju vlade svijeta te pritom ozbiljno narušavaju demokratska načela slobode govora i pravo na pristup provjerenim i vjerodostojnim informacijama, na razini država istražuju se rješenja za ustanovljavanje politike prema različitim dionicima koji se trebaju uključiti u provođenje mjera protiv dezinformacija. U okviru tih politika, obrazovni sustavi moraju kroz kurikulum stvoriti više prostora za digitalnu i medijsku pismenost (više u Wardle i Derakhshan, 2017; Livingstone, 2018; Fedorov i Levitskaya, 2018; European Commission, 2018; Ireton i Posetti, 2018).

Europska komisija također traži rješenja za vođenje politike prema štetnom utjecaju dezinformacija, netočnih informacija i tzv. alternativnih činjenica na javno mijenje u interesu zaštite integriteta političkih izbora. Ističe se odgovornost online platformi, koje su dostupne širokim zajednicama korisnika i preko kojih se danas širi mnoštvo informacija. Njihova odgovornost je posebno naglašena kada je riječ o širenju netočnih informacija i dezinformacija jer još uvijek nije poznato kako funkcioniraju (vidi i Wardle, 2016).⁶ Platformama se pripisuje ekonomski motiv stvaranja profita na račun povećanja i unovčavanja pažnje (vidi Palma, 2019). U siječnju 2018. godine Europska komisija je osnovala Visoku ekspertnu skupinu (eng. HLEG – High level-expert Group) u čijem sastavu su djelovali znanstvenici, novinari, predstavnici medija, organizacije za radiodifuziju, online platforme, te organizacije civilnog društva i organizacije za provjeravanje činjenica. Na osnovu njihovoga rada objavljen je izvještaj pod naslovom *A multi-dimensional approach to disinformation* koji donosi pregled najbolje prakse u vidu temeljnih načela i prikladnih odgovora koji proizlaze iz tih načela. Definicija

⁶ Odgovornost platformi za diseminaciju istinitog i povjerljivog sadržaja sagledala je Wardle (2016), pri čemu ističe kako se filtriranje sadržaja ne smije prepustiti samim platformama, već se to treba obavljati u suradnji s novinarima i socijalnim psiholozima kako bi se osmislila nova vizualna gramatika, tako da jednom, kada je sadržaj provjeren, razotkriven, ispravljen i verificiran, ti procesi budu transparentni i dostupni bilo kome tko traži i želi saznati više o nastanku teksta.

dezinformacije kako se iznosi u Izvještaju „uključuje sve oblike lažnih, netočnih ili zavaravajućih informacija koje su osmišljene, predstavljene i promovirane kako bi nanijele štetu javnosti ili radi stjecanja profita“. Ističe se kako je problem dezinformiranja usko povezan s razvojem digitalnih medija kojima upravljaju akteri iz politike, iz sfere profita, mediji, građani koji to čine individualno ili su povezani u zajednice te manipulativnim korištenjem komunikacijske infrastrukture proizvode, prenose i šire dezinformacije u većoj mjeri nego što je to ranije bilo moguće. U Izvještaju se kaže kako je takve načine proizvodnje, prijenosa i širenja dezinformacija još uvijek teško utvrditi i razumjeti (European Commission, 2018, str. 5). Vlasnicima digitalnih platformi upućena je preporuka za ulaganje većih napora u suzbijanju širenja dezinformacija i preuzimanja odgovornosti za kontrolu nad dezinformacijama.

Online platforme, izdavači vijesti, televizijske kuće, provjeravatelji činjenica i civilna društva poduzeli su određene mjere u svezi s dezinformacijama. Dobra praksa očituje se u tri glavne kategorije: transparentnost, jačanje povjerenja, informacijska i medijska pismenost (European Commission, 2018, str. 16-18). Preporuka je grupe da se paralelno s provođenjem aktivnosti, preko kojih će dionici iznalaziti odgovore na složeno pitanje dezinformacija u društvu, obavezno provodi informacijsko i medijsko opismenjavanje.

Preporuke za informacijsko i medijsko opismenjavanje dane su u izvještaju na pet razina. Prva razina se odnosi na Europsku komisiju, koja na prvome mjestu treba pojačati aktivnosti za potporu informacijske i medijske pismenosti za sve građane, uključujući razmjenu dobre prakse i edukaciju nastavnika kroz projekte međunarodne razmjene nastavnika, te unapređivanje medijske pismenosti u kurikularnim reformama u Europskoj Uniji te na ljestvicama kompetencija OECD PISA-e. Druga razina preporuka se odnosi na zemlje članice Europske Unije, koje također moraju na prvome mjestu na nacionalnoj razini podupirati aktivnosti preko kojih će se unaprijediti medijska i informacijska pismenost svih građana, što znači uključivanje medijske i informacijske pismenosti u obrazovanje nastavnika i nacionalne obrazovne kurikulume. Treća razina preporuka se odnosi na organizacije civilnog društva, koje isto tako na prvome mjestu trebaju u suradnji s akademskom zajednicom, stručnjacima iz edukacijske psihologije te medijske industrije oblikovati vještine i pristupe medijske i informacijske pismenosti prema određenoj dobi te pratiti njihovu učinkovitost. Organizacije civilnoga društva i akademska zajednica se pri tome, gdje god je to moguće, trebaju fokusirati na jezične prilagodbe prema ciljanoj javnosti i na razvoj analitičkih obrazaca za razumijevanje različitih vrsta dezinformacija (ibid., str. 37). Četvrta razina obuhvaća platforme, koje bi trebale razvijati alate za dijeljenje standardiziranih informativnih obrazaca za korisnike koje razvijaju neovisne

(obrazovne) institucije u okviru programa medijske i informacijske pismenosti, kako bi se podigla osviještenost o digitalnim dezinformacijama i utvrdili digitalni rizici. Peta razina preporuka odnosi se na organizacije informativnih medija. One na prvome mjestu trebaju, u suradnji s organizacijama civilnog društva i sa sveučilištima, propisati i primijeniti posebne vještine i pristupe medijske i informacijske pismenosti, koje će biti prilagođene za svaku dob te prilikom provođenja projekata medijske pismenosti usmjerenih na mlade generacije u suradnji sa školama i drugim obrazovnim ustanovama (ibid., str. 38).

Hrvatska se u travnju 2018. uključila u provođenje aktivnosti vezanih uz pitanje lažnih vijesti i dezinformacija sukladno preporukama Visoke ekspertne skupine Europske komisije o lažnim vijestima i online dezinformacijama, pa je povodom obilježavanja Dana medijske pismenosti, održanih od 19. do 21. travnja 2018. u organizaciji Agencije za elektroničke medije i UNICEF-a, prigodno sastavljen i objavljen nastavni materijal za srednje škole za učenike od 1. do 4. razreda (Ciboci i sur., 2018), koji je među ostalim utemeljen i na preporukama Europske komisije za uključivanjem medijske pismenosti u kurikulum. Autori su proširili definiciju dezinformacija koju je dala ekspertna skupina, pa dezinformacije prema toj definiciji obuhvaćaju informacije koje su: „zavaravajuće, izmišljene, nisu točne, govore o događajima koji se nikad nisu dogodili, prenose izjave koje nikad nisu bile izrečene te najave događaja koji se nikada neće dogoditi, narušavaju povjerenje u društvu, umanjuju vjerodostojnost medija i kanala putem kojih se prenose, mogu utjecati na naša shvaćanja, znanja i ponašanja, mogu biti namjerne i slučajne, netko ih je namjerno proizveo i plasirao u medije, nisu novi fenomen i postojale su i prije medija, doživjele su procvat pojavom društvenih medija“ (Ciboci i sur., 2018, str. 7-8). Obrazovanje za kritičko promišljanje o informacijama naglašeno je u takvom nesigurnom informacijskom okruženju.

Kritičko mišljenje i pravila dokazivanja koja prema Badke (2017) karakteriziraju najbolju praksu u određivanju pouzdanosti informacija trebaju se očuvati, a naglasak se stavlja na agendu informacijske pismenosti, pri čemu je na visokoškolskim i narodnim knjižničarima profesionalna i građanska odgovornost promicati kritičko mišljenje kod korisnika kako bi mogli participirati u demokratskom društvu (Batchelor, 2017, str. 143).

Kako su se organizirale knjižnice u dijelu edukacije korisnika i dezinformacija, razmatra se u sljedećem potpoglavlju.

1.3 Knjižnice i dezinformacije

Dezinformacije u javnom diskursu narušavaju demokratska načela u društvu, a to donosi posljedice za odlučivanje građana u odnosu na primljenu informaciju. Knjižničarska zajednica

je prepoznala izazove brzog širenja dezinformacija u online okruženju, te se sa stajališta struke smatra da knjižnice trebaju snažno promovirati vrijednost svojih zbirki kao jamstvo pouzdanih izvora informacija. Dok se u knjižničarskoj zajednici s jedne strane ističu stavovi o vodećoj ulozi knjižnica u suzbijanju informacijske krize vezane uz pojam dezinformacija i doba post-istine, suprotno optimističnom stavu knjižničara o njihovoj ključnoj ulozi u borbi protiv lažnih vijesti i dezinformacija, Sullivan (2019) ističe kako je na osnovu pregleda literature posljednjih nekoliko desetljeća vidljivo da knjižničari i knjižničarska zajednica nije u potpunosti razumjela stvarnu opasnost od dezinformacija. Smatra da je potrebna ponovna procjena temeljnih pretpostavki i vrijednosti koje naglašavaju potencijalno važnu ulogu knjižnica u suzbijanju dezinformacija.

Uloga knjižnica i knjižničara bitno se mijenja posljednjih godina u odnosu na informacijsko okruženje opterećeno širenjem neprovjerenog sadržaja, a posljedično tomu raspravlja se o praksi podučavanja informacijske i medijske pismenosti. Preporuke o nužnosti uvođenja promjena u pristupu podučavanju informacijske i medijske pismenosti dolaze od znanstvenika u području obrazovanja, informacijske i knjižnične znanosti pa sve do knjižničarskih udruženja, a usmjerene su prema kritičkom vrednovanju informacija i vjerodostojnosti sadržaja (Cooke, 2016; Banks, 2016; ALA, 2017; IFLA, 2018; Educase, 2019; Head i sur., 2018) S obzirom na složeno informacijsko okruženje današnjice u kojemu djeluju knjižnice i mediji, neke knjižnice i mediji u SAD-u pokreću i ostvaruju zajedničke programe medijske i informacijske pismenosti koje novčano podupire nacionalna neprofitna organizacija Knight Foundation, a u fokusu tih edukativnih programa su učenici i studenti (Lichterman, 2016).

Američko društvo knjižničara (ALA – American Library Association) je 2017. godine donijelo „Rezoluciju o pristupu točnim informacijama“ (eng. Resolution on Access to Accurate Information), kojom je redefinirana izjava ALA-e iz 2005. godine „Rezolucija o dezinformacijama, medijskoj manipulaciji i destrukciji javne informacije“ (eng. Resolution on Disinformation, Media Manipulation and the Destruction of Public Information). Pozivajući se na probleme u društvu koji nastaju kao posljedica manipuliranja informacijama kroz javni diskurs i koji su u suprotnosti s knjižničarskom etikom i zdravim demokratskim društvom, Rezolucija ALA-e iz 2017. godine donosi šest točaka preko kojih se redefinira ALA Rezolucija iz 2005.; suprotstavlja se svim oblicima manipulacija koje priječe pristup točnim informacijama; osnažuje svoje članove za povećanje svijesti javnosti o štetnosti dezinformacija i medijske manipulacije; knjižničare i knjižnične djelatnike potiče na traženje i osiguravanje točnih izvora informacija; podupire ključnu ulogu knjižničara i knjižničnih djelatnika u svim

vrstama knjižnica u podučavanju vještina informacijske pismenosti, uz pomoć kojih će korisnici znati pronaći i vrednovati točnost informacije kroz suradnju sa srodnim dionicima, osobito novinarskim udruženjima i institucijama, zagovara pristup točnim informacijama čime se brani uloga novinara i slobodnog tiska u američkom društvu (American Library Association, 2005; ibid. 2017).

Pitanje dezinformacija u okviru knjižnične i informacijske znanosti i aktualnih preporuka koje dolaze iz tog područja analiziraju Bawden i Robinson (2018). Oni iznose kako inicijative i razvoj rješenja koja dolaze iz IT sektora, naročito u vidu algoritama koji filtriraju vijesti na društvenim medijima te organizacija za provjeravanje činjenica, zatim zagovaranje digitalne i informacijske pismenosti i dodatno obrazovanje informacijskih stručnjaka nije dovoljno, zbog složenosti informacijskog okruženja i odnosa prema informacijama u dobu post-isitne. Dugoročno rješenje i odgovore na pitanja dezinformacija vide u organizaciji znanja i razumijevanju informacije na društvenim medijima. Bawden i Robinson pojam razumijevanja u knjižničnoj i informacijskoj znanosti definiraju prema modelu podatak – informacija – znanje – mudrost koji je dao Ackoff (1989) i filozofiji informacije Luciana Floridija, prema kojoj je informacija dobro organiziran, smislen i istinit podatak. Znanje predstavlja organiziranu informaciju kroz međudnose na osnovu dobivenih korisničkih računa na mreži. Do razumijevanja dolazi kada svjesno biće, pa prema potrebi i uz potporu informacijskih sustava, ocijeni korpus znanja uključujući njegovo međupovezivanje. Prema opsegu nepotpunog, kontradiktornog ili netočnog znanja, određuje se stupanj nepotpunog razumijevanja.

Osim kognitivnog pristupa razumijevanju informacija, emocionalni doživljaj informacija naročito utječe na odluku čemu vjerovati. Prema Van Damme i Smets (2014, str. 310) naša iskustva se uvijek zasnivaju na tome kako se osjećamo. Emocije utječu na sadržaj i točnost našeg pamćenja i prisjećanja, a znanstveni dokazi upućuju na to da se emotivno doživljene informacije pamte bolje i živopisnije od neutralne informacije. U istraživanju koje su proveli Van Damme i Smets (2014) istaknuto je kako su studenti, koji su bili izloženi emotivnim slikama predloženima tako da navode na pogrešno mišljenje nakon svjedočenja nekom događaju, u kasnijem testiranju pamćenja češće prosudili dezinformaciju kao istinitu, za razliku od studenata koji nisu bili izloženi takvim informacijama (str. 316). Stoga, kako ističu Bawden i Robinson (2018) razumijevanje neke teme koja se temelji na dezinformacijama ili pogrešnim informacijama može biti prepreka prihvaćanju suprotne informacije, zbog priloženog emocionalnog utjecaja prema određenim aspektima. Pored toga dodaju, kako je mjera prema kojoj je netko otvoren mijenjati svoje mišljenje na osnovi nove informacije i stupanj njihove

radoznalosti da je to ujedno i mjera potpunosti njihovog razumijevanja. Društvo i pojedinci se tako mogu opredijeliti za prihvaćanje ili aktivno traženje novog znanja, pa čak i onda kada ono može potencijalno omesti trenutno razumijevanje. Autori kažu kako knjižnice stoga trebaju biti što sigurnija mjesta za zadovoljavanje znatiželje, dok je manje bitno pružanje pouzdanih informacija i to što su knjižnice repozitoriji istine (ibid, str. 2).

Johnson (2017) naglašava da knjižnice danas, kao prepoznatljivi „brand“ koji pruža kvalitetnu i pouzdanu informaciju, nastoje više no ikada do sada stati u obranu demokratskih vrijednosti u društvu i proaktivno djelovati u osnaživanju društvene zajednice. S obzirom na vrijednosti koje knjižnice imaju u društvu, naglašava potrebu njihove snažne afirmacije u neizvjesnim političkim i društvenim previranjima današnjice. Johnson ističe ključne vrijednosti knjižničarstva prema ALA-i, a neke od njih su privatnost, nacionalne različitosti, društvena odgovornost i sl. Također objašnjava da su knjižnice osnivane pod pretpostavkom da je informacija neophodna i nužna za opće dobro. Citirajući Franklina D. Roosevelta koji je za vrijeme 2. svjetskog rata opisao knjižnice kao „sjajne simbole slobode što je osnovno za funkcioniranje demokratskog društva.“ Johnson (2017) postavlja niz pitanja vezanih uz mjesto knjižnica u demokratskome društvu, koje se gradi na lažnim informacijama i u kojemu je upitno služi li informacija kao sredstvo za opće dobro kada činjenice prestaju biti važne u politici i društvu. Vrijednosti knjižnica kao organiziranih zbirki znanja i pouzdanih informacija umanjuje informacijska stvarnost, u kojoj činjenice i informacije nisu pouzdane, pa prema Johnsonu knjižnice zapravo bivaju institucije u koje nije potrebno vjerovati. Knjižnični obrazovni programi tradicionalno su imali cilj ponuditi korisniku strategije pronalaženja i korištenja izvora informacijama kako bi se zadovoljila informacijska potreba korisnika. Informacijska pismenost je zahtijevala usmjerenost prema činjenicama, kritički odnos prema informacijama, informacijskim potrebama, vrednovanju informacija i njihovoj efikasnoj uporabi. Johnson vidi teškoće u procesima analize informacija i kritičkome mišljenju, zbog preplavljenosti različitih mišljenja i prisutnosti emocija. Pritom izostaje potreba za propitkivanjem i vrednovanjem informacija, što ograničava motiviranost korisnika takvih informacija u traženju prave istine. Postavlja se pitanje opstanka apsolutne posvećenosti knjižnica intelektualnim slobodama, pa i pod cijenu žrtvovanja vrijednosti poput javnog dobra, demokracije i društvene odgovornosti (Johnson, 2017). Za razliku od knjižnica, u kojima knjižničar utvrđuje autentičnost sadržaja i vrednuje informacijski izvor, tvrtke društvenih medija ne vjeruju u autentičnost te su upravljanje sadržajima prepustile algoritmima koji predlažu sadržaj koji će se prikazivati (više u Johnson, 2017; Noble, 2017; Olhede i Wolfe, 2018; Lor, 2018; Jones-Jang i sur., 2021). S

obzirom na takve okolnosti, u informacijsko opismenjavanje je potrebno uključiti kritički odnos prema informacijama u algoritamskoj kulturi, gdje se sagledava utjecaj strojnog stvaranja i posredovanja informacija na oblikovanje upita i pretraživanje te uporabu informacija u različitim informacijskim kontekstima (usp. Haider i Sundin, 2022; LLoyd, 2019). Primjerice, u izvješću Project Information Research Institute (Head i sur., 2020, str. 1) tvrdi se da, ako se informacijskim opismenjavanjem želi mlade ljude obrazovati za život kako bi bili sposobni kao slobodni ljudi utjecati na društvo, tada bi taj proces trebao uključiti i razumijevanje o tome kako algoritmi mijenjaju tok vijesti i informacija. Da bi se to moglo učiniti, u istraživanju se navodi kako je potrebno istražiti više o odnosu studenata u komunikaciji s algoritamski vođenim platformama.

Digitalne tehnologije su zbog svoje otvorenosti, umrežavanja, jednostavnosti proizvodnje, prijenosa i dijeljenja informacija do korisnika, komentiranja i sl. stvorile uvjete i za širenje negativnih sadržaja. Posebno se u tome ističu društveni mediji, a korisnici se u tom umreženom procesu stvaranja i širenja informacija koriste pravom na slobodu govora i izražavanja. Digitalna revolucija prema Balkinu (2004) ima i svoje ekonomske posljedice, jer zbog promjena društvenih prilika u kojima se prezentira govor, osobito u smjeru komercijalizacije informacije, ona postaje vlasništvo „informacijske industrije“ u posjedu malog broja imućnih ljudi. Glavni ekonomski cilj je da se putem novih tehnologija potiče proizvodnja i isporuka digitalnog sadržaja do što većeg broja korisnika, što tvrtkama omogućuje neprestani razvoj novih usluga i prilagođavanja korisnicima. Digitalni mediji su promijenili pogled na stvarnost, informacije se brzo dijele jednim klikom, emocionalno doživljavanje i informacija postaje imperativ, kao i negiranje činjenica i ekspertize. Skepticizam prema informacijama, relativiziranje informacije i informiranja otvara put prema manipulaciji informacijama i širenju dezinformacija.

Obrazovni programi u knjižnicama, osobito u SAD, posljednjih godina posebnu pozornost posvećuju aktualnim pitanjima u društveno-informacijskom diskursu te se s tih pozicija formiraju programi koji obrazuju korisnike. Knjižnice su se u digitalnom dobu pozicionirale kao obrazovni centri, gdje se kroz organizirane obrazovne programe provode različiti oblici opismenjavanja koji čine okosnicu novog informacijskog doba. Informacijska i medijska pismenost, digitalna te metapismenost temeljne su pismenosti za digitalno doba i opisuju se u sljedećem poglavlju 3.

Zaključak

U ovom poglavlju sagledava se kontekst razvoja digitalnog doba i digitalnih medija te kakve posljedice razvoj digitalnih medija ima u informacijskom okruženju. Naglašava se promjena slike današnjega svijeta zbog neprestanog razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologija, a rezultate tih promjena doživljavamo u svakodnevnom životu, ali i društvenom životu, politici, demokraciji, kulturi, obrazovanju, načinu komuniciranja i poslovanja. Promjene su vidljive i u odnosu na slobodu izražavanja i mišljenja. Društveni mediji su osnažili slobodu govora i izražavanja, koja se u okviru digitalne revolucije temelji na jeftinom umnožavanju i distribuciji informacija, brisanju geografskih i kulturoloških granica zbog dijeljenja sadržaja, kao i razvoju općih standarda za pohranu i kodiranje informacije. Demokratizacija govora doprinosi i širenju neprovjerenih informacija, koje često preplave digitalni informacijski prostor velikom brzinom, zbog interaktivnosti Weba.

Jednostavnost, dostupnost i interaktivnost digitalnih medija otvorili su vrata ka jednostavnijem širenju sadržaja upitne kvalitete ali i vrlo štetnog sadržaja poput lažnih vijesti. U novoj informacijsko-komunikacijskoj stvarnosti, oblikovanoj digitalnim medijima, informacije se dijele tek jednim klikom, utječu na emocionalni doživljaj, relativiziraju se činjenice i stručnost, a manipulacije informacijama i širenje neistina lakše dolaze do korisnika. Tako oblikovana informacijsko-komunikacijska stvarnost u području informacijske pismenosti i medija tumači se kroz leću pojma post-istina. Istina postaje konstrukt različitih autoriteta na društvenim medijima te se teško procjenjuje vjerodostojnost informacije. Skepticizam prema informacijama u javnom diskursu potenciran je načinom izvješćivanja i govora u dobu post-istine. Stoga je studente koji prate informacije na društvenim medijima važno poučavati kako vjerovati sadržajima na društvenim medijima, zbog izostajanja tradicionalnih metoda vrednovanja sadržaja i prisutnosti algoritamske kontrole sadržaja na Webu, koju zagovaraju vlasnici platformi digitalnih medija.

Vrednovanje znanja u dobu post-istine se identificira kao površan proces pri čemu izostaje dubinsko propitkivanje vjerodostojnosti online informacija. Informacije se koncentriraju dijeljenjem u filter mjehurićima ili eho komorama, u kojima su korisnici izloženi samo onom sadržaju koji potvrđuje njihova mišljenja i stavove. Na knjižnicama je velika dogovornost za stjecanje potrebnih kompetencija informacijske-pismenosti u dobu post-istine, a vrijednost knjižnice ogleđa se u konceptu knjižnice kao brenda što podrazumijeva održavanje kvalitete usluga i zbirke koje pružaju provjerene i vrednovane izvore informacija. Uz knjižnice potvrdu istinitosti online informacija treba tražiti i kod organizacija za provjeravanje činjenica.

Društveni mediji su zaslužni za popularnost dezinformacija, koja se mjeri na osnovama standarda same platforme. Neproverene i netočne informacije te dezinformacije opterećuju digitalno informacijsko okruženje u kojemu se informacijsko pismeni ljudi lakše odupiru kontradiktornim informacijama. Ekosustav dezinformacija na društvenim medijima obuhvaća različite vrste lažnog sadržaja koji je potrebno znati razlikovati, kako bi se mogli primjereno kritički procjenjivati.

Najveći je problem kako prepoznati valjanu informaciju u kontekstu algoritamske kulture. Knjižnice bi u tom kontekstu u svojim obrazovnim programima kritičkog vrednovanja informacija za korisnike trebale uključiti razumijevanje o tome kako algoritmi utječu na tokove vijesti i informacija, što prema literaturi zahtijeva prethodnu provedbu istraživanja o odnosu studenata u komunikaciji na platformama društvenih medija. Općenito, razvoj digitalnih tehnologija i posljedično rast digitalnih informacija i usluga neprestano su u prednosti u odnosu na potrebnu prilagodbu i obrazovanje korisnika za njihovo sigurno korištenje i vrednovanje.

2. PISMENOSTI DIGITALNOG DOBA

Pismenosti digitalnog doba nadilaze temeljnu pismenost koja je već dugi niz godina nadograđena pismenostima nužnima za participaciju građana u digitalnom društvu. U analognoj sredini, koncepti stvaranja pisanog znanja određeni su jasnim kriterijima vrednovanja kvalitete koji određuje institut recenzije, autoritet autora i izdavača, etički odnos prema informacijama i dr. U digitalnom dobu se na informaciju i znanje gleda kroz leću medija koji ju prenosi, interaktivnost komuniciranja i kontekst nastajanja i uporabe informacija koji može biti: pojedinačni, društveni i tehnološki (Špiranec i Banek Zorica, 2008). Budući da je digitalno informacijsko okruženje znatno složenije od analognog, gledajući na razvoj i primjenu informacijsko-komunikacijskih tehnologija u pronalaženju, stvaranju, uporabi i dijeljenju digitalnog sadržaja te koncept vrednovanja informacija i etičkog korištenja informacija nužan je razvoj digitalnih kompetencija pojedinca za uspješno obrazovanje, rad, aktivno građanstvo i sl. u digitalnom društvu. Rad će se u nastavku fokusirati na tipove pismenosti koje se najčešće razmatraju u literaturi u polju informacijskih i komunikacijskih znanosti: informacijska pismenost; medijska pismenost; digitalna pismenost; metapismenost. Navedene pismenosti značajne su za predmet istraživanja ove disertacije jer se upravo one fokusiraju na vrednovanje i procjenu informacija.

2.1 Informacijska pismenost

Informacijska pismenost potječe iz polja informacijske i knjižnične znanosti, a u suvremenoj digitalnoj knjižničnoj praksi nadomješta obrazovanje korisnika u tradicionalnoj knjižnici. Porijeklo potrebe obrazovanja korisnika u tradicionalnoj knjižnici može se povezati sa zadovoljavanjem informacijske potrebe korisnika i fizičkom pristupu knjižničnim zbirka, odnosno resursima u knjižnici. S tog stajališta obrazovanje korisnika polazi od sustava, koji karakterizira resursni pristup. Resursni pristup polazi od knjižničnih usluga u tradicionalnoj knjižnici, pa je prema Kuhlthau (1993) glavni cilj knjižničnih i informacijskih usluga povećati pristup resursima i informacijama u knjižnici kroz tri različita oblika pristupa: prošireni, fizički i mentalni pristup. Osnovni pristup se temelji na izgradnji zbirke (odabiru i nabavi). Prošireni pristup se primarno ostvaruje kroz uslugu podučavanja korisnika o izvorima informacija, a odnosi se na mentalni i fizički pristup. Fizički pristup obuhvaća podučavanje lociranja izvora informacija, dok mentalni pristup obuhvaća interpretaciju informacija i ideja u izvorima informacija (usp. Špiranec i Banek Zorica, 2008, str. 33-34; Whithworth, 2014, str. 29).

Porijeklo informacijske pismenosti se prema Todd (2017) može pratiti od sredine 20. stoljeća i snažne informacijske eksplozije te razvoja informacijskih tehnologija što je posljedično

otvorilo put prema osnaživanju knjižnica, u smislu povećanja zbirke, pristupa, diseminacije i korištenja informacija. Snažan rast informacija utjecao je na države, obrazovne institucije i strukovna društva koji su se počeli baviti kulturnim, društvenim, ekonomskim i političkim posljedicama rasta informacija na društvo. Pojavili su se izrazi „informatičko društvo“, „društvo znanja“, „ekonomija znanja“, i „industrija znanja“ (Todd, 2017, str. 120).

Od utemeljenja pojma, informacijska pismenost se kao multidimenzionalan i kontekstualno određen koncept različito definirao, kao i elementi koji čine taj koncept. Koncept informacijske pismenosti je uokviren kroz tri ključne domene koje obuhvaćaju sposobnost pristupa, vrednovanja i korištenja informacije (Špiranec, 2014, str. 56). Informacijska pismenost predstavlja okvir za stjecanje vještina, koje se u definicijama od najranijih dana manifestiraju kroz proces rješavanja informacijskog problema, a potrebne su za definiranje, pretraživanje, interpretaciju, vrednovanje i korištenje informacije (Špiranec, 2014, str. 56; Kurbanoglu, 2013). Zadnjih 30 godina informacijska pismenost se najčešće sagledava unutar konteksta formalnog učenja, pri čemu se promatra korisnikov odnos prema tekstu i tehnologijama (Lloyd, 2010). U literaturi se prezentira perspektiva informacijske pismenosti kojom se naglašava važnost informacijske pismenosti u obrazovanju i cjeloživotnom učenju (Špiranec i Banek Zorica, 2008), kako bi se realizirali ciljevi tehnološkog i ekonomskog prosperiteta društva kojemu doprinosi svaki pojedinac (Kapitzke, 2003). Ta ideja potječe iz prvog ustanovljavanja pojma „informatička pismenost“ utemeljenog na tehnološkoj i industrijskoj paradigmi koju je dao Zurkowski 1974. godine.

Whithworth (2014) je u svojoj knjizi *Radical information literacy: reclaiming the political heart of the IL movement* istražio porijeklo pojma informacijske pismenosti, kako bi se mogao razumjeti raspon pristupa teoriji i praksi informacijske pismenosti, koji polazi od tehnološke, obrazovne i društveno-političke perspektive.

Porijeklo pojma informacijske pismenosti se prema Whithworth (2014) temelji na radovima Paula Zurkowskoga, Lee G. Burchinala i Ceesa Jana Hamelinka koji predstavljaju tri različite tradicije, koje su se razvile u vrijeme kada je s pojavom velikih baza podataka postao vidljiv utjecaj informatičko-komunikacijskih tehnologija na oblikovanje znanja, način rada i ekonomske odnose. U okviru tih tradicija Zurkowski je predstavnik pristupa upravljanja znanjem u informatičkoj pismenosti, Burchinal je predstavnik obrazovnog pristupa dok Hamelink predstavlja transformacijski pristup (Whithworth, 2014, str. 27).

Utemeljenjem pojma „informatička pismenost“ Paul Zurkowski je postavio osnovu za osnaživanje veze između knjižnica i obrazovanja te ključni cilj da informatička pismenost kroz

deset godina (od 1974. do 1984.) bude integrirana u obrazovne politike i obrazovne reforme u SAD-u s obzirom na tada najavljivanje snažne tehnološke promjene koje će stubokom promijeniti odnos prema informaciji, obrazovanju korisnika, arhiviranju znanja i njegovom vrednovanju i diseminaciji. Pojam informacijske pismenosti Zurkowski je postavio u prijedlogu US National Commission on Libraries and Information Science pod nazivom „*The Information Services Environment: Relationship and Priorities*“, *Related paper No. 5*. U prologu dokumenta postavlja se pojam pod nazivom „Cilj: Postizanje informacijske pismenosti“ gdje kaže kako se prekomjernost informacija doživljava svaki puta kada s obzirom na opseg dostupnih informacija imamo poteškoća s njihovim vrednovanjem. Navodi tri razloga na osnovu kojih tvrdi da je takvo stanje univerzalno: 1) traženje informacija razlikuje se u odnosu na vrijeme i svrhu; 2) mnoštvo izvora i pravaca pristupa rezultiralo je pojavom brojnih pristupa preko kojih ljudi zadovoljavaju svoje informacijske potrebe; 3) nužno je ponovno osposobljavanje ljudi zbog sve veće količine ekvivalenata informaciji (manifestacije i artefakti) (Zurkowski, 1974, str. 1). Zurkowski stavlja informacijsku pismenost u tehnološki kontekst i stvaranje ogromne količine podataka i informacijskih resursa koji nadilaze kapacitete vrednovanja pojedinca, te se znanje premješta u područje informacijskih sustava i upravljanja znanjem. Informacijska pismenost se u okviru tehnološke tradicije formira kao oblik mišljenja koji će optimizirati elemente ljudskog u informacijskim sustavima (Whithworth, 2014, str. 35). Univerzalnost informacijske pismenosti za koju se Zurkowski zalaže, očituje se u dostupnosti informacijskih usluga svima koji su informacijski pismeni. Dostupnost informacijskih usluga postavlja u okvir ekonomskog liberalizma odnosno ekonomski prosperitet i politički liberalizam, u kojemu se ističe pluralizam, sloboda mišljenja, sloboda izražavanja i individualnih prava. Univerzalnost informacijske pismenosti u smislu dostupnosti svima pretpostavlja temelj komunikacije, gdje će se informacijska pismenost zbog porasta proizvodnje informacija formirati kao proces koji će ponuditi načine kako možemo mijenjati znanje odnosno praksu kako ćemo to učiniti. Whithworth (2014., str. 33) takvu tendenciju informacijske pismenosti vidi kao epistemologiju a ne kao oblik učenja.

Lee G. Burchinal u svom govoru „*The Communications Revolution: America's Third Century Challenge*“ iznesenom 1976. na simpoziju povodom obljetnice nezavisnosti SAD-a, održanom u američkoj sveučilišnoj knjižnici Texas A & M University Library predviđa nove okolnosti organizacije znanja (Behrens, 1994) i postavlja informacijsku pismenost u sferu obrazovanja, pri čemu se informacijska pismenost treba odvijati kao sustavni projekt. Takva postavka informacijske pismenosti potječe iz konteksta brzorastuće informacijske i tehnološke industrije

druge polovice 1970-tih, pri čemu se postavljaju društveno-ekonomski ciljevi na osnovu kojih se ima transformirati iskustvo rada i osobno iskustvo građana. Transformacija spomenutih iskustava događa se posredstvom informacijsko-komunikacijskih tehnologija, a za uspješno razumijevanje sustava informacija i tehnologija potrebno je razviti vještine nužne za rješavanje problema i donošenje odluka na profesionalnoj i osobnoj razini. Burchinal u svom govoru predviđa kakvo će biti buduće radno okruženje studenata koji studij završe 1977., te kaže kako će njihov susret s nizom novih ICT tehnologija biti uobičajen, a u skladu s time mijenjat će se i njihov način komunikacije u poslovnom i privatnom životu. U takvom vrlo promjenjivom tehnološkom post-industrijskom društvu Burchinal vidi odgovornost osnovnog obrazovanja u pripremi informacijski pismenih građana, dok sveučilišta vidi kao mjesto koje bi u tehničkom području trebalo ponuditi odgovarajuće obrazovanje kako bi se građani pripremili za rješavanje složenih zadataka u radu s računalima i mrežama za obradu informacija. Prema Burchinalu, informacijski pismena osoba treba posjedovati niz vještina potrebnih za učinkovito i djelotvorno lociranje i korištenje informacija potrebnih za rješavanje problema i donošenje odluka. Posjedovanje tih vještina značajno je za profesionalno i osobno djelovanje (Burchinal, 1976). Kako je informacijsko društvo orijentirano na formiranje participativne uloge pojedinca u odnosu na ICT tehnologije i informacije integrirane u brojne sfere društva, istom društvu nameće se odgovornost za razvoj sustava obrazovanja koji će na sustavan, učinkovit i djelotvoran način pripremiti građane za djelovanje u takvom participativnom informacijskom društvu. Kako bi adekvatno odgovorila na spomenute izazove u središtu tako postavljene obrazovne paradigme informacijska pismenost se također fokusira na pojmove „učinkovitost“ i „djelotvornost“. U tom smislu informacijska pismenost se postavlja kao obrazovni okvir preko kojega će se na sustavan i učinkovit način razvijati vještine za korištenje računala u svrhu pronalazjenja informacija (Whithworth, 2014, str. 35).

Hamelink nadograđuje pristup informacijskoj pismenosti Zurkowskoga u dijelu političkog liberalizma, slobode mišljenja i izražavanja, a svoj pristup zasniva na kritičkoj pedagogiji brazilskog pedagoga Pauola Freire, koji je vrlo često citiran u brojnim istraživanjima, osobito kritičke informacijske pismenosti (vidi i Whithworth, 2014, str. 36). Prema Hamelinkovom pristupu informacijska pismenost se razvija u situacijskim kontekstima (eng. *situational contexts*), u kojima ljudi sami stvaraju informacije i dijele ih sukladno vlastitim potrebama. (usp. Lupton i Bruce, 2010, str. 3-27). Hamelink zagovara informacijsku pismenost iz perspektive kritike političkog liberalizma, pri čemu je informacijska pismenost potrebna kako bi se pojedinci mogli kritički postaviti prema informacijama koje dolaze iz javnih medija, a

konstruirane su iz pozicije interesa i moći (ekonomske, hijerarhijske, intelektualne) (Whithworth, 2014, str. 36). Takav kritički pristup prema informacijama koje dolaze jednosmjerno iz javnih medija moguće je prevesti u formu dijaloga koji se razvija u procesu formalnog učenja. Iz perspektive informacijske pismenosti kako ju tumači Hamelink kritička pedagogija Freirea je polazište za takav kritički odnos prema informacijama, jer se u svojoj osnovi odmiče od tradicionalnog obrazovanja, odnosno koncepta „depozitnog“ obrazovanja (eng. *banking education*) (usp., Freire, 2005, str. 73). Učenik u okviru takvog obrazovnog koncepta prima i usvaja unaprijed stvoreno znanje na osnovu jedne doktrine i standardizacije. Znanje se pritom prenosi jednosmjerno učitelj-učenik, na osnovu plana i programa, važećih udžbenika te se vrednuje kroz sustav praćenja i standardiziranih testova. U takovom okruženju znanje nije neutralno, već unaprijed vođeno autoritetom učitelja. Kako bi se održale demokratske vrijednosti i pluralizam, pedagogija P. Freirea je transformacijski i demokratski odnos između učenika i učitelja, učenika i učenja te učenika i društva (usp., Shor, 1993). U tom odnosu događa se kritički dijalog koji se temelji na traganju za znanjem na osnovu postavljenog problema (Freire, 2005, str. 79-81). Hamelink taj koncept dijaloga i kritičkog odnosa prema znanju u različitim kontekstima prevodi u područje informacijske pismenosti koji se ostvaruje uvođenjem centara u društvu koji će korisnicima omogućiti pristup i interakciju s izvorima informacija u skladu s vlastitim potrebama i interesima (Whithworth, 2014, str. 37).

Od vremena postavljanja pojma do danas informacijska pismenost je u ključnim međunarodnim dokumentima predodređena kao ključna pismenost za participiranje u informacijskom društvu. Pritom se informacijska pismenost stavlja u okvir obrazovnog sustava kroz koji se podupire cjeloživotno učenje, stjecanje vještina za korištenje, vrednovanje, upotrebu i stvaranje informacija za ostvarivanje ciljeva u različitim kontekstima potrošnje informacija, od osobnog do profesionalnog. Informacijska se pismenost postavlja i kao temeljno ljudsko pravo u digitalnom dobu (Jacobs i Berg, 2011, str. 384; Gregory i Higgins, 2013).

Informacijska pismenost je, također, od ranih 1990-tih godina jedan od glavnih elemenata agendi profesionalnih knjižničarskih društava (Doherty, 2007). Primjerice, američko knjižničarsko društvo ALA (American Library Association) je 1987. godine osnovalo Odbor za informacijsku pismenost (eng. Presidential Committee on Information Literacy). Osnivanju Odbora prethodile su rasprave o obrazovnim reformama u Americi 1980-tih, koje su započeli voditi čelnici i knjižničari dvaju američkih sveučilišta Columbia University i University of Colorado. Ideja je bila pronaći odgovore na manjkavosti u izvještajima obrazovnih reformi u Americi tijekom spomenutog razdoblja, jer u njima nije bilo spomena o dolasku informacijskog

doba, informacijskih tehnologija kao ni knjižnicama. Glavno pitanje kojim su se bavili bilo je obrazovna reforma u kontekstu informacijskog društva te života i rada trenutnih i budućih naraštaja studenata u takvom društvu (Breivik, [s.a.]) Naknadno su se u rasprave uključili i čelnici sustava primarnog obrazovanja (K-12), te je na temeljima tih rasprava i na izvorištima definicije informacijske pismenosti Paula Zurkowskog iz 1974. osnovan Odbor za informacijsku pismenost ALA-e (Todd, 2017, str. 120; Breivik, [s.a.]). Godine 1989. godine Odbor je u svom izvještaju Presidential Committee on Information Literacy: final report postavio definiciju informacijske pismenosti: „...Informacijski pismena osoba mora moći prepoznati potrebu za informacijom i imati sposobnost pronalaženja, vrednovanja i uspješne upotrebe informacije.... informacijski pismeni ljudi su oni koji su naučili kako učiti. Oni znaju kako učiti jer znaju kako je znanje organizirano, kako pronaći informaciju, kako koristiti informaciju tako da i drugi mogu učiti od njih. To su ljudi pripremljeni na cjeloživotno učenje, jer mogu uvijek pronaći potrebnu informaciju za bilo koji zadatak ili donošenje odluke.“ (ALA, 1989)

Koncept informacijske pismenosti je snažno uklopljen u obrazovno-političke ciljeve brojnih zemalja širom svijeta. U prvih deset godina od ustanovljavanja i unaprjeđivanja koncepta informacijske pismenosti 1989. godine u literaturi se prožima niz izraza koji određuju informacijsku pismenost: obrazovanje korisnika za pretraživanje izvora informacija (*eng. bibliographic instruction*), obrazovanje korisnika (*eng. user education*), informacijske vještine (*eng. information skills*), knjižnične vještine (*eng. library skills*), knjižnična pismenost (*eng. library literacy*), vještine informacijske pismenosti (*eng. information literacy skills*), podučavanje vještinama informacijske pismenosti (*eng. IL skills instruction*), fluidnost informacija (*eng. information fluency*), razvoj informacijskih vještina (*eng. developing information skills*), razvoj informacijskih kompetencija (*eng. developing information competences*) (Todd, 2017, str. 122; Boekhorst, 2013; Lau, 2013). Raznolikost termina donosi semantičku konfuziju, ali govori i o tome kako knjižnična i informacijska znanost još uvijek nije iznjedrila univerzalnu definiciju informacijske pismenosti, zbog niza prepreka uvjetovanih jezičnim i kulturološkim različitostima te neprestanom pojavom novih tehnologija, prijedloga i percepcija (Lau, 2013).

2.1.2 Teorijski pristupi informacijske pismenosti

Informacijska pismenost se istražuje na osnovu različitih teorija i filozofskih pristupa, vrlo često u kontekstu postmodernističkog društva. Teorija informacijske pismenosti zasniva se na nizu pristupa koji obuhvaćaju teorije učenja i poučavanja, kognitivne teorije, kritičke teorije,

društvene teorije i dr. Informacijska pismenost se u istraživanjima sagledava kroz širi tehnološki, društveno-kulturni i obrazovni kontekst usp. (Kapitzke, 2003; Elmborg, 2006; Tewell, 2015; Todd, 2017; Doherty, 2007; Limberg i sur., 2012; Elmborg, 2012; Luke i Kapitzke, 1999). Veliki broj istraživanja informacijske pismenosti orijentiran je na pragmatički okvir informacijske pismenosti u dijelu pristupa, vrednovanja i korištenja informacija prema konceptima informacijske pismenosti ALA-e i izjave o informacijskoj pismenosti, UNESCO-a, te australijskog Australia and New Zeland Information Literacy Framework.

Informacijska pismenost se povezuje s kognitivnim procesima i paradigmom kritičkog mišljenja. Iako se informacijska pismenost sagledava iz različitih kutova, kao proces, koncept, informacijsko ponašanje i okvir Kapitzke (2003) ističe kako se informacijska pismenost formirala iz znanja u kognitivnim znanostima i psihologije. Stoga je jedan od osnovnih ciljeva informacijske pismenosti osposobljavanje za kritičko mišljenje, koje predstavlja proces vrednovanja i analiziranja informacija, pri čemu se podrazumijeva sustavno ulaganje napora u koncentraciju i otvorenost uma. Takav pristup zahtijeva posjedovanje kognitivnih vještina višeg reda te također sposobnost analiziranja, sintetiziranja, interpretiranja, razlikovanja i uspoređivanja (Athreya i Mouza, 2017, str. 29). Tako se i definicije informacijske pismenosti povezuju s višim razinama kritičkog mišljenja te konceptom cjeloživotnog učenja, društvenim i etičkim dimenzijama upotrebe informacija (Kurbanoglu, 2013, str. 79).

Obrazovna paradigma informacijske pismenosti u načelu je ustanovljena na jednosmjernom, linearnom i kontroliranom pristupu prijenosa, usvajanja i vrednovanja znanja (usp., Elmborg, 2006, str. 194). Spomenuti koncepti orijentirani su na stjecanje vještina kroz procese koje karakterizira univerzalnost, dekontekstualizacija i standardizacija, a općenito uključuju definiranje i oblikovanje informacijskog upita, sužavanje teme i utvrđivanje izvora, sintetiziranje izvora te predstavljanje rezultata (usp., Jacobs i Berg, 2011, str. 386). Takav okvir koncepata ranog informacijskog opismenjavanja je ustanovljen na pozitivističkom pristupu znanosti, orijentiranom na predviđanje i univerzalnost „najbolje prakse“ (Whithworth, 2014). Iz različitih se filozofskih, sociokulturnih i pedagoških polazišta istražuju, razmatraju i predlažu pristupi informacijskom opismenjavanju u perspektivi koja će koncept informacijske pismenosti za digitalno doba usmjeriti ka pedagoškim praksama preko kojih će se jačati i realizirati kritički pogled na izvore informacija u digitalnom okruženju (usp., Athreya i Mouza, 2017., str. 67-86). Istraživanja teorije i prakse informacijske pismenosti u ranoj fazi baziraju se na filozofskim tradicijama pozitivizma i interpretivizma (Williamson, 2007), pa od ranih 2000-tih zbog sve većeg informacijskog opterećenja u digitalnom okruženju te različitosti konteksta

u kojima se informacija proizvodi i koristi, dolazi do transformacije pristupa istraživanju informacijske pismenosti koja se bazira na kritičkim teorijama u društvenim znanostima, posebno obrazovanja (Bezerra, 2021; Elmborg, 2006; Lupton i Bruce, 2010; Doherty, 2007; Elmborg, 2012; Tewell, 2015; Alharahsheh i Pius, 2020).

Kapitzke (2003, str. 42) sagledava pozitivistički pristup iz perspektive školske knjižnice, te tvrdi da su izvori informacija i korištenje informacija u školskoj knjižnici temeljeni na tri zablude kao što su neutralnost usluga školske knjižnice, zatim identificiranje korisnika kao samostalne osobe i posljednje, da je jezik transparentan kanal za prijenos značenja u informaciji. Međutim, da bi se mogao razumjeti pozitivistički pristup u informacijskom opismenjavanju potrebno je sagledati pozitivizam iz perspektive društvenih znanosti. U okviru pozitivizma znanje se može zasnivati jedino na osnovi toga što se može promatrati i iskusiti (Williamson, 2007, str. 2).

Pozitivizam je prema Whithworth (2014) način mišljenja, koji traži objašnjenja događaja tako da se mogu istražiti njihovi osnovni zakoni, kako bi se mogli predvidjeti budući događaji iste vrste, a posljedice mogle kontrolirati. Poblize, pozitivizam se povezuje s općim, univerzalnim i strogo usredotočenosti na čiste podatke i činjenice pri čemu izostaje pristranost ljudske interpretacije (Alharahsheh i Pius, 2020). Pozitivistički pristup u društvenim znanostima je postavljen na teoriji Auguste Comtea, koji podupire otkrivanje znanstvenih zakona kojima se mogu objasniti odnosi između različitih dijelova društva. Drugim riječima, metode i modele u prirodnim znanostima moguće je primijeniti za otkrivanje znanstvenih zakona kojima će se objasniti odnosi u društvu (Whitworth, 2006, str. 2). Da takav pristup nije u potpunosti ispunio očekivanja obrazovne prakse informacijske pismenosti pokušat će se objasniti u nastavku.

Primjerice, Kapitzke (2003) razmatra pozitivistički pristup poučavanju kritičkog mišljenja kroz informacijsko opismenjavanje te identificira nedostatke. Tako pojašnjava, da u okviru pozitivističke prakse informacijske pismenosti knjižničari primjenjuju koncept paradigme kritičkog mišljenja za koju je bitno otkrivanje tokova u logici, činjeničnosti i argumentaciji. Analitičke tehnike koje se primjenjuju uključuju sposobnost postavljanja ciljeva istraživanja, utvrđivanja autorstva izvora, procjenjivanje točnosti i relevantnosti informacije, otkrivanje pristranosti i identificiranje pretpostavki (str. 7). Kapitzke takav pristup naziva operativni pristup informacijama, na osnovu kojega učenik uči iz i preko informacija te nije otvoren prema učenju o informacijama i znanju. Ili poblize, operativni pristup se fokusira na potrošnju informacija pri čemu izostaje posjedovanje meta-znanja zbog zanemarivanja sociokulturnih, povijesnih i ideoloških procesa stvaranja i opravdavanja znanja (ibid, str. 43). Stoga se može

zaključiti kako pozitivističke metode razumijevanja prirodnog svijeta imaju svoje manjkavosti i ne mogu se uvijek primijeniti na društveni svijet (Alharahsheh i Pius, 2020, str. 41). Informacijska pismenost istražuje se i iz perspektive interpretivizma.

Whithworth (2006) propitkuje izazove obrazovanja informacijske pismenosti s obzirom na zagušeno digitalno informacijsko okruženje i zahtjeve informacijskog društva. U svom pogledu na obrazovnu komponentu informacijske pismenosti daje uvid kako se obrazovni izazovi informacijske pismenosti mogu sagledati iz evolucije paradigmi društvenih znanosti, koja se odvija u rasponu od pozitivizma i interpretivizma, prema kritičkoj paradigmi. U tu svrhu Withworth temeljito istražuje iznesene tvrdnje u točno određenim dijelovima definicije ACRL standarda informacijske pismenosti, te preko triju spomenutih paradigmi ukazuje na posebnosti obrazovnog pristupa informacijske pismenosti. Whithworth (2006) smatra da se pitanje kritičkog vrednovanja informacija (ACRL standard 3.) te etičkog korištenja informacije (ACRL standard 5.) teško može objasniti na osnovu pozitivističkog pristupa (usp., Elmborg, 2012, str. 87-88). Početni problem vidi u činjenici da se u središte načela pozitivizma smještaju pojmovi „učinkovito“ i „djelotvorno“, a koje je Burchinal postavio u svojoj definiciji informacijske pismenosti još 1976. u svom govoru (usp., Whithworth, 2014). Whithworth (2006) tvrdi da začeci kritike pozitivističkog pristupa informacijske pismenosti proizlaze upravo iz 3. i 5. ACRL standarda. U središte promatranja međusobne ovisnosti navedenih elemenata standarda stavljen je odnos zadovoljavanja informacijske potrebe i procesa odabira relevantne informacije iz perspektive nemjerljivog broja dostupnih informacija, odnosno kritičko vrednovanje informacije, te zadovoljavanja krajnjeg cilja prema standardu 5. – razumijevanje ekonomskih, pravnih i društvenih problema vezanih uz korištenje informacija, pristup te etičko i zakonito korištenje informacija. Spomenuti međuodnos elemenata standarda osobito usložnjava pojam kritičkog odabira informacija na osnovu više kriterija (pouzdanost, točnost, relevantnost, autorstvo i dr.), koji su u načelu jedinstveni za određenu situaciju. Ta jedinstvenost je oslonjena na specifičnosti informacijske potrebe i prethodne individualne kognitivne sheme (Whitworth, 2006, str. 5). Načelu pozitivističke univerzalnosti i traženja „najbolje prakse“ u spomenutim standardima Whithworth suprotstavlja interpretivistički pristup u pogledu na individualnu stvarnost i informacije.

Interpretivizam se formirao u okviru post-strukturalističkih teorija jezika, kulture, medija i tehnologije (usp., Kapitzke, 2003, str. 7; Whitworth, 2006, str. 4) kao filozofski pristup na osnovu kojega se na stvarnost gleda kao plod ljudske konstrukcije koja se može razumjeti samo subjektivno (Kroeze, [s.a.]). Prema Williamson (2007) u središtu načela interpretivizma ljudi

stalno interpretiraju svijet oko sebe koji se neprestano mijenja. Budući da interpretivisti vjeruju da je stvarnost iskonstruirana ljudskim djelovanjem, ključni zadatak istraživača interpretivista je spoznati da pojedinci u društvu stvaraju svoje individualne svjetove. Stvarnost je subjektivno stvorena interakcijom osobne percepcije pojedinca i njegovog prethodnog znanja. U mislima pojedinca se formiraju višestruke stvarnosti (Williamson, 2007., str. 3) koje nije moguće podvesti pod jedan univerzalni način djelovanja (Kroeze, [s.a.]). Jer, svaka od tih razina stvarnosti je prema Williamson (2007, str. 3) komplementarna jedna drugoj i pruža različite perspektive stvarnosti i niti jedna se ne može smatrati „istinitijom“ od druge. Whitworth (2006, str. 4) pak pojašnjava kako je individualne situacije moguće objasniti samo interpretacijom aktivnosti i njihove kolektivne manifestacije u vidu kulturnih fenomena, tekstova ili organizacija (usp., Lupton i Bruce, 2010). Whitworth primjećuje nelogičnost pristupa, u smislu kritičkog vrednovanja informacije na osnovu jedinstveno ustanovljenih kriterija u standardu 3. te etičke uporabe informacija u standardu 5, koja proizlazi iz standarda 3. Stoga, iznosi kritiku interpretivizma citirajući Faya koji kaže da u okviru interpretivizma ne postoji mogućnost ispitivanja uvjeta koji će dovesti do povećanja aktivnosti, pravila i uvjerenja koja se nastoje protumačiti, ali i ni u uvažavanju nesuglasica, bilo između vjerovanja i djelovanja ili sustava vjerovanja (Whitworth, 2006, str. 5). Usp. (Williamson, 2007, str. 3). Manjkavost spomenutog pristupa prema Whitworth ogleda se u nemogućnosti da se njime objasne strukturalni razlozi nesuglasica na osnovu kojih se može potaknuti individualno i društveno učenje, ali i suprotno tome rezultirati otporom prema proizvodima procesa učenja (ibid.) Proizvodi procesa učenja mogu biti primjerice ishodi učenja. Drugim riječima, pozitivistički pristup i u širem smislu interpretivistički pristup informacijskoj pismenosti kritiziran je iz perspektive postmodernizma (Whitworth, 2006). Kritika je općenito usmjerena na činjenicu, da nije moguće u okviru spomenutih pristupa razriješiti ograničenja koja standardi informacijske pismenosti osobito pokazuju u dijelu kritičkog vrednovanja, kao ni razumijevanja ekonomskih, legalnih socijalnih aspekata informacija te njihovo etičko i legalno korištenje. Te su informacije kreirane pod utjecajem dominantne ideologije, politike i kulture u društvu, koja nameće određen način razmišljanja, svoje kriterije za odabir koje ocjenjuje valjanima za donošenje odluka i izgradnju društva. U istom takvom okruženju obrazovni se sustav također izgrađuje i ustrojava prema doktrini dominantne kulture, institucionaliziran je te djeluje na osnovi reguliranih standarda, definiranog obrazovnog sadržaja kao i prijenosa, usvajanja informacija, te vrednovanja znanja. Stoga je zbog nedostajanja drugih kriterija za prosuđivanje relevantnosti informacije s kojima se pojedinac susreće, osim nametnutih u digitalnom okruženju prezasićenom različitim vrstama

informacija, ostavljeno vrlo malo prilika za promjene u diskursu postmodernističkog društva (Whitworth, 2006). Informacijska zagušenost u digitalnom okruženju ostavlja prazninu te je prema Whitworth (2006) informacija izobličena, obezvrijeđena i dehumanizirana. Iako su informacije svima na dohvat ruke, ne pokazuje se potreba za njihovom ocjenom. Takvo stanje nekritičnosti se dodatno snižava s povećanjem količine dostupnih informacija (Whitworth, 2006, str. 6). Informacijska pismenost bi stoga prema Whitworth (2006) trebala imati snagu da kroz informacijsko opismenjavanje ostvari svoj potencijal u osnaživanju i osamostaljivanju učenika za sudjelovanje u informacijskom društvu, a na pojedincu je odgovornost ulaganja napora u promjene informacijskog okruženja. Za ispunjenje tog praktičnog potencijala informacijske pismenosti potrebno je razumjeti trenutno informacijsko okruženje u kojemu se informacijska pismenost odvija.

Koliko je važno je informacijsku pismenost promatrati kroz informacijsko okruženje, osobito s dolaskom Web-a 2.0, ističu Špiranec i sur. (2016, str. 248-251). Autori identificiraju informacijsko okruženje kao ključno za sve promjene u razvoju informacijske pismenosti, a koje obuhvaćaju rekonceptualizaciju, transformaciju ili promjene u razumijevanju prakse informacijske pismenosti. Promjene informacijskog okruženja se odvijaju iz pravca analogne sredine i tiskanih informacijskih izvora prema digitalnom okruženju, a u skladu s tim mijenjala se teorija i praksa informacijske pismenosti. S obzirom na različitost informacijskih okruženja koja su pratila evolucijske promjene informacijske pismenosti, mogu se odrediti tri različite razine tih promjena prema Špiranec i sur. (2016): obrazovanje korisnika knjižnice orijentirano na knjižnične izvore, obrazovanje informacijske pismenosti orijentirano na Internet i obrazovanje korisnika u kontekstu Weba 2.0 (ibid., 250). Ako spomenuto stavimo u kontekst informacijskog okruženja, tada je prva razina obrazovanja korisnika u knjižnici orijentirana na analogno informacijsko okruženje i poučavanje korisnika korištenju tiskanih informacijskih izvora i pomagala (kataloga, bibliografija). Na drugoj se razini obrazovanje korisnika događa pojavom interneta i World Wide Weba i orijentirano je na elektroničke informacijske izvore, pri čemu se u obrazovanju korisnika ističe vježbanje i primjena vještina koje se primjenjuju za pretraživanje i vrednovanje izvora informacija, najčešće u akademskim bazama podataka (ibid., 250). Treću fazu promjena informacijske pismenosti, koja se kreće prema transformacijskoj fazi (usp. Whitworth, 2014, str. 36; Lupton i Bruce, 2010), određuje informacijsko okruženje Weba 2.0, koje karakterizira participativnost, konverzacija i konstruktivna priroda (Špiranec i sur., 2016). Društveni mediji su najutjecajni kanal Weba 2.0 i stvoreno je informacijsko okruženje koje je postavilo najveći izazov informacijske pismenosti u odnosu na tradicionalni

pristup obrazovanja korisnika. Spomenuta treća faza, otvara put prema kritičkim perspektivama informacijske pismenosti i odmak od pozitivističkog, tehnološkog i strategijskog pristupa u podučavanju informacijske pismenosti putem modela i standarda te se informacijska pismenost istražuje u okviru kritičke teorije i kritičke pismenosti (Špiranec i sur., 2016, str. 254; Elmborg, 2006), dok se na osnovama kritičke pedagogije nastoji redefinirati teorija informacijske pismenosti i odrediti praksa kritičke informacijske pismenosti.

Kritičke poglede na informacijsku pismenost u digitalnom okruženju, kako na teoriju tako i na praksu informacijske pismenosti, kroz literaturu pratimo od kraja 1990-tih (usp. Luke i Kapitzke, 1999; Elmborg, 2012; Kapitzke, 2003a; Tewell, 2015). U Web 2.0 okruženju i pojavom društvenih medija dodatno se produbljuje problem informacijskog okruženja, te se zbog njegove specifičnosti i nepredvidljivosti, složenih informacijskih struktura, društvene proizvodnje informacije te naglašene potrebe za kritičkim mišljenjem i sposobnostima za vrednovanje informacija (Špiranec i sur., 2016, str. 256) može zaključiti da se informacijska pismenost u svom evolucijskom kontinuumu odmiče od pozitivističke perspektive i generičkih koncepata informacijske pismenosti prema kritički orijentiranim konceptima, koji se mogu interpretirati na osnovu promjena koje se događaju u informacijskom okruženju (Špiranec i sur., 2016; Lupton i Bruce, 2010; Kapitzke, 2003, str. 8).

Kritička informacijska pismenost potječe iz kritičke teorije i kritičke pismenosti. Kritička teorija se oslanja na posebne znanstvene pristupe istraživanja povijesne, kulturne i ideološke crte autoriteta koji su osnova u društvu. (Gregory i Higgins, 2013, str. 3). Gregory i Higgins ističu dvije perspektive utjecaja kritičke informacijske pismenosti u knjižničarstvu. Prva reflektira primjenu kritičke teorije u radu knjižničara, pri čemu knjižničar informaciju analizira uzimajući u obzir povijesne, kulturne, društvene, ekonomske i druge potencijale koji utječu na informacije, te se tako istražuju načini za kritičko razumijevanje stvarnosti i prekidanje uobičajenih pojava, istražuju se različita gledišta kako bi se identificirale razine promjena u mišljenju (stuas quo ili marginalizirana mišljenja) te društveno-politički problemi prema kojima se mijenjaju i prikrivaju informacije u svrhu informiranja javnosti. Druga perspektiva reflektira uvođenje kritičke pedagogije u praksu poučavanja informacijske pismenosti koja se prema literaturi najčešće temelji na kritičkoj pedagogiji Paula Freirea, Henrya Girouxa i Petera McLarena (usp. Elmborg, 2006, str. 193; Jacobs i Berg, 2011, str. 389; Gregory i Higgins, 2013).

Gregory i Higgins (2013) tvrde da se kritička informacijska pismenost razlikuje od standardnih definicija informacijske pismenosti. Kritička informacijska pismenost obuhvaća analizu

društveno-političkih aspekata proizvodnje i potrošnje informacija, propitkuje kako je informacija konstruirana, diseminirana i shvaćena, dok kritička pedagogija doprinosi razvoju kritičke osviještenosti o informacijama preko koje učenje postaje ključni humanistički proces angažiranja i rješavanja važnih društvenih problema (Gregory i Higgins, 2013, str. 4).

Od samih začetaka ustanovljavanja modela i standarda informacijske pismenosti kritizira se pristup u obrazovnim programima i konceptima informacijske pismenosti, osobito u pogledu na digitalno okruženje (Elmborg, 2006; Kapitzke, 2003a; Elmborg, 2012; Tewell, 2015; Luke i Kapitzke, 1999, str. 471). Glavni prigovor usmjeren je na praksu informacijske pismenosti temeljenu na skupu vještina, koje student treba usvojiti kako bi stekao potrebne kompetencije informacijske pismenosti na osnovu ponuđenih modela i standarda, jer ne zadovoljava u digitalnom okruženju (usp. Kapitzke, 2003a; Luke i Kapitzke, 1999; Lupton i Bruce, 2010; Elmborg, 2012; Elmborg, 2006).

Modeli i standardi informacijske pismenosti proizlaze iz definicija informacijske pismenosti, koje su izvorno postavljene 1970-tih (usp. Lupton i Bruce, 2010). Od početka 2000-tih, pa čak i nešto ranije (usp. Luke i Kapitzke, 1999), kritizirani su ne samo zbog svoje institucionaliziranosti, univerzalnosti, dekontekstualizacije proizvodnje i potrošnje informacije u elektroničkom okruženju, orijentiranosti na stjecanje vještina, koje se oslanjaju na tradiciju podučavanja knjižničnoj pismenosti (eng. *library instruction*) u analognom okruženju na tiskanim izvorima, nego i konceptualnoj neprilagođenosti na razini prakse za digitalne nelinearne tekstualne sadržaje i kognitivne strategije učenja i kritičkog mišljenja. Također im se pripisuje da ne odražavaju dovoljno jasan obrazovni i evaluacijski pristup za razumijevanje i kritičko vrednovanje društvenih i političkih aspekata informacije (usp. Bezerra, 2021; Tewell, 2015; Elmborg, 2006; Špiranec i sur., 2016; Association of College and Research Libraries, 2017). Praksa kritičke informacijske pismenosti u digitalnom okruženju bi se stoga trebala odvijati na osnovi kritičke pedagogije, trebala bi biti i reflektivna i transformacijska, odnosno u načelu se teorija i praksa međusobno nadopunjuju. Takva praksa bi se iz perspektive kritičke pedagogije trebala redefinirati u smislu sagledavanja aktualnog sadržaja koji okružuje određeni problem ili fenomen, ali i u smislu kvalitetne transformacije koja će doprinijeti promjeni u pristupu obrazovanja informacijske pismenosti. Promjena u pristupu informacijskoj pismenosti bi trebala dovesti do toga da učenik bude u središtu procesa učenja, da ga se potiče na razmišljanje i rješavanje problema i da na kraju bude sam odgovoran za rezultate svog učenja. Nastavnikova uloga u tom procesu učenja više je bazirana na potpori učeniku u rješavanju istraživačkih zadataka (vidi i Špiranec i sur., 2016, str. 254; Association of College and

Research Libraries, 2017, str. 14). Spomenuta transformacija informacijske pismenosti koja proizlazi iz kritičke informacijske pismenosti uvedena je u revidirane definicije informacijske pismenosti i konkretno se očituje u dokumentima *ACRL Framework for Information Literacy for Higher Education (Framework)* iz 2015. i *CILIP definition of information literacy 2018*. Osim revidiranja definicija informacijske pismenosti spomenuti dokumenti također uvažavaju i neke pismenosti digitalnog doba koje nadopunjuju informacijsku pismenost, a to su: medijska pismenost, digitalna pismenost i metapismenost. O tim će pismenostima biti spomenuto u zasebnim potpoglavljima.

Nakon gotovo 15 godina istraživanja teorije i prakse informacijske pismenosti te kritike modela i standarda informacijske pismenosti 2015. godine ACRL objavljuje *ACRL Framework for Information Literacy for Higher Education (Framework)* koji zamjenjuje do tada službene standarde ACRL informacijske pismenosti. Osnovni razlog napuštanja ACRL standarda prema Komisiji za standarde informacijske pismenosti (eng. *ACRL Information Literacy Standards Committee*) su nastale promjene u tehnologiji, znanstvenoj komunikaciji i životnom ciklusu informacija koji se odražava kroz njihovo brzo zastarijevanje. Foasberg (2015) daje iscrpan uvid u razlike između ACRL standarda i *Frameworka*. Glavna razlika u odnosu na standarde ACRL je u definiranju informacijske pismenosti, koja se u standardnima zasniva na skupu generičkih vještina, dok *Framework* definira informacijsku pismenost kao društvenu praksu. *Framework* se oslanja na filozofiju društvenog konstruktivizma (Nichols, 2009, str. 521; Rinne, 2017, str. 56), prema kojoj se znanje konstruira i dekonstruira kroz društvenu interakciju, pri čemu je *Framework* inkluzivan dok ACRL standardi temeljeni na pozitivističkom pristupu polaze od pretpostavke da je informacija objektivna i mjerljiva (ibid.). Prema Špiranec i sur. (2016) *Framework* je posebno zanimljiv iz pozicije zagovaranja kritičke informacijske pismenosti, pa su elementi iz te perspektive i integrirani u *Framework* (usp. Foasberg, 2015, str. 709). Prema *Frameworku* na informaciju se gleda kao društveni fenomen budući da je društveno konstruirana i razumljiva u kontekstu određene zajednice, ili pobliže, informacija je nastala i osmišljena je unutar određene zajednice (ibid., str. 705).

Framework daje proširenu definiciju informacijske pismenosti i naglašava dinamiku, fleksibilnost, individualni napredak i učenje u zajednici, te se informacijska pismenost definira kao: „...skup integriranih sposobnosti koji obuhvaća reflektivno otkrivanje informacija, razumijevanje načina na koji se informacije proizvode i vrednuju, te korištenje informacija u stvaranju novog znanja i etičkom sudjelovanju u zajednicama koje uče“ (ACRL, 2015). U tom smislu *Framework*, u odnosu na ACRL standarde, bolje prepoznaje složenost informacijskog

okruženja i informacije te informacijsko ponašanje, i otvara mogućnost studentima da sudjeluju u procesu stvaranja znanja. Stoga se informacijska pismenost više približava situacijskoj informacijskoj pismenosti (eng. *situated information literacy*), gdje se informacija vrednuje na osnovu značenja u određenom kontekstu i zajednici (Foasberg, 2015, str. 703). (Usp. Nichols, 2009; Kapitzke, 2003, str. 8). U *Frameworku* su u središte postavljena konceptualna razumijevanja, usmjerena na temeljne koncepte i pitanja u razvoju kurikula, te tzv. „koncepte praga“ (eng., „*threshold concepts*“). Koncepti praga se opisuju kao ideje koje u bilo kojoj disciplini predstavljaju prolaze ili portale za prošireno razumijevanje ili način razmišljanja i praksu unutar discipline (ACRL, 2015, str. 7). (Vidi i Špiranec i sur., 2016, str. 254). Prema Hofer i sur. (2013) „koncepte praga“ predstavili su nastavnici Jan Meyer i Ray Land kao teoriju poučavanja i učenja. Meyer i Land su utvrdili pet kriterija prema kojima se spomenuti koncept smatra „konceptima praga“:

- Transformacijski – svrha je da student doživi promjenu perspektiva;
- Integrativni — povezuje odvojene koncepte (često identificirane kao ciljevi učenja ili kompetencije) u jedinstvenu cjelinu;
- Neopoziv - jednom shvaćeno, ne može više biti nejasno;
- Omeđen — može pomoći definirati granice određenog discipline, koje su možda jedinstvene za tu disciplinu;
- Problematične — obično teške ili kontra intuitivne ideje koje mogu uzrokovati da učenici naiđu na prepreku u učenju (ibid., 2013, str. 109).

„Koncepti praga“ pomažu knjižničarima unaprijediti praksu poučavanja informacijske pismenosti. Kako tvrde Hofer i sur. (2013) model Meyera i Landa uzima u obzir afektivne i kognitivne aspekte učenja. Koncepti praga polaze od toga da nastavnik i student zajedno iskuse kako učenje zapravo funkcionira (ibid.). Glavni smisao koncepta praga poučavanju je da ih studenti razumiju i primijene u praksi, da ih se potakne da i sami budu praktičari (Hofer i sur., 2012, str. 388).

Okvir informacijske pismenosti kroz *Framework* je organiziran kroz sljedećih šest „početnih koncepta“ :

1. Autorstvo je konstruirano i kontekstualno
2. Stvaranje informacija kao proces
3. Informacija ima vrijednost
4. Istraživanje kao upit
5. Znanje; Učenost kao razgovor

6. Pretraživanje kao strateško istraživanje

Važne ciljeve učenja u vezi s tim konceptima informacijske pismenosti čine dva elementa: prakse znanja (eng. *knowledge practices*) i odredbe (eng. *dispositions*). Prakse znanja predstavljaju znanja ili vještine koje studenti razvijaju kako bi mogli povećati razumijevanje ovih koncepata informacijske pismenosti. Odredbe opisuju načine kako promišljati ili ostvariti afektivnu, osobnu ili vrijednosnu dimenziju učenja (ACRL, 2015, str. 7-8). Foasberg (2015) detaljno analizira razlike između ACRL standarda i *Frameworka*, a za potrebe ove disertacije opisać će se prvi koncept „*Autorstvo je konstruirano i kontekstualno*“, koji je u određenoj koleraciji s trećim ACRL standardom i kriterijima za vrednovanje informacija.

Izraz prvog „koncepta praga“ polazi od informacijskih izvora koji su, „...odraz stručnosti i vjerodostojnosti njihovih stvaratelja, a procjenjuju se na temelju informacijske potrebe i konteksta u kojemu će se informacija koristiti. Autorstvo je tako konstruirano kako bi se u različitim zajednicama mogle prepoznati različite vrste autoriteta. Kontekstualno je, jer informacijska potreba može odrediti potrebnu razinu autoriteta., (ACRL, 2015, str. 12). Pogled na stručnost i važnost autoriteta u *Frameworku* u odnosu na stvaranje i kritičko vrednovanje informacijskih izvora u određenom kontekstu opisan je se u nastavku.

Stručnjaci razumiju značenje autoriteta, kao vrstu utjecaja koji je prepoznat i koristi se u zajednici. Autoritet se analizira iz perspektive informiranog skepticizma i otvorenosti za nove poglede, izražaje i promjene u školama mišljenja. Stručnjaci su osviješteni o potrebi vrednovanja informacija koje dolaze od različitih autoriteta, utvrđivanja pristranosti koje određenim izvorima daju prednost nad drugima osobito u pogledu tuđih svjetonazora, spola, seksualne orijentacije i kulturnih orijentacija. Studenti početnici bi na osnovu razumijevanja ovog koncepta trebali moći kritički ispitati dokaze informacijskog izvora, bilo analognog ili digitalnog, te kritički propitkivati podrijetlo, kontekst i prikladnost izvora za trenutnu informacijsku potrebu. Studenti bi tako trebali znati kako tražiti autoritativne izražaje i razlikovati štetne izričaje koji se mogu predstavljati na autoritativan način. Polazna točka vrednovanja autoriteta kod studenata bi mogla biti razlikovanje vrsta informacija i autorove kvalifikacije, gdje stručnjaci prepoznaju škole mišljenja i specifične paradigme za disciplinu. (ACRL, 2015, str. 12)

Framework određuje prakse znanja informacijske pismenosti u definiranju autorstva, vrednovanja izvora informacija te razumijevanja konteksta u okviru kojega se stvaraju informacije kako slijedi u nastavku.

Studenti koji razvijaju svoje sposobnosti informacijske pismenosti:

- definiraju različite vrste autoriteta, kao što su stručnost (npr. znanje), društveni položaj (npr. javna funkcija ili titula) ili posebno iskustvo (npr. sudjelovanje u povijesnom događaju);
- koriste istraživačke alate i pokazatelje autoriteta za utvrđivanje vjerodostojnosti izvora, razumijevajući elemente koji bi mogli umanjiti tu vjerodostojnost;
- razumiju da su mnoge discipline priznale autoritete u smislu poznatih znanstvenika i publikacija koje se naširoko smatraju “standardnim”, a ipak, čak i u tim situacijama, neki bi znanstvenici osporili autoritet tih izvora;
- prepoznaju da se autorski sadržaj može prirediti formalno ili neformalno i može uključivati izvore svih vrsta medija;
- priznaju da razvijaju vlastite autoritativne izražaje u određenom području i prepoznaju koje to odgovornosti podrazumijeva, uključujući traženje točnosti i pouzdanosti, poštovanje intelektualnog vlasništva i sudjelovanje u zajednicama prakse;
- razumiju sve širu društvenu prirodu informacijskog ekosustava, u kojem se autoriteti međusobno aktivno povezuju, a izvori se razvijaju tijekom vremena.

U odredbama razvoja informacijske pismenosti u okviru prvog koncepta ističe se kako studenti koji razvijaju sposobnosti informacijske pismenosti:

- razvijaju i održavaju otvoreni um kada se susreću s različitim i ponekad suprotstavljenim perspektivama;
- potiču sami sebe na pronalaženje autoritativnih izvora, te prepoznaju da se autoritet može dodijeliti ili očitovati na neočekivane načine;
- razvijaju svijest o važnosti skeptičnog stava pri procjeni sadržaja i samosvijest o vlastitim predrasudama i svjetonazoru;
- preispituju tradicionalne predodžbe o autoritativnosti i prepoznaju vrijednost različitih ideja i svjetonazora;
- svjesni su da odražavanje stavova i postupaka zahtijeva čestu samoprocjenu.“ (ACRL, 2015, str. 12-13)

Prema Foasberg (2015, str. 705) opisani okvir „Autorstvo je konstruirano i kontekstualno“ poziva na utvrđivanje načina kako donijeti odluku o izboru odgovarajućeg autoriteta unutar određene zajednice, jer je autoritet tako stvoren da različite zajednice mogu prepoznati različite vrste autoriteta. Foasberg naglašava kako je proces stvaranja i primanja informacija u kontekstu izričito naglašen u *Frameworku*, pa takve postavke omogućuju da studenti, knjižničari i nastavnici zajedno kritički pristupaju tom procesu (str. 706). To podrazumijeva pažljivo

promišljanje o informaciji, u smislu njezinog stvaranja unutar određene zajednice te kako se to odražava na njezinu upotrebu. Proces izgradnje autoriteta podrazumijeva da se autoritet također treba kritički ispitati. Kako je jedan od prigovora na ACRL standarde i njihova dekontekstualnost *Framework* to pitanje razrješava odmakom od vještina prema klasteru međusobno povezanih temeljnih koncepata praga (Foasberg, 2015, str. 708), te informacijska pismenost podrazumijeva ponajprije disciplinarni kontekst stvaranja i distribucije informacije, ali i diskurs zajednice koja stvara informacije. Za razliku od 3. ACRL standarda koji obuhvaća vrednovanje informacijskih izvora, *Framework* pitanje vrednovanja proširuje u kontekst različitih zajednica koje mogu prepoznati različite vrste autoriteta, te se stoga na konceptualnoj razini u *Frameworku* ističe važnost shvaćanja ekspertize u određenoj disciplini, načina kako stručnjaci prikupljaju informacije i kritički ih vrednuju te stvaraju znanje. Studenti kroz prakse znanja i odredbe aktivno razvijaju sposobnosti kritičkog procjenjivanja informacijskih izvora na osnovi autoriteta odnosno ekspertize u određenoj disciplini ili zajednici prakse, prepoznaju društveno-politički aspekt informacije te s tih polazišta pristupaju istraživanju i stvaranju vlastitog znanja unutar određenog konteksta (ibid., str. 709-711).

Chartered Institute of Library Institute Professionals (CILIP) 2018. godine je revidirao svoju definiciju informacijske pismenosti ustanovljenu 2004. godine, a jedan od uzora je američki *Framework*. Kao razlog revidiranja definicije CILIP-a navodi se promjena u teoriji i praksi informacijske pismenosti, važnost informacijske pismenosti u formalnom obrazovanju, te različitost konteksta u kojemu se koriste informacije (CILIP, 2018, str. 7).

Prema CILIP-u informacijska pismenost je: „...sposobnost kritičkog razmišljanja i donošenja uravnoteženih sudova o svim informacijama koje pronademo i koristimo. To nas kao građane osnažuje da dosegamo i izrazimo informirane stavove i da se u potpunosti uključimo u društvo.” Informacijska pismenost u revidiranoj definiciji podrazumijeva: nastajanje i uporabu informacije u kontekstu; društveno-političku prirodu informacije; kritičko mišljenje o informacijskim izvorima i etičku uporabu informacija; različite oblike i formate u kojima nastaje informacija te u skladu s time nužnost uvođenja medijske, akademske i digitalne pismenosti; etičke i pravne aspekte uporabe informacija te značaj informacijske pismenosti u informacijskom društvu. Pedagogija informacijske pismenosti se po uzoru na *Framework* bazira na „konceptima praga“ i na elementima kritičke informacijske pismenosti (CILIP, 2018, str. 5).

Informacijska se pismenost pokazala nedostatnom u složenom informacijskom okruženju digitalnog doba koje oblikuju digitalni mediji, te se od početaka ustanovljavanja definicije, a

osobito pojavom World Wide Weba i Weba 2.0 u literaturi zagovara transformacija informacijske pismenosti ka kritičkoj informacijskoj pismenosti. Međutim, društveno-političke i ekonomske promjene, te tehnološki razvoj koji se mijenjao od centraliziranog načina rada u internetskom prostoru (Web 1.0) prema interaktivnom i društveno suradničkom načinu rada u okviru Weba 2.0 i u najnovije vrijeme tehnološkog utjecaja Weba 3.0 (UNESCO, 2013), doprinijeli su društveno-kulturnoj proizvodnji i potrošnji informacije u kontekstu te su potaknuli evoluciju pismenosti koje podupiru informacijsku pismenost i zajedno čine pismenosti u digitalnom dobu (usp. Kapitzke, 2003, str. 9-11; Špiranec, 2014; UNESCO, 2013). Evolucija pismenosti zapravo je odgovor na dva međusobno povezana fenomena. Prvi je rastuća moć i utjecaj informacija, medija, informacijsko-komunikacijskih tehnologija i digitalnog svijeta (UNESCO, 2013, str. 27), a drugi je nedostatak ključnih kompetencija za nova informacijska okruženja (Špiranec, 2013, str. 103). Iz tih razloga različite pismenosti nastoje doprinijeti zajedničkim ciljevima: unaprjeđenju društva znanja; razvoju sposobnosti građana za razumijevanje međusobne interakcije informacije, medija i tehnologije, te; razvoju cjeloživotnog učenja, izgradnji produktivnog društva znanja, olakšati građanima potpuno participiranje u društvu, poticanje dobrog upravljanja i odgovornog razvoja. Na tim osnovama informacijski pismene osobe trebaju biti sposobne interpretirati informacije i donositi odluke kao vješti korisnici, stvaratelji informacija i medijskog sadržaja na osnovi vlastitog prava, te aktivno prenositi iskustva i aspiracije drugim članovima društva (ibid., UNESCO 2013, str. 27). Medijska, digitalna i metapismenost nadopunjuju određene praznine u informacijskoj pismenosti te se u sljedeća dva potpoglavlja predstavljaju obilježja navedenih triju pismenosti i njihov značaj za akademsko okruženje.

2.3 Medijska pismenost

Medijska pismenost se poput informacijske pismenosti također transformira kao koncept zbog razvoja digitalnih tehnologija. Utjecaj tehnologija na medije i svakodnevni život tijekom 1990-tih godina doveo je do velikih promjena u razumijevanju medija u digitalnom okruženju. Tako UNESCO 1999. godine donosi deklaraciju „*Educating for the Media and Digital Age*“, koja se zalaže za raznolik pristup medijskom obrazovanju, a stjecanje znanja o digitalnim tehnologijama važan je element za osobni razvoj i društveni napredak. U tom kontekstu razumijevanje medija i medijskih navika konceptualno su osnova medijskog opismenjavanja djece i mladih za odgovorno građanstvo, kako osobno tako i političko. Medijska pismenost važna je za ostvarivanje komunikacijskih prava građana, što je proglašeno u nizu međunarodnih dokumenata. Medije treba promatrati s obzirom na njihov utjecaj na društvo u cjelini. To znači

da treba znati razumjeti ekonomsku, političku i drugu društvenu ulogu medija (obrazovnu, informativnu, zabavnu, umjetničku i sl.) (Zgrabljčić Rotar, 2008). Neka istraživanja potvrdila su pretpostavke medijske pismenosti kao što su: povećano znanje o medijima, kritičnost i upoznatost s medijskim utjecajima, štetno i neprikladno ponašanje u medijima, samosvjesnost i samouvjerenost pojedinaca (Žuran i Ivanišin, 2013 prema: Jeong i sur., 2012).

Od medijski pismenih građana se očekuje da budu osposobljeni za kritičko razumijevanje i korištenje medija. Medijska pismenost je djelovanje, koje je zamišljeno tako da pomogne razumjeti, stvoriti i posredovati značenja u kulturi slike, riječi i zvuka (Koltay, 2011, str. 211). Pojam medijska pismenost usvojen je u SAD-u 1992. godine na konferenciji o medijskoj pismenosti (National Leadership Conference on Media Literacy). Definicija medijske pismenosti Aufderheide (1992) jedna je od najcitiranijih u literaturi, te se opisuje kao „sposobnost pristupa, analize vrednovanja i odašiljanja poruke posredstvom medija“ (Aufderheide, 1992). Aufderheide također kaže kako medijski pismena osoba može dekodirati, vrednovati, analizirati i stvoriti tiskani ili elektronički medij. Osnovna je svrha medijske pismenosti autonoman kritički odnos prema svim vrstama medija, dok podučavanje medijske pismenosti obuhvaća široko područje djelovanja, što uključuje informirano građanstvo, estetsku procjenu i izražavanje, društveno zagovaranje, samopoštovanje i kompetencije konzumenata. (Aufderheide, 1992).

Duncan (2006) citira definiciju medijske pismenosti koju je postavilo kanadsko udruženje Ontario Association for Media Literacy (AML) kojom se naglasak stavlja na njezin obrazovni aspekt te se medijska pismenost bavi razvojem obaviještenosti i kritičkog razumijevanja i prirodom masovnih medija, tehnikama kako ih koristiti i utjecaju na te tehnike. Obrazovanje medijske pismenosti usmjereno je na povećanje učenikova razumijevanja i zadovoljstva kako mediji funkcioniraju, kako stvaraju značenja, kako su organizirani i kako konstruiraju stvarnost, ali i na osiguravanje sposobnosti učenika da sami stvaraju medijske sadržaje (prema: Koltay, 2011).

Europska komisija je 2007. godine usvojila mišljenje medijske pismenosti koje se temelji na činjenici da postoji potreba izgraditi bolje razumijevanje o tome kako mediji funkcioniraju u digitalnom okruženju i da građani trebaju bolje razumjeti ekonomske i kulturalne dimenzije medija (Koltay, 2011, str. 212). Ekspertna skupina za medijsku pismenost Europske komisije predstavila je medijsku pismenost kao široki koncept koji uključuje tehničke, kognitivne, društvene, građanske i kreativne kapacitete na osnovu kojih je građanima omogućen pristup, kritičko razumijevanje medija i interakcija s njima (European Audiovisual Observatory, 2016).

Žuran i Ivanišin (2013) primjećuju nesvjesno stjecanje medijskih kompetencija kroz informalno učenje bez izravnog pedagoškog diskursa i utjecaja. Te kompetencije stvorene su na temelju navika i rutine i korištenje medija i njihova uključenost u svakodnevni život unutar društvenog, tehnološkog i medijskog konteksta potiče takav „neizravan kurikulum“ (Žuran i Ivanišin, 2013).

Između informacijske i medijske pismenosti postoje određene sličnosti koje su predmet rasprava u istraživanjima u području informacijskih i komunikacijskih znanosti. Tako Koltay (2011) kaže kako su od svih karakteristika medijske pismenosti najviše naglašene analitičke kompetencije. Kako analitički pristup proizlazi iz analognog okruženja i tradicije tiska, slabo se može primijeniti na nove medije. Informacijska pismenost također zahtijeva analitičke vještine koje se ipak više temelje na tradicionalnim konceptima analize teksta. Zajednička dodirna točka medijske i informacijske pismenosti ogleda se u zahtjevima kritičkoga vrednovanja kao glavne karakteristike obiju pismenosti, gdje u slučaju medijske pismenosti to može biti istraživanje konstrukcije medijskih poruka. Informacijska pismenost može se tumačiti kao način funkcioniranja u složenim komunikacijskim sustavima što je dodirna točka i s medijskom pismenosti (Koltay, 2011, str. 217).

Medijska i informacijska pismenost su oduvijek konceptualno bile povezane, ali sve veća dostupnost sadržaja putem interneta i mobilnih platformi značila je da su te pismenosti pojačano isprepletene. UNESCO (2011) promišlja o informacijskoj i medijskoj pismenosti u okviru zajedničkog koncepta medijske i informacijske pismenosti *Media and Information Literacy* (MIL). Koncept MIL uključuje informacijsko-komunikacijsku pismenost i digitalnu pismenost i definiran je kao skup kompetencija koje osposobljavaju građane za pristup, razumijevanje, vrednovanje i korištenje, stvaranje, kao i dijeljenje informacija i medijskoga sadržaja u svim formatima, koristeći različite alate, na kritički, etički i efikasan način, da bi mogli sudjelovati i djelovati u osobnim, profesionalnim i društvenim aktivnostima (UNESCO, 2013, str. 29).

Cilj medijske i informacijske pismenosti prema UNESCO-u je osnažiti u ljudima pravo korištenja njihovih temeljnih ljudskih prava na slobodno izražavanje, obranu pristupa informacijama, vrednovanja sadržaja, osiguravanja sudjelovanja u procesu upravljanja, i omogućiti da se njihov glas čuje. MIL podučava globalnu javnost vrednovanju dostupne informacije kroz formalne i neformalne medije (UNESCO, 2011).

Međutim, koncept informacijske pismenosti i medijske pismenosti doživljava novu promjenu zbog zaokreta prema digitalnoj transformaciji društva, pa tako i procesa obrazovanja te uloge informacijske i medijske pismenosti u dobu post-istine. Naglašava se neučinkovitost postojeće

prakse informacijske i medijske pismenosti, zbog načina kako funkcioniraju algoritmi i umjetna inteligencija. Dok postojeće metode vrednovanja izvora informacija mogu funkcionirati na razini pojedinog izvora informacija, biti informacijski i medijski pismen podrazumijeva biti svjestan kako funkcioniraju digitalne platforme, kako su integrirane u podatkovnu industriju, oglašivačku industriju i sl. te kako funkcioniraju različite vrste umjetne inteligencije, kakve posljedice donose na društvo te koja etička pitanja proizlaze iz te sfere. Medijska i informacijska pismenost, u čijem središtu je proces komunikacije, trebala bi se istraživati i podučavati na temelju tri ključne dimenzije koje počivaju na: 1) tekstu medija; 2) medijskim alatima i; 3) softveru (tehnologijama). Revidirani programi informacijske i medijske pismenosti trebali bi stoga pokrivati umjetnu inteligenciju, Internet stvari, velike podatke, i druge tehnologije koje proizlaze iz industrije 4.0, te kulturne, ekonomske i neuro-biološke dimenzije suvremenog medijskog okruženja. Istovremeno se i dalje nastavlja pratiti refleksija primjene digitalnih tehnologija na etičke, pravne i ekonomske posljedice te temeljna ljudska prava. Nove digitalne kompetencije medijske i informacijske pismenosti stoga trebaju uključivati skup znanja, vještina, stavova i praksi koje omogućuju ljudima:

- zadržati kritičku, kognitivnu i bihevioralnu autonomiju,
- upravljati pažnjom i ponašanjem u medijskom okruženju,
- spriječiti ili barem identificirati i umanjiti štetu od pristranih i personaliziranih utjecaja poput filter mjehurića i eho komora,
- razumjeti kako tehnologije utječu na organizaciju društva,
- poboljšati vještine i kompetencije u skladu s pristupom cjeloživotnog učenja. (Shnurenko i sur., 2020, str. 47-50).

Biti informacijski i medijski pismen znači da bi ljudi trebali posjedovati praktične sposobnosti u svrhu povećanja vlastitog suvereniteta u informacijskom i komunikacijskom procesu kako bi bili fokusirani na izvršavanje svojih zadataka bez ometanja i ignorirali netematske medijske poruke i procedure. Nadalje, u interakciji i komunikaciji putem digitalnih medija ljudi bi se trebali voditi vlastitim pravilima temeljenima na agendi kritičkog mišljenja. U kontekstu suvremenih sofisticiranih medija koji potiču interaktivnost, kritičko mišljenje podrazumijeva četiri glavne osobine koje se kod pojedinca trebaju reflektirati u: usmjerenosti na sebe, samodisciplini, samokontroli i ispravljanju vlastitog mišljenja (Shnurenko i sur., 2020, str. 49-50). Obrazovanje za kritičko mišljenje u ovome dokumentu još je naglašenije. UNESCO-va upotreba pojma medijske i informacijske pismenosti MIL odražava pokušaj pristupanja

različitim, ali i sličnim, konceptima pismenosti u polju informacija, medija i informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Tom konceptu sličnosti pridružena je i digitalna pismenost.

2.4 Digitalna pismenost

Digitalna pismenost se definira slično kao i informacijska pismenost, pa prema UNESCO (2013, str. 29) predstavlja sposobnost učinkovitog i kritičkog pristupa i vrednovanja informacije u različitim digitalnim formatima i iz niza izvora u svrhu stvaranja novog znanja, upotrebe niza alata i resursa u području digitalnih tehnologija. Digitalna pismenost se smatra ključnom za upravljanje, građanstvo i razvoj digitalne ekonomije znanja. Povezanost digitalne i medijske pismenosti omogućuje sigurno i etičko društveno umrežavanje i suradnju (UNESCO, 2013). Bawden (2001, str. 21-23) identificira sinonim za digitalnu pismenost – digitalna informacijska pismenost.

U literaturi se navodi kako je definiciju digitalne pismenosti, kako se ona danas podrazumijeva, postavio Glister (1997). Prema njemu, digitalna pismenost podrazumijeva sposobnost razumijevanja i korištenja informacija u različitim formatima iz širokog spektra izvora koji se prezentiraju putem računala (usp. Koltay, 2011, str. 216). Glisterova definicija predstavlja vrlo širok koncept, koji nije ograničen ni na jednu određenu tehnologiju, oblik ili informaciju, te je orijentiran na osobne sposobnosti, a ne na skup vještina i kompetencija. Ili pobliže, razvoj digitalne pismenosti je više životna vještina koju pojedinac stječe kroz različite životne okolnosti, jer se ne povezuje previše s formalnim obrazovanjem (Bawden, 2008, str. 27). Prema Pérez-Tornero (2004, str. 29) pod digitalnom pismenosti se podrazumijeva stjecanje tehničkih kompetencija za uporabu informacijskih i komunikacijskih tehnologija u širem smislu, uz stjecanje osnovnih praktičnih i intelektualnih sposobnosti pojedinca potrebnih za sveobuhvatan razvoj u informacijskom društvu. Bawden (2008, str. 29) postavlja ključne vještine i kompetencije digitalne pismenosti, a čine ih:

- čitanje i razumijevanje digitalnih i nedigitalnih formata,
- stvaranje i komuniciranje digitalnih informacija,
- vrednovanje informacija,
- skup znanja
- informacijska pismenost,
- medijska pismenost (usp. Koltay, 2011, str. 216.)

Vještine digitalne pismenosti u današnje vrijeme posebno se traže kod mladih ljudi kada se opredjeljuju za radno mjesto. Osobna percepcija studenata o razini vlastite digitalne pismenosti veća je od stvarne, a temeljena je tek na razini iskustva s digitalnih tehnologijama u smislu

potrošnje. Međutim, u vremenu kada se digitalne tehnologije i informacijsko okruženje mijenjaju daleko brže nego što se obrazovanje stigne prilagoditi zahtjevima tržišta rada, digitalna pismenost se podrazumijeva kao jedno od važnijih u digitalnom dobu. Pretpostavlja se da će studenti biti daleko uspješniji ako su nakon studija digitalno pismeni i ako znaju kako identificirati i izraditi digitalna rješenja, kako se prilagoditi novim alatima te kako efikasno i učinkovito raditi u svojoj sredini (Ventimiglia i Pullman, 2016). Prema Ventimiglia i Pullman (2016, str. 40) digitalna pismenost bi trebala biti integrirana u visokoškolski kurikulum kako bi studenti mogli:

- pronaći i pregledati informacije na mreži,
- uočiti probleme iz digitalne perspektive,
- postati samostalni u učenju,
- iznaći digitalna rješenja,
- brzo naučiti softver,
- dizajnirati i izraditi digitalna rješenja.

U svom eseju Pangrazio (2018) postavlja koncept kritičke digitalne pismenosti prema društvenim medijima i lažnim vijestima, te polazi od potrebe razumijevanja računalnih, kulturnih i društvenih razina digitalnih platformi, koje olakšavaju širenje tekstova na digitalnim medijima (ibid., str. 9-10). Kritička analiza platformi društvenih medija obuhvaća pet ključnih koraka u obrazovnoj praksi digitalne pismenosti za razumijevanje njihove infrastrukture i informacijske prakse: identificirati promjenjivu prirodu prakse čitanja vijesti; poznavanje arhitekture platforme; razumjeti digitalne platforme kao dio širih društvenih i tehničkih mreža; identificirati i kritizirati ideologije vezano izričito za digitalne platforme; istražiti kako utjecaj kruži i kako se kondenzira na digitalnim platformama (Pangrazio, 2018, str. 15-18). Navedeni primjer obrazovne prakse otvara pitanje složenosti informacijskog okruženja Weba 2.0, dinamičnosti proizvodnje i dijeljenja sadržaja te potrebe za sveobuhvatnijim pristupom pismenosti koja bi se bavila informacijama u takvom okruženju. Metapismenost se u literaturi postavlja kao odgovarajuća pismenost za okruženje društvenih medija, koje je prolazno, suradničko i slobodno (Mackey i Jacobson, 2011) te zahtijeva sveobuhvatan pristup razumijevanju informacija i kritičkog vrednovanja, dijeljenja i proizvodnje sadržaja u više oblika (Mackey i Jacobson, 2011, str. 62).

2.5 Metapismenost

Informacijska pismenost je, kako je već spomenuto, evoluirala ovisno o tehnološkim, društvenim i ekonomskim promjenama, a posljedica toga je promjena informacijskog okruženja

i odnos prema stvaranju, pristupu, potrošnji i vrednovanju informacija. Novi *Framework* - informacijske pismenosti se u velikoj mjeri oslanja na metapismenost, a ona se oslanja na bihevioralni, afektivni, kognitivni i metakognitivni angažman s informacijskim ekosustavom, te se na tim osnovama i revidirala definicija informacijske pismenosti. Revidirana definicija uključuje aspekte suradničke proizvodnje i dijeljenja informacija u participativnim digitalnim okruženjima. Osobito se potiče stalna prilagodba novim tehnologijama i kritičko promišljanje što je temelj za participiranje u takvom promjenjivom suradničkom okruženju (ACRL, 2015, str. 3).

Pojam metapismenosti objedinjuje višestruke pismenosti koje se mogu definirati u okviru suradničkog i participativnog informacijskog okruženja društvenih medija. Premda je informacijska pismenost središnja u opusu pismenosti digitalnog doba (Mackey i Jacobson, 2011) istražuju pojam metapismenosti u okviru društvenih medija te naglašavaju važnost metapismenosti u promicanju kritičkog mišljenja i suradnje u digitalnom dobu kao i njezin sveobuhvatni okvir za efikasno sudjelovanje u društvenim medijima i zajednicama na mreži (ibid., str. 62). Mackey i Jacobson na osnovu pregleda odabrane literature daju uvid u značajke transformacije prakse informacijske pismenosti, ali i srodnih pismenosti u digitalnom dobu, od prakse temeljene na pozitivističkoj paradigmi prema društveno-konstruktivističkoj. Sličnosti u pogledu na praksu pismenosti u digitalnom dobu proizlaze iz posljedice tehnološkog razvoja te se iznalaze odgovarajuće obrazovne prakse koje, u kontekstu društvenih medija te suradničke proizvodnje, potrošnje i dijeljenja znanja, mogu pomoći studentima u razvoju potrebnih kompetencija za susret s informacijama u različitim formatima i digitalnim medijima. Autori zagovaraju promjenu smjera obrazovne prakse informacijske pismenosti prema metapismenosti, pri čemu će praksa informacijske pismenosti biti učinkovitija ukoliko se uvažavaju kognitivni i epistemološki temelji pismenosti, koji proizlaze iz temeljne intelektualne jezgre i obuhvaćaju kognitivne sposobnosti kritičkog čitanja i mišljenja (ibid., str. 68). Autori tvrde da je metapismenost koncept koji zagovara aktivan angažman korisnika s novim tehnologijama i proizvodnju informacija usmjerenu na studenta. U okviru takvog koncepta pismenosti vrlo je važno sveobuhvatno razumijevanje informacije i povezanih kompetencija, koje se u svojoj osnovi temelje na uvriježenim definicijama informacijske pismenosti, a obuhvaćaju definiranje informacijske potrebe, pristup informacijama korištenjem različitih alata, kritičko vrednovanje informacije i analiza te stvaranje novog znanja sintetiziranjem pronađenih izvora. Na osnovu tih kompetencija student bi trebao razumjeti i koristiti informacije prema pretpostavkama temeljne pismenosti, koja se primarno zasniva na kritičkom čitanju i pisanju. Informacijska

pismenost se u tom smislu očituje kao proces učenja kako učiti. Od informacijski pismenih osoba se očekuje sposobnost razumijevanja informacije uz korištenje različitih vidova tehnologije te primjena informacijskog znanja stečenog iz širokog opsega verbalnih, tiskanih, medijskih i online izvora kao i neprestano usavršavanje digitalnih vještina. Informacijska pismenost se stoga treba mijenjati i prestati percipirati kao pristup učenju koji se prvenstveno temelji na vještinama. Participativno i suradničko informacijsko okruženje Weba 2.0 zahtijeva takav pristup informacijskoj pismenosti koji će naglasiti suradničke karakteristike proizvodnje i dijeljenja informacija uz uporabu digitalnih tehnologija koje se opisuju kao participativne i interaktivne (ibid., 70).

Mackey i Jacobson istražuju praksu metapismenosti te opisuju izazove koji donose nove tehnologije i daju preporuke za aktivno uključivanje studenata kada koriste nove medije. Autori postavljaju praksu metapismenosti u sedam kategorija koje su derivirane iz uvriježene definicije informacijske pismenosti i srodnih pismenosti digitalnog doba. Izazovi i preporuke definirani su kako slijedi: razumjeti vrste formata i načina isporuke; procijeniti povratne informacije korisnika kao aktivni istraživač; stvoriti kontekst za informacije koje generiraju korisnici; kritički procijeniti dinamički sadržaj; izraditi izvorni sadržaj u više medijskih formata; razumjeti osobnu privatnost, informacijsku etiku i pitanja intelektualnog vlasništva, i; dijeliti informacije u participativnim okruženjima (Mackey i Jacobson, 2011, str. 70-75).

Kako je ranije izneseno da se novi *ACRL Framework* oslanja na metapismenost, autori Jacobson i sur. (2021) predstavljaju odnos između postojećih karakteristika metapismenog učenika i dispozicija ugrađenih u novi ACRL okvir informacijske pismenosti. Predstavljeno je sedam karakteristika metapismenog studenta, prema kojima je student opisan kao: informirana osoba; suradljiva; participativna; reflektivna; građanski aktivna; prilagodljiva; otvorena, i; produktivna (Jacobson i sur., 2021).

Za potrebe ovog rada izdvojit će se odnos *Frameworka* prema autorstvu u okviru ACRL koncepta *Autorstvo je konstruirano i uklopljeno u kontekst*. *Framework* se oslanja na tri karakteristike metapismenosti koje se povezuju s navedenim konceptom, koje znače da je student informiran, refleksivan i građanski aktivan. Student je informiran i refleksivan na osnovi razvoja svijesti o važnosti skeptičnog stava pri procjeni sadržaja i samosvijesti o vlastitim predrasudama i svjetonazoru. Studentova refleksija se dodatno opisuje na osnovi dispozicije svjesnosti da održavanje stavova i postupaka zahtijeva čestu samoprocjenu. Građanski aktivan student preispituje tradicionalne predodžbe o autoritativnosti i

prepoznavanja vrijednosti različitih ideja i svjetonazora. Navedene karakteristike metapismenog studenta određuju ga i u kontekstu vrednovanja izvora informacija.

Zaključak

U ovom poglavlju dan je pregled temeljnih pismenosti za digitalno doba, koje se međusobno isprepliću u definicijama i pristupima. Informacijska, medijska, digitalna i metapismenost ključne su pismenosti u digitalnom dobu, a u ovome radu poseban je fokus stavljen na informacijsku pismenost, kao pismenosti koja se bavi vrednovanjem izvora informacija, što je u skladu s temom disertacije. Informacijska pismenost je vrlo srodna medijskoj pismenosti, osobito u segmentu vrednovanja, pri čemu informacijska pismenost vrednuje informaciju, a medijska pismenost medijsku poruku. Kako su se mijenjale informacijsko-komunikacijske tehnologije i informacijsko okruženje, te rasla količina informacija na internetu tako su se mijenjali teorija i obrazovna praksa informacijske pismenosti. Teorija informacijske pismenosti se tako razmatra iz različitih kutova, filozofskih pravaca i teorija društvenih znanosti, kojima se nastoje pojasniti procesi proizvodnje, potrošnje i širenja informacija. Poblje, informacijska pismenosti evoluirala je na osnovama poststrukturalizma i postmodernizma, te se razvijala iz pravca pozitivizma i interpretivizma prema kritičkoj teoriji i kritičkoj pismenosti i transformacijskom, društveno-konstruktivističkom pravcu informacijske pismenosti. Potonji pravci usmjereni su ka napuštanju modela i koncepata informacijske pismenosti, zbog institucionaliziranosti, univerzalnosti, dekontekstualizacije proizvodnje i potrošnje informacije u elektroničkom okruženju, orijentiranosti na stjecanje vještina koje se oslanjaju na tradiciju podučavanja knjižničnoj pismenosti (eng. *library instruction*) u analognom okruženju na tiskanim izvorima, ali i konceptualnoj neprilagođenosti na razini prakse za digitalne nelinearne tekstualne sadržaje i kognitivne strategije učenja i kritičkog mišljenja. Modeli i standardi informacijske pismenosti također su kritizirani jer ne odražavaju dovoljno jasan obrazovni i evaluacijski pristup za razumijevanje i kritičko vrednovanje društvenih i političkih aspekata informacije. Stoga literatura pokazuje kako se praksa informacijske pismenosti iz perspektive kritičke pedagogije trebala redefinirati u smislu sagledavanja aktualnog sadržaja koji okružuje određeni problem ili fenomen, ali i u smislu kvalitetne transformacije koja će doprinijeti promjeni u pristupu obrazovanja informacijske pismenosti. U suvremenom informacijskom okruženju javlja se potreba rekonceptualizacije i sinteze pojedinih vrsta pismenosti, poput informacijske i medijske pismenosti u preporukama UNESCO-a, te je potrebno uzeti u obzir i promjene koje je donijelo participativno okruženje (kao što to sugerira metapismenost), no u

istraživanju koje će se provesti u okviru ovog doktorskog rada fokus je stavljen na informacijsku pismenost kao konceptu koji je snažno zaživio u knjižničnoj obrazovnoj praksi.

3. VJERODOSTOJNOST IZVORA INFORMACIJA I DIGITALNO OKRUŽENJE

Koncept vjerodostojnosti informacija u informacijskim znanostima polazi od objektivnosti informacije za kojom se traga, te se taj koncept definira kao kvaliteta informacije (Hilligos i Rieh, 2008, str. 1468). Težište je na tome koliko je neka informacija korisna, dobra, relevantna, pouzdana, točna i sl. za određenu svrhu. Pojam vjerodostojnosti usko je povezan s konceptima povjerenja, pouzdanosti, točnosti, ugledom, kvalitetom, autorstvom i kompetentnosti (Flanagin i Metzger, 2008, str. 8; Flanagin i sur., 2020, str. 1039).

Informacijska zasićenost u digitalnom okruženju otvara pitanja vjerodostojnosti sadržaja, te je stoga kritičko vrednovanje informacija najvažniji element informacijskog i medijskog opismenjavanja, gdje se kroz različite pristupe vrednovanja izvora i informacija kod korisnika nastoji povećati svijest o suspektim informacijama i promovirati strategije kritičkog mišljenja prema informacijama (Jeffries i sur., 2017; Holmes, 2018; Wineburg i sur., 2016; Cooke, 2016; Indiana University East Campus Library, 2018; Bush, 2017; Caulfield, 2019; Young, 2017; Udell, 2017; Sparrow, 2018). U sljedećim potpoglavljima obradit će se dvije ključne komponente važne za ovu disertaciju: procjenjivanje vjerodostojnosti informacijskih izvora i pitanje autoriteta u digitalnom okruženju.

3.1 Procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija

Vjerodostojnost izvora informacija predmet je istraživanja u brojnim disciplinama (usp. Hilligos i Rieh, 2008, str. 1468). Vjerodostojna informacija, u kontekstu mrežnih stranica za Fogg i sur. (2003, str. 9) je informacija kojoj možemo vjerovati. Vjerodostojnost se kao termin tumači kao *percipirana* kvaliteta, pri čemu se ne polazi od medija (npr. sadržaja na web stranici), već od promatrača. Ljudi percipiraju vjerodostojnost procjenom više dimenzija istovremeno. Općenito, te se dimenzije mogu kategorizirati preko dvije komponente: *pouzdanost* i *stručnost*. Komponenta *pouzdanosti* odnosi se na dobrotu ili moralnost izvora i autori ih opisuju terminima kao što su *dobronamjeran*, *istinit* ili *nepristran*. Komponenta *stručnosti* odnosi se na percipirano poznavanje izvora i opisuje se pojmovima kao što su *obrazovan*, *renomiran* ili *kompetentan*. Kombiniranjem pouzdanosti i stručnosti dolazi se do konačne percepcije vjerodostojnosti. (Usp. Terra, 2014, str. 752).

Vrednovanje informacijskih izvora u analognom okruženju temeljilo se na osnovi predmetnog pretraživanja u sigurnom okruženju tradicionalne knjižnice. Prema Todd (2000) polazište takvog koncepta obuhvaća nekoliko komponenti: temu istraživanja, što se istražuje i koje ključne riječi upotrijebiti kao polazište za pretraživanje. Pojam definiranja informacijske potrebe, koja se obično izražava kao tema bogata sadržajem, temeljni je proces tradicionalne

informativne pismenosti. Takav pristup Todd (2000) smatra uspješnim zbog manje količine dostupnih izvora informacija, kvaliteta informativskih izvora je određena stručnom procjenom kvalitete knjižničara i nastavnika i općenito studenti nisu trebali uložiti veći trud u prosudbu vjerodostojnosti izvora informacija. Špiranec i Banek Zorica (2008) ističu kako se pristup informativskoj pismenosti, baziran na definiranju informativske potrebe, definira kao procesni i bavi se iskustvima korisnika tijekom pretraživanja informacija, pri čemu se korisnika potiče na osvještavanje vlastite informativske potrebe, njeno ocjenjivanje te da tu potrebu analitički protumači. Postupci pretraživanja se tumače kao individualni (ibid., str. 34). (Usp. Todd, 2000, str. 5). World Wide Web je korisnicima omogućio pristup neizmjerne količini informacija, ali kada organizaciju tih informacija promatramo iz perspektive knjižnične znanosti one nisu podvrgnute kontroli, nefiltrirane su, neprepoznate i neklasificirane (Todd, 2000, str. 5). Stoga se prema Špiranec i Banek Zorica (2008) vrednovanje informativskih izvora događa u okviru komunikativnog pravca informativne pismenosti, koji ističe društveni i komunikativni aspekt pretraživanja informacija. Komunikativni pristup prema Špiranec i Banek Zorica promiče ideju o socijalnim interakcijama i institucionalnim okruženjima koji utječu na informativne procese (str. 34). Utvrđivanje vjerodostojnosti izvora na osnovu tradicionalnih metoda procjene pouzdanosti i ekspertize, rutinski je postupak u analognom okruženju gdje je na osnovu tradicionalnih informativskih pomagala (knjižničnih kataloga, bibliografija, biltena prinova, leksikona i sl.– tercijarnih izvora informacija), ali posebice primarnih i sekundarnih izvora informacija, moguće saznati je li autor pouzdan i stručan u određenom području.

Prema Rieh i Danielson (2007) vjerodostojnošću informacija i kontrolom kvalitete informacija su se u najvećoj mjeri bavili profesionalci koji posjeduju određena stručna znanja (urednici, recenzenti, nakladnici, novinari i knjižničari).

Sustavni razvoj disciplinarnog pristupa istraživanju vjerodostojnosti bilježi se tijekom 20. stoljeća, a začeci tih istraživanja mogu se pratiti u području komunikacija. Istraživači su se u tim istraživanjima fokusirali na izvore i medije, a vjerodostojnost se razmatrala iz perspektive percepcije korisnika. U informativskim znanostima u fokusu istraživanja vjerodostojnosti je vrednovanje informacija u dokumentima i izjavama (Rieh i Danielson, 2007, str. 1). Rieh i Danielson predstavljaju multidisciplinarni pristup ocjenjivanju vjerodostojnosti, te navode kako su istraživanja vjerodostojnosti, usmjerena na različite objekte ocjenjivanja među poljima, no ono što se prepoznaje da im je u osnovi zajedničko jest vjerodostojnost izvora, medija i informacije, a razlike u osnovnim interesima ili fokusiranosti u istraživanjima su prema mišljenju autora u velikoj mjeri odredili pravce istraživanja vjerodostojnosti. Zbog značajnog

utjecaja informacijskih tehnologija na istraživanja vjerodostojnosti javlja se potreba istražiti na kojim načelima se zasniva percipirani izvor i kako dolazi do nestajanja granica između tradicionalnih koncepata poput izvora, poruke, medija i primatelja (str. 2). Fogg i suradnici (prema: Rieh i Danielson, 2007, str. 4) predstavili su četiri osnovna tipa ocjenjivanja vjerodostojnosti informacijskih sustava: vjerojatan, renomiran, plošni i iskustven. Vjerojatna vjerodostojnost se može opisati kao mjera na osnovu koje promatrač vjeruje nekome ili nečemu na temelju općih pretpostavki promatrača. Značajan utjecaj na donošenje odluke o vjerodostojnosti može imati mišljenje prijatelja, nasuprot mišljenja stručnjaka. Renomirana vjerodostojnost (reputacija) se može opisati kao mjera prema kojoj promatrač vjeruje nekome ili nečemu na osnovu procjene treće strane. Plošna vjerodostojnost se odnosi na uvjerenje temeljeno na jednostavnom istraživanju, kao što je pregledavanje omota knjige. Iskustvena vjerodostojnost se odnosi na uvjerenje temeljeno na iskustvu iz prve ruke. Primjerice kada su ljudi duže vrijeme u međusobnoj interakciji, može se ocijeniti njihova stručnost i pouzdanost. (Rieh i Danielson, 2007, str. 4). Rieh i Danielson vjerodostojnost povezuju s konceptima kvalitete, autoriteta, povjerenja, uvjeravanja i temeljnih dimenzija vjerodostojnosti. (ibid., str. 5-8).

Različite vrste izvora informacija koje nastaju u suradničkom i na korisnika orijentiranog okruženja Weba 2.0 predstavljaju veliki izazov (usp. Flanagin i sur., 2020) za studente kada je potrebno procijeniti njihovu vjerodostojnost. Studenti često propitkuju pouzdanost informacijskog izvora u okviru „autoriteta“ koji ne jamče stručnost kakvu identificiramo u analognom okruženju. Fleksibilnost društvenih medija im je omogućila da se kroz društveno umrežavanje međusobno povežu i procjenjuju informacijski izvor na osnovu društvenih preporuka, što je tipično za situacije kada nije moguće utvrditi autorstvo (Jessen i Jørgensen, 2011). Prema istraživanju Metzger i sur. (2010, str. 433) korisnici se pri ocjenjivanju informacija i informacijskog izvora na webu koriste instrumentima ocjene koji se koriste na društvenim mrežama, zatim proučavaju online rangiranja informacije ili reputaciju sustava.

Lucassen i dr. (2013) u svojoj studiji obrađuju pristup vrednovanju vjerodostojnosti u online okruženju koji se temelji na karakteristikama korisnika koji vrednuju vjerodostojnost informacije. U prvoj studiji Lucassen i Schraagen (2011) identificirali su tri različite karakteristike korisnika koje se primjenjuju na vrednovanje vjerodostojnosti online informacije: domenu stručnosti, informacijske vještine i iskustvo s izvorom. Studija se provodila u okviru online kvazi-eksperimenta, gdje je prema 3S-modelu koju su postavili autori bilo potrebno validirati odnos između karakteristike korisnika i svojstva informacije. U prvoj studiji fokus je

bio na utjecaj stručnosti u domeni. Lucassen i Schraagen u drugoj studiji (2013) proširuju raniju studiju Lucassena i Schraagen iz 2011. s ciljem dubljeg proučavanja utjecaja različitih karakteristika korisnika na vrednovanje vjerodostojnosti i revidiranja prethodno postavljenog informacijskog 3S-modela. Izdvojili su dvije ključne karakteristike korisnika za aktivno vrednovanje vjerodostojnosti: domena stručnosti i informacijske vještine. Proveden je eksperiment metodom razmišljanja naglas kojim se sustavno upravljalo i kontroliralo dvije spomenute karakteristike korisnika kako bi se bolje shvatio odnos tih karakteristika prema procjenjivanju vjerodostojnosti i posebno vjerovanju. Istraživanje se provodilo na populaciji učenika srednje škole, te studenata preddiplomskih i diplomskih studija. Revidirani 3S-model Lucassena i dr. (2013, str. 256) predstavljen je na Slici 1. (usp. Lucassen i Schraagen. (2013). str. 255; Lucassen i Schraagen (2011):

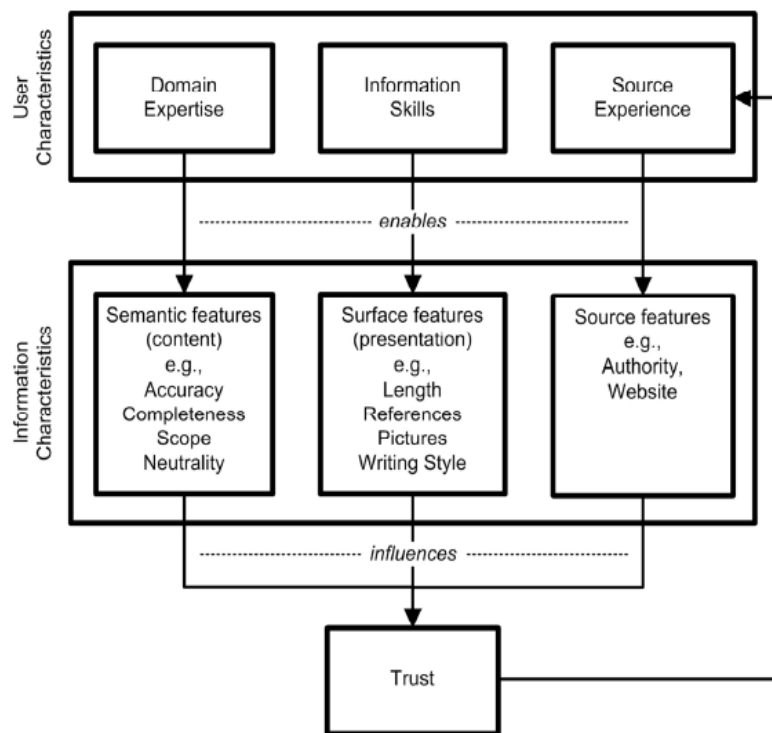

Figure 1: Revised 3S-model of credibility evaluation.

Slika 1. Revidirani 3S-model vrednovanja informacija. Lucassen i Schraagen (2013, str. 256)

Rezultati istraživanja podržali su revidirani model i ustanovljeno je da se korisnici sa stručnosti u domeni više fokusiraju na semantičke karakteristike informacije (eng. *semantic features*) u odnosu na one koji to nisu. Korisnici kojima je tema bila poznatija, mogli su lakše koristiti kriterij provjere točnosti informacije. Korisnici koji su imali razvijenije informacijske vještine pri procjenjivanju vjerodostojnosti su više koristili plošne karakteristike informacije (eng. *surface features*). Procjenjivala se vjerodostojnost članaka na Wikipediji na osnovi klasifikacije

koju je postavio urednički tim Wikipedije. Prema hipotezi autora plošne karakteristike informacije je prikladnije vrednovati na razini članka. Eksperiment je potvrdio da je upravljanje kvalitetom utjecalo samo na povjerenje studenata preddiplomskih i diplomskih studija s razvijenijim informacijskim vještinama. Domena stručnosti, u skladu s očekivanjima autora, nije imala utjecaj na povjerenje u članke visoke ili niske kvalitete, jer je očekivano da će članci slabije kvalitete biti bez velikih činjeničnih grešaka (str. 262-263).

Studentska se populacija na osnovu dostupnih istraživanja suočava s različitim teškoćama pri vrednovanju izvora informacija u digitalnom okruženju. Head i Eisenberg (2010) u istraživanju Project Information Literacy (PIL) iznose kako studenti vrednuju i koriste informacije u digitalnom dobu. U odnosu na sadržaj koji je potreban za učenje, studenti rjeđe vrednuju sadržaj na Webu koji koriste za osobnu upotrebu. Većina studenata koristi vlastite metode vrednovanja kvalitete mrežnih stranica, pri čemu su ponajprije orijentirani na vrednovanje dizajna ili kvalitetu procjenjuju na osnovu ranijih posjeta istoj stranici koristeći formalne standarde za vrednovanje aktualnosti informacija. Kada vrednuju sadržaj s Weba studenti najčešće koriste formalne standarde kao što su autorstvo i pravodobnost informacije (eng. *timeliness*). Oni smatraju da su najčešće aktualnost sadržaja na Webu, autorstvo i domena mrežne stranice najvažniji elementi za vrednovanje sadržaja.

Neki nastavnici izražavaju zabrinutost zbog učeničke ovisnosti o internetskim pretraživačima, poteškoća pri vrednovanju informacija, opće razine pismenosti, nedostatka kritičkog mišljenja kod učenika i sl. Većina njih smatra da je danas prioritet u obrazovanju učenike podučavati kako prosuđivati o kvaliteti informacija. Primjećuju da učenici na Google-u najčešće otvaraju prvu poveznicu s liste rezultata i ne vrednuju informaciju koju su pronašli, jer nemaju razvijene vještine za vrednovanje informacija da bi znali procijeniti kada je informacija točna. Uočili su da učenici nemaju strpljenja istraživati i druge alternativne izvore, već smatraju da ako su pronašli neku mrežnu stranicu na određenu temu tu njihovo istraživanje prestaje, a od njih se očekuje da pročitaju, razmišljaju, analiziraju i vrednuju informaciju (Purcell i sur., 2012).

Rieh i Hilligoss (2008, str. 50) na temelju nekih prethodnih empirijskih istraživanja provedenih među studentima zaključuju kako se u malom broju istraživanja ispitivalo kako mladi prosuđuju vjerodostojnost, uzimajući u obzir njihove ciljeve i strategije za pretraživanje informacija. Informacijsko ponašanje učenika srednje škole kod pretraživanja informacija na mreži odražava se u nebrizi o vjerodostojnosti informacije. Učenici češće vrednuju grafički izgled ili multimedijски sadržaj mrežne stranice kada određuju njezinu relevantnost i kvalitetu, umjesto kvalitetu informacije (Agosto, 2002; Fidel et al., 1999: prema Rieh i Hilligoss, 2008).

Hofer i sur. (2012) istražili su poteškoće s kojima se knjižničari susreću u praksi informacijske pismenosti, a jedna od kategorija obuhvaćala je vrednovanje informacija prema ACRL standardu 3. U okviru te kategorije autori su iznijeli iskustvo knjižničara kako studenti pristupaju vrednovanju informacija. Odgovore knjižničara u kategoriji vrednovanja informacija interpretirani su kroz tri teme: format, autorstvo i informacijski ciklus. Prvo, kada je riječ o web formatu, studentima otežava razlikovanje tradicionalnih formata publikacija jednih od drugih. Osim toga, imaju problem s prepoznavanjem i razlikovanjem specifičnih web formata, poput blogova, komercijalnih mrežnih stranica i vladinih stranica. Drugo, knjižničari izjavljuju da studenti često smatraju kako su autori tekstova koje čitaju na internetu kvalificirani za ono o čemu pišu. Općenito, kao što navodi i Purcell i sur. (2012) studenti imaju previše povjerenja u pretraživače poput Googlea i tekstove koje pronalaze na mrežnim stranicama, a kada žele istražiti vjerodostojnost teško ju utvrđuju. Primjerice, Wikipedija pridonosi dodatnoj konfuziji i snižavanju vrijednosti autorstva kakvog poznajemo u analognom okruženju jer današnja digitalna kultura relativizira mišljenja i naglašava kako su sva mišljenja ispravna/prikladna/valjana (ibid., str. 399). Treće, studenti ne razumiju informacijski ciklus, odnosno način na koji nastaju informacije i kako se objavljuju. Smatraju da dovoljno znaju o korištenju interneta, dok je prema mišljenju knjižničara za korištenje interneta u punom potencijalu potrebno da studenti znaju kako se znanje stvara, bilježi i širi. Nadalje, višu razinu vrednovanja studenti bi trebali primijeniti kroz leću discipline i istraživački diskurs, kroz razumijevanje kako je informacija stvorena u okviru određene discipline, koja istraživačka pitanja postavljaju istraživači i kakvu metodologiju koriste da bi mogli donijeti vlastite zaključke. Međutim, suprotno tome, stječe se dojam da te vještine studenti ipak ne uspiju razviti do kraja (ibid., str. 399). Na osnovu dobivenih rezultata autori su predložili pedagoški pristup od sedam „konceptata praga“ (*threshold concepts*) na osnovu kojih se može odvijati informacijsko opismenjavanje.

Istraživanja su pokazala da korisnici u visokoškolskoj sredini različito pristupaju vrednovanju izvora informacija ovisno o kontekstu, prethodnom obrazovanju, motiviranosti, te pri vrednovanju rijetko primjenjuju sve kriterije za vrednovanje digitalne informacije (Julien i Baker, 2009).

Neka istraživanja na studentskoj populaciji dala su određene rezultate njihovog reagiranja na vijesti. Istraživanje neovisnog instituta PIL iz 2018. (eng. PIL – Project Information Literacy) o tome kako studenti reagiraju na vijesti polazi od različitih pristupa kako studenti upotrebljavaju vijesti u digitalnom okruženju. U izvješću se posebno ističe važnost uloge vijesti

u odnosu na mlade, ili pobliže, kako vijesti pomažu studentima u snalaženju i razumijevanju svijeta pri uključivanju u društvenu i obrazovnu zajednicu te demokratsko društvo. Objektivno izvješćivanje, unatoč bogatom izboru vijesti, zasjenjuje raširenost online sadržaja loše kvalitete i dezinformacija. Cilj istraživanja bio je usmjeren prema boljem razumijevanju izbora, prakse i motivacije mladih potrošača vijesti, fokusirajući se istovremeno na ono što studenti zapravo čine. Uz pretpostavku da će studentske navike prema vijestima određivati budućnost proizvodnje vijesti, te s obzirom na istaknutu ulogu novinarstva u službi demokracije, ističe se potreba dublje spoznati odnos mladih prema vijestima, načine prikupljanja, pristupa i kritičkog odnosa prema vijestima te kako one utječu na njihove živote. Prema rezultatima istraživanja, studenti do vijesti najčešće dolaze preko vršnjaka i profesora te preko platformi društvenih medija.

Također, istraživanja pokazuju kako društveno-političke prilike i izvješćivanje preko društvenih medija kod studenata mogu izazvati nepovjerenje i sumnju u objektivnost izvješćivanja. Američko istraživanje iz 2018. „*How students engage with news*“ je pokazalo kako studenti, unatoč osviještenosti da je slobodni tisak temeljan u demokraciji, zbog trenutne polarizacije američkog društva sumnjaju u objektivnost izvješćivanja. Neki dovode u pitanje tzv. „brze vijesti“ (eng. „fast news“) - previše pojednostavljene i fragmentirane vijesti koje se šire preko platformi društvenih medija (Head i sur., 2018, str. 3-4). Značajan broj studenata (36%) izrazilo je kako prijetnja „lažnih vijesti“ općenito djeluje na njihovo gubljenje povjerenja u vjerodostojnost vijesti. Da je znanje o izvoru vijesti ključni faktor na osnovu kojega mogu vjerovati vijestima izjasnilo se gotovo $\frac{3}{4}$ ispitanika (72%). Pri procjeni vjerodostojnosti studenti su češće kao posrednika koristili medijski izvor za mjerilo kvalitete nego pojedinog novinara. Castillo i sur. (2011) istraživali su vjerodostojnost informacija koje se šire preko platformi društvenih medija. U svom istraživanju fokusirali su se na Twitter, kao primjer mikro-bloga s velikim brojem korisnika i pristupačnosti u komunikacijskom kontekstu, jer se tvitovi mogu objavljivati slanjem elektroničke pošte, slanjem SMS poruke ili izravno putem pametnih telefona korištenjem širokog spektra usluga temeljenih na Webu. Informacije se putem Twittera jako brzo šire u realnom vremenu do velikog broja korisnika i takvo informacijsko okruženje je idealno za diseminaciju vijesti izravno od izvora vijesti ili geografske lokacije nekog događaja. Glavni cilj studije bio je ispitati mogućnost automatskog procjenjivanja razine vjerodostojnosti sadržaja postavljenog na Twitter, točnije, aktualnih vijesti. Za automatsko otkrivanje aktualnih vijesti koristili su Twitter Monitor (Mathioudakis i Koudas, 2010), online sustav upravljanja koji otkriva naglo povećanje učestalosti skupova ključnih riječi pronađenih

u porukama (str. 675-676). Castillo i sur. identificiraju nekoliko faktora karakterističnih za platforme društvenih medija koji su korisni za procjenjivanje vjerodostojnosti informacije:

- reakcije koje generira određena tema i emocije koje korisnici prenose kada raspravljaju o temi: npr. ako koriste izražavanje mišljenja i pritom daju pozitivne ili negativne izjave o temi;
- razina sigurnosti korisnika koji šire informaciju: npr. propitkuju li danu informaciju ili ne;
- vanjski izvori: npr. citiraju li određenu URL domenu informacije koju šire, i je li taj izvor popularna domena ili nije;
- karakteristike korisnika koji širi informacije, npr. broj pratitelja koje određeni korisnik ima na platformi. (Castillo i sur., 2011, str. 678; Castillo i sur., 2013).

Studija je između ostalog pokazala, da vjerodostojne vijesti šire autori koji su ranije napisali velik broj poruka, potječu od jednog ili nekoliko korisnika na mreži i imaju velik broj ponovljenih objava (eng. *re-posts*) (str. 682).

3.2 Autorstvo i autoritet

U usporedbi s procjenjivanjem vjerodostojnosti i kvalitete sadržaja u analognom okruženju, primjerice tiskanih medija, gdje se kroz postupak recenzije i faktor ekspertize jamčio kvalitetan sadržaj, u digitalnom okruženju se osobito u vrijeme društvenih medija i pomodarstva u suvremenom izvješćivanju i pretjeranoj interaktivnosti s potrošačima društvenih medija u smislu poticanja građanskog novinarstva i ideje „svi smo mi izvjestitelji“, vjerodostojnost informacije ipak znatno teže može utvrditi zbog izostajanja autoriteta urednika. U tom procesu stvaranja sadržaja različitih autoriteta, u istraživanjima informacijskog ekosustava i društvenih medija osobito zabrinjava često negiranje ekspertize, relativiziranje u iznošenju i tumačenju sadržaja, nevjerojatna brzina i nekritičnost pri dijeljenju digitalnog sadržaja bez prethodne detaljnije kritičke analize i propitkivanja autoriteta, te način izvješćivanja kojim se ciljano pobuđuju emocije ne bi li se potrošače informacija potaknulo na odluku o dijeljenju sadržaja. Kriterij autorstva se nameće ključnim za procjenjivanje vjerodostojnosti digitalnih sadržaja. Neki se autori u novije vrijeme pozivaju na povratak nužnom uvažavanju provjerenih autoriteta i ekspertizi pri odabiru i procjenjivanju sadržaja, što je bilo neupitno u vrijeme tiskanih medija (usp. Bhaskar, 2018).

U nastavku će se prikazati promjene u razumijevanju autoriteta u digitalnom okruženju. Sredinom 1990-tih u literaturi se pojavljuju radovi u kojima se raspravlja o kriterijima za vrednovanje izvora informacija u internetskom okruženju. Na osnovu dostupne literature,

vidljiva su velika preklapanja u istraživanjima kriterija za vrednovanje relevantnosti (Barry i Schamber, 1998; Park, 1993; Rieh i Belkin, 1998; Maglaughlin i Sonnenwald, 2002; Barry, 1994). Istraživanja kriterija za vrednovanje informacija u internetskom okruženju u ranim istraživanjima polazi od tradicionalnih kriterija u analognom okruženju i kriterija za oblikovanje knjižničnih zbirki. Dok se većina tih autora slaže da su tradicionalni kriteriji za vrednovanje važni, internetsko okruženje zahtijeva prošireniji pristup vrednovanju. Autorstvo se ističe kao posebno zabrinjavajući element vrednovanja, i važno je pronaći izvor na internetu kojemu se može vjerovati. Stoga je značajna uloga knjižničara u pružanju potpore korisnicima kako kritički vrednovati izvore na internetu, pri čemu vrednovanje izvora polazi od stava da čitatelj sadržaja na internetu ne vjeruje svemu što pročita, a propitkivanje autoriteta i vjerodostojnosti izvora, ključne su polazne točke vrednovanja (Smith, 1997, n.p.).

Rieh (2002) na osnovu razmatranja ranijih empirijskih istraživanja koja su se bavila korisnikovim strategijama pretraživanja i odabirom relevantnih izvora, ističe kako korisnici u okruženju Weba primjenjuju bitno različite kriterije u odnosu na tradicionalno okruženje gdje je prevladavao kontekst „relevantnosti naslova“ (eng. „*topical relevance*“), odnosno relevantan izvor bio je onaj naslov koji je bio zadan u upitu za pretraživanje. Kako u okruženju Weba nedostaju kontrolni mehanizmi nad informacijama, korisnicima je teško prosuđivati o kvaliteti informacije i njihovom autoritetu. Rieh istražuje pitanje kvalitete informacije i kognitivnog autoriteta promatranjem korisnika pri pretraživanju informacija na Webu. Na Slici 2. predstavljen je konceptualni model koji prema Rieh (2002) pretpostavlja da se interakcija prosuđivanja kvalitete informacija i kognitivnog autoriteta može smatrati središnjim procesom pronalazanja informacija koji se odvija između korisnika i informacijskih objekata u web okruženju. Konceptualni model, kao polazna točka u istraživanju, sintetizira teorijska pitanja iz područja procesa prosuđivanja i donošenja odluka, prosuđivanja relevantnosti pri interaktivnom pretraživanju informacija, kvalitete informacija prema modelu dodane vrijednosti (eng. *value-added model*), kognitivnog autoriteta u znanju iz druge ruke (eng. *second-hand knowledge*) i karakteristike informacijskih objekata na mrežnim stranicama (str. 146-147).

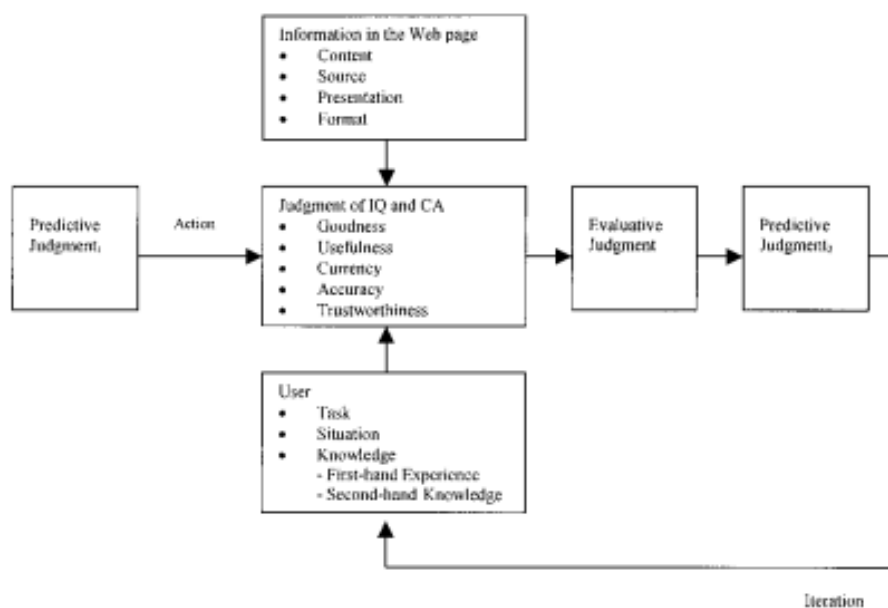

FIG. 1. Model of judgment of information quality and cognitive authority.

Slika 2. Model prosuđivanja kvalitete informacije i kognitivnog autoriteta
(Rieh, 2002, str. 146)

Rezultati istraživanja u kojemu je sudjelovalo 15 znanstvenika iz različitih područja pokazalo je da ispitanici koriste dva pristupa prosuđivanju informacija na web stranicama: očekivano prosuđivanje (eng. *predictive judgement*) i procijenjene prosudbe (eng. *evaluative judgement*). Očekivano prosuđivanje, prema Hogarthu, odnosi se na ono što ljudi očekuju da će se dogoditi, dok procijenjeno prosuđivanje označava vrijednosti kojima izražavaju svoje preferencije (Rieh, 2002, str. 146: prema Hogarth (1987)). Rezultati istraživanja su pokazali kako je prosuđivanje kvalitete informacije i autoriteta subjektivno, relativno i situacijsko. Korisnost i dobronamjernost su se pokazali ključnim faktorima kvalitete informacije. Korisnost informacija je manje povezana s objektivnim karakteristikama informacijskih objekata ili izvora, već s korisnicima koji u konačnici donose prosudbu o korisnosti informacija. Dobronamjernost informacije ljudi određuju na osnovu vjerovanja da je dobronamjerna informacija rezultat relativne prosudbe, ili uspoređivanja web stranice s njihovim općim očekivanjima ili s drugom web stranicom. Studija je pokazala da je na očekivanu prosudbu informacije osim individualnog iskustva ispitanika utjecalo i znanje koje su dobili od drugih. Ispitanici su vrednovali karakteristike izvora koristeći očekivani i procijenjeni pristup prosuđivanju kvalitete i autoriteta, i u studiji je potvrđeno da vjeruju da je kvaliteta i autoritet

informacije određena na osnovi reputacije ili prepoznatljivosti izvora. Rieh ističe kako se također pokazalo kako na prosuđivanje kvalitete i autoriteta kod Web korisnika više utječe izvor određene institucije (npr. reputacija izvora, vrsta izvora, vrsta URL domene) nego individualni autor. Ispitanici se u većoj mjeri oslanjaju na reputaciju izvora i vrstu izvora, nego na vjerodostojnost autora kada ocjenjuju kvalitetu i autoritet. U konačnici, studija je pokazala da su kriteriji relevantnosti, kvaliteta i autoritet važni za korisnike koji su u interakciji s informacijama na Webu. Studija je iznjedrila revidirani model prosuđivanja kvalitete i kognitivnog autoriteta prikazan na Slici 3. Aspekti vrednovanja kvalitete i kognitivnog autoriteta prema revidiranom modelu obuhvatili su: 1) identifikaciju različitih značajki vrednovanja kvalitete informacije (dobra, točna, aktualna, korisna i važna) i kognitivnog autoriteta (pouzdan, vjerodostojan, siguran, znanstven, služben, autoritativan); 2) razdvajanje karakteristika informacije na Webu na dvije kategorije: karakteristike informacijskog objekta (vrsta, naslov, sadržaj, organizacija, /struktura, prezentacija, grafika, funkcionalnost) i karakteristika izvora (URL domena, vrsta, reputacija, informacija dobivena na temelju mišljenja jedne osobe ili grupe ljudi, vjerodostojnost autora/stvaratelja); 3) razlikovanje znanja, točnije, znanja o sustavu i znanja o domeni; 4) dodavanje novih faktora koji utječu na prosuđivanje kvalitete i autoriteta poput situacije, rangiranja u rezultatima pretraživanja, i općim pretpostavkama; i 5) naglašavanje razlike u aspektima prosuđivanja i kriterijima koji se primjenjuju ovisno o zadatku (potrebi) (str. 157-158).

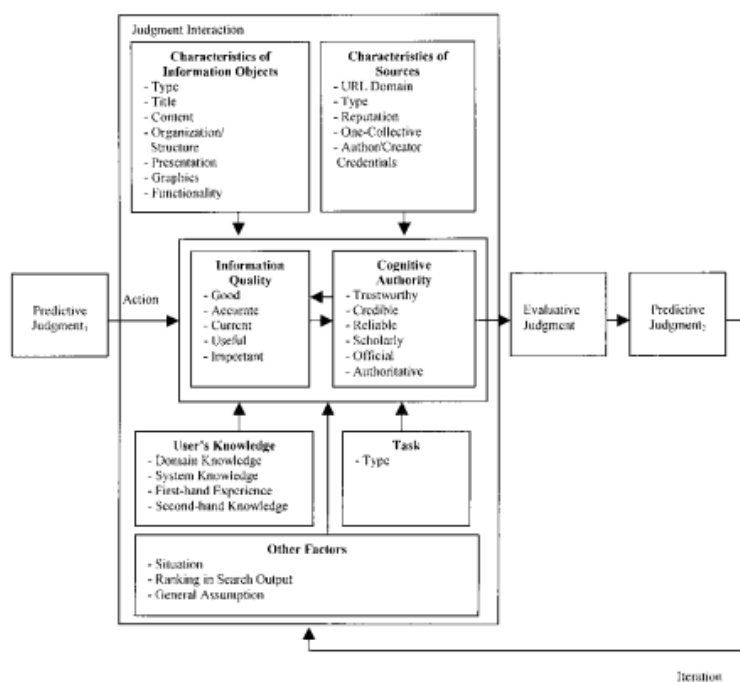

FIG. 2. Revised model of judgment of information quality and cognitive authority.

Slika 3. Revidirani model prosuđivanja kvalitete i kognitivnog autoriteta. (Rieh, 2002, str.158)

Prema Rieh i Belkin (1998, n. p.) većina ljudi procjenjuje kvalitetu i autoritativnost informacije na osnovu prethodnog znanja i iskustva s tiskanim publikacijama, pri čemu koriste konvencionalne indikatore autoriteta i mehanizme kvalitete u koje spada urednička selekcija. Uspostava kvalitete tiskanih publikacija se zasniva na mehanizmima poput recenzija, procesa prosudbe i reputacije nakladnika ili drugih izdavačkih medija (nema str.). Ti kriteriji se koriste za smanjenje broja izvora informacija koje korisnik dobije u rezultatima pretraživanja i na osnovu njih se u analognom okruženju određuje aktualnost informacije kao polazište za ocjenjivanje relevantnosti izvora informacija. Uz aktualnost, prema Rieh i Belkin relevantnost se određuje i na osnovu kriterija kvalitete i autoriteta. Autori navode kako se pojam autoriteta pronalazi u različitim oblicima u društvu i u mnogim disciplinama, te se u tom pogledu identificiraju individualni i institucionalni autoriteti. Autori izdvajaju dvije vrste autoriteta prema Wilsonu (1983): kognitivno autorstvo (podrazumijeva pojedinca) i administrativno autorstvo. Prema Rieh i Belkin (1998) Wilsonovo razumijevanje svijeta počiva na tome da se ljudi u velikoj mjeri oslanjaju na informacije koje dolaze od drugih ljudi ili na alate poput dokumenata. Zato se pri vrednovanju informacije rukovode prethodnim iskustvima odabira na osnovu kojih je netko ili nešto zavrijedilo njihovo povjerenje u određenim situacijama ili

stručnim područjima. Wilson stoga tvrdi da je kognitivno autorstvo netko ili nešto što utječe na mišljenje, a da ta osoba to smatra prikladnim. Autorstvo formalno podrazumijeva stručnjake i institucije, i kontekstualno je određeno u okviru područja interesa (Sundin i Francke, 2009, str. 3). Usp. (Hilligos i Rieh, 2008; Farrow i Moe, 2019, str. 275-276; Rieh, 2002). Rieh (2002) naglašava kako prema Wilsonu ljudi smatraju pouzdanima one kognitivne autoritete koji znaju o čemu govore, te se na osnovu te karakteristike takvi kognitivni autoriteti prepoznaju (kao vjerodostojni i od povjerenja (str. 147). Administrativni autoritet podrazumijeva priznato pravo osobe koja je “u” određenom položaju“ i pronalazi se u izvorima poput knjiga, istraživanja, organizacija i institucija, gdje se kao priznati kognitivni autoriteti ističu individualni autoritet (autor), institucijski autoritet (nakladnik), tekstualni vid autoriteta (dokumenta) i autoritet intrinzične vjerodostojnosti (sadržaj teksta) (str. 147).

Rieh i Belkin utvrđuju razliku između primjene kriterija za vrednovanje informacija u analognom i digitalnom okruženju. Tako navode da primjena tradicionalnih kriterija u analognom okruženju znači određivanje dobre informacije. U digitalnom okruženju su ti kriteriji nedostatni zbog dostupnosti različitih informacijskih izvora, dinamičnosti Weba, nedostatka kontrole nad publikacijama i nedostatka iskustva korisnika s online dokumentima. (Rieh i Belkin, 1998; Hung, 2004, str. 3). Autori su istraživali kako znanstvenici prosuđuju kvalitetu i autoritet na Webu. Rezultati su pokazali da znanstvenici procjenjuju kvalitetu informacije unutar discipline na osnovu vjerodostojnosti informacijskog izvora i autoriteta uzimajući u obzir institucijsku i individualnu razinu procjene autoriteta. Znanstvenici su ocijenili pouzdanima institucijske autoritete, posebno akademske i vladine institucije. Individualne autoritete su ocijenili prema ustanovi kojoj autor rada pripada. Stoga autoritativnim stručnjacima smatraju profesore, liječnike, knjižničare i sl. (ibid). Ovo istraživanje je pokazalo da su znanstvenici informacije na Webu pretraživali na osnovu percepcije autoriteta u analognoj sredini, te su pretraživanja često započinjali pregledavanjem mrežnih stranica za koje su saznali od stručnjaka, kolega na fakultetu, te iz objavljenih članaka i novina. Mnogi ispitanici u ovome istraživanju nisu se odvajali od čvrstih tradicionalnih kriterija, jer su izrazili sumnju u opću kvalitetu informacija na Webu.

Fritch i Cromwell (2001) utvrđuju kako je vrlo teško odrediti osnovne elemente koji karakteriziraju autorstvo u internetskom okruženju, kao što je autor i naslov rada. Onda kada se autoritet ipak može identificirati potrebno ga je vrednovati, prvenstveno radi toga što je autorstvo određene informacije objavljene na internetu definirano prema tvrdnji autora koji je informaciju objavio. Nedostatak pouzdanih filtera informacija često nedostaje u internetskom

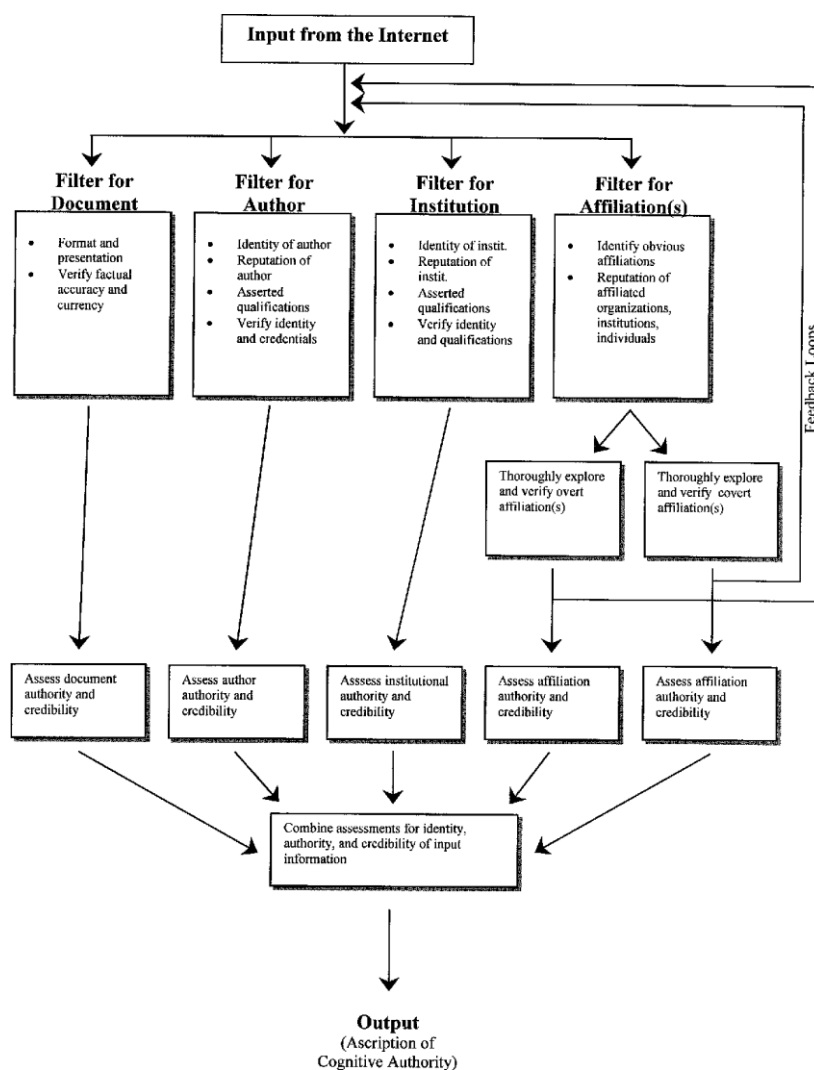
okruženju. U analognom okruženju su to bili nakladnici, urednici, recenzenti, knjižničari (str. 500). Na razini tiskane publikacije korisnik može provjeriti autoritet autora pregledavanjem podataka na naslovnoj stranici knjige i podataka o nakladniku. Također, objavljivanje tiskanih publikacija iziskuje i određene troškove, dok za objavljivanje informacija na internetu takvih prepreka nema. Fritch i Cromwell naglašavaju kako je raspon kriterija za vrednovanje informacija na internetu: *Autorstvo, Točnost, Objektivnost, Aktualnost, i Svrha/Opseg*, koje su postavili Alexander i Tate (1999), izuzetno vrijedan za određivanje kognitivnog autoriteta bilo kojeg izvora informacija. Međutim, također naglašavaju kako je za vrednovanje kognitivnog autoriteta izvora informacija na internetu potreban detaljniji pristup. Prema Fritch i Cromwellu određivanje autorstva i afilijacije propitkivanjem autoriteta ili sponzora određene informacije ili odgovornosti za sadržaj na nekoj mrežnoj stranici mogu biti najvažniji kriteriji za vrednovanje informacije na internetu, zbog utjecaja koji ti kriteriji imaju na opis kognitivnog autoriteta. Sponzorstvo i oglašavanje te internetska domena također se smatraju važnima za vrednovanje autoriteta. Fritch i Cromwell (2001) utvrđuju četiri pretpostavke koje se mogu pogrešno shvaćati kada je u pitanju utvrđivanje autoriteta:

- 1) Autoritet autora je javan i lako ga je odrediti,
- 2) Autori nikada ne žele prikriti autorstvo ili sponzorstvo,
- 3) Nazivi domena su standardizirani i smisleni (nikada tajnoviti, nebitni ili varljivi),
- 4) Korisnici razumiju kako odrediti pripadnost i sponzorstvo određene web stranice ili informacije i znaju kako potkrijepiti upitne informacije,
- 5) Korisnici razumiju kome se obratiti u vezi s pitanjima koja se odnose na autoritet određene web stranice ili autoriteta određene informacije (ibid., str. 501).

Suprotno ovim pretpostavkama autori predlažu objektivniji i širi pristup sagledavanja nepohodnih pretpostavki koje se trebaju pripisivati autoritetu u internetskom okruženju. Autori predlažu šest pristupa razmatranja autoriteta. Prvo, pripisivanje kognitivnog autoriteta trebalo bi biti neovisno za svakog pojedinačnog autora i/ili izvor informacija koji se razmatra. Drugo, autoritet cjelokupnog skupa prikupljenih informacija podložan je promjenama svaki put kada se nova informacijska komponenta doda skupu informacija ili se otkrije da je nova informacijska komponenta relevantna za skup informacija. Treće, tijekom istraživanja procjenjivanje autoriteta za dani skup informacija će se bližiti zaključku i stabilizaciji na određenoj razini, jer je manje novih informacija dostupno za analizu. Autori ističu kako bi s vremenom povjerenje u procjenjivanje autoriteta trebalo rasti. Četvrto, metodologije određivanja autoriteta ovisne su o korisniku i njegovoj percepciji, ali prošireni skup kriterija za

ocjenjivanje povećava vjerojatnost da će pripisivanje kognitivnog autoriteta biti prikladno za bilo koji skup informacija. Peto, ocjenjivanju autoriteta je bolje pristupati s većim skepticizmom, nego previše vjerovati informacijama na internetu. Skepticizam bi trebao oslabjeti ovisno o formi kognitivnog autoriteta, što znači da se vrednovanje odvija na prikladan način. I šesto, razumijevanje sustava internetskih domena može pomoći u pripisivanju kognitivnog autoriteta informacijama na internetu, a to je moguće uz pomoć određenih tehničkih alata (ibid).

Propitkivanje autoriteta odvija se prema autorima primjenom četiri ključna kriterija. Prvi kriterij podrazumijeva autorove kompetencije i pouzdanost, što se propitkuje utvrđivanjem identiteta i potvrdom autora (npr. stupanj obrazovanja, naslovi, biografske informacije, iskustvo i sl.). Drugi kriterij obuhvaća propitkivanjem valjanosti dokumenta kroz širi skup pitanja kojima se ocjenjuje: a) činjenična točnost informacija (*Pada li informacija na osobnom, osnovnom testu vjerodostojnosti? Jesu li izvori citirani? Može li s informacija usporediti s drugim izvorima? Je li neaktualna?*); b) Presentacija informacije i format (*Nedavno ažuriranje? Izjava o odgovornosti? Bibliografija/Reference? Dobra organizacija? Pokazatelji izdanja ili verzije? Presentiranje mape web stranice ili kazala? Gramatička točnost?* i dr.); c) Identitet organizacije ili institucije i autorstva (podrazumijeva u ovome kontekstu analizu URL domene i adresu elektroničke pošte). Treći kriterij se odnosi na otvorenu pripadnost organizaciji, instituciji ili pojedincu. Četvrti kriterij obuhvaća prikrivenu afilijaciju koja uključuje organizaciju, instituciju ili pojedinca (*Postoje li skrivene povezanosti koje nisu očite niti odmah uočljive?*) (ibid, str. 501). Na Slici 4. prikazuje se teorijski model određivanja kognitivnog autoriteta informacija na internetu, opisan na osnovu navedenih kriterija. Strategija pripisivanja kognitivnog autoriteta prema autorima odvija se na četiri razine: razina dokumenta, autora, institucije i afilijacije. Ovakav pristup autori pojašnjavaju kao proces filtriranja na spomenute četiri razine. U okviru svakog filtera, informacije se na odgovarajući način u okviru pojedine razine. Ocjenjivanje autoriteta prema modelu se provodi zasebno na svakoj razini, kako bi se autoritet sveobuhvatno ocijenio na razini cijelog skupa informacija. Model je ponovljiv te se može koristiti onoliko često koliko je potrebno da bi se postigla stabilna razina informacija na osnovu kojih se može odrediti autoritet.

Slika 4. Model određivanja kognitivnog autoriteta informacija na internetu. (Fritch i Cromwell, 2001).

Web 2.0 okruženje obilježeno je prezasićenošću informacijama pri čemu je prepoznavanje autoriteta vrlo izazovno za potrošače informacija. Prema Lankes (2008) pojava usluga na internetu koje su omogućile participativno sudjelovanje dovele su do povećane potražnje korisnika za uslugama svih vrsta. Takva kretanja dovela su do suočavanja s pitanjem vjerodostojnosti na internetu, pri čemu su ključne komponente povjerenje i stručnost. Korisnici participativnih usluga koriste specifične metode za Web 2.0 kako bi odlučili komu vjerovati i odredili stručnost. Stoga se u velikoj mjeri koriste komentarima korisnika na društvenim medijima, recenzijama uredništava i otvorenim razgovorima o određenoj temi, artefaktu ili ideji. Prema Lankesu uravnoteženi slijed procesa traženja, učenja i komuniciranja se poremetio. Pristupi diskusiji i razgovoru korisnika putem digitalnih medija ne podrazumijevaju samo stjecanje povjerenja, već i drugačije pristupe stjecanju znanja temeljenog na razgovoru. U tom

smislu, korisnici traže načine kako vrednovati pronađene informacije i sintetizirati ih u aktivno znanje (ibid., str. 677). Takav participativni koncept je utjecao na razumijevanje vjerodostojnosti, ali i omogućio korisnicima pravo izbora. Lankes u tom smislu diskutira kako je moć izbora utjecala na promjenu modela vjerodostojnosti od tradicionalnih autoriteta prema tzv. „pouzdanom pristupu“, pri čemu korisnik ocjenjuje vjerodostojnost sintetiziranjem više izvora čija je vjerodostojnost već ranije vrednovana (ibid., str. 678). Lankes tvrdi kako određivanje vjerodostojnosti informacija na internetu predstavlja krizu izbora (ibid, str. 679). Hilligos i Rieh (2008, str. 1469) stručnost definiraju kao: percipirano znanje, vještinu i iskustvo izvora. Stručnost se smatra ključnim faktorom jer je usko povezana s percepcijom korisnika o mogućnostima nekog informacijskog izvora u pružanju točne ili valjane informacije. Ocjenjivanje stručnosti proizlazi iz prethodnog iskustva s informacijskim izvorom, preporuke nekog drugog stručnjaka, poznavanja dobre reputacije publikacije i prepoznavanja stručnosti kada izvor ima pisanu preporuku.

Prema IFLA-i (2013, str. 8) urušeni su tradicionalni koncepti „autoriteta“ i „posjedovanja“ u novom participativnom okruženju Weba 2.0. U tradicionalnom okruženju funkcionirao je stabilan lanac koji je obuhvaćao više međusobno povezanih faktora koji su u digitalnom okruženju duboko poremećeni (stvaratelj, izdavač, distributer, prodaja, knjižnice, čitatelji), dok nasuprot tome novi digitalni sadržaji neprekidno rastu, prikupljaju se iz mnoštva, automatski generiraju i ponovno miješaju s individualno stvorenim sadržajima. Jednostavna distribucija i dijeljenje sadržaja utječu na obilježja autorstva, vršenje kontrole i pojam „vlasništva“.

Jessen i Jørgensen (2011) tvrde da društvena online dinamika duboko utječe na proces vrednovanja koji uključuje vrednovanje drugih ljudi i procesa navigacije. Karakteristike pretraživanja informacija na mreži su jedinstvene i navigacijske prakse predstavljaju dinamičniju teoriju vrednovanja vjerodostojnosti u digitalnom okruženju. Autori tu teoriju nazivaju „agregirana pouzdanost“ (eng. *aggregated trustworthiness*) (ibid., str. 1).

Prema literaturi, ako postoji kolektivna prosudba vjerodostojnosti dostupne informacije, studenti se ne trude identificirati vjerodostojnost autora (ibid., str. 3). Usp. (Doty, 2015). Kada vrednuju informaciju, mladi donose odluku o vjerodostojnosti prema povratnim informacijama osoba, kojima smatraju da mogu vjerovati na osnovu osobnog uvjerenja. Te osobe često nisu stručnjaci na određenu temu. Navigacijski proces vrednovanja pak utječe na isticanje rangiranja pretraživanja, povezanost s temom i otkrivanju brenda. Autori ističu kako taj društveni element vrednovanja uključuje ponašanja „vote-in“ poput izražavanja komentiranjem, „lajkovima“, ocjenjivanjima (eng. *ratings*) ili jednostavno povezivanje s izvorima putem hiperveze,

dijeljenja, društvenog označivanja i sl. Teoriju „agregirane pouzdanosti“ autori temelje na tri osnovne pretpostavke koje vode do vjerodostojnosti informacije, a to je društvena provjera (eng. *social validation*), profil i autoritet/osobe od povjerenja (Slika 5.). Društvena provjera, prema autorima, ima naglasak na mišljenju kako se pouzdanost određenog dijela informacije može mjeriti brojem potvrda koji su ljudi o tome dali (str. 3). Profil pomaže identificiranju autora putem LinkedIna, Twittera, osobne mrežne stranice ili bloga. Autoritete ili osobe od povjerenja provjerava se iz izvora poput poznatih brendova ili značajnih autoriteta poput sveučilišta, novinskih portala. Autoriteti se provjeravaju i u sklopu manje poznatih izvora poput društvenih mreža (prijatelji), članci na Wikipediji, osobe na Twitteru, blogu i sl.). Dinamiku između triju elemenata određuje jednostavno pretraživanje i navigacija, traženje konteksta poput povijesti, ocjenjivanja, pregleda, hiperveza. „Agregirana pouzdanost“ prema autorima pruža prikladnije objašnjenje vjerodostojnosti u digitalnom okruženju. Društvena potvrda, online autoriteti od povjerenja i mrežne stranice profila su prema mišljenju autora važni za vrednovanje online informacije i platformi kojima nedostaje značenje tradicionalne stručnosti (str. 7).

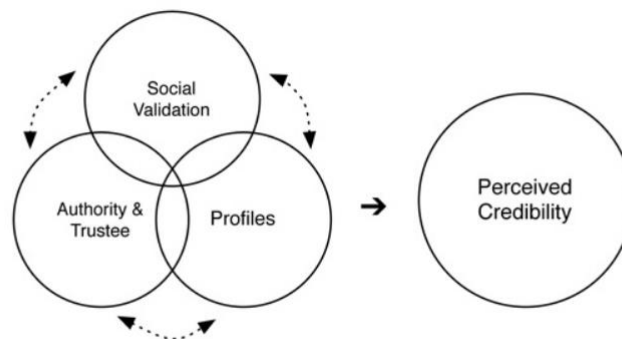

Figure 2: Illustration of aggregated trustworthiness.

Slika 5. Ilustracija „agregirane pouzdanosti“. Jessen i Jørgensen (2011)

Participativna priroda Weba 2.0 zaslužna je za promjenu razumijevanja vjerodostojnosti u digitalnom okruženju te se prema Chandrashekar i Hockema (2009) procjenjivanje vjerodostojnosti razmatraju kao društvenu praksu (Slika 5.). Kvaliteta informacije i vjerodostojnost informacijskog izvora oduvijek su kao zajednička komponenta doprinosile vjerodostojnosti informacije. Web 2.0 okruženje je složeno i sistematičan pristup vrednovanju informacija zahtijeva ulaganje napora u strategiju odabira i vrednovanja informacije iz velikog

broja izvora (str. 756). Kritičko vrednovanje izvora informacija poželjno je prije donošenja odluke o pretraživanju alternativnih izvora informacija. Autori ističu važnost konteksta u digitalnom okruženju, kada se želi vrednovati informacija, ali i važnost posjedovanja što veće količine informacija o nečemu, što će doprinijeti unaprjeđenju sposobnosti pojedinca da što bolje ocijeni informaciju. Chandrashekar i Hockema zaključuju kako je procjenjivanje vjerodostojnosti u digitalnom okruženju društveni proces koji zahtijeva postojanje zajednica od povjerenja i društvenih alata koji ih podržavaju. Istraživanje je provedeno na odrasloj populaciji u provinciji Ontario, Kanada, iz engleskog govornog područja, a sudionici su procjenjivali pouzdanost mrežnih stranica i kvalitetu mrežne informacije, kao važno obilježje koje doprinosi vjerodostojnosti informacija u digitalnom okruženju (ibid., str. 756). Rezultati su pokazali da sudionici ocjenjuju mrežne stranice i sadržaj ovisno o njihovoj sposobnosti uključivanja u interakciju s informacijom na mreži, koja je vođena tehnologijama u kontekstu, te sposobnostima individualnog kritičkog mišljenja. Interakcija s online informacijom se odvija preko poveznica koje mrežnu stranicu povezuju s fizičkim svijetom, traže se informacije o kontaktu, te detalji u kategoriji „O nama“. Kontekst informacije zahtijeva provjeru sigurnosti na osnovu URL-a, sponzorstva i sl. Pri ocjenjivanju sadržaja sudionici su primjenjivali tehnike kritičkog mišljenja uz primjenu kriterija za vrednovanje sadržaja: autorstvo, točnost, objektivnost, aktualnost, jasnoća, jezične greške i provjerljivost (str. 758).

Slično, Metzger i sur. (2010) u svom radu istražuju društveni pristup ocjenjivanju izvora u okviru društvenih medija i društvenog softvera. U takvom okruženju tradicionalni koncept autorstva, koji je određen na temelju stručnosti u području, doveden je u pitanje te se pojavljuje nova praksa procjenjivanja izvora. U kontekstu društvenog pristupa procjenjivanju vjerodostojnosti potrebno je promišljati o identitetu i autentičnosti, ali i važnosti konteksta i informacijske domene (str. 434). Korištenjem alata za društveno ocjenjivanje, da bi ocijenili određeni proizvod u određenoj domeni, korisnici uključuju pristupe bazirane na rangiranju na osnovu ocjene ili na broju negativnih rangiranja, pa do stjecanja povjerenja na osnovu prikupljenih savjeta drugih ljudi. Ljudi unakrsno provjeravaju i traže društvenu potvrdu kao značenje za uspješno vrednovanje informacije što im štedi vrijeme i kognitivne resurse. Prema ovoj studiji „kontekstualni pristupi“ procjenjivanja vjerodostojnosti učinkovitiji su od pristupa temeljenog na „checklist“. Kontekstualne strategije ocjenjivanja informacija uključuju poučavanje korisnika uspoređivanju informacija kroz više izvora kako bi se potvrdila konzistentnost (ibid., str. 436).

U svom istraživanju Doty (2015) postavlja ideju društvene epistemologije koja se odnosi na društvenu interakciju u komunikaciji Weba 2.0. Prema konceptu društvene epistemologije, vrlo malo znanja se stječe kroz primarno iskustvo. Umjesto toga većina znanja se stječe iz druge ruke, preko drugih izvora na koje se ljudi oslanjaju. Takav pristup se temelji na povjerenju, vjerovanju na riječ. Unatoč kognitivnoj koncepciji znanja, većinu znanja ljudi će steći kroz društvenu praksu. Autor tvrdi da je ideja društvene prakse svojstvena za internet. U ideji društvene epistemologije ključan je kognitivni autoritet koji, prema Doty, polazi od znanja i vjerovanja. Ili pobliže, kognitivni autoritet je autoritet koji prisvaja i polaže pravo na znanje. Kada netko prima informaciju od druge osobe vrednovat će kognitivni autoritet onoga tko je informaciju dao, i odlučit će hoće li vjerovati toj tvrdnji ili neće. Ideja društvene epistemologije i kognitivnog autorstva je vrlo važna u kontekstu dezinformacija na internetu. Brojnost komentara na društvenim medijima čine vrednovanje kognitivnog autoriteta posebno složenim. Istraživanjem komentara korisnika društvenih medija na temu sigurnosti cjeviva, Doty utvrđuje da je na internetu moguće doći do nove širine vrednovanja ili procjene dokaza. Komentari su analizirani u kategoriji osobnog kognitivnog autoriteta i kognitivnog autoriteta drugih. Tako se u komentarima kao dokazi navode osobna iskustva s problematikom, zatim druge tvrdnje koje se mogu potkrijepiti izravno s jasnim dodatnim izvorima za osobno istraživanje i donošenje odluke ili jednostavno se vjeruje određenoj problematici na osnovi sličnih iskustava podijeljenih u društvenoj interakciji. (ibid., str. 4-8). Na osnovu tih procesa vrednovanja Doty postavlja zabrinjavajuću tezu prema kojoj Internet „...rastvara centralizirane sustave znanja i vrednovanja, odnosno kognitivne autoritete“... u decentralizirane. Stručnost se izjednačava s osobnim iskustvima koja povezivanjem vode do dodatnih dokaza, odnosno istraživanja u osobne svrhe kako bi se donio određeni zaključak.

Nicholas i sur. (2014, str. 121) u svome radu preispituju povjerenje i autoritet u znanstvenoj komunikaciji u digitalnom okruženju te identificiraju potrebu provjere uspostavljenih kanala komunikacije, koji su pouzdani, poput recenziranih znanstvenih časopisa, u odnosu na pojavu velikog broja digitalnih izvora na Webu. Prema rezultatima znanstvenici u digitalnom okruženju preferiraju tradicionalne prakse određivanja povjerenja u znanstvenoj komunikaciji koja se manifestira u recenziranim znanstvenim časopisima i tradicionalnoj metrici temeljenoj na citiranosti. Istraživači uspijevaju utvrditi pouzdanost izvora u digitalnom okruženju oslanjajući se na istraživačku zajednicu i recenzirane časopise koje izdaju izdavači s dugom tradicijom u znanstvenom izdavaštvu. Smatraju da je danas lakše provjeriti vjerodostojnost dokumenata/mrežnih stranica/autora. Društvene mreže smatraju korisnim kanalom, ali nemaju

povjerenje u otvoreni pristup, osim kada mogu identificirati tradicionalne izdavače. U digitalnom okruženju koriste se alatima izbora i povjerenja preko Googlea i Google Scholar, i općenito više se ne oslanjaju na knjižnicu (ibid., str. 133). Usp. (Mackey i Jacobson, 2011, str. 71).

Za razliku od znanstvenika, koji poznaju kako nastaje publikacija te imaju iskustvo u disciplini i dobro razumiju koncept vjerodostojnosti u tradicionalnom i digitalnom okruženju, studenti autoritete često procjenjuju vlastitim metodama.

Istraživanje Currie i sur. (2010) je pokazalo da studenti ne koriste u dovoljnoj mjeri kriterije za vrednovanje informacija, za što se mogu pronaći potvrde i drugdje u literaturi. Premda su studenti prije istraživanja pohađali integrirani tečaj u knjižnici, autori su ocijenili da studenti na kraju ipak nisu postigli očekivani napredak u vještinama vrednovanja. Rješenje vide u potrebi integriranja u kurikulum i veću suradnju s nastavnicima. U istraživanju su sudjelovali studenti preddiplomskog studija, a istraživanje vjerodostojnosti izvora informacije na zadanu temu trebali su provesti uz primjenu 27 kriterija za vrednovanje. Autori su kriterij autoriteta rangirali kao treći na listi kriterija za vrednovanje, te se može zaključiti da su procijenili kako je vrednovanje autoriteta vrlo važno za prosudbu vjerodostojnosti. Studenti su u okviru istraživačkog zadatka trebali pronaći znanstvene izvore informacija na zadanu temu, a autori su kasnije prikupljene izvore vrednovali primjenom kriterija na osnovu ACRL standarda pri čemu su određivali kako studenti razumiju znanstvenost, relevantnost, valjanost i vjerodostojnost svakog pronađenog izvora. U intervjuu u okviru post-istraživanja studenti su dali odgovore kako su na osnovu rezultata pretraživanja određivali koji izvor je valjan za temu koju su istraživali, kako su odredili znanstvenost izvora, zašto nisu koristili druge izvore informacija i što bi po njihovoj procjeni, kada bi postojao, trebao uključivati savršen informacijski izvor. Pri pretraživanju koristili su relevantnu terminologiju ili ključne riječi iz naslova teme. Manje od polovice ispitanika je izjavilo da su istraživali vjerodostojnost autora ili izvora. Vjerodostojnost izvora studenti su propitkivali u okviru autorstva, te su naveli ustanove, izdavače, internetske domene, udruženja, akademske mrežne stranice i sl. Znanstvenost izvora određivali su različito, a prema procjeni autora studenti nisu razumjeli povezanost vjerodostojnosti i znanstvenosti, ali su ipak koristili neke kriterije znanstvenosti poput recenzije časopisa, vrijednosti literature i citiranih izvora, prestižnosti izdavača i autora-znanstvenika. Studenti nisu koristili druge (alternativne) izvore informacija jer u njima nisu našli odgovor, odnosno očekivali su da će u jednom informacijskom izvoru naći pokrivenost teme na osnovu svih primijenjenih ključnih riječi pri pretraživanju. Rijetko se primjenjivao kriterij autoriteta (Currie i sur., 2010, str. 121).

Studija Sundin i Francke (2009) polazi od sociokulturne teorije i teorije kognitivnog autorstva Patricka Wilsona, te se istraživalo kakve su spoznaje učenika srednje škole o vjerodostojnosti i autoritetu informacije kao dijelu njihove prakse učenja. U fokusu istraživanja bili su društveno generirani izvori informacija poput Wikipedije i blogova. Učenici su primjenjivali tradicionalne strategije vrednovanja informacija, koje prvenstveno polaze od ocjenjivanja autoriteta i Wilsonove sugestije da se autoritativnost dokumenta određuje na osnovu razmatranja autoriteta povezanih s dokumentom, odnosno procesa prijenosa autoriteta s osobe ili organizacije na sam dokument. Strategija na osnovu koje su učenici ocjenjivali autoritativnost dokumenta se stoga temeljila na istraživanju autoriteta pojedinaca i institucija koji su na neki način bili povezani izvorom ili su ga izravno ili neizravno preporučili knjižničari ili učitelji (ibid., str. 10-11). Kada je riječ o izvorima koji nastaju suradničkim radom s više ili manje anonimnim autorima, učenici ih procjenjuju s većim oprezom. Vrstu publikacije ocjenjuju na osnovu osviještenosti o postojanju recenzije, pa tako knjige ocjenjuju pouzdanijima od mrežne stranice, jer su manje podložne promjenama od Weba. S druge strane proces objavljivanja tiskanih publikacija često je skuplji i zahtijeva zadovoljavanje određenih procedura kvalitete za razliku od web izdavaštva koje je jeftinije i manje rigidno. Rezultati su pokazali kako škola, kao institucionalni autoritet, ima vrlo važnu ulogu u stjecanju razumijevanja informacijskih izvora u digitalnom okruženju (Sundin i Francke, 2009, str. 16).

Istraživanja ocjenjivanja autoritativnosti informacijskih izvora pokazuju slične zaključke o pristupu studenata vrednovanju informacija u okruženju digitalnih medija i društvenog softvera. Primjerice, stručnost u domeni pokazuje se kao značajna komponenta uspješnog vrednovanja izvora informacija, a posebice pristupa i razvoja strategija ocjenjivanja vjerodostojnosti izvora. (Lucassen i Schraagen, 2013, str. 256).

Angell i Tewell (2017) definiraju kognitivno autorstvo u okviru poučavanja informacijske pismenosti, te postavljaju kognitivno autorstvo koje dolazi od knjižničara ili iz informacijskog izvora. U studiji se polazi od kritičke teorije i razumijevanja da i studenti mogu biti kognitivni autoriteti, kritički istraživači, pisci i mislioci (str. 98). Knjižničari imaju veliku ulogu u pružanju mogućnosti studentima za razvoj i davanje osobnog mišljenja u istraživačkim zadacima. Knjižničari doprinose učenju studenata u vrednovanju izvora informacija, najčešće primjenom metode „checklist“. Studenti u vrednovanju informacijskih izvora primjenjuju konvencionalne kriterije na osnovi predaje knjižničara. Vrednovanje izvora informacija studenti prihvaćaju vrlo široko, i u akademskoj sredini uz konvencionalne kriterije (recenzija, znanstvenost, knjižnične baze podataka), izvore poput Wikipedije propitkuju na osnovi stručnosti u određenoj disciplini

i profesionalnoj stručnosti kao indikatora kvalitete (usp. Lee i Pang, 2018.) Studenti su izrazili čvrsto mišljenje o autoritetima koji bi trebali objavljivati na određenu temu, prepoznali su mnoštvo onih koji doprinose određenom izvoru (autor sam, citirana stranica, druge autorove reference u izvoru, časopis u kojem je rad objavljen, agencija ili sveučilište s kojim je autor povezan, sudionici u istraživanju (str. 108), bili su zainteresirani za informacijske izvore koji će im pomoći iznijeti određeni argument, primijetili su nepostojanje studentskog mišljenja u znanstvenom diskursu i mogućnosti da objavljuju o određenim problemima. Autorstvo je, prema autorima, fluidan koncept u kojemu studenti prelaze granice autoriteta učenjem o tome da su i oni sami stručnjaci za određene teme. Nakon što nauče uspostaviti ravnotežu između svojih tekstova i mišljenja i tekstova drugih, napreduje njihovo pisanje i razumijevanje znanstvenog diskursa te se mogu dokazivati kao autoriteti (str. 99).

Badke (2015) tvrdi da studenti teško vrednuju informacijski izvor, zbog promjena u razumijevanju ekspertize i autoriteta, ali i zbog nedovoljnog poznavanja discipline kao i konvencija određene discipline. Razumijevanje tradicionalnog koncepta autoriteta i ekspertize posljednjih nekoliko desetljeća u skladu je s promjenama kretanja teorije i demokratizacije znanja u okviru postmodernizma, u kojemu je naglasak na subjektivnosti autora i čitatelja te je pojačana nesigurnost o autoritetu ili valjanosti njegovih informacija (ibid., str. 193). Badke kritizira politizaciju autorstva i ekspertize i na osnovu odabrane literature ističe da se tim postupkom srozavaju utilitarni ciljevi, degradira se istinska znanost, a pojam akademskog autoriteta postaje zbunjujuć (ibid., str. 194). To objašnjava specifičnostima okruženja Weba 2.0 koje, nasuprot čvrstom i restriktivnom, ali daleko sigurnijem analognom informacijskom okruženju u smislu kontrolnih procesa publiciranja, dozvoljava alternativu autoriteta znanstvenika koja proizlazi iz informacije kao proizvoda mase. Badke tvrdi da kognitivno autorstvo nadvisuje autoritet mase, jer je smanjeno povjerenje u valjanost njihovih informacija, dok su tradicionalno proizvedene informacije pouzdane (ibid., str. 196). Takvo stanje u kojemu dolazi do novih spoznaja, i kada se odbacuju izjave znanstvenih autoriteta na osnovu subjektivnog stajališta pojedine osobe koja ne želi vjerovati u njih, Badke naziva „dobom poricanja“ (str. 196). Takvo informacijsko okruženje u kojemu nema kontroliranih mehanizama publiciranja zbunjuje studente, jer je informacija proizvedena na jeftin način i ekspanzivno raste, raspršena je u različitim kontekstima i otežava se procjenjivanje njezine vjerodostojnosti (str. 197). Ta zbunjenost se prema Badke očituje u studentskim radovima koji obiluju neakademskim izvorima informacija unatoč preporukama autoriteta profesora da prioritarno traže izvore visoke kvalitete. Studenti smatraju, unatoč upoznatosti s kriterijima za vrednovanje

izvora informacija, da su izvori literature koje su sami odabrali dovoljno dobre kvalitete i da profesori od njih nepotrebno zahtijevaju vrednovanje izvora (str. 201.) Badke ističe da je kognitivni autoritet temelj za akademsko okruženje te da studenti trebaju osvijestiti potrebu identificiranja i propitkivanja autoriteta. Međutim, postoje ograničenja zbog kojih studenti realno ne mogu uspješno propitkivati autoritet jer ne poznaju dovoljno dubinu i širinu određene discipline, ne primjenjuju kriterije i nemaju razvijene vještine za vrednovanje autoriteta. Prema Badke (2015) knjižničari stoga mogu svojim obrazovnim programima, u koje uključuju pristup provjere preko lista provjera (eng. *checklist*), uvoditi nove studente korak-po-korak u kritičko promišljanje o izvorima informacija na osnovu kriterija za vrednovanje. Badke predlaže četiri koraka koji bi trebali unaprijediti sposobnost razlikovanja ekspertize od autoriteta. U prvom koraku studenti se trebaju podučiti kako funkcionira informacija unutar akademske discipline. Studente treba poticati da pažljivo čitaju i redovito prate aktualnu literaturu u području kako bi dobili osjećaj što čini valjan izvor. U drugom koraku naglašena je uloga knjižničara u isticanju specifične prirode akademske informacije. Treći korak obuhvaća osvještavanje studenata o informacijskom okruženju u kojemu živimo i u kojemu je ropsko prihvatanje autoritativne informacije kojoj se vjeruje samo zato što je akademska pogrešno. Isto tako je pogrešno pretpostavljati kako su sve informacije paušalne i iste vrste te da se ne trebaju posebno vrednovati. Primjenom metoda vrednovanja važno je da studenti postanu kritički korisnici informacija. Na osnovu rada na literaturi i rasta znanja o sadržaju u ovoj bi se fazi trebalo poboljšati razumijevanje sustava informacija unutar njihove discipline, pa bi se to odrazilo i na razvoj njihovih vještina. U četvrtom koraku se podrazumijeva da se studenti pri vrednovanju autorstva izvora informacija savjetuju s profesorom i knjižničarem (Badke, 2015, str. 207-208). Gibson i Jacobson (2018) propitkuju vjerodostojnost iz perspektive aktualnih političkih i kulturnih podjela u američkom društvu te otkrivaju kakve izazove za knjižnice donosi nesigurno okruženje društvenih medija, informacije koje dolaze iz „filter mjehurića“ i trajne kognitivne pristranosti za međusobno povezana pitanja povjerenja, vjerodostojnosti i autoriteta. Praksa informacijske pismenosti se nastoji prilagoditi novim okolnostima koje utječu na potrošnju i vrednovanje informacija u području društvenih medija. Autori predstavljaju model „visoko utjecajne prakse“ (eng. *high impact practices*) informacijske pismenosti koji se bavi složenošću trenutnog informacijskog okruženja. Navedeni model u praksi se odvija kroz suradnju knjižničara i nastavnika. Model je predstavljen primjenom okvira za informacijsku pismenosti *Framework for Information Literacy for Higher Education* kako bi se definirali ciljevi učenja za niz dubinskih iskustava koji utječu na način razmišljanja kako razlučivati u trenutačnim

političkim i društvenim okolnostima (Gibson i Jacobson, 2018, str. 184). Knjižnice se, kao obrazovni entiteti, nalaze pred velikim izazovima kako funkcionirati u vremenu post-istine. Autori ocjenjuju da je to temeljni problem s kojim se knjižnice, ali i knjižničarstvo danas suočavaju. Jer, javnost je društvene medije prihvatila u velikoj mjeri, a oni koriste vlastite mehanizme komuniciranja koji omogućuju javne debate o pitanjima od javnog interesa, kontroliraju dinamiku tih rasprava i dovode do društvenih podjela te pridonose nesigurnosti u što vjerovati i što prihvatiti kao razumno (ibid., str. 184). U takvim debatama u javnom diskursu sudjeluju političari, mediji, trustovi mozгова i javne osobe svih razina znanja i specijalnosti koji se razilaze u mišljenjima, zagovaraju podjele i unaprijed su predani stvorenim skupovima činjenica te ne dijele isti sustav vrijednosti. Takav diskurs ne pruža prilike za zajedničke rasprave i dijalog te održavanje trajne rasprave, pa stoga niti ne postoji mogućnost zajedničkog usuglašavanja oko informacija i činjenica kao temelja za pretraživanje. Obrazovna uloga knjižnica je u takvim okolnostima prema autorima postala neizvjesnija (ibid., str. 184). Usp. (Shnurenko i sur., 2020). Gibson i Jacobson dalje tvrde kako je u eri post-istine važno definirati pojmove: povjerenje, vjerodostojnost, autoritet i stručnost (ibid., str. 185). Spomenuti kriteriji međusobno su komplementarni te se vrednovanje odvija u stabilnom ciklusu u kome se vjerodostojnost i uvjerljivost autoriteta stvaraju na osnovu povjerenja. S druge strane, stručnost je važna za vjerodostojnost, a kroz obrazovanje stručnjak stječe vjerodostojnost i autoritet. Autori ocjenjuju kako je u tako nesigurnom digitalnom okruženju ugrožena stručnost te vjerodostojnost i autoritet, koji se ocjenjuju na osnovu percepcije. Prema Gibsonu i Jacobsonu odgovarajuće prakse znanja i dispozicije iz *Frameworka*: „Autoritet je konstruiran i kontekstualan“, „Istraživanje kao ispitivanje“ i „Učenost kao razgovor“ mogu se koristiti u okviru mjesta učenja koja razmatraju pitanje povjerenja, autoriteta, vjerodostojnosti i stručnosti. Programski pristup praksama znanja i dispozicijama u mjestima učenja obuhvaća metodu koja se bazira na kombiniranom pristupu, u kojemu se prakse uvode tako da zadovolje smisao kurikularnog konteksta, te se postepeno nadograđuju na drugim mjestima učenja (ibid., str. 189). Takva „visoko utjecajna praksa“ bi se, prema autorima, trebala pozitivno odraziti na motivaciju studenata i potaknuti ih na duboko i samoregulirano učenje, kako bi u okruženju društvenih medija znali i mogli propitkivati vlastite pretpostavke. Na taj način će studenti, kako to autori definiraju, razviti „navike uma“ (eng. *habits of mind*) za suočavanje s nesigurnim informacijskim okruženjem preko pažljivo osmišljenih iskustava s opsežnim ciljevima učenja, koji zahtijevaju detaljno razmišljanje i kritičku samorefleksiju (ibid., str. 192).

Zaključak

U ovome poglavlju, na osnovu odabrane literature, polazeći od čvrstih metoda vrednovanja informacija koje vrijede za analogno okruženje opisani su prvo ključni koncepti vjerodostojnosti i autorstva, potom promjene u vrednovanju informacija koje je donijelo digitalno okruženje i u konačnici odnos studenata i učenika prema vrednovanju informacija u digitalnom okruženju. Literatura pokazuje kako se vjerodostojnost izvora informacija u ranim fazama vezivala uz zadovoljavanje informacijske potrebe i procesne pristupe vrednovanju informacija. Vjerodostojnost izvora informacija u digitalnom okruženju se promatra iz perspektive promatrača, korisnika i odvija se kroz dimenzije pouzdanosti i stručnosti. Ovo poglavlje opisuje tranziciju procjenjivanja vjerodostojnosti izvora informacija zasnovanu na sustavima kontrole kvalitete informacije u analognom okruženju ka teorijama pouzdanosti informacija koje se temelje na participativnoj i društvenoj praksi proizvodnje i potrošnje informacija. Propitkivanje autoriteta i vjerodostojnosti nameće se ključnim u digitalnom okruženju, te se ono temelji na početnom skepticizmu prema informacijama na internetu. Istraživanja vjerodostojnosti izvora informacija se temelje na različitim teorijskim pristupima koji dolaze iz psihologije i teorija učenja, te se u ovome istraživanju ističu dvoprocena teorija, kognitivna teorija Patricka Wilsona, društveno konstruktivistička teorija, heuristički pristup, kritička teorija, teorije ELM, sociokulturna teorija i dr. (Prilog 3). Povjerenje i stručnost naglašavaju se kao elementarne komponente vrednovanja autoriteta u digitalnom okruženju. Neki modeli razvijani su iz perspektive korisnika, te su takvi rezultati pokazali kako se vjerodostojnost informacije u digitalnom okruženju procjenjuje na osnovu različitih karakteristika korisnika poput stručnosti u domeni, informacijskih vještina i iskustva s izvorom. Neka istraživanja procjenjivanja autoriteta u digitalnom okruženju u literaturi često polaze od Wilsonove teorije kognitivnog autoriteta, koja podupire stručnost i autoritativnost individualnog ili institucijskog autoriteta. Pojedini modeli vrednovanja autoriteta temeljeni su na primjeni kriterija za vrednovanje informacija i pokazuju kako se autoriteti procjenjuju na osnovu izvora informacije odnosno dokumenta, autora, institucije i afilijacije. U participativnom okruženju Weba 2.0 procjenjivanje autoriteta sagledava se iz perspektive društvene teorije ili teorije društvenog konstruktivizma, te se iz tih perspektiva autoritet procjenjuje prema iskustvu korisnika kroz interaktivnu participativnu praksu komunikacije s izvorom informacije i drugim korisnicima. Povjerenje u autoritete temelji se na komentarima, iskustvu i znanju iz druge ruke, rangiranjima u listama rezultata na osnovu pretraživanja informacija, „lajkovima“, vlastitom iskustvu i sl. Iz tih perspektiva literatura navodi nove

pojmove koji se identificiraju u dinamičnom komunikacijskom prostoru Weba 2.0, proizlaze iz društvene prakse i čine društvene elemente vrednovanja, poput društvene provjere, zajednice od povjerenja, zajednice prakse, društvene vjerodostojnosti i dr.

4. ISTRAŽIVANJE

4.1. Uvod u istraživanje

Praktične smjernice i okviri za vrednovanje informacija sadržani su u modelima i standardima informacijske pismenosti, a globalno najprepoznatljiviji dokument donijelo je Američko udruženje visokoškolskih knjižnica (American College and Research Libraries –ACRL) u formi Standarda informacijske pismenosti za visokoškolsko obrazovanje (eng. Information Literacy Competency Standards for Higher Education) 2000. godine, koji je obuhvaćao 5 standarda, 22 pokazatelja i 86 ishoda učenja. Prema konceptu informacijske pismenosti temeljnom na ACRL standardima razvijeni su brojni programi informacijske pismenosti. U okviru spomenute publikacije vjerodostojnost informacije testira se na osnovu 3. standarda, koji se temelji na sljedećoj definiciji: Kritičko vrednovanje informacije i njezinih izvora te ugradnja odabranih informacija u postojeći korpus znanja i vrijednosni sustav. U okviru tog standarda razvijeni su kriteriji za vrednovanje i ocjenjivanje izvora informacija i informacija dostupnih putem Interneta (Špiranec, 2008).

Godine 2015. napušta se prethodni koncept ACRL standarda, koji je od vremena uvođenja 2000. godine bio predmet brojnih kritika u literaturi osobito u području vrednovanja informacija, zbog pozitivistički orijentiranog pristupa, kojim se potiče obrazovna praksa informacijske pismenosti u čvrstim okvirima jednosmjernog prijenosa informacija (znanja) od knjižničara-nastavnika prema studentu, na osnovu unaprijed pripremljenih kriterija za provjeru vjerodostojnosti i materijala koje treba vrednovati. Literatura također navodi kako se nije u potpunosti ostvarila svrha vrednovanja, a to je da korisnik razumije društvenu, ekonomsku i političku pozadinu informacija kako bi ju mogao vrednovati u određenoj situaciji i kontekstu izvan formalnog obrazovanja. Identificirane su konceptualne manjkavosti na razini prakse za digitalne nelinearne tekstualne sadržaje te manjkavosti u pedagoškim pristupima u dijelu nedovoljne uključenosti kritičke pismenosti i kognitivnih vještina u procjenjivanje izvora informacija, izostajanja veće međusobne povezanosti i suradničkog odnosa učitelj-učenik te neprilagođenosti za kognitivne strategije učenja i kritičkog mišljenja. ACRL standardima se prigovaralo i zbog institucionaliziranosti, univerzalnosti, dekontekstualizacije proizvodnje i potrošnje informacije u elektroničkom okruženju, orijentiranosti na stjecanje vještina koje se oslanjaju na tradiciju podučavanja knjižničnoj pismenosti (eng. library instruction) u analognom okruženju na tiskanim izvorima.

Procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju je postalo neophodno, osobito u kontekstu digitalnih medija i Weba 2.0. Značaj vrednovanja informacija,

kao jednog od najvažnijih elemenata informacijske pismenosti, proizlazi iz kritičke informacijske pismenosti i kritičke pismenosti (Elmborg, 2006) te potrebe transformacije informacijske pismenosti prema uvažavanju konteksta i upotrebi kognitivnih vještina i kritičkog mišljenja pri vrednovanju izvora informacija. Budući da se tijekom godina primjene ACRL standarda pokazalo kako vrednovanje izvora informacija na osnovu rigidne „liste provjere“ (eng. „*checklist*“), temeljene na pozitivističkom pristupu praksi informacijske pismenosti i razvoju skupa vještina, ne postiže cilj 3. standarda u skladu s očekivanjima standarda i primjene kriterija za vrednovanje izvora informacija izvan formalnog obrazovanja i u različitim kontekstima, potrebni su fleksibilniji pristupi praksi informacijske pismenosti koji se nude u okviru novog okvira informacijske pismenosti u visokom obrazovanju.

Koncept ACRL standarda je iz pozicije velikih promjena informacijskog okruženja i složenosti informacijskog ekosustava zamijenjen novim konceptualnim okvirom *Framework for Information Literacy for Higher Education*, koji upućuje na nužnost sagledavanja informacijske pismenosti kao „koncepta praga“ (eng. *threshold concept*). Primatelji informacija svakodnevno su izloženi velikoj količini raznovrsnog online sadržaja kojima autor može biti bilo tko. Polazni kriterij za ocjenu vjerodostojnosti informacija u novome okviru postaje autorstvo i kontekst u kojemu nastaje informacija (npr. društveni kontekst, obrazovni kontekst, individualni kontekst i dr.).

Uz prethodno prikazane Standarde i Okvir informacijske pismenosti u visokom obrazovanju, tijekom vremena su elementi i kriteriji vrednovanja informacija predlagani i iskazivani u brojnim radovima, smjernicama i istraživanjima, a u nastavku slijedi pregled literature koja analizira i iskazuje kriterije za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija.

4.2. Istraživanja kriterija vjerodostojnosti informacija– pregled literature

Od sredine 1990-tih pratimo razvoj različitih pristupa za vrednovanje informacija u digitalnom okruženju. Kriteriji za utvrđivanje i provjeru kvalitete informacija u digitalnom okruženju imaju svoje korijene u tradicionalnim pristupima za kritičko vrednovanje publikacija, sadržaja i informacija u analognoj sredini. Premda postoji veliki opseg istraživanja u kojima su predstavljene metode utvrđivanja vjerodostojnosti informacija, ipak nema opće prihvaćenog mjerila za vjerodostojnost (Sidkari sur., 2013, str. 1; Hilligos i Rieh, 2008). Autorstvo, kao višestoljetno svojstvo kvalitete informacije u analognoj sredini se ponovno rekonceptualizira u digitalnoj sredini. Tomu doprinosi kontinuirani razvoj Weba i ponuda informacijsko-komunikacijskih tehnologija, koje nude vrlo pristupačne alate uz pomoć kojih bilo tko na internetu ima priliku stvarati sadržaj u različitim formatima, dijeliti ga, raspravljati o njemu, a

da se često identitet autora, ali i onih koji sudjeluju u razmjeni informacija teško može identificirati. Digitalni mediji su učinili informacijsko okruženje znatno kompleksnijim u odnosu na analogno, a pitanje povjerenja i vjerovanja u autoritete i informacije osobito je komplicirano. Istraživanja vrednovanja izvora informacija u području knjižnične znanosti i informacijske pismenosti pokazala su kako kriteriji za vrednovanje informacija koji proizlaze iz tradicije vrednovanja izvora informacija u analognom okruženju nisu dovoljni za primjenu u elektroničkoj sredini (Meola, 2004, str. 335), zbog niza specifičnosti informacija proizvedenih u digitalnim formatima i načinu kako su se širile digitalnim prostorom. Dok se knjižničari prema Meoli mogu smatrati ekspertima za oblikovanje i vrednovanje knjižničnih zbirki (usp. Tate i Alexander, 1996, str. 49), to ne znači da su eksperti za vrednovanje informacija. Stoga je poželjno, prema kritikama Meole, da promjena obrazovne prakse informacijske pismenosti polazi od konteksta te teži ka većoj suradnji knjižničara i stručnjaka u određenoj disciplini, kao i uvažavanju ekspertize u području.

4.2.1 Kriteriji za vrednovanje izvora informacija u istraživanjima do sredine 1990-tih

Prema literaturi, kriteriji za vrednovanje izvora informacija se do sredine 1990-tih godina velikim dijelom primjenjuju za procjenjivanje relevantnosti izvora dobivenih putem sustava za pretraživanje informacija (Park, 1993; Maglaughlin i Sonnenwald, 2002, str. 327; Hilligos i Rieh, 2008), no jedan dio istraživanja u tom razdoblju obuhvatio je vrednovanje relevantnosti cjelovitih tekstova dokumenata, pri čemu se korpus kriterija za ocjenu relevantnosti određuje iz perspektive korisnika i njegovog iskustva, kognitivnih stanja i percepcije te se mijenja ovisno situaciji u kojoj korisnik treba zadovoljiti informacijsku potrebu. U tim istraživanjima mjerenje relevantnosti dokumenta često se temelji na konceptu kriterija koje definiraju sami korisnici (Barry, 1994, str. 150-152). Glavna je svrha primjene takvih kriterija bila zadovoljiti informacijsku potrebu korisnika. Primjerice, Barry (1994) prosuđuje relevantnost na primjeru tekstualne informacije u dokumentima. Istraživanjem se željelo ustanoviti koji kriteriji omogućuju korisnicima odrediti postoji li povezanost ili nedostatak povezanosti između informacije sadržane u dokumentu i informacijske potrebe korisnika u određenoj situaciji. Sudionici u istraživanju, studenti i profesori, trebali su primijeniti kriterije na dokumente u punom tekstu, a podaci su se prikupljali metodom intervjua i bilježili audio snimanjem. Analizom sadržaja intervjua identificirane su 23 kategorije kriterija relevantnosti koje su naveli sudionici, a te kategorije su svrstane u širu grupu kriterija: kriteriji koji se prvenstveno odnose na sadržaj informacije u dokumentu; prethodno iskustvo i znanje korisnika; korisnikova

uvjerenja i preferencije; druge informacije i izvori unutar okruženja; izvori dokumenata; dokument kao fizički entitet; i situacija korisnika (ibid., str. 153). Usp. (Rieh i Danielson, 2007, str. 33). Prvu širu kategoriju kriterija, koji se odnose prvenstveno na sadržaj dokumenta, čini šest kriterija: Dubina/Svrha⁷, Objektivna točnost/valjanost⁸, Određenost⁹, Efikasnost¹⁰, Jasnoća¹¹ i Aktualnost.¹² U drugoj kategoriji kriterija, koji se odnose na prethodno iskustvo i obrazovanje korisnika, Barry navodi: Prethodno obrazovanje/Iskustvo¹³, Sposobnost razumijevanja¹⁴, Novost sadržaja¹⁵, Novost izvora¹⁶, Novost poticajnog dokumenta¹⁷. U okviru te kategorije kriterija korisnik propitkuje dokument na osnovu prethodnog znanja o temi ili općenito, zatim propitkuje novost same informaciju u dokumentu te izvore dokumenta (autore, izdavače, časopise i sl.). U trećoj kategoriji kriterija nalaze se kriteriji koji se odnose na korisnikova uvjerenja, stavove i osobne preferencije: Subjektivna točnost/valjanost¹⁸, Osjećajnost¹⁹. U četvrtoj kategoriji kriterija koji se odnose na odnos sadržaja ili izvora dokumenta koji se istražuje prema drugim informacijama ili izvorima u okruženju, Barry navodi kriterije: Konsenzus u okviru područja²⁰, Vanjska potvrda²¹, Dostupnost u okviru okruženja²², Osobno dostupno²³. U petoj kategoriji kriterija koji se češće odnose na izvore dokumenta nego na aktualnost informacije u dokumentu navode se kriteriji: Kvaliteta izvora²⁴ i

⁷ Kriterij **Dubina/Svrha** definira u kojoj mjeri je informacija u dokumentu sveobuhvatna.

⁸ Kriterij **Objektivna točnost/valjanost** definira u kojoj mjeri je informacija u dokumentu točna, ispravna ili valjana.

⁹ Kriterij **Određenost** definira u kojoj mjeri je informacija u dokumentu povezana sa stvarnim, određenim pitanjima ili u kojoj mjeri su pružene određene, dokazane informacije.

¹⁰ Kriterij **Efikasnosti** definira u kojoj mjeri su u dokumentu uspješno prikazane tehnike ili procedure.

¹¹ Kriterij **Jasnoća** definira u kojoj mjeri je informacija predstavljena na jasan ili čitljiv način.

¹² Kriterij **Aktualnost** definira u kojoj mjeri je informacija u dokumentu suvremena i ažurirana.

¹³ Kriterij **Prethodno obrazovanje/Iskustvo** definira stupanj znanja na osnovu kojeg korisnik pristupa dokumentu, što je naznačeno spominjanjima prethodnog obrazovanja u području o kojem se govori u dokumentu.

¹⁴ Kriterij **Sposobnost razumijevanja** definira se kao prosudba korisnika prema kojoj će on/ona moći razumjeti ili slijediti prikazanu informaciju.

¹⁵ Kriterij **Novost sadržaja** definira u kojoj mjeri je informacija u dokumentu nova za korisnika.

¹⁶ Kriterij **Novost izvora** definira u kojoj mjeri su izvori u dokumentu novi korisniku (npr. autori, časopisi, izdavači, dr.).

¹⁷ Kriterij **Novosti poticajnog dokumenta** definira u kojoj mjeri je sam poticajni dokument nov za korisnika.

¹⁸ Kriterij **Subjektivna točnost/valjanost** definira u kojoj mjeri se korisnik slaže s informacijom u dokumentu ili u kojoj mjeri informacija u dokumentu podupire korisnikovo stajalište.

¹⁹ Kriterij **Osjećajnost** se odnosi na emocionalne odgovore prema bilo kojem aspektu u dokumentu.

²⁰ Kriterij **Konsenzus u okviru područja** definira u kojoj mjeri postoji ili ne postoji konsenzus unutar intelektualnog polja koji je povezan s informacijom u dokumentu.

²¹ Kriterij **Vanjska potvrda** definira u kojoj mjeri je informacija predstavljena u poticajnom dokumentu podržana drugim izvorima informacija.

²² Kriterij **Dostupnost u okviru okruženja** definira u kojoj mjeri je informacija u poticajnom dokumentu dostupna u drugim izvorima.

²³ Kriterij **Osobno dostupno** definira mjeru prema kojoj je korisnik upoznat s informacijom koja je predstavljena u poticajnom dokumentu.

²⁴ Kriterij **Kvaliteta izvora** definira u kojoj mjeri se opći standardi kvalitete mogu pretpostaviti na temelju izvora dokumenta.

Reputacija/Vidljivost izvora²⁵. Šesta kategorija kriterija odnosi se na dokumente kao fizičke entitete, objekte koji se nabavljaju, te se navode kriteriji: Dostupnost²⁶ i Troškovi²⁷. Na kraju, sedma kategorija kriterija se odnosi na situaciju korisnika, odnosno situacijske čimbenike koji utječu na korisnika za koje Barry navodi kriterije: Ograničenje²⁸ vremena i Odnos s autorom²⁹ (Barry, 1994, str. 153-156).

Razvojem interneta od sredine 1990-tih, istraživanja kriterija za vrednovanje često su orijentirana na vrednovanje mrežnih stranica, pri čemu su uz tradicionalni korpus kriterija uključeni i kriteriji specifični za vrednovanje mrežne stranice kao što su dizajn, navigacija, dostupnost stranice, funkcionalnost poveznica, aktualnost stranice i sl. (usp. Rieh i Danielson, 2007, str. 24).

Kriteriji za kritičko procjenjivanje izvora informacija potječu iz tradicionalnih kriterija za vrednovanje tiskanih publikacija. Tate i Alexander (1996, str. 50) daju pregled 5 ključnih tradicionalnih kriterija za vrednovanje publikacija u analognoj sredini i 12 pitanja za kritičko propitkivanje kvalitete informacije: 1) Točnost: *Koliko je informacija pouzdana i bez grešaka? Jesu li urednici i provjeravatelji činjenica ocijenili točnost informacije?*; 2) Autorstvo: *Koje su kvalifikacije autora za pisanje na ovu temu? Koliko je izdavač ugledan?*; 3) Objektivnost: *Je li informacija predstavljena s minimalnom pristranošću? Do koje mjere informacija pokušava poljuljati mišljenje publike?*; 4) Aktualnost: *Je li sadržaj rada suvremen? Je li datum publikacije jasno naznačen?*; 5) Pokrivenost: *Koje teme su uključene u rad? Je li dubina tih tema istražena?*

U svojoj knjizi *Web Wisdom: How to Evaluate and Create Information Quality on the Web* Alexander i Tate (1999) utvrđuju nešto drukčiji redoslijed tradicionalnih kriterija za procjenu kvalitete informacije te daju definicije svakog od njih. Točnije, u redoslijedu kriterija prednost je dana kriteriju autorstva u odnosu na kriterij točnosti, a kriteriju opsega pridružen je kriterij ciljna grupa korisnika, pa je tako u knjizi predstavljen sljedeći redoslijed s pripadajućim definicijama:

1. Autoritet je mjera prema kojoj je materijal djelo osobe ili organizacije koja je prepoznata ili određeno znanje u danom predmetnom području.

²⁵ Kriterij **Reputacija/Vidljivost izvora** definira u kojoj mjeri je izvor dokumenta dobro poznat ili s reputacijom. (autor, urednik, organizacija i sl.).

²⁶ Kriterij **Dostupnost** definira u kojoj mjeri će biti moguće ili lako nabaviti kopiju dokumenta.

²⁷ Kriterij **Trošak** definira koliki bi mogli biti troškovi nabave kopije dokumenta.

²⁸ Kriterij **Ograničenje vremena** definira u kojoj mjeri je ograničenje vremena važan čimbenik u korisnikovoj situaciji.

²⁹ Kriterij **Odnos s autorom** definira u kojoj mjeri je korisnik osobno ili profesionalno povezan s autorom dokumenta.

2. Točnost je mjera prema kojoj je informacija pouzdana i bez grešaka.
3. Objektivnost je mjera prema kojoj materija izražava činjenice ili informacije bez iskrivljenja zbog osobnih osjećaja ili drugih pristranosti.
4. Aktualnost je mjera prema kojoj se može utvrditi suvremenost materijala.
5. Opseg je raspon tema uključenih u rad i dubina do koje se te teme bave. Ciljana grupa korisnika je grupa ljudi za koje je materijal stvoren. (str. 10-14).

Utvrđivanje razlika u kvaliteti tradicionalnih izvora i onih koji se pronalaze na Webu Alexander i Tate (1999) obrazlažu uz svaki kriterij. Tako za utvrđivanje autoriteta publikacije u analognom okruženju predlažu nekoliko metoda. Prema jednoj, autoritet se može ustanoviti na osnovu kvalifikacija autora za pisanje na određenu temu do kojih se dolazi istraživanjem autorovog obrazovanja, iskustva i formalnih potvrda povezanih s predmetnim područjem. Prema drugoj metodi, važno je istražiti ugled nakladnika kao bitan element ocjene autoriteta materijala. Objavu kvalitetnog materijala nakladnik osigurava osnivanjem uredništva koje treba slijediti točne uredničke i etičke smjernice. Ako nakladnik dosljedno drži do tih pravila osiguravanja kvalitete steći će ugled na osnovu iskustva i održanja integriteta. Ugled nakladnika kojim se potvrđuje kvaliteta publikacija koje izdaje stječe se prema autorima na osnovu:

- točnosti sadržaja u publikacijama koje izdaje,
- ljudima koji koriste njihove publikacije,
- pisanim recenzijama o publikacijama nakladnika,
- stručnosti autora koji pišu za nakladnika (str. 11).

Web je zbog poznate pristupačnosti korisnicima i jednostavnosti objavljivanja sadržaja bez ikakvih troškova postavio i izazove za procjenjivanje kvalitete informacije. Pronalaženje načina kako uspješno ocijeniti autorstvo na Webu može biti teško, posebice ako nije moguće identificirati autora mrežnog izvora informacije ili nisu dostupne informacije o njegovim kvalifikacijama. S druge strane, postoje izvjesna kontradiktornost kada je riječ o dostupnosti informacije o autoru sadržaja na Webu. Primjerice, ako su informacije o autoru vidljive na mrežnoj stranici, to istovremeno ne znači da se doista radi o pravom autoru prezentiranog sadržaja. Također može biti teško ocijeniti tko ima isključivu odgovornost za objavu sadržaja (Alexander i Tate, 1999, str. 11).

Utvrđivanje točnosti informacija u analognom okruženju Alexander i Tate uključuje nekoliko elemenata na osnovu kojih se provjerava točnost informacije:

- uporaba urednika i provjeravatelja činjenica radi kontrole točnosti,
- proces recenzije kontrolira točnost članaka u znanstvenim časopisima,

- korištenje stilskih priručnika radi podupiranja ujednačenosti uporabe jezika i formata rukopisa,
- popis izvora činjeničnih podataka, kako je prikladno (str. 12).

U analognom okruženju se prema autorima kvaliteta informacije prema kriteriju točnosti prosuđuje često nesvjesno, osobito kada se promatra na razini uporabe informacija u svakodnevnom životu. Primjerice, autori daju usporedbu procjenjivanja točnosti, osobito nekog proizvoda koji kupujemo. U tom slučaju upotrebljavamo subjektivne i objektivne kriterije, poput proučavanja sastava nekog proizvoda, cijene, veličine, pakiranja, smještaja police s proizvodima. Također, prethodno iskustvo s nekim proizvodom utječe na percepciju ugleda proizvođača i odluku o kupnji novog proizvoda. Prepoznatljivost brenda može utjecati na donošenje odluke o kupnji. Budući da se kriterij autoriteta i točnosti preklapaju u velikoj mjeri, često se pretpostavlja da će ugledan izdavač biti zainteresiran za točnost sadržaja koji objavljuje. Na Webu, međutim, navedeni elementi provjere točnosti informacije prema tradicionalnim principima često izostaju ili su u potpunosti isključeni (str. 12)

Utvrđivanje objektivnosti tradicionalnih izvora informacija osobito je važno, zbog stalnog postojanja motiva da se poruka prenese uz prisustvo pristranosti, koja može biti izražena u većoj ili manjoj mjeri. I u analognom okruženju, prema autorima, može biti teško odrediti namjere organizacije ili osobne koja pruža informacije. Objektivnost izvora na Webu, slično kao i u analognom okruženju, može biti jednostavnije ako su izvori informacija poznati korisniku. Međutim, objektivnost sadržaja na Webu koji objavljuje osoba i organizacija lakše će se ocijeniti ako će autori informacije jasno istaknuti svrhu objavljivanja. Utjecaj oglašivača i sponzora na objektivnost informacije u Web okruženju također se smatra nužnim. Autori su tom problemu posvetili poglavlje 3. u knjizi (str. 13).

Aktualnost tiskanih publikacija određuje se prema godini prvog izdanja ili copyrighta. Međutim, objava statističkih informacija u tiskanim publikacijama će zahtijevati dodatnu provjeru, jer statistički podaci mogu biti stariji od datuma publikacije u kojoj su objavljeni. Prema autorima, ne postoje ustanovljene smjernice za datiranje informacija na web stranicama, te se zbog toga suvremenost web izvora teško može ocijeniti. Međutim, kada postoji neki oblik datiranja on se može interpretirati kao datum kada je materijal prvi put stvoren, kada je postavljen na Web ili kada je zadnji puta revidiran. U odnosu na tradicionalne medije, informacije na Webu puno se jednostavnije obnavljaju, ali kao nedostatak autori navode kako je teško pratiti različite verzije obnove informacije iako su jasno datirane. Ističu kako je to osobito važno kada je potrebno referirati se na određenu web stranicu. Osim toga, format

također može biti problematičan zbog nepostojanja standardnog formata za oblikovanje datuma na web stranici, pa korisnici mogu različito tumačiti datume (str. 14).

Opseg u tiskanim publikacijama moguće je provjeriti u predgovorima ili uvodima publikacije gdje se pojašnjavaju teme koje djelo obrađuje, dubina i razina obrade teme, kao i ciljana grupa korisnika kojoj je publikacija namijenjena. Ako publikacija ne sadrži predgovor ili uvod, stranica sa sadržajem publikacije ili kazalo na kraju može dati slične informacije. Pored toga, moguće je pregledavanjem tiskane publikacije i traženjem kroz tekst odrediti pokrivenost te ciljane grupu korisnika ukoliko nisu dostupni prethodno spomenuti dijelovi publikacije. Informacije na Webu nemaju tako jasne identifikatore opsega koji bi bili ekvivalent tiskanim publikacijama. Međutim, web stranica može imati kazalo ili mapu stranice prema kojoj se lako može odrediti raspon tema i dubina pokrivenosti sadržaja (str. 14).

Pored tradicionalnih kriterija koji se mogu primijeniti za vrednovanje informacija na Webu, Alexander i Tate (1999) izdvajaju izazove za vrednovanje informacija koji proizlaze iz same prirode Weba i nisu prisutni u analognom okruženju:

- korištenje hipertekstualnih veza,
- korištenje okvira,
- tražilice koje dohvaćaju stranice izvan konteksta,
- zahtjevi softvera koji ograničavaju pristup informaciji,
- nestabilnost mrežnih stranica,
- osjetljivost web stranica na izmjene (str. 15).

Korištenje hiperveze zahtijeva dodatnu provjeru kvalitete svake pojedine mrežne stranice kojoj se pristupa preko originalne stranice, odnosno informacije na njoj, jer ne možemo biti sigurni da će se originalna stranica povezati sa stranicom iste razine kvalitete.

Prema definiciji autora, okvir je „...Web značajka koja omogućuje podjelu prozora preglednika korisnika na nekoliko područja, od kojih svaka sadrži različit HTML stranice. Granice okvira mogu biti vidljive i nevidljive.“ Kako sadržaj u okvirima uglavnom pripada drugoj stranici, korisnici često nisu svjesni da različiti okviri mogu imati izvorište s različitih stranica. Zbog toga je u takvom slučaju važno vrednovati svaki okvir zasebno (str. 15).

Iako je većina web stranica dizajnirana tako da korisnik može inicijalno vidjeti stranicu koja sadrži informacije o izvoru, poput naslovne stranice, takva informacija korištenjem tražilice nije dostupna u prvi mah. Informacija o odgovornosti za sadržaj na stranici dostupna je jedino na samoj stranici ili na stranici s kojom je povezana (str. 16).

Ocjenjivanje svih informacija na stranici može biti otežano ovisno o tražilici koja se koristi i dodatnim softverima koji su potrebni za pregledavanje sadržaja na stranici.

Nestabilnost mrežnih stranica ogleda se kroz više faktora. Primjerice, stranice prestaju biti aktivne i nestaju, adrese pojedinih stranica i podstranica se često mijenjanju. Takvo stanje rezultira promjenom sadržaja na stranici i nedostupnošću stranice tako da, ako korisnici kasnije ponovno žele pregledati isti sadržaj na stranici mogu imati problem.

Osjetljivost web stranica na promjene također predstavlja izazov za ocjenu kvalitete informacije. Autori ističu dva uzroka osjetljivosti na promjene: slučajni i namjeran. Prvi uzrok se, prema autorima, očituje u konverziji sadržaja iz tiskanog formata u format za pregledavanje na Webu, pri čemu se mogu pojaviti određene netočnosti. Također, tehnički problemi s prijenosom podataka putem Weba mogu dovesti do pojave neobičnih znakova ili mogu onemogućiti učitavanje stranice. Drugi uzrok je izazvan djelovanjem hakera koji mogu promijeniti sadržaj na stranici. Stoga je vrlo važno provjeravati točnost informacije na Webu uspoređivanjem s drugim informacijama pronađenima na Webu ili izvan njega (str. 16-17).

Sponzorstvo i oglašavanje može imati vrlo snažan utjecaj na objektivnost informacije na web stranici. Alexander i Tate (1999) ističu kako za pojmove sponzorstva i oglašavanja nema univerzalno prihvaćene definicije. Stoga, autori za potrebe svoje knjige oglašavanje definiraju kao prijenos informacije s namjerom uvjeravanja, često plaćenim oglasima ili drugim objavama o proizvodima, uslugama ili idejama. Sponzorstvo je financijska ili druga potpora dana pojedincu, tvrtki ili organizaciji za određenu namjenu, a obično se zauzvrat očekuje neki oblik javne prepoznatljivosti. Alexander i Tate definiraju 4 tipa oglašavanja i 2 tipa sponzoriranja. Po tipu oglašavanja razlikuju se: 1) komercijalno oglašavanje; 2) zagovaračko oglašavanje; 3) institucijsko oglašavanje; 4) oglašavanje prijenosom „usta do usta“. Sponzoriranje može biti komercijalno i neprofitno (str. 19-24).

4.2.2 Kriteriji za vrednovanje izvora informacija u istraživanjima Web okruženja od 1996. do 2005. godine

Istraživanja kriterija za vrednovanje izvora informacija na Webu pokazuju svojevrzne sličnosti. Ciolek (1996) identificira dva pravca razvoja metodologija i aktivnosti vrednovanja i uspoređivanja izvora na Webu: 1) individualni rad na stvaranju lista provjere (eng. *checklist*) ili skupova kriterija za vrednovanje izvora informacija na Webu, i 2) komercijalni, dugoročni projekti usmjereni na povremene recenzije i ocjenjivanje velikog opsega materijala online. Kod prvog pravca naglašava se pronalaženje metoda za smisleni odabir cjelokupne kvalitete informacijskih izvora na Webu, njihovu analizu i usporedbu. Kod drugog, komercijalnog

pristupa, naglasak je na brzom odvajanju potencijalno popularnog materijala od ostalog Weba, kako bi web stranica pružanjem usluge „filtriranja“ privukla korisnike i odvela ih do stranice koje funkcioniraju uz određene financijske naknade (Ciolek, 1996, n.p.). Ciolek (1996, str. 8) je odabrao nekoliko ranih istraživanja pristupa vrednovanju izvora informacija na Webu, te navodi kriterije za vrednovanje web informacija prema sljedećem pregledu. Caywood (1995) je postavila 3 kriterija i listu provjere s 27 pitanja za kritičko propitkivanje: 1) Jednostavnost pristupa; 2) Dobar dizajn; 3) Dobar sadržaj (Caywood, 1995)³⁰. Ciolek (1996b)³¹ navodi 7 kriterija i listu provjere sa 115 pitanja za kritičko propitkivanje: 1) Jedinostvenost informacije; 2) Jednostavno pronalaženje na internetu; 3) Jednostavnost pristupa; 4) Dobra struktura i organizacija; 5) Dobro formatiranje i prezentacija; 6) Upotrebljivost i pouzdanost; 7) Lakoća održavanja izvora.

Smith (1997) navodi 13 kriterija i 63 pitanja za kritičko propitkivanje: 1) Opseg (širina, dubina, vrijeme, format); 2) Sadržaj; 3) Točnost; 4) Autorstvo; 5) Aktualnost; 6) Jedinostvenost; 7) Poveznice na druge izvore; 8) Kvaliteta pisanja; 9) Grafika i dizajn multimedije; 10) Svrha i ciljana javnost; 11) Recenzije; 12) Uporabljivost (lako za upotrebu, zahtjevi računalnog okruženja, pretraživanje, pretraživost i organizacija, interaktivnost, povezivost); 13) Troškovi.

Grassian (1997) iz UCLA College Library navodi 4 kriterija i 43 pitanja za kritičko propitkivanje u članku pod nazivom *Thinking Critically about World Wide Web Resources*: 1) Vrednovanje sadržaja; 2) Izvor i datum; 3) Struktura; 4) Ostalo. Međutim, autorica navodi dodatnih 21 pitanja za kritičko propitkivanje izvora na webu koji pokrivaju određenu disciplinu.

Beck (1997) navodi 5 kriterija i 18 pitanja za kritičko propitkivanje: 1) Točnost; 2) Autorstvo; 3) Objektivnost; 4) Aktualnost; 5) Opseg.

Oliver i sur. (1997) u svom izvješću o projektu koji se provodio na sveučilištu The University of Georgia, s ciljem da se nastavnicima, studentima i ostalima ponude instrumenti na osnovu kojih će moći ocijeniti kvalitetu informacije na Webu, izdvajaju 11 kriterija kvalitete web stranice i informacije s ukupno 125 pitanja za kritičko propitkivanje informacije i mrežne stranice. U projektu su sudjelovali iskusni korisnici interneta kao ocjenjivači izvora (uglavnom knjižničari iz različitih dijelova svijeta, ali i drugi profesionalci), a koje su voditelji projekta

³⁰ Izvor više nije dostupan na originalnoj poveznici niti na Webu.

³¹ Kriteriji su naknadno dorađeni i zadnje ažuriranje na mrežnoj stranici autora ciolek.com/WWWVLPages/QtyPages/QtyTruisms.html bilo je 2005. godine, te trenutno kriteriji glase: 1) Pružanje vlastite informacije; 2) korisnost i informativnost; 3) jednostavno pronalaženje; 4) univerzalna dostupnost; 5) dobra struktura i organizacija; 6) dobra formatiranost i uređenost; 7) lako se uspostavlja, pokreće, održava i poboljšava. <http://ciolek.com/WWWVLPages/QtyPages/QtyTruisms.html>

identificirali preko The Argus Clearinghouse stranice, koja je u to vrijeme vrednovala liste internetskih izvora.

Wilkinson i dr. (1997) su identificirali 125 pitanja koja su na kraju zbog prevelikog opsega za prihvatljivo procjenjivanje kvalitete izvora, svrstali u dvije skupine ovisno o tome ocjenjuje li se web stranica ili informacija. Iskusni korisnici interneta su radili na recenziji kriterija za vrednovanje koje su pripremili Wilkinson i dr. te je na osnovu evaluacije korisnika, uz preklapanja, identificirano ukupno 71 pitanje za kvalitetu informacije i 67 pitanja za kvalitetu web stranice. Kriteriji su trebali poslužiti i kao standard za usmjeravanje dizajna web izvora. Kriteriji su: 1) Pristup stranici i uporabljivost; 2) Identifikacija izvora i dokumentiranje; 3) Identifikacija autora; 4) Autoritet autora; 5) Struktura informacije i dizajn; 6) Relevantnost i svrha sadržaja; 7) Valjanost sadržaja; 8) Točnost i ravnoteža sadržaja; 9) Navigacija unutar dokumenta; 10) Kvaliteta poveznica; 11) Estetski i utjecajni aspekt (str. 5).

U izvješću su predstavljene dvije skupine pitanja za kritičko propitkivanje kvalitete i svaka je sastavljena na osnovu rangiranja kriterija i pitanja prema ocjeni korisnika, od najvažnijeg prema manje važnima. Identificirano je ukupno 36 pitanja najznačajnijih za ocjenu kvalitete informacija u prvoj skupini i 30 pitanja za ocjenu kvalitete web stranice za drugu skupinu (str. 6-7). Iz ovog izvora se prenose rezultati iz obje skupine najznačajnijih pitanja kojima se propitkuje kvaliteta informacije (Slika 6.) i kvaliteta web stranice (Slika 7.) (Oliver i sur., 1997, str. 6-7).

Rank	Mean	Indicator
1	5.60	9.1 Is there a good organizational scheme (e.g., by subject, format, audience, chronology, geography, authors, etc.)?
2	5.37	6.2 Is the information sufficiently current to meet the user's needs?
3	5.35	8.1 Are there any obvious errors or misleading omissions in the document?
4	5.33	10.10 Are the links relevant and appropriate to the document?
5	5.32	3.1 What is the author's name?
6	5.29	3.2 What is the author's professional or institutional affiliation?
7	5.28	8.5 Does the author or the sponsor of the site have a vested or commercial interest in the topic?
8	5.27	10.8 Are the links evaluated in any way prior to inclusion?
9	5.19	2.10 When was the document last revised?
10	5.15	2.1 What is the title of the document?
11	5.09	2.2 Within what major fields, disciplines, or topics does the document fall?
12	5.07	5.5 Does the content fit the stated scope, purpose, and audience?
13	5.05	6.1 Is the content related to the user's needs?
14	5.03	5.1 Is the scope of the document clearly stated?
15	5.02	4.1 Is the author a recognized authority on the topic of the document?
16	5.00	8.3 If the document deals with controversial issues, is the bias of the author clearly identified?
	5.00	7.6 Does the author provide a bibliography or cite references to confirm the accuracy of the information?
18	4.97	5.3 Is the title of the document descriptive of its content?
19	4.93	8.4 Is the site sponsored or cosponsored by an individual or group that has an established position regarding the issues discussed in the document?
20	4.91	2.5 Is there a description of the document's content?
	4.91	5.6 Does the use of graphics and icons contribute to the clarity and usability of the information?
22	4.90	2.3 For what audience was the document designed?
23	4.89	1.2 What individual, group, or organization sponsors and/or maintains the site?
24	4.88	2.4 What is the mission, purpose, or scope of the document?
	4.88	10.9 What are the link selection criteria, if any?
26	4.85	6.5 Are there any obvious gaps or omissions in the coverage of the topic?
	4.85	9.2 Is there provision for topic narrowing via conventions such as menus that follow the organizational scheme?
	4.85	5.4 Does the content fit the stated scope, purpose, and audience?
29	4.82	3.4 What is the author's training or experience with the topic?
30	4.76	8.7 Is the information presented in the document of a consistent quality?
		6.3 Is the coverage of the topic sufficiently broad to meet the user's needs?
32	4.74	4.5 Is the author affiliated with an educational institution, research laboratory, governmental agency, or other reputable organization related to the topic of the document?
	4.74	2.7 When was the document created?
34	4.70	3.9 Was the development of the document funded or otherwise supported by an individual, group, or organization other than the identified author?
	4.70	4.4 Is the author's experience appropriate and related to the topic of the document?
	4.70	7.7 Does the author provide verifiable statistics to support conclusions?

Table 2. Highest Rated Indicators of Information Quality

Slika 6. Najbolje rangirani indikatori kvalitete informacije (Oliver i sur., 1997, str. 6)

Rank	Mean	Indicator
1	5.60	9.1 Is there a good organizational scheme (e.g., by subject, format, audience, chronology, geography, authors, etc.)?
2	5.34	11.9 Is the design so complex that it detracts from the content?
3	5.22	11.3 Are readability and legibility guidelines followed (e.g., sufficient color and tone contrast between text and background, font size, doesn't use all caps, etc.)?
4	5.05	10.1 Are the links clearly visible and understandable?
5	4.97	9.7 Is there a consistent sense of context or understanding of position within the document at any given time?
6	4.94	5.6 Does the use of graphics and icons contribute to the clarity and usability of the information?
7	4.91	2.13 What is the URL of the document?
8	4.88	10.13 How reliable are the links (are there inactive links or references to sites that have moved)?
	4.88	1.2 What individual, group, or organization sponsors and/or maintains the site?
10	4.85	1.12 Is it a commercial site that requires payment for full access?
11	4.81	9.5 Is there a table of contents that can be used to navigate within the document?
12	4.80	9.4 Is there an index that can be used to navigate within the document?
13	4.79	9.2 Is there provision for topic narrowing via conventions such as menus that follow the organizational scheme?
	4.79	10.2 Do essential instructions appear before links and other interactive portions?
15	4.77	2.12 If the resource is to be removed, does the site state where it will be available?
16	4.75	11.1 Does the document follow accepted graphic design principles (e.g., balance, unity, proportion, simplicity, etc.)?
17	4.73	1.13 If commercial, is the price specified up-front?
	4.73	1.1 What is the name of the site?
19	4.72	11.5 Do the creative elements enhance the usability and appeal of the document?
20	4.68	1.10 Is it usually possible to reach the site, or is it frequently overloaded or shut down?
21	4.65	1.17 If involving confidential information, are interactions secured?
	4.65	11.2 Does the document follow accepted text design principles (e.g., appropriate use of headers, limited mix of type styles and sizes, etc.)?
23	4.64	10.4 Are links annotated?
24	4.63	11.8 Does the interface make use of consistent menu conventions from screen to screen (e.g., terminology, icons, positioning on page, etc.)?
25	4.58	9.8 If linking to another page, is there a way to get back to the home page?
	4.58	10.5 Are users informed of the type of file they are linking to (e.g., video, sound, etc.)?
27	4.56	2.6 Is the user informed of improper or controversial materials (e.g., adult language, sexually explicit material, gratuitous violence, etc.) within the document?
28	4.52	5.8 Does the site offer a variety of features in addition to delivering content (e.g., provides e-mail links for further information, downloads, ordering, discussion lists)?
29	4.50	1.7 Is the document source code free of bugs and breaks?
30	4.49	9.9 Is it easy to locate a particular page from any other page?

Table 3. Highest Rated Indicators of Site Quality

Slika 7. Najbolje rangirani indikatori kvalitete web stranice (Oliver i sur., 1997, str. 7)

Alexander i Tate (1999) sastavili su dvije kompilacije lista pitanja za kritičko propitkivanje kvalitete informacija na Webu. Prvu kompilaciju čini 5 glavnih lista kriterija za vrednovanje informacije i 3 glavne liste kriterija koje pokrivaju elemente vrednovanja funkcionalnosti web stranica: 1) osnovni kriteriji za vrednovanje i stvaranje web stranica neovisno o vrsti stranice; 2) lista kriterija za vrednovanje stranica koje zagovaraju; 3) lista kriterija za vrednovanje poslovnih stranica; 4) lista kriterija za vrednovanje informativne web stranice; 5) lista kriterija za vrednovanje stranica koje donose vijesti; 6) lista kriterija za vrednovanje navigacijskih dodataka na stranici; 7) lista kriterija za vrednovanje netekstualnih karakteristika web stranice; i 8) lista kriterija za vrednovanje interakcijskih i transakcijskih karakteristika web stranice. Drugu kompilaciju čine definicije 8 glavnih lista kriterija, cjelovita lista kriterija za vrednovanje i stvaranje web stranice te jedinstveni identifikatori za svako pitanje (str. 128-133).

Kriterij autorstva propitkuje se na osnovu dva skupa pitanja. Prvi skup obuhvaća propitkivanje informacija na naslovnoj web stranici (ukupno 18 pitanja), a drugi skup obuhvaća propitkivanja stranice koja nije naslovna (obuhvaća 8 pitanja). Pitanja u prvom skupu: 1) Je li jasno koja je organizacija, tvrtka ili osoba odgovorna za sadržaj na stranici (Logo?)?; 2) Ako je stranica web mjesto veće organizacije, pruža li stranica logo ili naziv veće organizacije?; 3) Postoji li kontakt organizacije, tvrtke ili sobe odgovorne za sadržaj na stranici?³²; 4) Jesu li na stranici naznačene kvalifikacije organizacije, tvrtke, ili osobe odgovorne za sadržaj na stranici?; 5) Je li materijal na stranici zaštićen jednim autorskim pravom, je li vlasnik autorskog prava naveden?; 6) Navode li se na stranici bilo kakve preporuke ili ocjene izvan organizacije?; 7) Postoji li popis naziva i kvalifikacija pojedinaca odgovornih za nadzor organizacije (poput upravnog odbora)?; 8) Postoje li pokazatelji prema kojima se može prepoznati da je organizacija ili tvrtka prisutna i izvan Weba? Npr.: održava sastanke uživo, proizvodi tiskane publikacije ili ima tradicionalnu trgovinu? 9) Postoje li pokazatelji da stranicu sponzoriraju međunarodne, nacionalne ili lokalne podružnice organizacija?; 10) Postoji li popis tiskanih materijala koje organizacija proizvodi ili informacija kako se do njih može doći?; 11) Je li dostupan potpun opis prirode tvrtke ili organizacije?; 12) Postoji li izjava o osnutku organizacije ili tvrtke?; 13) Postoji li popis značajnih zaposlenika i njihovih kvalifikacija?; 14) Postoji li pokazatelj da se tvrtka ili organizacija pridržava smjernica koje su ustanovile neovisne kontrolne agencije?; 15) Jesu li dane financijske informacije tvrtke?; 16) Za financijske informacije, postoje li pokazatelji da su one podnesene povjerenstvu za sigurnost i provjeru (eng. *Securities and Exchange Commission* (SEC)) i poveznica na izvještaje SEC-a?; 17) Je li dana bilo kakvo jamstvo ili garancija o pruženoj informaciji o proizvodu ili ponuđenoj usluzi?; 18) Postoji li pokazatelj politike povrata novca za dobra kupljena preko stranice?

Drugi skup čini 8 pitanja za propitkivanje autoriteta stranice koja nije naslovna. Ako je autor organizacija: 1) Je li jasno koja je organizacija, tvrtka ili osoba odgovorna za sadržaj na stranici. Ako je autor sadržaja na stranici individualni autor: 2) Je li jasno naznačeno ime autora?; 3) Jesu li iskazane autorove kvalifikacije za pružanje informacija?; 4) Postoji li način kako kontaktirati autora? Je li osoba dala popis s brojem telefona, adresom zemaljske fizičke pošte i elektroničke pošte?; 5) Postoji li način vrednovanja autorovih kvalifikacija? Postoji li pokazatelj njegove stručnosti u predmetnom području ili popis članstva u stručnim organizacijama povezanim s temom?; 6) Ako je materijal na stranici zaštićen autorskim

³² Alexander i Tate (1999) smatraju kako je od mogućih kontakt podataka ipak adresa fizičke pošte i broj telefona podatak koji pruža pouzdaniji način provjere legitimiteta.

pravom (copyright), je li dano ime vlasnika autorskog prava?; 7) Ima li stranica službeno odobrenje osobe, organizacije ili tvrtke odgovorne za stranicu?; 8) Postoji li jasan pokazatelj je li materijal preuzet iz drugog izvora poput vijesti ili novinske agencije? (str. 129- 130).

Kriterij točnosti kritički se propitkuje kroz 6 pitanja: 1) Je li informacija bez gramatičkih, pravopisnih i tipografskih grešaka?; 2) Jesu li dostupni izvori za date činjenične informacije, tako da se činjenice mogu provjeriti u originalnom izvoru?; 3) Je li djelo originalno istraživanje autora, je li to jasno naznačeno? 4) Postoje li crteži, grafikoni ili tablice, jesu li jasno imenovane i lako čitljive? 5) Postoje li pokazatelji da je točnost informacije provjerio urednik ili provjeravatelj činjenica, ili kroz recenzijski postupak?; 6) Postoji li poveznica na vanjske izvore kao što su recenzije proizvoda ili drugih neovisnih vrednovanja proizvoda ili usluga koje se mogu koristiti za vrednovanje tvrdnji tvrtki? (str. 130).

Kriterij objektivnosti kritički se propitkuje se na osnovu jednog općeg pitanja za ocjenu objektivnosti i tri skupa pitanja ovisno o tome je li autor materijala individualni autor, sadrže li stranice oglase i ako stranice sponzoriraju neprofitni ili korporativni sponzor. Opće pitanje: 1) Je li vidljivo stajalište pojedinca ili organizacije odgovorne za sadržaj date informacije? Kada postoji individualni autor sadržaja na stranici: 2) Je li vidljivo stajalište autora? 3) Je li jasno kakav je odnos između autora i osobe, tvrtke ili organizacije odgovorne za sadržaj? 4) Je li stranica bez oglasa? Za stranice koje uključuju oglase: 5) Je li jasno kakav je odnos između tvrtke, organizacije ili osobe odgovorne uza sadržaj na stranici i nekog oglašivača na stranici? 6) Ako na stranici postoji oglas i informacija, postoji li jasna razlika između njih?; 7) Postoji li na stranici objašnjenje o politici oglašavanja i sponzoriranja?; 8) Ako postoji informacijski sadržaj koji nije povezan s proizvodima i uslugama tvrtke, je li jasno zašto tvrtka daje takvu informaciju?; 9) Postoji li opis ciljeva osobe ili organizacije za pružanje informacija? (Vizija i misija); 10) Je li jasno koja se pitanja promoviraju?; 11) Jesu li stajališta organizacije ili osobe o pitanjima jasno iznesena?; 12) Postoji li jasno naznačeno uredništvo i mišljenje o materijalu?; 13) Postoje li jasne razlike između izražavanja mišljenja o sadržaju na stranici i nekog drugog informacijskog sadržaja koji bi trebao biti objektivn? 14) Ako na stranici postoji sadržaj koji informira i želi zabaviti, postoji li jasna razlika između njih? 15) Ako na stranici postoje oglasi i sadržaj kojemu je cilj zabaviti, je li razlika između njih naznačena?. Za stranice koje imaju neprofitnog ili korporativnog sponzora: 16) Jesu li nazivi neprofitnog ili korporativnog sponzora jasno navedeni?; 17) Jesu li uključene poveznice na sadržaj nekog neprofitnog ili korporativnog sponzora kako bi korisnici mogli pronaći više informacija o njima?; 18) Jesu li

dane dodatne informacije o prirodi sponzoriranja, poput vrste sponzorstva (neograničen, obrazovni, i dr.) (str. 130-131).

Kriterij aktualnosti kritički se propitkuje kroz 8 pitanja. 1) Uključuje li stranica datum prve izrade materijala u bilo kojem formatu?; 2) Je li datum prvog postavljanja materijala na server uključen u stranicu?; 3) Je li sadržaj na stranici revidiran, je li datum (i vrijeme, ako je prikladno) zadnje promjene materijala uključen u stranicu?; 4) Jesu li svi datumi na stranici predstavljeni u međunarodno prepoznatljivom obliku (dan, mjesec, godina)? 5) Ako stranica uključuje vremenski osjetljivu informaciju, je li opisana učestalost ažuriranja? 6) Ako stranica uključuje statističke podatke, je li jasno naznačen datum prikupljanja statistike ili postoji poveznica na originalne podatke?; 7) Ako se ista informacija pojavljuje u tiskanom obliku, kao što je online rječnik s duplikatom u tiskanom formatu, je li jasno koje izdanje tiskanog izdanja je preuzeto? Jesu li navedeni naslov, autor, nakladnik i datum tiskanog izvora? 8) Ako je materijal originalno prezentiran kao emisija, je li jasno naznačen datum i vrijeme kada je materijal bio emisija? (str. 131-132).

Kriterij opsega propitkuje se kroz 8 pitanja, a kriterij ciljne grupe korisnika na osnovu 2 pitanja: 1) Je li jasno kakve materijale uključuje stranica?; 2) Ako je stranica još u izradi, je li naznačen očekivani datum njezinog završetka?; 3) Postoji li tiskani ekvivalent na web stranici ili podstranici? Ako postoji, je li jasno je li na web stranici dostupno cjelovito djelo ili su neki dijelovi ispušteni?; 4) Ako na web stranici postoji tiskani ekvivalent, je li jasno uključuje li web stranica dodatne informacije koje nisu sadržane u tiskanoj verziji?; 5) Ako prezentirani materijal iz djela koje je bez copyrighta (što je često slučaj s rječnicima ili tezaurusima), je li jasno da li je i u kojoj mjeri materijal ažuriran?; 6) Ako je u stranica uključuje elemente više vrsta stranica, postoji li jasna razlika između različitih vrsta sadržaja?; 7) Postoji li dovoljno detaljan opis proizvoda i usluga koje se nude?; 8) Ako stranica nadopunjuje emitirani ili tiskani ekvivalent na web stranici (npr., televizijski show, film, radio emisija i sl.) je li naznačeno kako se pristupa emitiranom ili tiskanom ekvivalentu? Ciljana grupa korisnika se propitkuje: 1) Je li jasno naznačena ciljana grupa korisnika?; 2) Ako je prezentirani materijal namijenjen različitim vrstama korisnika, je li to jasno naznačeno za svaku vrstu materijala? (str. 132-133).

Prema Aleksander i Tate (1999, str. 133) interakcijske karakteristike web stranice predstavljaju mehanizme pomoću kojih korisnici ulaze u interakciju s osobom ili organizacijom odgovornom za web stranicu. Transakcijske karakteristike čine alati koji korisnicima obično omogućuju financijske transakcije preko stranice. Interakcijsko/transakcijske karakteristike propitkuju se kroz skup od 9 pitanja: 1) Ako se na stranici pojavljuju bilo kakve financijske transakcije, mogu

li se ustanoviti njihove mjere sigurnosti?; 2) Ako tvrtka, organizacija ili osoba odgovorna za stranicu zahtijeva informacije od korisnika, postoje li jasni pokazatelji kako će se te informacije koristiti?; 3) Ako stranica koristi kolačiće, je li korisnik obaviješten? Je li poznato zašto se koriste kolačići i koliko dugo će to trajati?; 4) Za stranice s opcijom članstva, postoje li mehanizmi koji omogućuju korisniku da postane član organizacije („gumb“ na stranici: Članstvo); 5) Postoji li na stranici mehanizam za ostavljanje komentara korisnika o stranici?; 6) Postoji li na stranici mehanizam uz pomoć kojeg bi korisnici mogli tražiti dodatne informacije od organizacije ili tvrtke, i ako postoji, je li naveden pokazatelj u kojem roku korisnici mogu očekivati odgovor?; 7) Postoje li jasne smjernice za postavljanje narudžbe za proizvode dostupne na stranici?; Postoji li jasan pokazatelj za traženje naknada za pristup dijelovima stranice?; 9) Ako postoje bilo kakve zabrane preuzimanja i ponuda uporabe drugih korisnih materijala, je li to jasno navedeno? (str. 133).

Navigacijski dodatci na web stranici (tekst, grafika ili oboje) vrednuju se kroz 6 glavnih skupova pitanja: 1) naslov preglednika; 2) naslov stranice; 3) hipertekstualne poveznice; 4) URL stranice; 5) mapa stranice i kazalo; 6) interna tražilica. Naslov preglednika se propitkuje u nizu od 9 pitanja razvrstanih u 2 podskupa pitanja: propitkivanje naslova stranice i propitkivanje naslova podstranice. Naslov stranice se propitkuje na osnovu 4 pitanja: 1) Je li iz naslova preglednika vidljiv pokazatelj koja je tvrtka, organizacija ili osoba odgovorna za sadržaje na stranici?; 2) Označava li naslov preglednika da je stranica glavna ili početna stranica Web stranice?; 3) Je li naslov kratak?; 4) Je li naslov preglednika jedinstven za stranicu?

Naslov podstranice se propitkuje na osnovu 5 pitanja: 5) Označava li naslov preglednika s koje stranice dolazi podstranica?; 6) Opisuje li jasno naslov u pregledniku sadržaje na stranici?; 7) Naslov u pregledniku je kratak?; 8) Je li naslov u pregledniku jedinstven za stranicu?; 9) Odražava li naslov preglednika lokaciju podstranice u hijerarhiji stranice? (str. 134).

Naslov stranice propitkuje se u nizu od 8 pitanja, razdvojenih u dva podskupa: propitkivanje naslovne stranice i propitkivanje podstranice. Kroz skup pitanja propitkuje se podrijetlo stranice, vrsta stranice, dužina naslova i jedinstvenost stranice. Naslovna stranica se propitkuje prema 4 pitanja: 1) Opisuje li naslov stranice podrijetlo stranice? (Logo); 2) Odražava li naslov stranice je li stranica glavna, naslovna ili podstranica?; 3) Je li naslov kratak?; 4) Je li naslov jedinstven za stranicu? Na podstranici se propitkuje jasnoća sadržaja na njoj, dužina naslova, jedinstvenost naslova i odgovornost za sadržaj. Pitanja u nastavku niza: 5) Opisuje li naslov

podstranice njene sadržaje?; 6) Je li naslov kratak? Je li jedinstven za stranicu? Pokazuje li naslov stranice je li tvrtka, organizacija ili osoba odgovorna za sadržaj na stranici?³³ (str. 134). Poveznice se propitkuju kroz skup od 5 pitanja, a propitkuje se poveznica na naslovnu stranicu; poveznica na mapu stranice, kazalo ili sadržaj; hijerarhija stranice; interna tražilica, i; vanjske poveznice. Pitanja za propitkivanje poveznica: 1) Uključuje li stranica poveznicu na naslovnu stranicu?; 2) Uključuje li stranica poveznicu na mapu stranice, kazalo ili sadržaj?; 3) Ako su stranice organizirane hijerarhijski, je li uključena poveznica na višu razinu hijerarhije?; 4) Jesu li interne poveznice konzistentno smještene na svakoj stranici?; 5) Postoje li pokazatelji za poveznice preko kojih se pristupa vanjskim dokumentima, prema kojima će se ustanoviti da korisnik napušta web stranicu? (str. 135).

URL stranice se propitkuje kroz jedno pitanje: 1) Pojavljuje li se URL stranice u tijelu stranice? Mapa stranice i kazalo propitkuju se prema 5 pitanja: 1) Postoji li na naslovnoj stranici mapa stranice ili kazalo, ili se nalazi na stranici izravno povezanoj s naslovnom stranicom; 2) Uključuje li mapa stranice minimum glavnih tema na stranici?; 3) Je li mapa stranice ili kazalo jednostavno za čitanje?; 4) Je li mapa stranice ili kazalo logično organizirano?; 5) Jesu li mapa stranice i kazalo povezani s preporučenim materijalom? (str. 135).

Interna tražilica se vrednuje prema pitanjima: 1) Ako stranica pruža mnoštvo informacija, uključuje li internu tražilicu za brzo i lako lociranje informacije?; 2) Pronalazi li interna tražilica cjelovite i prikladne rezultate? (str 135).

Netekstualne karakteristike (npr. multimedija, mape sa slikama, zvuk, video ili grafika) propitkuje se prema 5 pitanja. 1) Ako stranica uključuje grafiku poput loga ili mapu sa slikama, postoji li tekstualna alternativa?; 2) Ako stranica uključuje netekstualne datoteke (npr. zvučne i video datoteke) koje zahtijevaju dodatne aplikacije, postoje li pokazatelji da je potreban dodatni program ili informacija kako do njega doći?; 3) Ako datoteka zahtijeva dodatni program za pristup, postoji li igdje informacija da je ista informacija dostupna u drugom formatu koji ne zahtijeva dodatni program?; 4) Ako stranica zahtijeva korištenje određene tražilice ili verziju tražilice, je li naznačeno što se traži i kako do toga doći?; 5) Kada se slijedom poveznica učitava velika grafička, zvučna ili video datoteka, je li pružena informacija koja bi korisnika upozorila da će se to dogoditi? (str. 136).

³³ Npr. element vrednovanja za ovo pitanje je datum copyrighta i izraz „Sva prava pridržana „Naziv tvrtke/organizacije/Ime osobe“

Dragulanescu (2002) navodi 8 kriterija i 28 pitanja za kritičko propitkivanje kvalitete web stranice: 1) Točnost; 2) Autorstvo; 3) Pokrivenost; 4) Aktualnost; 5) Gustoća³⁴; 6) Interaktivnost; 7) Objektivnost; 8) Brzina (str. 253-254).

Kirk (2001) navodi kriterije za vrednovanje informacija koji se mogu primijeniti u analognom i digitalnom okruženju. To su kriteriji: 1) Autorstvo; 2) Izdavač; 3) Stajalište ili pristranost; 4) Referiranje na druge izvore i/ili znanje o literaturi; 5) Provjerljivost; 6) Aktualnost.

Freeman i Spyridakis (2004) primjenom dvoprocesne teorije i modela vjerojatnosti elaboracija ELM (eng. The Elaboration Likelihood – ELM) koji su razvili Petty i Cacioppo (1986), istražuju kako navod adrese (naziv ulice) ili reputacija sponzora web stranice (vanjske poveznice) utječu na percepciju vjerodostojnosti web stranice koja pruža zdravstvene informacije. Model vjerojatnosti elaboracije (ELM) je teorija uvjeravanja koja je inicijalno razvijena u području psihologije, a osnovno polazište teorije je da će čitatelj nastojati procijeniti vjerodostojnost teksta ili prema argumentima navedenima u tekstu ili prema vanjskim znakovima, poput vrste publikacije u kojoj se pojavljuje tekst. Takav pristup u ELM teoriji Petty i Cacioppo predstavlja „dva pravca uvjeravanja“, centralni i periferni pravac. Centralni pravac uključuje svjesne kognitivne napore čitatelja da pažljivo vrednuje argumente u tekstu, a periferni pravac je temeljen na znakovima koji čitateljima omogućuju jednostavno prosuđivanje osnovanosti argumenata, pri čemu se sam argument ne vrednuje (usp. Ljubotina i Dubravac, 2014, str. 106). ELM model pretpostavlja dva značajna faktora koji mogu ograničiti pomake učinaka središnjeg i perifernog pravca na percepciju o vjerodostojnosti informacija: motivaciju potrošača informacije i sposobnost. Osobe s visokom motivacijom, zainteresirane za temu i razvijenim sposobnostima za vrednovanje informacija, koristiti će centralni pravac i pažljivo će istraživati i analizirati sadržaj. Osobe koje nisu osobno zainteresirane za temu ili imaju slabo razvijene sposobnosti za vrednovanje informacija koristiti će periferni pravac za vrednovanje medija koji pruža informacije (prema: Li i Suh, 2015, str. 316; Ljubotina i Dubravac, 2014, str. 106). Drugim riječima, veći će utjecaj imati informacijski izvor, duljina i način prezentacije sadržaja, dok će utjecaj logičkih argumenata biti slabiji (Ljubotina i Dubravac, 2014, str. 106). Freeman i Spyridakis ističu kako na zdravstvene informacije na webu utječu: izdavači (vlasnici ili sponzori web stranice ili radio stanice), autori (pisci ili govornici koji prikupljaju i oblikuju informaciju; izvorište informacije (izvori informacija unutar teksta poput znanstvenika ili političara citiranih u vijestima) i komunikacijski kanal ili tehnologija kojim se informacije

³⁴ Propitkivanje prikaza informacije na web stranici.

prenose (ibid., str. 240-241). Provedeno je kvantitativno i kvalitativno istraživanje, a ispitanici su ocjenjivali vjerodostojnost članka na web stranici i autoritet prema jednakim elementima kriterija: točnost, pristranost, vjerodostojnost, stručnost i pouzdanost. Pitanja u upitniku su pretpostavljala tri razine vjerodostojnosti: 1) samu vjerodostojnost; 2) sekundarnu komponentu vjerodostojnosti (stručnost i pouzdanost); i tercijarnu komponentu (točnost, kao komponentu stručnosti; i pristranost, kao komponentu pouzdanosti). Od ispitanika se također tražilo da ocijene svoje želje ako bi članak preporučili nekome tko je bolovao od bolesti spomenute u tekstu na web stranici ili koji je u riziku da se od nje razboli, i ukoliko bi informaciju koristili samo za sebe (ibid., str. 247). Rezultati su pokazali da čitatelji slabije vrednuju zdravstvene informacije za vlastitu upotrebu. Čitatelji ocjenjuju web stranicu vjerodostojnijom kada primjenjuju periferni pravac uvjerenja na vrednovanje fizičke adrese. Studija pretpostavlja kako bi isticanje fizičke adrese na web stranici moglo utjecati na vrednovanje teksta kod čitatelja koji imaju manje znanja u području medicine ili slabiju sposobnost procesuiranja informacija u članku, ali i na one čitatelje koji trebaju analizirati manje poznatu informaciju ili tekst koji smatraju teškim (ibid., str. 258).

Rieh i Danielson (2007) koncept procjenjivanja vjerodostojnosti informacije pronađene na Webu istražuju polazeći od koncepta vjerovanja, ili pobliže, može li se vjerovati novoj činjenici ili promatranoj informaciji na Webu? Uz pretpostavku da se vjerodostojnost informacije može razlikovati na Webu, ali i unutar same web stranice, autori daju dva moguća pristupa procjenjivanja vjerodostojnosti informacije. Prvi pristup obuhvaća smjernice prema kriterijima koje će potaknuti kritičko propitkivanje i utjecati na korisnikovu percepciju kvalitete informacije koju proučava. Drugi pristup je vrlo sličan pristupu procjenjivanja relevantnosti na osnovi razumijevanja korisnikovog pristupa procjenjivanju informacije, no u radu autora se primjenjuje na procjenjivanje vjerodostojnosti. Na osnovi dvaju istraživanja o faktorima koji utječu na prosuđivanje kvalitete informacije i kognitivnog autoriteta, prema izvještajima korisnika Weba prikupljenima metodom razmišljanja naglas na predavanjima i putem intervjua, Rieh je je analizom sadržaja izdvojio šest glavnih kategorija i četrnaest potkategorija (prema: Rieh i Danielson, 2007, str. 26). Rezultati istraživanja pokazali su da je prethodno znanje korisnika Weba važna kategorija na temelju koje donose odluku koju će prvu mrežnu stranicu posjetiti. Rieh ovdje pretpostavlja pojam očekivanog prosuđivanja (eng. *predictive judgement*), a ispitanici u studiji su prema tom konceptu posjećivali stranice prema preporuci drugih ljudi ili njima od ranije poznate stranice. Međutim u navedenoj studiji, korisnici su drukčije pristupali vrednovanju web stranice, odnosno manje su se oslanjali na prethodno znanje, a više pažnje su

polagali na karakteristike informacijskih objekata. Posebno se u tom smislu ističe vrednovanje sadržaja, grafike, organizacije i strukture i vrste informacijskog objekta. Nadalje, Rieh navodi kako se na razini karakteristika izvora (reputacija, vrsta izvora i kvalifikacije autora) može primijetiti dosljednost u pridavanju važnosti navedenim komponentama, i to kada korisnici donose očekivane (eng. *predictive judgement*) i procijenjene prosudbe (eng. *evaluative judgements*) (usp. Rieh i Hilligoss, 2008, str. 56-59). Kritičko propitkivanje kvalitete pronađene informacije na osnovu kriterija objedinjenih u tzv. listu provjera (eng. *checklist*) česta je praksa u pristupu vrednovanju. Međutim, Harris (2008) upozorava kako liste provjere, ukoliko se koriste samostalno, mogu dovesti do površne ili čak krive analize. Kao dodatno ograničenje lista provjere ističe njihovu neprikladnost za vrednovanje informacija koje se pretražuju za zadovoljavanje informacijskih potreba u svakodnevnom životu. Tako primjerice, kriterij vrednovanja autoriteta, koji će biti relevantan za vrednovanje informacije u akademskom okruženju, korisnik neće primijeniti za vrednovanje autoriteta određene informacije u svakodnevnom životu (str. 166). U upotrebi je velik broj lista za provjeravanje izvora informacija koji koriste različite akronime, a među najpoznatijima je CRAAP.

Na osnovu odabrane literature Rieh i Danielson (2007, str. 27-28) saželi su kriterije za kritičko propitkivanje iz lista provjera u sedam kategorija: objektivnost, reputacija izvora, Internetska domena, novost informacije i održavanje, točnost informacije, prezentacija informacije i dostupnost. Svaka kategorija obuhvaća skup pitanja kojima se korisnika potiče na kritičko promišljanje o informacijama na Webu. Propitkivanje Objektivnosti sažeto je prema pitanjima: Postoje li izjave o svrsi, ciljevima i ciljanoj pokrivenosti? Je li informacija prezentirana s minimumom pristranosti? U kolikoj mjeri informacija pokušava utjecati na mišljenje ljudi? Reputacija izvora propitkuje se uz pomoć pitanja: Kakva je reputacija i iskustvo autora ili institucije odgovorne za informaciju? Je li informaciju napisao predmetni stručnjak ili ju je proizvela institucija koja se prepoznaje po znanju, stručnosti i području? Internetska domena propitkuje se kroz skup pitanja: Je li dokument na mrežnim stranicama vlade (.gov.), obrazovne institucije (.edu), komercijalne stranice (.com) ili neprofitne organizacije (.org). Pitanje Novosti informacije i održavanja: Je li na stranici naznačeno kada je informacija postavljena? Je li informacija najnovija? Održava li se web stranica? Točnost informacija: Je li informacija činjenično točna? Postoje li bilo kakve tipografske, pravopisne ili gramatičke greške? Radi li se o stranici koja zagovara gledište određene organizacije? Temelji li se informacija na istraživanju ili drugom dokazu? Postoje li bilo kakve reference prema objavljenim izvorima informacija? Prezentacija informacije: Je li informacija jasno prezentirana i pripremljena?

Postoji li mapa stranice? Postoji li mogućnost pretraživanja stranice? Je li informacija kategorizirana i organizirana na odgovarajući način? Jesu li pojedine stranice estetski ugodne? Je li tekst lako čitljiv? Je li dobro napisana? Dostupnost se propitkuje: Je li izvor pouzdano dostupan? Može li se izvoru brzo pristupiti? Postoje li dodatni zahtjevi softvera i hardvera? Postoje li ograničavanje pristupa, poput registracije, lozinki, dokaz o ispunjavanju uvjeta ili članstvo u organizaciji? (str. 28). Iz navedenog skupa kriterija za kritičko propitkivanje vjerodostojnosti informacije na Webu nalaze se kriteriji koji se tipično primjenjuju na samu web stranicu, a objedinjeni su u kategoriji Prezentacija i Dostupnost.

U obrazovnom okruženju, prema istraživanjima, Web je vrlo utjecajan izvor za pronalaženje potrebnih izvora informacija. Hung (2004, str. 3-4) navodi različite primjere iz literature kako studenti i nastavnici pristupaju vrednovanju informacija na internetu za obrazovne svrhe. Iz istraživanja se može primijetiti kako studenti nisu dosljedni u usklađivanju navođenja web stranica u bibliografiji u odnosu na tekst, koriste različite kriterije vrednovanja informacije (prema listama provjera ili koriste vlastite kriterije vrednovanja), u usporedbi s tradicionalnim tekstovima za one na Webu smatraju da je aktualnost i količina informacija važniji faktor kvalitete. Istraživanja točnosti i pouzdanosti informacija na Webu na nastavničkoj populaciji pokazuju kako nastavnici procjenjuju da studenti nemaju dovoljno razvijene vještine za vrednovanje informacija na Webu. Kriteriji koje nastavnici najčešće koriste za vrednovanje vjerodostojnosti i istinitosti informacije na Webu su sadržaj, prezentacija, suvremenost i točnost (Rieh i Belkin, 1998). U svojoj studiji Hung (2004) istražuje kako studenti vrednuju izvore na Webu na osnovu kriterija opsega, točnosti, autorstva, prezentacije i objektivnosti. Prema kriteriju opsega studenti najčešće propitkuju: 1) Postoje li statistički podaci/grafovi?; 2) Postoje li poveznice na dodatne izvore; 3) Pruža li stranica dovoljno informacija? Kriterij točnosti najčešće propitkuju na osnovu: 1) Jesu li uključene reference za provjeru informacije? Jesu li to dobri izvori?; 2) Je li web stranica pouzdana domena (npr. .gov., edu., org.). Kriterij autorstva propitkuju najčešće prema: 1) Jesu li navedene autorove kvalifikacije; 2) Je li navedeno autorovo ime?. Kriterij prezentacije web stranice propitkuju najčešće prema: 1) Je li web stranica dopadljiva? Dobar format; 2) Je li web stranica organizirana?; 3) Je li uključena grafika? Kriterij objektivnosti najčešće propitkuju prema: 1) Je li informacija predstavljena bez pristranosti. Ovo istraživanje je pokazalo da studenti koriste tri kriterija za vrednovanje informacija na Webu, po važnosti su to opseg, točnost i autorstvo (str. 7-8).

Terra (2014) je istraživala 8 elemenata povezanih s kriterijima za vrednovanje vjerodostojnosti informacija koje primjenjuju portugalski studenti. Istraživanje je provedeno u okviru

međunarodnog istraživanja informacijske pismenosti *The International Literacy Survey* pod vodstvom Odjela za informacijske znanosti na sveučilištu u Ankari. Koncept vrednovanja informacija obuhvaćao je: koliko je suvremena web stranica, vjerodostojnost autora (npr. gdje je zaposlen?); je li na web stranici istaknuto drukčije stajalište (npr. nema pristranosti); priznaje li se na mrežnoj stranici korištenje nečijih ideja (npr. fusnote, reference); što je URL (npr. adresa web stranice) i što može značiti; postoje li na web stranici poveznice na druge izvore; postoji li na web stranici bibliografija ili popis referenci; ako postoje grafikoni – koje važne informacije su dodane (npr. osim privlačne grafike); je li knjižničar preporučio web stranicu ili je nastavnik naveo korištenje web stranice. Istraživanje je pokazalo da studenti najviše cijene preporuku nastavnika za korištenje izvora literature u knjižnici, a najmanje vrednuju vjerodostojnost autora i izdavača (759-760).

4.2.3. Istraživanja kriterija za vrednovanje izvora informacija u okruženju Weba 2.0

Okruženje Weba 2.0 postavilo je velike izazove za ocjenjivanje kvalitete informacije na društvenim medijima. Premda postoji bogata literatura o vjerodostojnosti informacija u online okruženju, prema Keshavarz (2021) malo je istraživanja koja su se bavila kriterijima za vrednovanje informacija na društvenim medijima. Keshavarz naglašava važnost postojanja praktičnih kriterija za vrednovanje u različitim stručnim područjima, koji bi korisniku olakšali donošenje odluka na osnovi pronađenih informacija na društvenim medijima. Keshavarz identificira tri ključna područja u kojima korisnik danas treba donijeti odluku o vjerodostojnosti informacije na društvenim medijima, a to su područje politike, zdravlja i biznisa. Svako od područja predstavlja posebne izazove za korisnike. Iz pregleda literature u području komunikacijskih znanosti Keshavarz izdvaja tri pravca istraživanja vjerodostojnosti na društvenim medijima koji su usmjereni na vjerodostojnost izvora, poruke i medija. U svom konceptualnom okviru za vrednovanje informacija na društvenim mrežama sastavljenom prema 49 izvora literature u rasponu od 2008. do 2019. godine ističe 4 kategorije vrednovanja vjerodostojnosti s pripadajućim općim kriterijima te komponentama za vrednovanje. Dimenzije vrednovanja obuhvaćaju: informacijski izvor, prezentaciju informacije, vjerodostojnost informacije i dimenziju donošenja odluke. Informacijski izvor vrednuje se na osnovu kriterija korisničkog profila s ukupno 11 elemenata vrednovanja prema 6 analiziranih izvora literature i kriterija autoriteta s ukupno 12 elemenata vrednovanja prema 9 analiziranih izvora. Prezentacija informacija vrednuje se prema kriterijima: sadržaj, poveznice, izgled i pisanje. Kriterij sadržaj obuhvaća 21 element vrednovanja prema 8 analiziranih izvora literature. Poveznice se vrednuju

na osnovu 6 elemenata 9 izvora literature. Izgled prezentirane informacije se vrednuje prema 18 elemenata identificiranih u 8 analiziranih izvora literature. Napisana informacija vrednuje se prema 12 elemenata u 8 analiziranih izvora literature. Kategorija vjerodostojnosti informacije vrednuje se preko 4 kriterija: objektivnost, aktualnost, točnost i uporabljivost. Objektivnost se vrednuje prema 9 elemenata u 7 analiziranih izvora literature. Aktualnost se vrednuje prema 7 elemenata u 8 analiziranih izvora literature. Točnost informacije na društvenim medijima se vrednuje prema 19 elemenata u 8 analiziranih izvora literature. Uporabljivost informacije vrednuje se prema 15 elemenata u 9 analiziranih izvora literature. Kategorija donošenja odluke obuhvaća 4 kriterija: rizici, koristi, vjerovanje i pitanja koja se odnose na radnu okolinu. Rizici donošenja odluke procjenjuju se na osnovu 9 elemenata koji su izvedeni prema 6 analiziranih izvora literature. Koristi od donošenja odluke procjenjuju se na prema 9 elemenata u 5 analiziranih izvora literature. Vjerovanje u donošenje ispravne odluke procjenjuje se na osnovu 6 elemenata u 8 analiziranih izvora literature. Procjena donošenja odluke u radnoj okolini vrednuje se prema 16 elemenata u 7 analiziranih izvora literature (str. 275-276). Vidi (Prilog 2.).

Iz dostupnih istraživanja vidljivi su ponešto drukčiji pristupi vrednovanju informacije u okruženju društvenih medija. Na osnovu karakteristika društvenih medija, koje se ogledaju u interaktivnosti i brzini objave poruka u realnom vremenu, njihovoj neizmjerljivoj količini s istovremeno brojnim reakcijama korisnika na objave, generirani su kriteriji koji su karakteristični za društvene medije, a neki od njih su isključivo prikladni za određeni društveni medij, primjerice za Twitter. Velik broj istraživanja vjerodostojnosti društvenih medija u području informacijskih i komunikacijskih znanosti fokusiran je na vjerodostojnost objava na Twitteru, vrlo popularne mikro-blog platforme. Na mikro-blog platformi korisnici objavljuju kratke poruke u realnom vremenu, a mogu ih vidjeti njihovi pratitelji i/ili pretplatnici. Takve kratke poruke prepoznajemo u formi mikro-blog objave, obnove statusa, ili tvita (karakteristično za Twitter) (Castillo i sur., 2013). Dio istraživanja informacijskog okruženja Weba 2.0 propitkuje vjerodostojnost vijesti koje se objavljuju na Twitteru (O'Donovan i sur., 2012; Castillo i sur., 2013). U literaturi se obrađuju sljedeći kriteriji za vrednovanje informacija na Twitteru, točnije vijesti. Prema Castillo i sur. (2011, str. 678; 2013, str. 563) vjerodostojnost vijesti na Twitteru se kritički propitkuje prema:

- dužini posta;
- broju komentara,
- postojanju emotikona,

- post pisan velikim slovima,
- postojanju znakova: „?“ i/ili „!“
- oznaka: hash (#),
- postojanje punog imena autora i/ili njegove afilijacije,
- postojanja lokacije, biografije i mrežne stranice autora,
- je li sadržaj citiran,
- postojanju URL poveznica na druge izvore,
- odgovori na tvitove (eng. re-tweets)
- broj tvitova koje je korisnik ranije autorizirao,
- broju pratitelja,
- broju prijatelja,
- starosna dob korisnika,
- provjerljivosti status računa,
- izražavanju pozitivnog ili negativnog mišljenja na temu,
- dubina stabla re-tvitova,
- broj inicijalnih tvitova o nekoj temi,
- dan u tjednu kada je objavljen tvit.

Kako su društveni mediji kanali i aplikacije kod kojih je naglašena suradnja i zajednički rad na proizvodnji i širenju sadržaja, u jako velikoj mjeri se koriste tijekom katastrofa i kriza, kao komunikacijski kanal koji u realnom vremenu omogućuje svakom registriranom korisniku na društvenim medijima objaviti vijest s bilo koje lokacije u svijetu. Svjedočanstva s mjesta događaja u realnom vremenu vrlo brzo se objavljuju i šire po društvenim medijima, što se često iskoristi za objavu vijesti u tradicionalnim masovnim medijima. Ipak, točnost takvih informacija može biti upitna, te je potrebno više spoznaja o tome kako potrošači informacija ocjenjuju vjerodostojnost onih koje dobivaju putem društvenih medija (Westerman i sur., 2014, str. 172). Westerman i sur. smatraju kako je točnost informacija koje objavljuju korisnici društvenih medija, potrebno procjenjivati prema definiciji percipirane vjerodostojnosti izvora, prema kojoj promatrač prosuđuje na osnovu vjerodostojnosti komunikatora. Ističu se tri dimenzije vjerodostojnosti izvora: stručnost/kompetencije, povjerenje i dobronamjernost (str. 172-173). Usp. (Lin i Spence, 2018). Isti autori smatraju kako je percipirana vjerodostojnost izvora vrlo važna varijabla za istraživanja društvenih medija, osobito jer se funkcija kontrole premješta sa stvaratelja sadržaja prema potrošaču sadržaja (str. 173).

Morris i sur. (2012) istraživali su percepciju korisnika o vjerodostojnosti tvitova na Twitteru. U istraživanju, koje se provodilo kroz dva kontrolirana eksperimenta, autori su mjerili utjecaj triju glavnih kriterija tvitova (tema poruke, ime korisnika i slika korisnika) na percepciju poruke i vjerodostojnost autora. U eksperimentu su na osnovu 31 karakteristike/kriterija tvitova mjerili utjecaj vjerodostojnosti i dobivene pažnje.

Li i Suh (2015) na osnovu dvoprocenane teorije ELM razvili su model koji predviđa vjerodostojnost informacija na platformama društvenih medija koji polazi od dvije dimenzije vjerodostojnosti informacija: vjerodostojnosti medija i vjerodostojnosti poruke. Autori su utvrdili kako istraživanja vrednovanja web stranica pokazuju da su vanjski aspekti prezentacije, poput novih karakteristika stranice ili promjene u dizajnu sučelja relevantni za vjerodostojnost. Međutim, izgled i dizajn stranice na platformi društvenih medija isključivo ovisi o korporativno-kontroliranom modelu platforme, kojoj je cilj zadovoljiti korisnike na osnovu resursa i usluga koje nudi svojim korisnicima (str. 317). Stoga u svom modelu predstavljaju tri faktora za vrednovanje stranica na platformi Facebook koji proizlaze iz dimenzije vjerodostojnosti medija: ovisnost o mediju, interaktivnost i transparentnost medija. Dva faktora, snaga argumenata i kvaliteta informacije (točnost i objektivnost), koji proizlaze iz dimenzije vjerodostojnosti poruke, ključni su za vrednovanje poruke. Na osnovi teorije uvjeravanja, prema autorima, proizlazi da osoba na osnovu vlastite stručnosti upravlja učincima spomenutih pet elemenata u obje dimenzije kada vrednuje vjerodostojnost informacije na Facebooku (str. 316).

Istraživanja autentičnosti slika na društvenim medijima prema Shen i sur. (2019) gotovo da ne postoje. Slike na društvenim medijima vrlo su podložne manipulacijama i imaju vrlo štetan učinak na percepciju, sjećanje, pamćenje, osjećaje, stavove i stajališta ljudi koji su im bili izloženi, ali predstavljaju i veliki društveni rizik jer ostavljaju posljedice na javno mijenje. Studija Shen i sur. (2019) je, prema navodu autora, među prvima koja primjenom društvenog i kognitivnog pristupa testira vjerodostojnost informacija i vrednovanje u kontekstu autentičnosti slika. Glavne hipoteze u istraživanju temeljene su na šest glavnih faktora koji prema autorima mogu utjecati na procjenjivanje vjerodostojnosti: pouzdanost izvora, vrsta izvora i medija, medijski posrednik, bandwagon znakovi³⁵, digitalne vještine i iskustvo te stavovi prema problemu (str. 442-444). Studija prikazuje rezultate istraživanja velikog eksperimenta

³⁵ Znakovi koji predstavljaju „gumbove“ na društvenim medijima (sviđalice, dijeljenje i sl.) i kojima platforme društvenih medija sugeriraju korisnicima da se opredijele za određeni sadržaj na osnovu efekta „priklanjanja većini“ (usp. Shen i sur., str. 443). (Slob. prev.)

procjenjivanja vjerodostojnosti slika na Webu koji je proveden na AmazonMTurk, na studentskoj populaciji. Pokazalo se kako su internetske vještine sudionika, iskustvo s digitalnim slikama, uporaba društvenih medija i stavovi prema problemu značajni faktori za vrednovanje vjerodostojnosti slika. Na prosuđivanje vjerodostojnosti slika na sudionike nisu utjecale testirane karakteristike konteksta, primjerice mjesto objave slika i koliko je dobiveno oznaka „sviđa mi se“. Daleko najmanje je na vrednovanje utjecao sadržaj slike, već je to prema studiji bilo prethodno obrazovanje i iskustva sudionika te digitalna i medijska pismenost. Što je veće znanje i iskustvo ljudi s internetom, digitalnom slikom i fotografijom te platformama digitalnih medija bolje će vrednovati vjerodostojnost slika (str. 457-458). Autori smatraju da su medijska i digitalna pismenost način edukacije korisnika za procjenjivanje vjerodostojnosti slika i umanjivanja potencijala lažnih slika na stvaranje štete (ibid., str. 458).

U obrazovnom okruženju najčešće se istražuje kako studenti procjenjuju vjerodostojnost članaka na Wikipediji, poput Rowley i Johnson (2013) te Hoeck i Hoffmann (2013). Rowley i Johnson istraživali su indikatore povjerenja prema kojima studenti vjeruju informacijama u digitalnom okruženju u svrhu obrazovanja i vjerovanja zdravstvenim informacijama na primjeru Wikipedije. Prema pregledu literature autori navode kako studenti koriste Wikipediju za potrebe obrazovanja. Dok neka istraživanja pokazuju kako studenti ne vrednuju članke na Wikipediji, u drugima se navodi da ovisno o temi vrednuju dužinu članka, sadržaj, popis literature, upozoravajuće poruke i vanjske poveznice. Studije također pokazuju razlike u pristupu vrednovanju ovisno prethodnom znanju o temi prema kategoriji korisnika. Primjerice, navodi se kako učenici srednjih škola češće primjenjuju kriterij točnosti, a studenti kriterij autorstva. Kvalitetu informacije na Wikipediji studenti procjenjuju i prema kriteriju opsega, stilu pisanja, broju relevantnih unutarnjih poveznica (str. 497-498). Studija Rowley i Johnson pokazala je kako studenti prepoznaju da je Wikipedija open source izvor, a članke za obje svrhe najčešće vrednuju prema stručnosti autora, prikladnosti referenci, konzistentnosti s drugim informacijama, na osnovu preporuke stručnjaka i prema tome hoće li im članak biti koristan (str. 505). Studija Hoeck i Hoffman (2013) bavila se istraživanjem učinkovitosti Wikipedije kao pedagoškog alata kojim bi se unaprijedilo kritičko promišljanje studenata o kriterijima ciljane grupe korisnika, autorstva i i autoriteta. Studenti su uložili autoru i urednika članka na Wikipediji trebali iskusiti pitanje autorstva i stručnosti na temelju vlastitog iskustva. Pri pisanju članaka vodili su se pitanjima kojima se propitkuje autorstvo, svrha informacija, ciljane grupa korisnika, objektivnost te pokrivenost literaturom. Studija je pokazala pozitivne učinke na razvoj istraživačkih vještina i kritičko mišljenje (str. 225).

4.3 Cilj istraživanja i hipoteze

Cilj istraživanja je mapirati teorijski koncept informacijske pismenosti u odnosu na koncept autorstva, utvrditi teorijske pristupe vrednovanju informacija i definirati kriterije i raspon elemenata vrednovanja izvora u digitalnom okruženju.

U svrhu istraživanja postavljene su tri radne hipoteze:

H1: Kriteriji za vrednovanje izvora informacija mijenjali su se kako se mijenjalo informacijsko okruženje od analognog prema digitalnom

H2: Autorstvo je postalo važnije u digitalnom okruženju i okruženju Weba 2.0

H3: Vrednovanje informacija najvažniji je element informacijske pismenosti u digitalnom okruženju

Do rezultata istraživanja nastojalo se doći na osnovu sljedećih istraživačkih pitanja:

IP1: Koji kriteriji su zastupljeni u analognom okruženju, što se sve vrednuje?

IP2: Koji su kriteriji za vrednovanje izvora informacija zastupljeni u digitalnom okruženju?

IP3: Koji kriteriji su konstanta kroz vremenski period od dvadeset godina?

IP4: Koji kriteriji odražavaju, a koji su u raskoraku s recentnim rezultatima istraživanja o informacijskoj pismenosti i vrednovanju informacija?

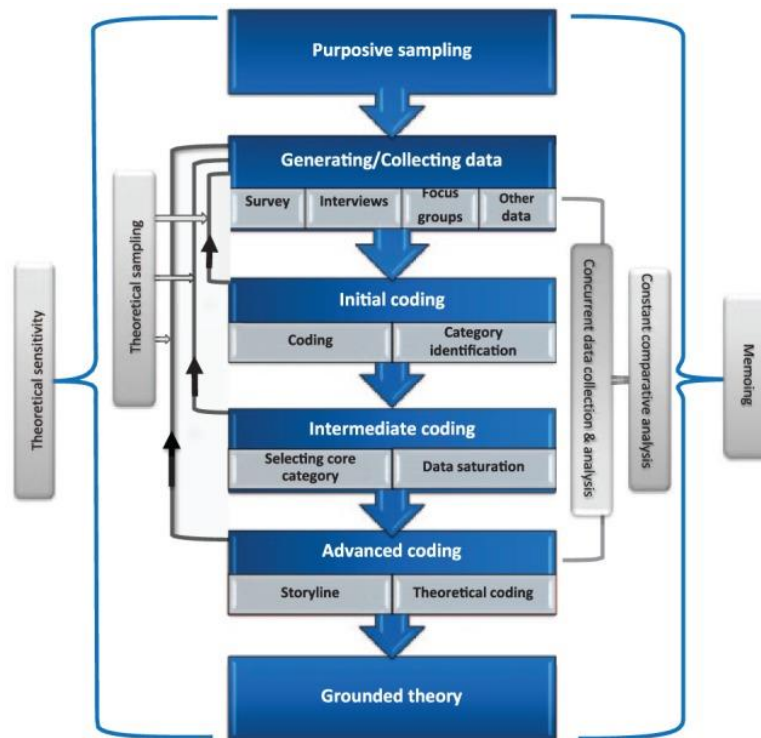
5. METODE RADA I UZORAK

Kvalitativna metoda temeljena teorija (eng. *grounded theory*) zbog svoje fleksibilnosti uzeta je kao najprikladnija metoda za prirodu istraživanja u ovoj disertaciji. Uz metodu utemeljene teorije primijenjena je i tematska analiza sadržaja.

5.1 Metoda utemeljene teorije

U metodi utemeljene teorije fokus je na zadanom načinu prikupljanja podataka tako da se podaci nastoje generalizirati i pretočiti u apstraktni oblik (Mejovšek, 2013; Fawcett i Pocket, 2015). Utemeljenu teoriju prvi puta su definirali Barney Glaser i Anselm Strauss u svojoj knjizi *The Discovery of Grounded Theory* 1967. kao kvalitativnu metodu prema kojoj se teorija razvija iz podataka induktivnim putem, dok se kod tradicionalnih kvantitativnih metoda teorija provjerava (Tan, 2010; Chun Tie i sur., 2019, str. 2).

Prema Tan (2010) Glaser je tumačio i naglašavao pojavu teorije konceptualizacijom podataka, dok u metodi utemeljene teorije, kako su ih razvili Strauss i Corbin (2000), ne polazi se od teorije već od prikupljanja podataka u određenom području te se tijekom procesa istraživanja na osnovi prikupljenih podataka i spoznaja ostavlja prostor za nastajanje i oblikovanje teorija (prema: Mejovšek, 2013). Hipoteze su u takvom kvalitativnom istraživanju provizorne i mogu se mijenjati tijekom istraživanja. Pojašnjavanje i teorijski razvoj prolazi kroz proces kodiranja na tri razine: 1) „otvoreno kodiranje“, što čini ispitivanje, analiziranje, uspoređivanje i kategoriziranje podataka; 2) središnje kodiranje, gdje se podaci ponovno sastavljaju tako da se prvenstveno rade veze između kategorija; 3) selektivno kodiranje, koje je usredotočeno na identificiranje jezgre kategorija ili ključnih koncepata koji definiraju važnost i sustavno stvaranje poveznica za provjeru valjanosti sličnih kategorija (Fawcett i Pocket, 2015, str. 58). Chun Tie i sur. (2019) preporučuju okvir za istraživački dizajn (Slika 8.) koji predstavlja sažetak uzajamnog djelovanja bitnih metoda i procesa za metodologiju utemeljene teorije. Na Slici 8. predstavljene su metode namjernog uzorkovanja, generiranja/prikupljanja podataka, početnog kodiranja, srednjeg kodiranja, naprednog kodiranja i na kraju razvoja teorija (ibid., str. 3-7).

Slika 8. Okvir dizajna istraživanja: sažetak međudjelovanja između temeljnih teorijskih metoda i procesa (Chun Tie i sur., 2019)

Utemeljena teorija je prvenstveno metoda analize. Smjernice za utemeljenu teoriju zahtijevaju korištenje svake faze istraživanja kako bi se podizala analitička razina rada (Charmaz, 2012). Kako ističe Tan, utemeljena teorija je prema literaturi u većini slučajeva primjenjiva metoda:

- kada istraživač pokušava razviti teoriju o pitanjima koja su važna za ljudske živote i posebno je usredotočen na ljudsku interakciju ili je cilj istraživanje otkrivanje novog teritorija;
- pri proučavanju novih društveno-tehničkih pojava;
- područje interesa je novo i u razvoju te još nema dugu, čvrstu i empirijski utemeljenu literaturu (Tan, 2010, str. 94 prema: Denscombe, 2003; Fernandez, 2004; Goulding, 1994).

Tan (2010) naglašava kako se jedinstvenost utemeljene teorije i razlika od drugih kvalitativnih metoda ogleda u nekoliko elemenata:

- 1) teorija nastaje iz empirijskih podataka, a ne iz zaključaka i postojećih teorija;
- 2) metoda stalne usporedbe omogućuje generiranje teorije tijekom sustavnih postupaka prikupljanja podataka i analize;
- 3) pisanje bilješki znači formuliranje i reviziju teorije tijekom procesa istraživanja;
- 4) istraživački proces je fleksibilan i kreativan (str. 97).

S obzirom na to da utemeljena teorija počiva na induktivnom načinu prikupljanja podataka, njihovom kategoriziranju i ponovnom povezivanju u ključne koncepte, te da istraživački problem u ovome doktoratu nema čvrstu i empirijsku i utemeljenu literaturu, odabrana je kao primarna metoda istraživanja. Specifično, utemeljena teorija u ovome istraživanju će se primijeniti na istraživanje kriterija za vrednovanje izvora informacija u analognom i digitalnom okruženju.

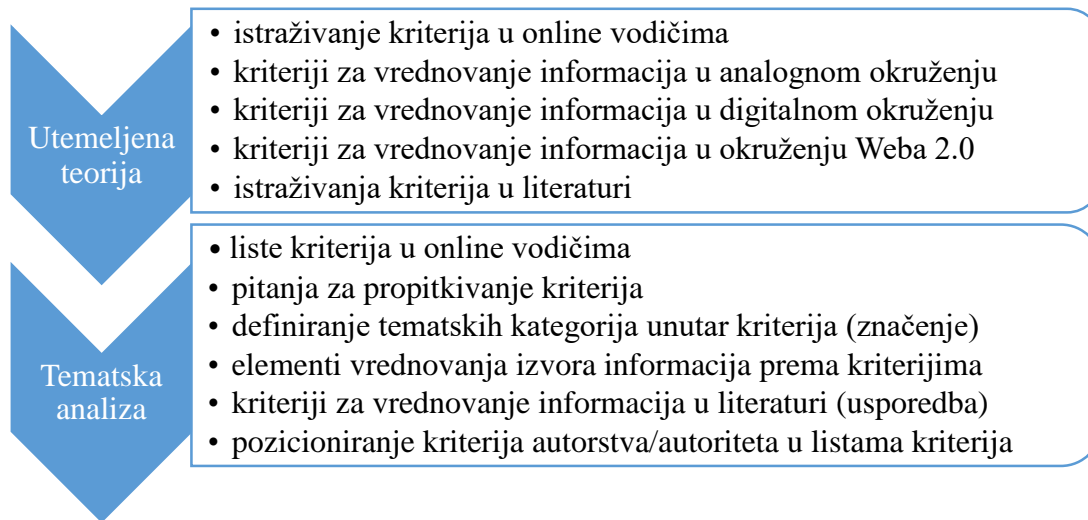
5.2 Analiza sadržaja

Prema Mejovšek (2013) analiza sadržaja je metoda kojom se kvantitativno analizira sadržaj određenog teksta ili poruke. Primjenjuje se najčešće za analizu sadržaja tekstova u knjigama, časopisima te novinama. Postupak analize podrazumijeva: a) definiranje kategorije sadržaja koje su dijelovi sadržaja teksta; b) utvrđivanje učestalosti javljanja tih kategorija u tekstu koji se analizira. Analiza sadržaja je najčešće usmjerena na sadržaj u formi kako je objavljen. Analizom sadržaja se nastoje utvrditi one kategorije koje u sadržaju određenog teksta čine temelj međusobnih odnosa i komunikacije neke skupine ljudi (Mejovšek, 2013, str. 30-31).

Analiza sadržaja je relativno jednostavan pristup analize određenog teksta, pri čemu je središnja tema unaprijed definirana i ne proizlazi iz teksta, već istraživač unaprijed odlučuje što će istraživati. Središnja se tema nakon toga raščlanjuje u niz analitičkih kategorija, ključnih riječi ili fraza, a nakon toga istraživač broji svako pojavljivanje u tekstu.

U ovoj disertaciji se tematska analiza sadržaja koristi za analizu i postavljanje tematskih kategorija u okviru pojedinog kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija. Tematska analiza sadržaja koristi se na listama kriterija u uzorku online vodiča za vrednovanje izvora informacija na mrežnim stranicama visokoškolskih knjižnica. Tematskim kategorijama u okviru pojedinog kriterija pridružit će se elementi vrednovanja izvora informacija koji na osnovu značenja kroz analizu pitanja za propitkivanje kriterija tvore elemente vrednovanja koje je moguće pridružiti nekoj tematskoj kategoriji. Tamo gdje će analiza sadržaja dostupne literature pokazati određena odstupanja u odnosu na elemente vrednovanja u listama kriterija online vodiča, ti će se elementi iz literature, u matrici kriterija ove disertacije, pridružiti tematskim kategorijama postavljenima na osnovu tematske analize lista kriterija. Spomenuta odstupanja očekuju se u kriterijima za vrednovanje informacija u okruženju Weba 2.0. Grafički prikaz 1. prikazuje razradu utemeljene teorije koja proizlazi iz lista kriterija u online vodičima te razradu tematske analize sadržaja u online vodičima kroz 6 ključnih koraka.

Grafički prikaz 1. Metode istraživanja kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija

5.3 Uzorak

Kako je tema disertacije procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u digitalnom okruženju, za provjeru postavljenih hipoteza prikupljani su podaci: A) iz online vodiča (priručnika/vodiča?) informacijske pismenosti na američkim sveučilištima dostupnih na mrežnim stranicama knjižnica; B) dostupna literatura u dijelu istraživanja kriterija za vrednovanje izvora informacija, koja je upotrijebljena za komparativnu analizu primjene kriterija u istraživanjima informacijske pismenosti u raspravi. Online vodiči informacijske pismenosti u američkim visokoškolskim knjižnicama odabrani su kao izvor istraživanja za ovu disertaciju, jer je informacijsko opismenjavanje tradicionalno sastavni dio kurikuluma američkog obrazovnog sustava (Haider i Sundin, 2022, str. 94) te je vrednovanje izvora informacija čvrsto integrirano u dokumentima o informacijskoj pismenosti. S tih polazišta istraživani su online vodiči, s ciljem utvrđivanja kriterija za vrednovanje izvora informacija u praksi i načina propitkivanja vjerodostojnosti informacija i izvora informacija u digitalnom okruženju.

Analiza rezultata i rasprava temelji se na dva uzorka: 1) uzorak tradicionalnih kriterija za vrednovanje informacija u analognom okruženju; 2) kriteriji za vrednovanje informacija u online vodičima visokoškolskih knjižnica američkih sveučilišta. Podaci iz online vodiča su prikupljeni postupkom namjernog uzorkovanja te se metodom tematske analize sadržaja odabranih izvora ustanovio korpus tradicionalnih kriterija te kriterija i tematskih kategorija u okviru kriterija u online vodičima informacijske pismenosti u knjižnicama.

Prvi uzorak čine pitanja za propitkivanje informacija u analognom okruženju, a za dobivanje uzorka tradicionalnih kriterija odabrani su izvori iz literature koji identificiraju tradicionalne kriterije te online vodiči informacijske pismenosti u visokoškolskim knjižnicama američkih sveučilišta te centara za akademsko pisanje na sveučilištima koji također koriste kriterije za vrednovanje teksta, odnosno tekstualnih izvora informacija. Tradicionalni kriteriji su prikupljeni iz ukupno 5 izvora (N=5) koji identificiraju tradicionalne kriterije, a njihovo pronalaženje je polazilo od istraživačkog pitanja IP1: Koji kriteriji su zastupljeni u analognom okruženju, što se sve vrednuje?. Uzorak kriterija za procjenjivanje vjerodostojnosti informacija u tradicionalnom okruženju čini 51 pitanje za propitkivanje kriterija: autorstva, točnosti, objektivnosti, aktualnosti, opsegu i ciljane grupa korisnika, a lista kriterija ustanovljena je prema 5 ključnih kriterija za vrednovanje izvora informacija koji su postavili Alexander i Tate (1999). kojima su pridruženi kriteriji koje koristi knjižnica Morgan Library, Colorado State University za vrednovanje tiskanih publikacija (Tablica 1).

Drugi uzorak čine kriteriji za vrednovanje informacija i izvora informacija zastupljeni u online vodičima na mrežnim stranicama američkih visokoškolskih knjižnica koji u svom sadržaju obuhvaćaju module za vrednovanje izvora informacija uz primjenu kriterija (Prilog 1). Kriteriji su prikupljeni iz 16 online vodiča informacijske pismenosti (N=16). Uzorak od 16 programa dobiven je pretraživanjem preko tražilice DuckDuckGo prema ključnoj riječi: *libguide*, *libguide information evaluation*. S liste rezultata odabirao se online vodič koji je u naslovu ili u poveznici sadržavao zadane ključne riječi. Pregledavanje rezultata je obuhvaćalo 10 stranica, odnosno ukupno 100 mrežnih mjesta (N=100) prema kriteriju relevantnosti. Uzorak online vodiča informacijske pismenosti stvaran je namjernim uzorkovanjem, pri čemu su odabirani online vodiči u kojima je postojao širi korpus kriterija i pitanja za propitkivanje kvalitete informacija za analizu. Općenito, zbog velikih preklapanja u kriterijima i korištenjem uobičajenih lista za provjeru informacija tzv. „checklist“ (CRAAP, RADAR, 5Ws i sl.) u online vodičima informacijske pismenosti, procijenjeno je da je 16 izvora dovoljno za dobivanje uvida u status kriterija i razlike u primjeni u novim informacijskim okruženjima za različite izvore informacija, te da se tematskom analizom sadržaja utvrdi zastupljenost kriterija za vrednovanje izvora informacija u online vodičima informacijske pismenosti i također prepozna postojanje razlika u zastupljenim kriterijima za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju. Preklapanja u kriterijima proizlaze iz razvoja kriterija koji su iznjedreni iz prakse informacijske pismenosti američkih visokoškolskih knjižnica, a temelje se na gotovo identičnim formama općih pitanja za propitkivanje izvora informacija. Poveznice na stranicama rezultata obično su

vodile izravno do online vodiča za vrednovanje izvora informacija odabrane knjižnice. Ako poveznica u prikazu rezultata na internetskoj tražilici nije vodila izravno na željenu stranicu knjižnice i vodiča, u polje za pregledavanje mrežne stranice knjižnice upisivale su se ključni riječi „*evaluation information*“ ili „*information literacy*“. Online vodiči za vrednovanje izvora informacija najčešće su organizirani na mrežnoj stranici knjižnice u sklopu knjižničnih usluga, primjerice akademsko pisanje i istraživački rad. U okviru tih stranica vodiči za vrednovanje izvora informacija često su integrirani u objedinjenju listu svih online vodiča koje je knjižnica izradila, pa je dohvat relevantnog vodiča za vrednovanje izvora informacija zahtijevao dodatno ulaganje vremena. Unatoč odabiru ključnih riječi koje su korištene za pretraživanje na internetskoj tražilici do relevantnog vodiča u knjižnici dolazilo se pregledavanjem lista vodiča prema kriterijima ponuđenima na stranici na kojoj su vodiči organizirani abecedno, prema vrsti i predmetu. U dobivenoj listi rezultata knjižničnih vodiča na stranici identificirao se odgovarajući online vodič i odabirao za analizu. Prije odabira online vodiča za analizu, provjeravala se aktualnost online vodiča informacijske pismenosti, pa je stoga uz što širi opseg pitanja za propitkivanje kriterija jedan od kriterija odabira bilo nedavno ažuriranje stranice online vodiča. Iznimno, ako je korpus kriterija na pojedinoj mrežnoj stranici knjižnice opsegom i opisima bio prikladan za tematsku analizu, pazilo se da zadnje ažuriranje ne bude starije od 3 godine.

Zastupljena pitanja kriterija u online vodičima bilježila su se u tablicu softvera za obradu teksta Microsoft Word (Prilog 1). Pregledom sadržaja online vodiča utvrdilo se postojanje pitanja te se ono pridruživalo odgovarajućem kriteriju u tablici. Ako je pitanje pripadalo određenom kriteriju u retku, koji je povezivao pitanje i kriterij unosio se redni broj izvora online vodiča koji je podržavao pojedini kriterij. U Microsoft Excell su se prenosili kvantitativni podaci o zastupljenosti pitanja pojedinih kriterija u online vodičima (Slika 9.).

Redni broj	Kriterij	Pitanje	Iz1	Iz2	Iz3	Iz4	Iz5	Iz6	Iz7	Iz8	Iz9	Iz10	Iz11	Iz12	Iz13	Iz14	Iz15	Iz16	Ukupno	
1	Aktualnost	web 1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	14	
2		web 2	1	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	12	
3		web 3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
4		web 4	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4
5		web 5	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3
6		web 6	0	1	0	1	1	0	0	1	0	1	1	1	1	0	1	0	8	
7		web 7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	
8		web 8	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4	
9	Relevantnost	web 9	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	3	
10		web 10	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	
11		web 11	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	5	
12		web 12	0	1	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	7	
13		web 13	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	
14		web 14	0	1	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	7	
15		web 15	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3	
16		web 16	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	
17	Autorstvo	web 17	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	
18		web 18	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	12	
19		web 19	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	5	
20		web 20	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	8	
21		web 21	1	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
22		web 22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	3	
23		web 23	0	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	0	1	1	0	0	10	
24		web 24	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	1	1	8	
25	web 25	0	1	0	1	1	1	0	0	1	0	1	0	0	1	1	0	9		
26	web 26	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	7		
27	web 27	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	

Slika 9. Prikaz prikupljanja i analiziranja podataka u Microsoft Excell-u

Zastupljenost pojedinog pitanja za propitkivanje kriterija u određenom vodiču u tablici se označavala brojkom 1, odnosno brojkom 0 kada to nije bio slučaj. Pitanja su kodirana kraticom web1, web2 itd., što označava redni broja pitanja iz Priloga 1. Popis izvora knjižničnih online vodiča za vrednovanje izvora informacija nalazi se u Prilogu 1., a identificira naziv knjižnice i poveznicu na izvor u Prilogu 1. (npr. Iz 1, Iz 2 itd. u tablici Microsoft Excell). Tijekom prikupljanja podataka određena pitanja iste vrste su se u nekim slučajevima preklapala u kriterijima, pa se primjerice elementi pristranosti nalaze kod kriterija objektivnosti i autorstva. U takvim slučajevima pitanje iz određenog izvora je u tablici pridruženo kriteriju koji najčešće propitkuje određenu temu, pa je tako npr. pristranost općenito pridružena kriteriju objektivnosti. Analizirana je i literatura o istraživanjima kriterija za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju. Premda je količina literature koja istražuje područje informacijske pismenosti brojna, literaturu koja se odnosi na procjenu online vjerodostojnosti, posebice kriterija, nije lako utvrditi. Najveći dio literature koji obuhvaća tu temu dolazi iz visokog obrazovanja (usp. Metzger i sur., 2015, str. 329; Keshavarz, 2021; Li i Suh, 2015). U prikupljanju literature o kriterijima za ovu disertaciju također se pokazalo da je do literature o kriterijima za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju teško doći. Zbog toga je primijenjeno nekoliko pristupa prikupljanja podataka za stvaranje uzorka. Za pronalaženje literature koristile su se internetske tražilice Google Scholar i DuckDuckGo, baze podataka dostupne na Portalu elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu (SAGE, Taylor & Francis, Emerald, EBSCOhost, Science Direct, JSTOR), te baze podataka

ERIC, Citeex, ResearchGate (dohvaćeno preko Google Scholar) koje su vodile do radova u otvorenom pristupu. Pokrivenost literature o istraživanju kriterija za vrednovanje izvora informacija u području informacijskih znanosti na Portalu elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu bila je uglavnom slabo dostupna u punom tekstu za relevantne naslove citirane u literaturi, jer časopisi koji su bili uvršteni u bazu nisu bili dostupni hrvatskoj znanstvenoj zajednici.

Polazna točka za prikupljanje podataka o kriterijima za vrednovanje informacija u istraživanjima u literaturi je internetska tražilica Google Scholar. Pretraživanje se baziralo na unosu ključnih riječi ili fraza na engleskom jeziku u polje za pretraživanje, a lista rezultata se prikazivala prema kriteriju relevantnosti. Pregledavanje rezultata dobivenih pretraživanjem je obuhvatilo 15 lista rezultata za odabranu ključnu riječ ili frazu po kriteriju relevantnosti, za što se smatralo da će prema kriteriju relevantnosti biti dovoljno za dohvat literature prema utvrđenim ključnim riječima. Za svaku novu ključnu riječ ili frazu pretraživanje je ponovljeno. U listama rezultata se nastojalo identificirati naslove dostupne literature koji su sadržavali neku od sljedećih ključnih riječi i fraza: *information evaluation, online information credibility, critical information evaluation, Internet information source evaluation, information evaluation criteria*. Kada je članak preko poveznice na Google Scholaru vodio do baze podataka kojima hrvatska akademska zajednica ima pristup, dostupnost naslova provjeravala se tako da se najprije otvorila poveznica na članak na Google Scholaru, zatim se na Portalu elektroničkih časopisa za hrvatsku i akademsku zajednicu na listi baza podataka odabirala odgovarajuća baza podataka identificirana na poveznici Google Scholar i u njezinu tražilicu se prenosio odabrani naslov. Ako je rad bio dostupan, analizirao se naslov, sažetak i ključne riječi, i ako je odgovarao preuzimao se za analizu.

Glavni kriterij odabira literature bio je dostupnost znanstvenog rada u punom tekstu. Do određenog broja relevantnih izvora, koji su obuhvaćali literaturu s konferencija ili rana istraživanja kriterija, došlo se na osnovu proučavanja literature i pregleda bibliografija na kraju pročitane literature. Zbog ograničenog pristupa određenom broju radova na Portalu za tu se namjenu koristila tražilica Google Scholar, pri čemu se preko poveznice dolazilo do verzija radova u otvorenom pristupu (najčešće u digitalnim repozitorijima sveučilišta na kojima autori rade ili društvene mreže ResearchGate). Kriterij za odabir literature iz bibliografija pročitanih radova bio je jednak kao i za odabir radova dobivenih pretraživanjem baza podataka, tj. rad u punom tekstu. Za dohvat radova iz bibliografija, naslov rada i prezime autora su se prenosili u tražilicu Google Scholar te se pregledavanjem liste rezultata provjeravala dostupnost

odabranom radu prema kriteriju relevantnosti i uključenosti ključnih riječi u naslovu. Pregledavanjem liste rezultata utvrđeno je da velikom broju odabranih naslova iz bibliografija pročitane literature nije bilo moguće nikako pristupiti ili je bio omogućen samo djelomičan pristup (sažetak) u komercijalnim bazama podataka. U uzorak su odabirani i oni naslovi koji su bili dostupni u digitalnim repozitorijima u otvorenom pristupu preko poveznice na Google Scholaru. Ako je poveznica na Google Scholaru upućivala na baze podataka kojima hrvatska akademska zajednica ima pristup, provjeravala se dostupnost izvora u punom tekstu na Portalu elektroničkih izvora informacija za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu. Kako su radovi u repozitorijima osim u originalnim verzijama objavljeni i u različitim fazama objave, pazilo se na dosljednost preuzimanja podataka radu te se naznačila verzija rada kada je to bilo potrebno, npr. autorova verzija rada.

Na temelju pretraživanja izvora literature prema utvrđenim kriterijima te na osnovu identifikacije pojmova u naslovu, sažetku i ključnim riječima prikupljeno je ukupno 99 izvora literature dostupnih u punom tekstu koji istražuju vjerodostojnost informacija. Sličnu metodologiju prikupljanja uzorka koristio je i Keshavarz (2021) u svom istraživanju. Provedbom deduplikacije naslova te izlučivanjem radova koji nisu odgovarali temi na osnovu pročitane dostupne literature, identificirano je 30 dostupnih znanstvenih radova u punom tekstu koji su obuhvaćali istraživanja kriterija za vrednovanje online izvora informacija i uvršteni su u bibliografiju radova na kraju ove disertacije. U analiziranoj literaturi nalazi se 14 radova koji obuhvaćaju vrednovanje informacija na Webu 2.0 i društvenim medijima. Važan doprinos istraživanju kriterija na društvenim medijima dao je Keshavarz (2021) koji je prema pregledu literature dao vjerojatno prvi konceptualni model općih kriterija za vrednovanje informacija na društvenim medijima. Konceptualni model kriterija spomenutog autora prilaže se na kraju ove disertacije (Prilog 2.). Osobito je teško bilo doći do radova koji se bave istraživanjem vjerodostojnosti društvenih medija u knjižnicama. Dostupni znanstveni radovi relevantni su u uzorku, jer istražuju kriterije za vrednovanje izvora informacija što je upotrijebljeno za usporedbu istraživanih kriterija u literaturi s praksom vrednovanja izvora informacija na osnovu ustanovljenih kriterija u online vodičima u knjižnicama u uzorku.

Na osnovu uzoraka utvrdit će se postoje li podudarnosti i odstupanja kriterija u pitanjima za propitkivanje kriterija u online vodičima informacijske pismenosti s onima u tradicionalnom okruženju, kakav je odnos prema autorstvu u kontekstu vrednovanja izvora informacija, i koji su kriteriji karakteristični za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija u Web 2.0 okruženju.

6. REZULTATI I DISKUSIJA

Kriteriji za vrednovanje izvora informacija u online okruženju izvedeni su prema tradicionalnim kriterijima i prilagođeni vrednovanju informacija u digitalnom okruženju. Pregledom sadržaja u online vodičima informacijske pismenosti i kriterija koji se koriste u programima vrednovanja informacijskih izvora bio je cilj:

1. dobiti uvid u zastupljenost tradicionalnih kriterija i pitanja za propitkivanje kriterija u digitalnom okruženju,
2. ustanoviti koji kriteriji su prošireni elementima za propitkivanje informacija u digitalnom okruženju,
3. ustanoviti koji su kriteriji posve jedinstveni za digitalno informacijsko okruženje.

Pregled literature također pokazuje odabir kriterija na osnovu kojih istraživači utvrđuju kako korisnici procjenjuju vjerodostojnost izvora informacija u digitalnom okruženju. Najbolji primjer prikaza tradicionalnih kriterija dostupan autorici disertacije, koji je postavljen kao polazište za uspoređivanje i pregled kriterija u online okruženju je pregled kriterija i pripadajućih definicija tradicionalnih kriterija na koje se poziva literatura, a dolaze iz knjige često citiranih autora Alexander i Tate (1999) *Web Wisdom*. Autori predstavljaju više iscrpnih lista kriterija za vrednovanje web stranica izrađenih za različite svrhe, no predstavljen je i pregled kriterija u analognom okruženju, što je važno za ovu disertaciju.

Tematskom analizom sadržaja online vodiča za vrednovanje izvora informacija cilj je bio utvrditi kriterije koji se primjenjuju za vrednovanje izvora informacija u trenutnoj knjižničnoj praksi. Pregled literature istraživanih kriterija za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju zastupljenih u istraživanjima uglavnom se temelji na istraživanjima studentske ili učeničke populacije. U analizi kriterija autorstva ispreplitat će se dva pojma, autorstvo i autoritet, čije značenje se razlikuje. Autorstvo će se koristiti u kontekstu kognitivnog autorstva, a pojam autoritet autora koristit će se u značenju potvrde autoriteta prema elementima kriterija autorstva koji određuju formalne kvalifikacije, povezanost s institucijom i radno iskustvo te se polazi od općeg pitanja *Tko je autor dokumenta?*. Wilkinson i sur. (1997) obrazlažu kako autoritet autora pokriva pitanja koja se odnose na obrazovanje autora, osobno iskustvo, pripadnost instituciji ili organizaciji, ili autorove objavljene publikacije koje se mogu povezati sa sadržajem dokumenta.

U radu su postavljene tri radne hipoteze:

H1: Kriteriji za vrednovanje izvora informacija mijenjali su se kako se mijenjalo informacijsko okruženje od analognog prema digitalnom

H2: Autorstvo je postalo važnije u digitalnom okruženju i okruženju Weba 2.0

H3: Vrednovanje informacija najvažniji je element informacijske pismenosti u digitalnom okruženju

Do rezultata istraživanja nastojalo se doći na osnovu sljedećih istraživačkih pitanja:

IP1: Koji kriteriji su zastupljeni u analognom okruženju, što se sve vrednuje?

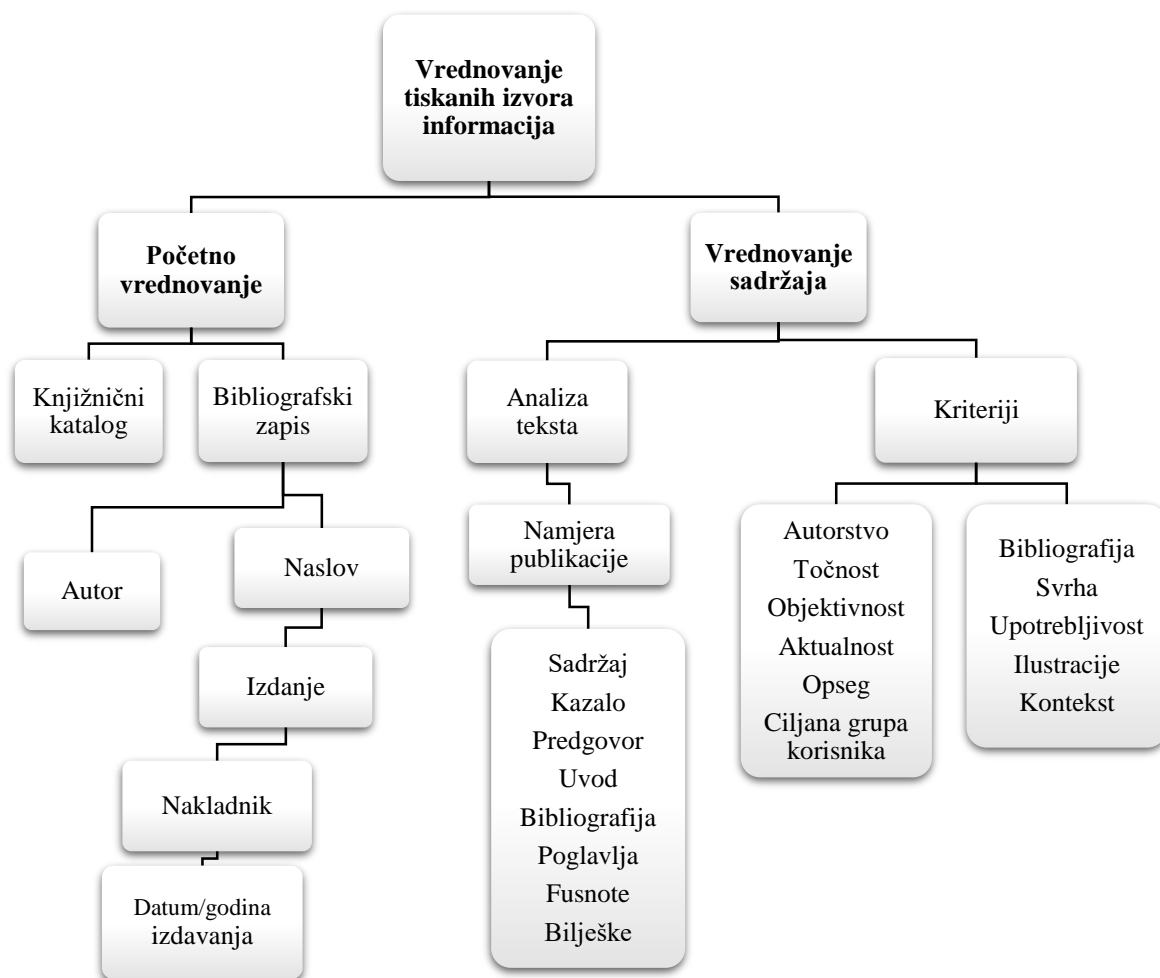
IP2: Koji su kriteriji za vrednovanje izvora informacija zastupljeni u digitalnom okruženju?

IP3: Koji kriteriji su konstanta kroz vremenski period od dvadeset godina?

IP4: Koji kriteriji odražavaju, a koji su u raskoraku s recentnim rezultatima istraživanja o informacijskoj pismenosti i vrednovanju informacija?

6.1 Kriteriji za procjenjivanje izvora informacija u analognom okruženju

Kriteriji za vrednovanje izvora informacija u analognom okruženju prikazani u Tablici 1. sastavljeni su iz 5 izvora i opisani su kroz skup pitanja koji proizlazi iz tematske analize sadržaja kriterija i prema kojemu se propitkuju izvori informacija u analognom okruženju.

Slika 10. Shema vrednovanja tiskanih izvora informacija

Shema vrednovanja izvora informacija u analognom okruženju (Slika 10.) koja proizlazi iz prikupljenih podataka podrazumijeva procjenjivanje vjerodostojnosti tiskanih izvora informacija, odnosno teksta i polazi iz dva osnovna pravca. Prvi obuhvaća početno vrednovanje izvora informacija pri čemu se polazi od vrednovanja bibliografskih zapisa u knjižničnom katalogu te se propitkuju njegovi osnovni elementi: autor, naslov, izdanje, nakladnik, datum/godina izdavanja. Drugi pravac se odnosi na vrednovanje sadržaja odnosno samog teksta, što obuhvaća dvije kategorije vrednovanja, analizu teksta i propitkivanje vjerodostojnosti teksta ili izvora informacija kroz skup kriterija za vrednovanje, odnosno primjenu kriterija tijekom čitanja. Analiza teksta podrazumijeva primjenu različitih strategija za utvrđivanje ključnih odrednica kvalitete informacije ili izvora informacije pregledavanjem publikacije i pronalaženjem elemenata iz pitanja za propitkivanje kriterija na više različitih mjesta u samoj publikaciji. Svrha tih strategija je utvrditi koja je namjera publikacije, a to se saznaje iz sadržaja, kazala, predgovora, uvoda, bibliografije, poglavlja u knjigama, fusnotama i bilješkama. Gotovo identičnom metodom koriste se i knjižničari pri vrednovanju zbirki,

odnosno njihovome oblikovanju. Kriteriji za vrednovanje izvora informacija u analognom okruženju na osnovu analiziranih izvora u Tablici 1. imaju zajedničku dimenziju vrednovanja kroz kriterij autorstvo i aktualnost u oba pravca, dok su na osnovu komunikacije korisnika s tekstem kriterijima autorstvo i aktualnost pridružene i druge dimenzije vrednovanja koje se formiraju u okviru kriterija točnost, objektivnost, svrha, opseg, ciljana grupa korisnika, ilustracije, bibliografija, upotrebljivost, kontekst (situacija).

Kriteriji u Tablici 1. definirani su na osnovu postojećih naziva kriterija u odabranim izvorima te se na osnovu pitanja za propitkivanje kriterija izdvajaju elementi vrednovanja sadržani u pitanjima i strategije koje se pridružuju analizi kriterija.

Rezultati pokazuju zastupljenost tradicionalnih kriterija u dvije razine. Prvu razinu čini 6 ključnih kriterija (autorstvo, točnost, objektivnost, aktualnost, opseg, ciljana grupa korisnika) koji su derivirani prema često citiranim autorima Aleksander i Tate (1999) te dopunjeni s dodatnih 5 kriterija za vrednovanje knjiga i časopisa (bibliografija, svrha, upotrebljivost, ilustracije i kontekst) prema uputama knjižnice Morgan Library, Colorado State University. Ukupno je identificirano 11 kriterija (N=11) za vrednovanje tiskanih izvora informacija. Prema tim kriterijima ukupno je ustanovljeno 51 pitanje za propitkivanje vjerodostojnosti izvora informacija u tradicionalnom okruženju i 14 strategija s elementima za utvrđivanje vjerodostojnosti informacija ili izvora. Pitanja za propitkivanje tradicionalnih kriterija i strategije utvrđivanja kriterija derivirani su iz 5 različitih izvora koji navode tradicionalne kriterije. Tablica 1. je sastavljena na osnovu ključnih riječi koje se identificiraju u navedenim izvorima i kriterijima koje obrađuju.

Tablica 1. Tradicionalni kriteriji za vrednovanje izvora informacija u analognom okruženju³⁶

Kriterij	Pitanje	Strategija
Autorstvo/Autoritet	1. Možete li odrediti autorove kvalifikacije u određenoj disciplini?	Obrazovanje; Trenutno zaposlenje; Iskustvo; Raniji radovi; Formalne zasluge (npr. diploma); Životopis; Recenzija; Nagrade i priznanja
	2. Kakva je reputacija autora?	
	3. Je li autor laik, novinar, znanstvenik?	
	4. Je li tema knjige ili članka u časopisu u autorovoj stručnoj domeni?	
	5. Je li nastavnik spomenuo autora tijekom nastave?	
	6. Jeste li primijetili da je autorovo ime citirano u drugim izvorima ili bibliografiji?	Cijenjene autore često citiraju drugi autori
	7. Je li autor je povezan sa institucijom (sveučilištem) ili organizacijom?	
	8. Je li autor je napisao zahvalu instituciji u publikaciji?	Pogledati predgovor; Utvrditi potencijalnu pristranost (objektivnost)
	9. Prepoznajete li tko je nakladnik? Kakva je njegova reputacija?	Sveučilišni nakladnik; komercijalni nakladnik; profesionalno ili trgovačko društvo, institucija ili istraživački centar; vlada, lokalna zajednica; vlastito izdanje
	10. Tko su osobe koje koriste proizvode nakladnika?	

³⁶ Kriteriji u analognom okruženju su izdvojeni iz sljedećih izvora:

1. Alexander J. E, Tate, M. A. (1999.) Web Wisdom : How to Evaluate and Create Information Quality on the Web. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

2. The Writing Center (2021). Evaluating Print Sources. University of North Carolina at Chapel Hill. <https://writingcenter.unc.edu/tips-and-tools/evaluating-print-sources/>

3. Driscoll, D. L., Brizee, A. (2015) Evaluating Sources: Overview. <http://www.writing.laccdssi.org/files/2015/11/EvaluatingSourcesofInfo.pdf>

4. Ormondroyd, J. (Orig. Auth). Michael, E., Cosgrave, T. (Ur.) (2011.) Critically Analyzing Information Sources. Cornell University Library <https://web.archive.org/web/20120101202910/http://olinuris.library.cornell.edu/ref/research/skill26.htm>

5. Morgan Library, Colorado State University. (n. d.). How to do library research: How to evaluate books? <https://libguides.colostate.edu/howtodo/evaluatebooks>

	11. Postoje li pisane recenzije o nakladnikovim proizvodima?	
	12. Jesu li autori koji pišu za nakladnika stručnjaci?	
	13. Koje su osnovne vrijednosti ili ciljevi institucije, organizacije ili nakladnika?	Pogledati prvih nekoliko stranica u knjizi i utvrditi copyright i informacije o nakladniku (sveučilišni nakladnik, nakladnici popularne literature i sl.) (objektivnost)
Točnost	14. Jesu li angažirani urednici i provjeravatelji činjenica za provjeru točnosti?	
	15. Je li uključen proces recenzije za provjeru točnosti znanstvenih knjiga i časopisa?	Kritički odabir literature u knjižnici Recenzenti su najčešće stručnjaci u području i disciplini
	16. Jesu li upotrebljavani stilski priručnici radi jezične ujednačenosti i formata rukopisa?	
	17. Jesu li vanjski izvori i izravni citati jasno naznačeni i identificirani? Postoji li popis objektivnih informacija?	Bibliografija Stilovi citiranja
Objektivnost	18. Mislite li da izdavač popularnog časopisa ili knjige ima namjeru prodati što više istih primjeraka?	Oglasi u časopisima i knjigama Poznati izdavači zarađuju od tiskanja publikacija Pristranost interesnim skupinama je ili nije jasno naznačena
	19. Možete li odrediti širinu autorovog istraživanja u disciplini?	Razlikovati čvrste istraživačke i logičke argumente od propagande
	20. Koristi li autor dobar spoj primarnih i sekundarnih izvora informacija?	
	21. Je li teško procijeniti valjanost autorovih izvora?	
	22. Kakav je autorov izbor riječi?	Prepoznati izloženost propagandi ili autorov utjecaj na emocije čitatelja
	23. Je li autorov rječnik objektivan ili emocionalan?	

	24. Iznose li se neutemeljene tvrdnje?	
	25. Je li autorov rječnik nepristran?	
	26. Je li autor usredotočen na argument?	
	27. Prelazi li autor s teme na temu bez završnog mišljenja i zaključivanja poglavlja ili slično?	
	28. Prezentira li informacijski izvor specifičan program preko odabranih podataka ili manipulacijom dokaza?	
Aktualnost	29. Kada je publikacija prvi puta objavljena?	Godina izdavanja na naslovnoj stranici ili na poleđini naslovne stranice Copyright kada nije poznata godina
	30. Je li u publikaciji navedeno više godina izdavanja?	Utvrđiti zadnju godinu izdavanja
	31. Je li publikacija prvo izdanje ili ne?	
	32. Je li knjiga suvremena, zastarjela ili neprolazne vrijednosti?	
Opseg	33. Je li izvor obnovljen, podupire izvore koji su već ranije pročitani ili pruža novu informaciju?	
	34. Pokriva li izvor široko ili rubno temu istraživanja?	Istražiti više izvora radi stjecanja različitih točki gledišta
Ciljana grupa korisnika	35. Na koju se ciljanu grupu autor usredotočuje?	Provjeriti predgovor i uvod publikacije Provjera sadržaja Kazalo
	36. Je li knjiga na prikladnoj razni za vaše potrebe?	Učenici i studenti; stručnjaci i profesionalci; znanstvenici i sveučilišni nastavnici
	37. Je li publikacija namijenjena određenim korisnicima ili širem krugu čitatelja?	
Bibliografija	38. Sadrži li bibliografija u znanstvenoj publikaciji dovoljan broj referenci i odgovaraju li sadržaju?	Provjeriti postoji li bibliografija; dužina bibliografije; selektivna ili iscrpna; primarni i sekundarni izvori; aktualnost referenci; stil citiranja

	39. Je li bibliografija kratka ili opsežna?	
	40. Sadrži li bibliografija primarne i sekundarne izvore?	
	41. Je li selektivna ili sveobuhvatna?	
	42. Jesu li reference suvremene ili starije?	
	43. Je li stil citiranja jasan i konzistentan?	
Svrha	44. Zašto je knjiga napisana? (informirati, uvjeriti, zabaviti, poučiti nečemu, dati pregled?)	
	45. Zašto je članak napisan? (uvjeriti čitatelja da nešto učini, informirati, dokazati nešto)	
Upotrebljivost	46. Je li knjiga relevantna za trenutni istraživački zadatak? Je li članak relevantan? Članak je objavljen u znanstvenom ili popularnom časopisu?	
	47. Potvrđuje li izvor ili pobija argumente?	
	48. Pruža li knjiga primjere poput rezultata istraživanja, zaključke primarnih istraživanja, studije slučaja)	
	49. Pruža li knjiga „pogrešne“ informacije koje bi se mogle osporiti?	
Ilustracije	50. Koriste li se grafovi, grafikoni, mape i fotografije za ilustraciju koncepata? Jesu li ilustracije relevantne? Izgledaju jasno i stručno prezentirane?	
Kontekst	51. Tko, što, kada, gdje, zašto i kako će utjecati na to je li izvor koristan za vas?	Informacija je kontekstualna

Tradicionalni kriteriji za vrednovanje izvora informacija primjenjivali su se u sigurnom i kontroliranom informacijskom okruženju s jasno definiranim sustavom vrednovanja i kontrole

kvalitete informacije i publikacije koju je jamčila uređivačka politika publiciranja i recenziranje publikacija. Rieh i Belkin (1998) navode da primjena tradicionalnih kriterija u analognom okruženju znači određivanje dobre informacije. U Tablici 1. predstavljen je skup pitanja za propitkivanje vjerodostojnosti izvora informacija u analognom okruženju, a prema Alexander i Tate (1999) informacija se vrednuje prema važnosti kriterija. Autori su predstavili sljedeće definicije kriterija:

- Autorstvo je mjera prema kojoj je materijal djelo osobe ili organizacije koja je prepoznata ili ima određeno znanje u danom predmetnom području.
- Točnost je mjera prema kojoj je informacija pouzdana i bez grešaka.
- Objektivnost je mjera prema kojoj materija izražava činjenice ili informacije bez iskrivljenja zbog osobnih osjećaja ili drugih pristranosti.
- Aktualnost je mjera prema kojoj se može utvrditi suvremenost materijala.
- Opseg je raspon tema uključenih u rad i dubina do koje se te teme bave. Ciljana grupa korisnika je grupa ljudi za koje je materijal stvoren. (str. 10-14).

Strategije za propitkivanje kriterija pomažu korisniku razumjeti određene elemente kriterija (npr. obrazovanje autora, iskustvo autora i sl.), ali i dati mu smjernice i uputiti ga na provjeravanje elemenata za propitkivanje kriterija u točno određene dijelove publikacije (npr. predgovor). Pojedini elementi informacije poput zahvale autora instituciji u publikaciji ukazuje na propitkivanje objektivnosti i ostavlja sumnju na potencijalnu pristranost autora prema instituciji koja se može temeljiti na osobnim interesima autora. Upotrebljivost se u pitanjima preklapa s kriterijem relevantnosti, točnosti i objektivnosti.

U Tablici 1. predstavljen je opseg pitanja za propitkivanje vjerodostojnosti izvora informacija u analognom okruženju. Podaci o zastupljenim pitanjima prema definiranim kriterijima i strategijama vrednovanja iz Tablice 1. daju su u Tablici 2.

Tablica 2. Zastupljenost pitanja za propitkivanje kriterija u analognom okruženju

Kriterij	Zastupljenost pitanja (N1)	Strategija (N2)
Autorstvo	13	5
Točnost	4	2
Objektivnost	11	3
Aktualnost	4	2
Opseg	2	1
Ciljana grupa korisnika	3	2
Bibliografija	6	1

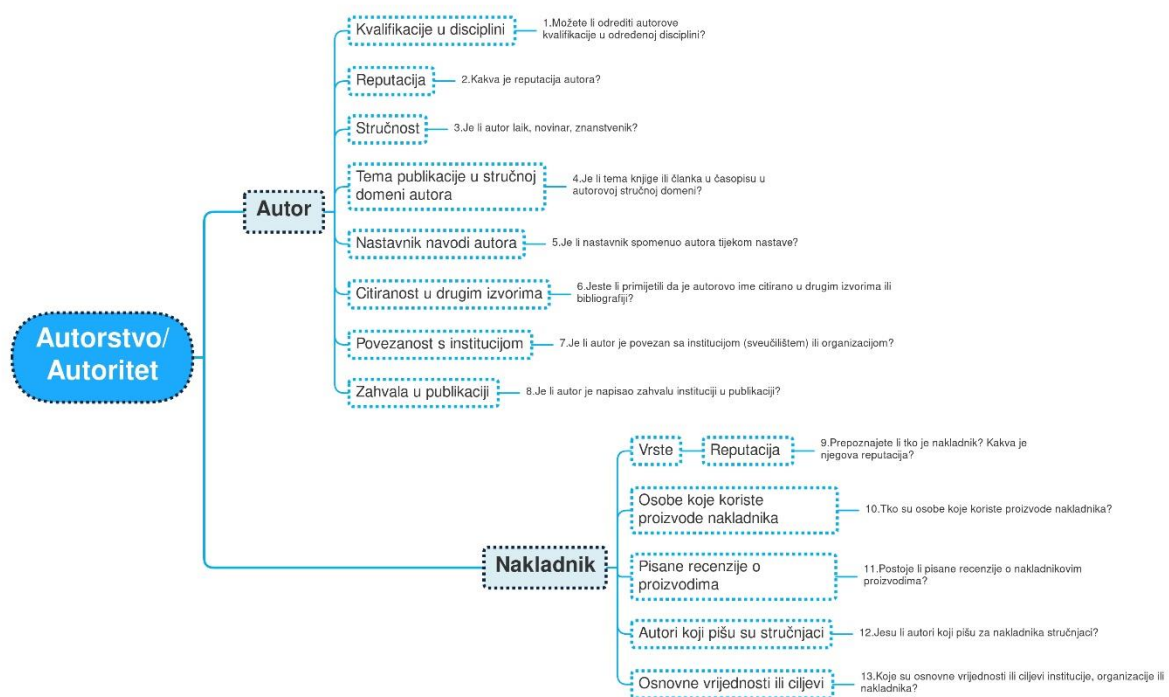
Svrha	2	0
Uporabljivost	4	0
Ilustracije	1	0
Kontekst	1	0
Ukupno	51	16

Vjerodostojnost izvora informacije u analognom okruženju se prema ovim rezultatima propitkuje na osnovu 51 pitanja i 16 strategija koje vode korisnika kroz postupak vrednovanja dijela informacije. Pokazatelji zastupljenosti pitanja kojima se propitkuje kriterij autorstvo (N=13) i objektivnost (N=11) u Tablici 2. pokazuju da se izvor informacije u okviru ta dva kriterija analizira kroz najširi skup pitanja, što pokazuje da su ti tradicionalni kriteriji značajni za određivanje kvalitete informacije, ali i zahtjevniji elementi vrednovanja koji traže veći angažman korisnika pri procjenjivanju vjerodostojnosti izvora. Kroz najmanji skup pitanja iz odabranih izvora propitkuju se ilustracije i kontekst. Kriteriji bibliografija, svrha, uporabljivost, ilustracije i kontekst se identificiraju kao tradicionalni kriteriji koji su izdvojeni iz izvora knjižnice Morgan Library, Colorado State University. Premda se bibliografija obično propitkuje u okviru kriterija točnosti, ovaj izvor izdvaja zaseban kriterij propitkivanja bibliografije koji obuhvaća vrste izvora informacija, stilove citiranja, dužinu bibliografije, aktualnost referenci, te je li bibliografija selektivna ili iscrpna.

Alexander i Tate (1999) opisuju nekoliko strategija za vrednovanje autoriteta autora u analognom okruženju. Pod **autoritetom** autora podrazumijeva se kognitivni autor, individualni autor ili institucija. Autoritet se tako može ustanoviti na osnovu kvalifikacija autora za pisanje na određenu temu do kojih se dolazi istraživanjem autorovog obrazovanja, iskustva i formalnih zasluga povezanih s područjem u kojem objavljuje. Istraživanje ugleda nakladnika doprinosi ocjeni autoritativnosti materijala. Za stjecanje ugleda nakladnika odgovorno je uredništvo nakladnika koje osigurava kvalitetu publiciranih informacija na osnovu uredničkih i etičkih smjernica.

Kvalifikacije autora i stručnost u području se propitkuju u 1., 3. i 4. pitanju (Tablica 1.). Reputacija autora podržana je u 2., 4. i 7. pitanju (Tablica 1.), a pristranost autora u pitanju 8. (Tablica 1.). **Reputacija/Vidljivost** izvora definira u kojoj mjeri je izvor dokumenta dobro poznat ili s reputacijom (autor, urednik, organizacija i sl.) (Barry, 1994). Reputacija nakladnika propitkuje se prema pitanju 9. Osobe koje koriste publikacije nakladnika propitkuju se kroz 10. pitanje, a recenzija autora kao potvrda kvalitete njegovoga rada u 11. pitanju (Tablica 1.). Stručnost za objavljivanje u području nakladnika propitkuje se kroz 12. i 13. pitanje. U Tablici

1. navedeno je 5 strategija, koje korisnika vode kroz propitkivanje autorovih kvalifikacija na osnovu formalnog obrazovanja, trenutnog zaposlenja, objavljenim radovima u području kojim se bavi, i sl. Strategije su podržane pitanjima za propitkivanje autorstva. Kroz 5. pitanje se predlaže preporuka literature preko autoriteta nastavnika *Je li nastavnik spomenuo autora tijekom nastave?*. Isto pitanje upućuje na sigurne i provjerene izvore informacija koje je prethodno koristio ili koristi i sam nastavnik. Odnosno, ovdje autoritet nastavnika jamči pouzdanost izvora informacija na osnovu vlastitog poznavanja autoriteta u području (usp. Terra, 2014).

Slika 11. Kriterij autorstva/autoriteta u analognom okruženju

Točnost sadržaja u publikacijama nakladnika temelji se prema autorima Alexander i Tate (1999) na ugledu nakladnika, a ta razmatranja obuhvaćaju nekoliko tema. Ugled nakladnika kojim se potvrđuje kvaliteta publikacija koje izdaje stječe se prema autorima prema:

- točnosti sadržaja u publikacijama koje izdaje,
- ljudima koji koriste njihove publikacije,
- pisanim recenzijama o publikacijama nakladnika,
- stručnosti autora koji pišu za nakladnika (str. 11).

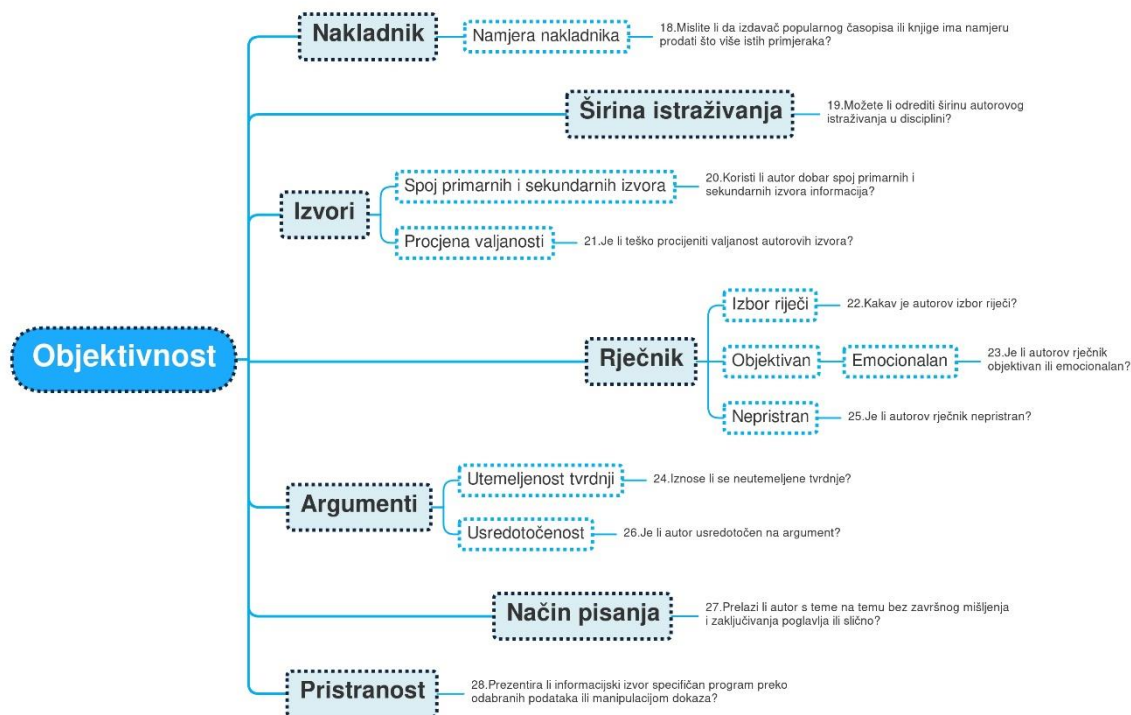
Kriterij točnosti u tradicionalnom okruženju Barry (1994) definira iz dva aspekta, objektivna točnost/ valjanost i subjektivna točnost/valjanost. **Objektivna točnost/valjanost** definira u kojoj mjeri je informacija u dokumentu točna, ispravna ili valjana. **Subjektivna**

točnost/valjanost definira u kojoj mjeri se korisnik slaže s informacijom u dokumentu ili u kojoj mjeri informacija u dokumentu podupire korisnikovo stajalište. Kriterij **točnosti** izvora informacije prema Alexander i Tate (1999) definira mjeru prema kojoj je informacija oslobođena od grešaka i točna. Ovaj kriterij određuje i kontrolu kvalitete publikacije, koja se određuje na osnovu recenzije i postojanja uredništava publikacije (Tablica 1., pitanje 14. i 15.). Gramatička, terminološka i stilska točnost u znanstvenim publikacijama zahtijeva uporabu različitih priručnika (rječnika, leksikona, i sl.) radi jezične ujednačenosti u rukopisu teksta (Tablica 1, pitanje 16.). Informacija se treba provjeravati kako bi se mogla potvrditi njena točnost, te se u tu svrhu propitkuje navedena bibliografija u publikaciji, njezina konzistentnost i ispravno navođenje literature (Tablica 1., pitanje 17.). Preklapanje kriterija točnost i autorstvo doprinosi propitkivanju reputacije nakladnika. U Tablici 1. kriterij točnosti obuhvaća 4 pitanja i 2 strategije za propitkivanje točnosti izvora informacije. Primjerice, kriterij točnosti je tradicionalno važan kriterij za oblikovanje knjižničnih zbirki te je, uz reputaciju autora, postojanje recenzije i kvaliteta uredništva jedan od indikatora koji tome doprinose.

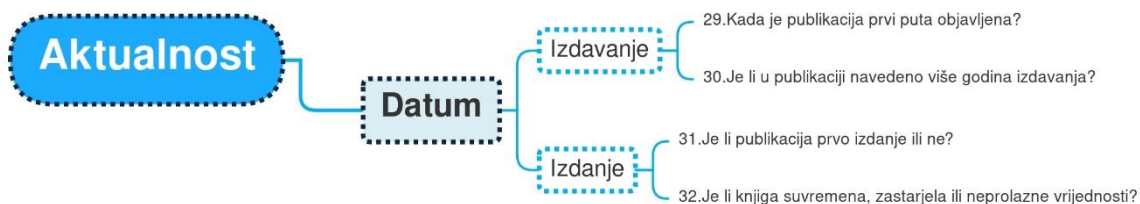
Slika 12. Kriterij točnosti u analognom okruženju

Kriterij **objektivnost** u analognom okruženju propitkuje se prema 11 pitanja, a u tu svrhu se identificiraju 3 strategije. Namjere izdavača propitkuju se kroz leću pristranosti koja može biti podržana prisustvom oglasa, ekonomskim interesima izdavača i stvaranju zarade ili se publikacija objavljuje zbog potreba posebnih interesnih skupina. (Tablica 1., pitanje 18.). Razlikovanje propagande od činjeničnih informacija je podržano u pitanju 19: *Možete li odrediti širinu autorovog istraživanja u disciplini?*. U okviru kriterija objektivnosti propitkuje se i: širina autorovog istraživanja u disciplini; valjanost autorovih izvora; ravnoteža u korištenju primarnih i sekundarnih izvora informacija; autorov izbor riječi i uporaba objektivnog rječnika oslobođenog od emocija; utemeljenost tvrdnji; argumenti; način pisanja; manipulacija dokazima (Tablica 1., pitanja 20.-28.).

Slika 13. Kriterij objektivnosti u analognom okruženju

Kriterij **aktualnosti** se prema Alexander i Tate (1999) definira kao mjera prema kojoj se može utvrditi suvremenost materijala, a u Tablici 1. propitkuje se kroz 4 pitanja uz primjenu 2 strategije. Propitkivanje aktualnosti u analognom okruženju podrazumijeva: datum prve objave publikacije; više godina izdavanja; izdanje; suvremenost knjige (zastarjela ili neprolazna vrijednost) (Pitanja 29.-32.). Strategija utvrđivanja aktualnosti obuhvaća pregledavanje fizičke jedinice građe, naslovne stranice ili njezine poledine, utvrđivanje datuma copyrighta i godine kada nije poznata te godine izdavanja.

Slika 14. Kriterij aktualnost u analognom okruženju

Kriterij **opseg** prema Alexander i Tate (1999) obuhvaća raspon tema uključenih u rad i dubinu proučavanja teme. U Tablici 1. kriterij opseg se propitkuje prema 2 pitanja i 1 strategije: obnovljeni izvor koji podupire već ranije pročitane izvore ili donosi novu informaciju; dubina i širina pokrivenosti teme istraživanja (istražiti više izvora) (Pitanja 33.-34.).

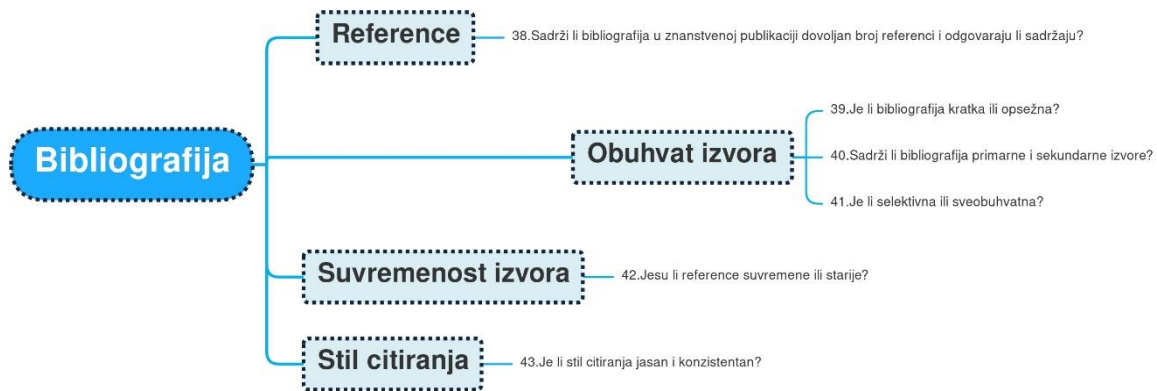
Slika 15. Kriterij opsega u analognom okruženju

Kriterij **ciljana grupa korisnika** je grupa ljudi za koje je materijal stvoren i propitkuje se na osnovu 3 pitanja i 2 strategije. Izvor se na temelju: usredotočenosti autora na ciljanu grupu korisnika; odgovara li potrebama korisnika; namjena publikacije (Tablica 1., pitanje 35.-37.). Provjerava se predgovor publikacije, uvod, sadržaj, sažetak, kazalo i sl. U okviru

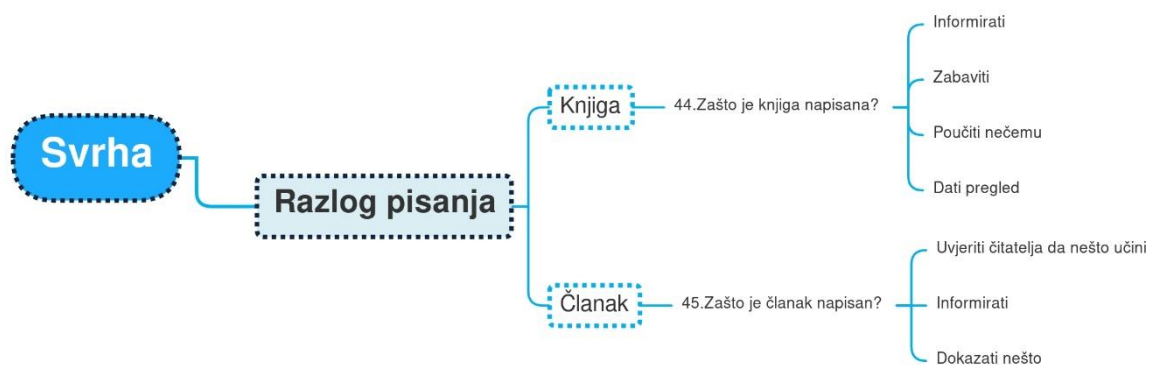
Slika 16. Kriterij ciljana grupa korisnika u analognom okruženju

obrazovnog konteksta prikladnost publikacije podrazumijeva je li publikacija udžbeničkog ili znanstvenog karaktera, pa s tog aspekta odgovara publikacija usredotočuje prema skupini korisnika. Taksonomija tradicionalnih kriterija prema Alexander i Tate (1999) nadograđena je u Tablici 1. kriterijima koji su zastupljeni u online vodiču knjižnice Morgan Library Colorado State University, a podržavaju vrednovanje tradicionalnih publikacija. Dodani su kriteriji koji se prema tom vodiču zasebno propitkuju i obuhvaćaju: bibliografiju, svrhu, upotrebljivost, ilustracije i kontekst. **Bibliografija** se propitkuje na osnovu 6 pitanja (Tablica 1., pitanje 38.-43.). Propitkuje se dužina bibliografije, obuhvat literature, aktualnost izvora, stil citiranja. Vidljivo je da se neka od pitanja ponavljaju iz kriterija točnosti poput stila citiranja i aktualnosti, primjerice kada se spominje suvremenost izvora.

Slika 17. Kriterij bibliografija u analognom okruženju

Kriterij **dubina/svrha** prema Barry (1994) definira u kojoj mjeri je informacija u dokumentu sveobuhvatna i usredotočena. Iz navedenih pitanja (Tablica 1., pitanje 44.-45.) iščitava se namjera s kojom je publikacija objavljena, a propitkuje se knjiga i znanstveni članak.

Slika 18. Kriterij svrha u analognom okruženju

Kriterij **upotrebljivost** u velikoj mjeri odgovara propitkivanju relevantnosti (Tablica 1, pitanja 46.-49.). Propitkuje se odgovara li publikacija (knjiga ili članak) istraživačkom zadatku, u kojoj vrsti časopisa je članak objavljen (znanstveni ili popularni), propitkuje se status argumenata, primjerenost sadržaja publikacije za rješavanje istraživačkih zadataka (publikacija sadrži rezultate istraživanja, studije slučaja i sl.).

Slika 19. Kriterij upotrebljivost u analognom okruženju

Ilustracije se propitkuju kao zaseban kriterij u okviru jednog pitanja (Tablica 1., pitanje 50.), a obuhvaćeno je propitkivanje grafičkih prikaza, grafikona, njihova jasnoća i sl. Prema Barry (1994) jasnoća definira u kojoj mjeri je informacija predstavljena na jasan ili čitljiv način.

Slika 20. Kriterij ilustracija u analognom okruženju

Kontekst kao zaseban kriterij obuhvaća propitkivanje vanjskog utjecaja na to je li izvor koristan za korisnika. (Tablica 1, pitanje 51.).

Slika 21. Kriterij kontekst u analognom okruženju

Tradicionalni kriteriji vrednovanja izvora informacija u velikoj se mjeri podudaraju s definicijama i kriterijima za procjenjivanje relevantnosti tekstualnih dokumenata što pokazuje istraživanje Barry (1994). Konceptualno se oslanjaju na strategije propitkivanja kvalitete informacije koju koriste knjižničari pri odabiru literature za oblikovanje knjižničnih zbirki ili urednika i recenzenata kada je potrebno donijeti odluku o odobrenju publikacije za objavljivanje.

6.2 Kriteriji za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju

Mrežne stranice visokoškolskih knjižnica američkih sveučilišta bogate su edukativnim materijalima za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju i obično se mogu identificirati kao samostalni online vodiči u okviru modula za informacijsko opismenjavanje.

Takvim edukativnim materijalima vrlo često se pristupa preko izbornika na mrežnim stranicama knjižnice gdje se organiziraju sadržaji za potporu istraživačkog rada studenata i nastavnika. Postoji više tipova lista s kriterijima za vrednovanje izvora informacija u online vodičima koje su knjižničari oblikovali prema određenom redosljedju naziva kriterija kako bi takvim skupinama kriterija dodijelili akronime prvenstveno s namjerom da korisnici lakše upamte nazive kriterija kada vrednuju određenu informaciju ili izvor. Najpopularnija lista kriterija za vrednovanje informacija koja se primjenjuje u visokoškolskim knjižnicama od 2004. godine je CRAAP (eng. Currency, Relevance, Authority, Accuracy, Purpose) koju je razvila Sarah Blakeslee, a propitkuje se aktualnost, relevantnost, autorstvo, točnost i svrha informacije. CRAAP lista kriterija razvijena je u knjižnici Meriam Library na sveučilištu California State University Chico. Test RADAR također je jedan od često korištenih testova za propitkivanje izvora informacija, a koncept propitkivanja izvora informacija na internetu i akronim predstavila je Jane Mandalijs (2013) s American College of Greece, najstarije akreditirane privatne američke visoke škole u Europi sa sjedištem u Ateni. Akronim RADAR predstavlja kriterije relevantnosti, autorstva, datuma, izgleda i razlog pisanja (eng. Relevance, Authority, Date, Appearance, Reason for Writing). Ovaj test je konceptualno zamišljen kao akronim, koji bi trebao biti pamtljiv internacionalnim studentima i prihvatljiviji od akronima CRAAP koji zbog svoje semantike (hrv. prijevod „smeće“) može biti slabije prihvaćen za vrednovanje izvora informacija (usp. Tanner i McPhee, 2015). U online vodičima se koristi i propitkivanje vjerodostojnosti izvora informacije prema konceptu upotrebe upitnih riječi Five Ws (eng. *who, what, when, where, why*) koje zapravo najčešće podrazumijevaju pitanja kod pretraživanja informacija i rješavanja problema. Upotrebljava se često kao polazište za izradu izvještaja u novinarstvu, istraživanjima i u policijskim istragama.³⁷ Potrebno je napomenuti kako se unatoč različitosti naziva lista kriterija njihov sadržaj u bitnome ne razlikuje, jer se primjenjuju uglavnom isti kriteriji za vrednovanje izvora s malim razlikama u terminologiji korištenjem sinonima. Test FiveWs se izdvaja zbog korištenja upitnih riječi kao kriterija za vrednovanje. Ukupan broj izvora prema kojima se prikazuju rezultati zastupljenosti pitanja za propitkivanje kriterija za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju prema online vodičima je 16 (N=16). U tablici 3. identificirano je prema tematskoj analizi sadržaja online vodiča ukupno 8 kriterija za vrednovanje izvora informacija i 61 pitanje za propitkivanje kriterija. Elementi propitkivanja kriterija predstavljaju ključne riječi ili fraze koje se pojavljuju u online vodičima

³⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Five_Ws

koji su analizirani. Slični ili identični izrazi za propitkivanje kriterija su podvedeni pod dominantniji termin prema zastupljenosti u izvorima iz kojih su prikupljeni podaci.

Tablica 3. Zastupljenost kriterija za procjenjivanje informacija u online vodičima visokoškolskih knjižnica američkih sveučilišta (prema: Prilog 1)

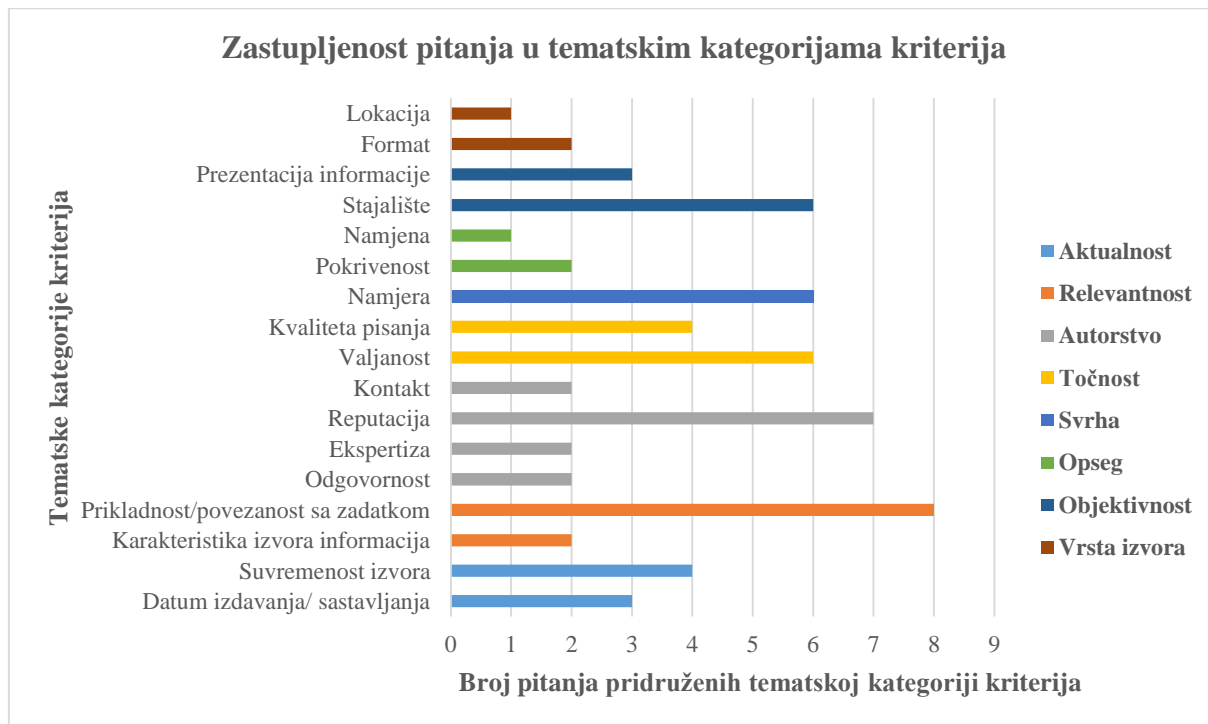
Kriterij	Propitkivanje kriterija	Izvor [Prilog 1]
Aktualnost	1. Datum sastavljanja	1;2;3;6;7;8;9;10;11;12;13;14;15;16
	2. Zadnje uređivanje/izdanje	1;2;3;6;7;9;10;11;12;13;14;15
	3. Novosti u području	7
	4. Aktualnost i funkcionalnost poveznica	1;2;3;16
	5. Dokaz o dodanim poveznicama; novi uvodi i fusnote	1;7,10
	6. Odnos informacijska potreba/aktualnost izvora	2;4;5;8;10;11;13;15
	7. Datum copyrighta	15
Relevantnost	8. Dubina i širina prezentirane informacije	1;7;10;14
	9. Jedinstvena/specifična informacija	1;11;12
	10. Identifikacija formata/vrste izvora/medija	8
	11. Konzultacija drugih izvora	1;2;4;10;15
	12. Prikladnost informacije	2;4;5;7;10;13;16
	13. Ciljana grupa korisnika	1;2
	14. Povezanost s temom	2;4;5;7;10;13;14
	15. Citiranje u vlastitom radu	1;4;10
	16. Opća ili znanstvena informacija	4;8
	17. Primarni ili sekundarni izvor	3;4;8
Autorstvo	18. Identifikacija autora	1;2;3;5;7;8;9;10;11;12; 15;16
	19. Odgovornost za sadržaj	6;9;11;15,16
	20. Radovi autora; pripadnost organizaciji	2;3;4;7;8;12;13;15
	21. Reputacija, stručnost; iskustvo	1;3;8;9;10;11;12;13;14;15;16
	22. Citiranost autora	11;15
	23. Formalne kvalifikacije	2;3;4;6;8;10;11;13;14;15
	24. Kontakt	2;4;6;9;11;12;15;16
	25. URL domena	2;4;5;6;9;11;12;15;16
	26. Izdavač	2;3;5;7;8;12;14
	27. Vlastito izdanje	3;16
	28. Druge publikacije izdavača	12;16
	29. Specijaliziranost izdavača za područje	12

	30. Reputacija izdavača u području	3;6;7;10;14;15;16
Točnost	31. Izvor informacije (Knjiga, časopis, web izvor)	1;2;4;5;7;10
	32. Informacija podržana dokazima; izvori činjeničnih informacija jasno navedeni; zaključci istraživanja ili stvarni podaci provjerljivi su u drugim izvorima	2;4;5;6;8;9;10;11;15
	33. Metode u znanstvenim istraživanjima su objašnjene; znanstvene metode mogu se reproducirati u drugim istraživanjima	11;13;15
	34. Izvori informacija navedeni u fusnotama i bilješkama, bibliografijama ili popisu literature	3;11;13;15
	35. Informacija recenzirana/ocijenjena; urednik	1;2;4;5;7;10;11
	36. Ocjena točnosti bilo koje informacije u drugom izvoru ili na osnovu vlastitog znanja o temi	1;2;3;4;5
	37. Dobra organizacija informacije (logička struktura, ključne točke jasno prezentirane, nema ponavljanja argumenata i dr.)	8;13;16
	38. Jezik ili ton nepristran i oslobođen od emocija; dobra gramatika	1;2;4;8;10;13;16
	39. Pravopisne, gramatičke, ili druge tipografske greške	1;2;3;4;5;8;9;10;11;13
	40. Prikladna grafika (slika, tabela, grafova i dijagrama) prikladna; jasna i razumljiva grafika	8;16
Svrha	41. Svrha informacije/stranice	2;3;4;14;16
	42. Informirati, poučiti, prodati, zabaviti ili uvjeriti; zagovarati	1;2;4;8;10;12;13;16
	43. Obrazovni izvor; istraživačka pitanja na koja izvor daje odgovor	7
	44. Ekonomsku vrijednost izvora za autora ili izdavača (Sponzori)	7;15
	45. Ciljana skupina; Znanstvenici ili opća javnost	7;16

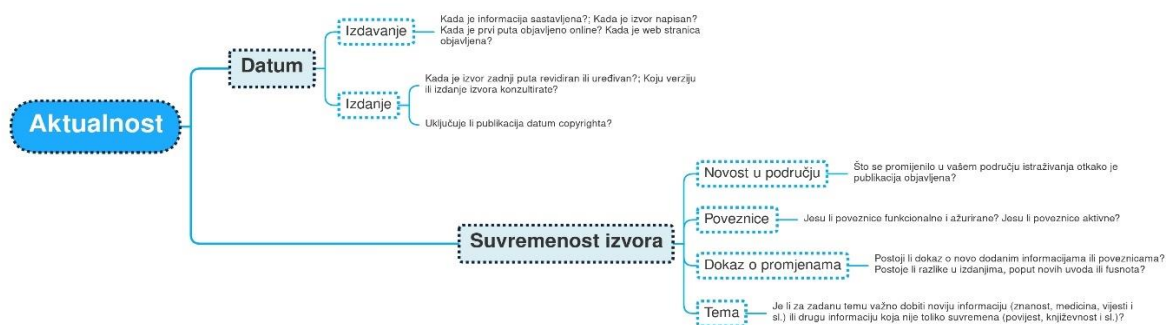
	46. Namjere ili svrha autora/sponzora jasno iznesene	2;4;10
Objektivnost	47. Jednostavno razlikovanje sadržaja oglašivača od informacijskog sadržaja; oglasi jasno istaknuti kao oglasi	1;6;9
	48. Informacija je činjenica, mišljenje ili propaganda	2;4;10;15
	49. Objektivno i nepristrano stajalište; dokaz o pristranosti u sadržaju izvora ; opredijeljenost autora za točku gledišta; podjednako predstavljeni argumenti s obje strane	2;3;4;6;8;9;10;11
	50. Političke, ideološke, kulturne, religijske, institucijske ili osobne pristranosti	2;4;10;16
	51. Informacije pokušavaju pokolebati mišljenje javnosti	10
	52. Odgovornost za širenje informacija	10;12
	53. Ciljevi publikacije	8
	54. Citiranje autoritativnih izvora	8;13
	55. Isticanje i suprotnih mišljenja	8;11;12;13;15
Format izvora	56. Originalno (geografski) mjesto objave izvora i na kojem jeziku	7
	57. Medij na kojemu je izvor objavljen; online ili tiskani oblik; oba formata	7
	58. Postu na blogu, YouTube videu, TV epizodi, članak u tiskanom časopisu	7;16
Opseg	59. Teme uspješno pokriveno izvorima; jasno prezentirani argumenti s adekvatnom potporom za njihovu potkrijepljenost; pokrivenost dubinska ili površna	3;6;10;11;12;13;16
	60. Nadogradnja drugim radovima; potvrda drugih pročitanih izvora; dodana nova informacija	3;6
	61. Identifikacija ciljane publike; izvor odgovara potrebama	3;6;11;16

Prema pitanjima za propitkivanje izvora informacija u okviru pojedinog kriterija izvedene su tematske kategorije koje objedinjuju skup pitanja prema kojima se propitkuje specifičan element informacije unutar kriterija. Temeljem toga definirano je ukupno 17 tematskih kategorija za ukupno 8 kriterija za vrednovanje informacija. Opseg pitanja, koja su pridružena određenoj tematskoj kategoriji unutar kriterija, ukazuje da je određene elemente informacije unutar kriterija moguće detaljnije propitkivati. Kriterij **aktualnost** opisuju 2 tematske kategorije: datum (izdavanja/ sastavljanja/ izdanja/ ažuriranja/ revidiranja) i suvremenost izvora (iz pozicije discipline i/ili web stranice). Kriterij relevantnost se propitkuje prema 2 kategorije pitanja: karakteristika izvora informacija i prikladnost/povezanost sa zadatkom. Kriterij **autorstva/autoriteta** je najzahtjevnije propitkivati, te su skupovi pitanja u okviru tog kriterija svrstani u 4 tematske kategorije: 1) Odgovornost (za sadržaj neovisno o formatu); 2) Ekspertiza; 3) Reputacija; 4) Kontakt. Kriterij **točnost** se propitkuje u 2 tematske kategorije: valjanost i kvaliteta pisanja. Kriterij **svrha** obuhvaća pitanja u 2 tematske kategorije: namjera (informacije) i prezentacija informacije. Kriterij **opseg** je opisan prema 2 tematske kategorije: pokrivenost i namjena. Kriterij **objektivnosti** okuplja skup pitanja koji oblikuju 1 ključnu tematsku kategoriju, a to je stajalište. Procjenjivanje kriterija **Vrsta izvora** moguće je u 2 tematske kategorije: format i lokacija (izdavanja). (Grafikon 1.)

Grafikon 1. Zastupljenost pitanja u kategorijama kriterija u online vodičima informacijske pismenosti u visokoškolskim knjižnicama

Grafikon 1. pokazuje da su u okviru kriterija **aktualnost** tematskoj kategoriji datum pridružena sljedeća pitanja zabilježena u online vodičima informacijske pismenosti: *Kada je informacija sastavljena? Kada je izvor napisan? Kada je prvi puta objavljen online?; Kada je izvor zadnji puta revidiran ili uređivan?; Koju verziju ili izdanje izvora konzultirate?; Uključuje li publikacija datum copyrighta?* (Prilog 1., pitanja 1.-2., 7.).

Slika 22. Kriterij aktualnost u online vodičima visokoškolskih knjižnica

Tematska kategorija suvremenost izvora u okviru kriterija aktualnost opisuje se kroz skup od 4 zabilježena pitanja: *Što se promijenilo u području istraživanja otkako je publikacija objavljena?; Jesu li poveznice funkcionalne i ažurirane?; Postoji li dokaz o novo dodanim informacijama ili poveznicama?; Postoje li razlike u izdanjima, poput novih uvoda ili fusnota?; Je li za zadanu temu važno dobiti noviju informaciju (znanost, medicina, vijesti i sl.) ili drugu informaciju koja nije toliko suvremena (povijest, književnost i sl.)?* (Prilog 1., pitanja 3.-6.).

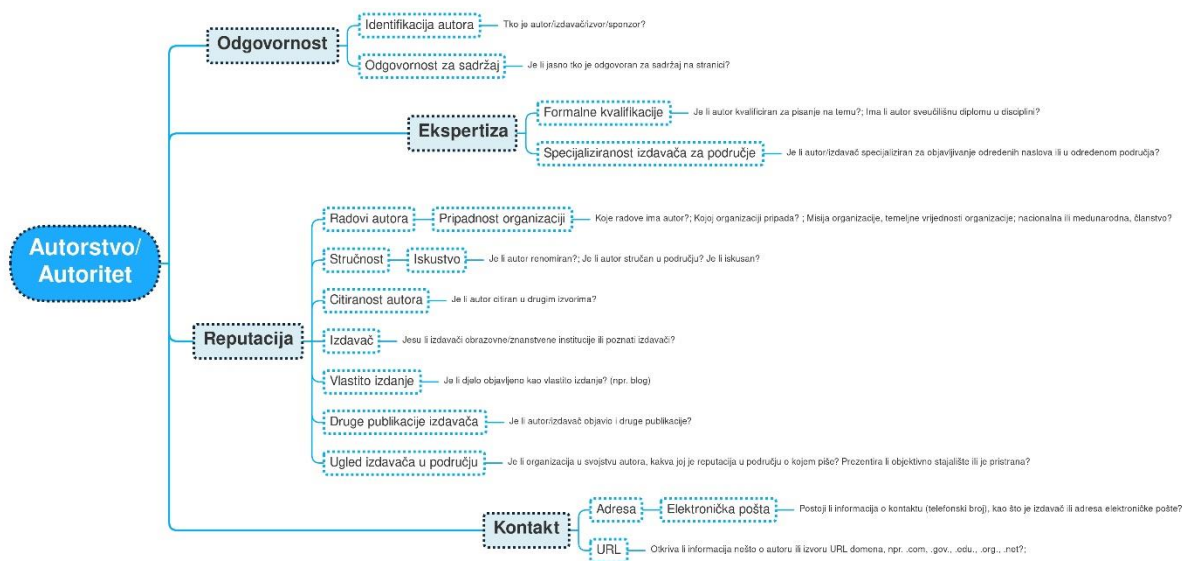
Kriterij **relevantnost** se najčešće propitkuje kroz dva elementarna skupa pitanja i dvije tematske kategorije. Prva tematska kategorija opisuje karakteristike izvora informacija i ukazuje da korisnici mogu imati različite zahtjeve za vrstom formata informacija (tiskani, web, Web 2.0), te se stoga spomenuta kategorija propitkuje kroz skup od 2 pitanja: *Je li informacija jedinstvena/specifična?; Možete li identificirati format/medij (npr. knjigu, članak, vladin izvještaj, mrežnu stranicu)?* (Prilog 1., pitanja 9.-10.). Drugi skup pitanja bi trebao korisniku pomoći ustanoviti povezanost i prikladnost izvora informacija sa zadatkom i u okviru tematske kategorije prikladnost/povezanost sa zadatkom propitkuje se kroz skup pitanja: *Kolika je dubina i širina prezentiranih informacija?; Možete li pronaći bolju informaciju u drugom izvoru?; Jeste li pogledali i druge izvore prije no što ste odlučili koristiti taj izvor?; Je li informacija na prikladnom nivou (npr. nije prejednostavna ili zahtjevna u odnosu na vaše potrebe?; Je li opseg informacije prikladan, je li preširok ili previše specifičan?; Tko je ciljana skupina? Je li ju lako odrediti?; Je li informacija povezana s vašom temom ili odgovara na pitanje?; Biste li citirali taj rad u svojem istraživačkom radu?; Trebate li opću ili znanstvenu*

informaciju?; Trebate li primarni ili sekundarni izvor informacija? Ili bibliografiju? (Prilog 1., pitanja 8., 11.-17.).

Slika 23. Kriterij relevantnost u online vodičima visokoškolskih knjižnica

Kriterij **autorstvo** se kao najkompleksniji kriterij propitkuje u 4 tematske kategorije. Prema kategoriji odgovornost propitkuje se kroz pitanja: *Tko je autor/izdavač/izvor/sponzor?; Je li jasno tko je odgovoran za sadržaj na stranici? Zaglavlje ili podnožje web stranice pruža informaciju o vlasniku.* (Prilog 1., pitanja 18.-19.). Tematska kategorija ekspertiza u okviru kriterija autorstvo se propitkuje prema: *Je li autor kvalificiran za pisanje na temu?; Ima li autor sveučilišnu diplomu u disciplini?; Je li autor/izdavač specijaliziran za objavljivanje određenih naslova ili područja?* (Prilog 1., pitanja 23. i 29.). Tematska kategorija reputacija se prema izvorima može opisati kroz najširi skup pitanja: *Koje radove ima autor?; Kojoj organizaciji pripada?; Misija organizacije, temeljne vrijednosti organizacije; nacionalna ili međunarodna, članstvo? Je li autor s reputacijom?; Je li autor stručan u području? Je li iskusan?; Je li autor citiran u drugim izvorima?; Jesu li izdavači obrazovne/znanstvene institucije ili poznati izdavači?; Je li djelo objavljeno kao vlastito izdanje? (npr. blog); Je li izdavač objavio i druge publikacije?; Je li organizacija u svojstvu autora, kakva joj je reputacija u području o kojem piše? Prezentira li objektivno stajalište ili je pristrana?* (Prilog 1., pitanja 20., 21., 22., 26., 27., 28., 30.). Dostupnost bilo kakvih podataka o kontaktu propitkuje se u okviru tematske kategorije kontakt: *Postoji li informacija o kontaktu (telefonski broj), kao što je izdavač ili adresa elektroničke pošte?; Otkriva li informacija nešto o autoru ili izvoru URL domena, npr. .com, .gov., .edu., .org., .net?* (Prilog 1., pitanja 24.-25.). Alexander i Tate (1999) pojašnjavaju kako postojanje fizičke adrese i broj telefona daju veći legitimitet autoru od drugih oblika kontakta dostupnih u elektroničkoj sredini.

Slika 24. Kriterij autorstva/autoriteta u online vodičima visokoškolskih knjižnica

Pitanja kojima se propitkuje kriterij **točnosti** svrstana su u 2 tematske kategorije koje pobliže propitkuju: 1) Valjanost informacije i; 2) Kvalitetu pisanja. Valjanost informacije je vrlo značajan element kriterija točnosti i propitkuje se kroz sljedeći skup pitanja u online vodičima: *Odakle dolazi informacija? (knjiga, časopis, web izvor); Je li informacija podržana dokazima?; Jesu li izvori činjeničnih informacija jasno navedeni kako bi se mogli provjeriti u drugim izvorima?/Jesu li zaključci istraživanja ili stvarni podaci provjerljivi u drugim izvorima? Jesu li metode u znanstvenim istraživanjima objašnjene tako da bi se mogle reproducirati? Jesu li izvori informacija navedeni u fusnotama i bilješkama, bibliografijama ili popisu literature?; Je li informacija recenzirana/ ocijenjena?; Je li kvaliteta publikacije ocijenjena? Ima li urednika? Možete li ocijeniti bilo koju informaciju u drugom izvoru ili na osnovu vlastitog znanja? Ako imate bilo kakvog znanja o temi, je li informacija točna?* (Prilog 1., pitanje 31.-36.). Kvaliteta pisanja se propitkuje kroz skup pitanja: *Je li informacija dobro organizirana? (logička struktura, ključne točke su jasno prezentirane, nema ponavljanja argumenata i dr.); Djeluje li jezik ili ton nepristrano i oslobođeno od emocija?; Je li autor koristio dobru gramatiku?; Postoje li pravopisne, gramatičke, ili druge tipografske greške?; Je li grafika (slika, tabela, grafova i dijagrama) prikladna? (jasno istaknuta, razumljiva bez objašnjenja).* (Prilog 1., pitanja 37.-40.).

Kvaliteta pisanja na Webu podržana je istraživanjima u literaturi. Smith (1999) ističe kako je, unatoč elementima poput hipertekstualnosti i multimedije, propitkivanje kvalitete pisanja važna u Web okruženju, jer je glavnina informacija na Webu ipak u tekstualnoj formi.

Slika 25. Kriterij točnosti u online vodičima visokoškolskih knjižnica

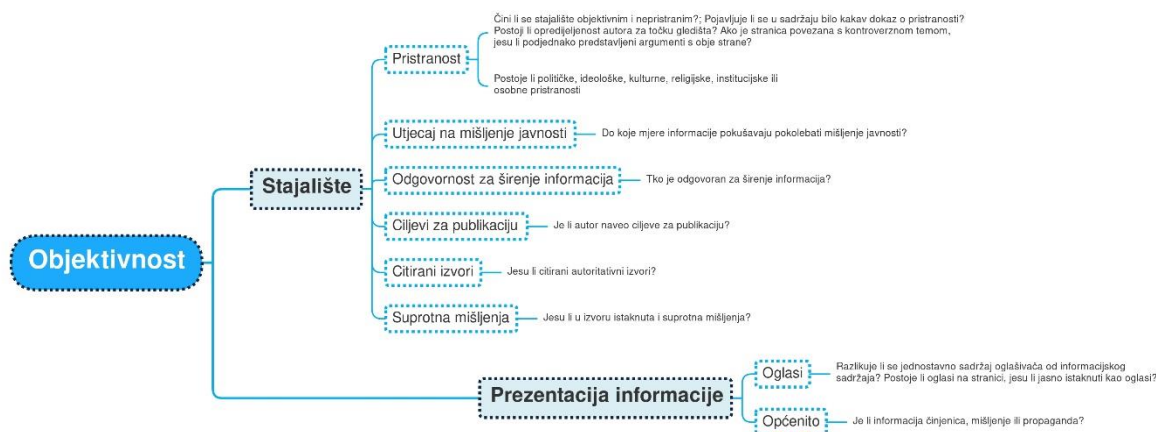
Pitanja za propitkivanje **svrhe** informacije mogu se pridružiti jednoj ključnoj kategoriji koja je prepoznata kao namjera autora/izdavača. Opseg pitanja kojima se opisuje namjera autora/izdavača pri stvaranju informacije temelji se na jednom općem pitanju i nekoliko detaljnijih pitanja kojima se pobliže propitkuju elementi informacije ili izvora: *Koja je svrha informacije/stranice?; Treba li informacija informirati, poučiti, prodati, zabaviti ili uvjeriti?; Da li izvori informiraju, objašnjavaju ili zagovaraju?; Je li izvor obrazovni? Na koja istraživačka pitanja daje odgovor?; Ima li izvor ekonomsku vrijednost za autora ili izdavača? (Sponzori); Tko je ciljana skupina? Znanstvenici ili opća javnost?; Iznose li autori/sponzori jasno svoje namjere ili svrhu?* (Prilog 1., pitanja 41.-46.).

Slika 26. Kriterij svrha u online vodičima visokoškolskih knjižnica

Pitanja za propitkivanje **objektivnosti** izvora informacija se mogu svrstati u dvije tematske kategorije: 1) Stajalište; 2) Presentacija informacije. Prva tematska kategorija obuhvaća skup pitanja: *Čini li se stajalište objektivnim i nepristranim?; Pojavljuje li se u sadržaju bilo kakav dokaz o pristranosti? Postoji li opredijeljenost autora za točku gledišta? Ako je stranica*

povezana s kontroverznom temom, jesu li podjednako predstavljeni argumenti s obje strane?; Postoje li političke, ideološke, kulturne, religijske, institucijske ili osobne pristranosti? Do koje mjere informacije pokušavaju pokolebati mišljenje javnosti?; Tko je odgovoran za širenje informacija?; Je li autor naveo ciljeve za publikaciju?; Jesu li citirani autoritativni izvori?; Jesu li u izvoru istaknuta i suprotna mišljenja?. (Prilog 1, pitanja 49.-55.). Skup pitanja u okviru tematske kategorije prezentacija informacije glasi: Razlikuje li se jednostavno sadržaj oglašivača od informacijskog sadržaja? Postoje li oglasi na stranici, jesu li jasno istaknuti kao oglasi? Je li informacija činjenica, mišljenje ili propaganda (Prilog 1., pitanja 47.-48.).

Slika 27. Kriterij objektivnosti u online vodičima visokoškolskih knjižnica

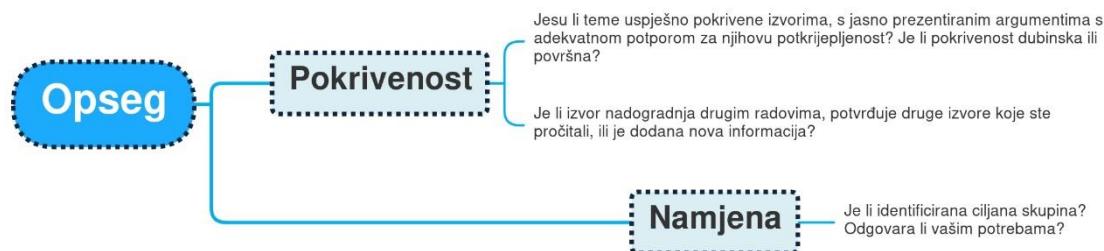
Pitanja za propitkivanje vrste izvora se mogu svrstati u dvije tematske kategorije: 1) Format izvora i; 2) Lokacija izvora. Format izvora informacije se propitkuje prema: Na kojem mediju je izvor objavljen? Je li objavljen online ili u tiskanom obliku? Ili u oba formata?; Radi li se o postu na blogu, YouTube videu, TV epizodi, članku tiskanom časopisu? (Prilog 1., 57.-58.). Kategorija lokacija se propitkuje preko jednog pitanja: Gdje je izvor originalno (geografski) objavljen i na kojem jeziku? (Prilog 1., pitanje 56).

Slika 28. Kriterij vrsta izvora u online vodičima visokoškolskih knjižnica

Pitanja za propitkivanje opsega izvora informacije se mogu svrstati u 2 tematske kategorije: 1) Pokrivenost izvorima; 2) Namjena. Skup kojima se pobliže opisuje pokrivenost izvorima obuhvaća sljedeća pitanja: Jesu li teme uspješno pokriveno izvorima, s jasno prezentiranim

argumentima i adekvatnom potporom za njihovu potkrijepljenost? Je li pokrivenost dubinska ili površna?; Je li izvor nadogradnja drugim radovima, potvrđuje druge izvore koje ste pročitali ili je dodana nova informacija? (Prilog 1., pitanja 59.-60.). Propitkivanje kriterija opsega prema kategoriji namjene obuhvaća sljedeća pitanja: Je li identificirana ciljana publika? Odgovara li vašim potrebama? (Prilog 1., pitanje 61.)

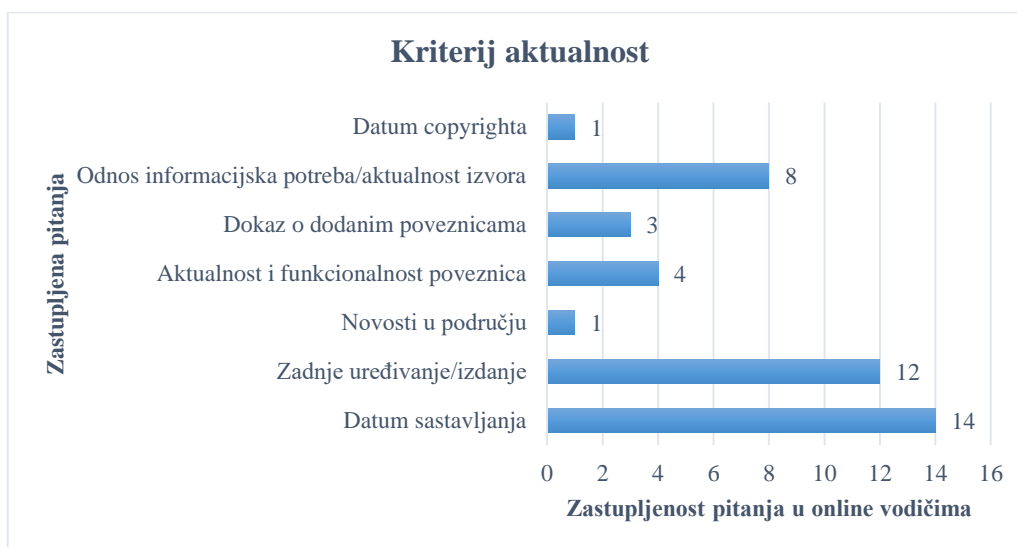
Slika 29. Kriterij opsega u online vodičima visokoškolskih knjižnica

6.2.1. Kriterij aktualnost

Aktualnost: Kriterij aktualnost se, prema Alexander i Tate (1999), definira kao mjera prema kojoj se može utvrditi suvremenost materijala.

Koji su elementi kriterija aktualnosti zastupljeni u online vodičima prikazuje Grafikon 2. Zabilježeno je ukupno 6 elemenata propitkivanja aktualnosti: datum sastavljanja, zadnje uređivanje/izdanje, novosti u području, aktualnost i funkcionalnost poveznica, odnos informacijske potrebe i aktualnosti izvora, te datum copyrighta. Datum sastavljanja i datum zadnje promjene dokumenta najzastupljeniji su elementi propitkivanja informacija aktualnosti dokumenta.

Grafikon 2. Propitkivanje kriterija aktualnost

Datum sastavljanja, zadnje uređivanje izvora i aktualnost izvora u odnosu na informacijsku potrebu najzastupljeniji su elementi kriterija aktualnosti. Najrjeđe se propitkuje koje novosti u području publikacija donosi i datum copyrighta. Datum je najzastupljeniji element kriterija aktualnost i zabilježen je u 14 izvora (87,5%) te se propitkuje prema pitanjima: *Kada je informacija sastavljena?; Kada je izvor napisan? Kada je prvi puta objavljen online?* (Prilog 1., pitanje 1.)

Datum zadnjeg uređivanja, promjene ili izdanja dokumenta propitkuje se u 12 vodiča (75%). U istraženim online vodičima knjižnica zadnje uređivanje ili izdanje dokumenta se propitkuje prema: *Kada je izvor zadnji puta revidiran ili uređivan?; Koju verziju ili izdanje izvora konzultirate?; Postoji li dokaz o novo dodanim informacijama ili poveznicama?; Postoje li razlike u izdanjima, poput novih uvoda ili fusnota?* (Prilog 1., pitanje 1. i 5.).

Propitkivanje aktualnosti određenog izvora u odnosu na informacijsku potrebu zabilježeno je kod 8 vodiča (50%) i upućuje na kontekst, a prema tom elementu vrednovanja aktualnost dokumenta se propitkuje prema zabilježenim pitanjima: *Je li za zadanu temu važno dobiti noviju informaciju (znanost, medicina, vijesti i sl.) ili drugu informaciju koja nije toliko suvremena (povijest, književnost i sl.)?* (Prilog 1., pitanje 6.). Aktualnost i funkcionalnost poveznica propitkuju se u 4 vodiča (25%) prema pitanju: *Jesu li poveznice funkcionalne i ažurirane?* (Prilog 1., pitanje 4.). Propitkivanje novosti u području ili disciplini u odnosu na izvor koji se proučava zabilježeno je kod 1 vodiča (6,25%), knjižnice Berkley Library, University of California. Općenito, kriteriji za vrednovanje izvora informacija na primjeru ove knjižnice dijelom odstupaju u nazivima kriterija od uobičajenih naziva ustanovljenih na osnovu

taksonomije Alexander i Tate (1999), pa se kriterij aktualnost opisuje pod kriterijem Datum publikacije, što je vidljivo i drugdje u online vodičima. Novosti u području propitkuju se kroz: *Što se promijenilo u području istraživanja otkako je publikacija objavljena?* (Prilog 1., pitanje 3.). Premda nije opisana strategija propitkivanja uz ovo pitanje, može se zaključiti kako se korisnika upućuje na aktivno praćenje i čitanje literature u području/disciplini kako bi stekli dovoljno stručnog znanja i mogli prepoznati novost informacije. Poznavanje discipline je ključno za vrednovanje suvremenosti izvora u disciplini, a studenti viših godina studija pokazuju bolje vještine u vrednovanju izvora zbog većeg znanja u disciplini od studenata početne godine studija (Terra, 2014, str. 752). Datum copyrighta također je zabilježen kod samo jednog izvora (6,25%) i propitkuje se prema pitanju *Uključuje li publikacija datum copyrighta?*. Usp. (Alexander i Tate, 1999, str. 14; str. 131-132). U literaturi se u okviru kriterija aktualnosti propitkuje i aktualnost objavljenih statističkih podataka, pa prema Alexander i Tate (1999) pitanje glasi: *Ako stranica uključuje statističke podatke, je li jasno naznačen datum prikupljanja statistike ili postoji poveznica na originalne podatke?*. Vidi i (Currie i sur., 2010; Shiveley i Vanfossen, 1999). Međutim, nesigurno informacijsko okruženje promatrano iz perspektive post-istine i Weba 2.0 ima svoje posljedice i na metode prikupljanja, analiziranja i interpretacije statističkih podataka. Stoga se propitkivanje statističkih podataka u trenutnom informacijskom okruženju i prilikama treba propitkivati iz više izvora. Usp. (Meyer i Madrigal, 2021)

Vjerodostojnost informacije na društvenim medijima prema kriteriju aktualnosti Keshavarz (2021, str. 275) identificira prema 7 elemenata kriterija iz pregleda literature: kontinuirano ažuriranje; postojanje različitih datuma; ažurne reference i citati; najava nadolazećih događaja; dan i vrijeme objave; pravodobnost; novost (str. 275).

Istraživanja primjene kriterija za vrednovanje izvora informacija na Webu pokazuju da pri procjenjivanju aktualnosti studenti rjeđe u odnosu na druge kriterije procjenjuju aktualnost informacije (Yang i sur., 2013, str. 395) ili imaju poteškoća s utvrđivanjem aktualnosti u digitalnom okruženju (Radom i Gammomns, 2014, str. 343). Head i Eisenberg (2010) navode da studenti ocjenjuju aktualnost jednim od važnijih kriterija za vrednovanje izvora informacija. Kriterij aktualnosti u digitalnom okruženju nadograđuje tradicionalni kriterij aktualnosti pri čemu se propitkuje aktualnost poveznica i njihova funkcionalnost te zadnje revidiranje web stranice. Poznato je da poveznice zastarijevaju zbog preseljenja sadržaja na nova web mjesta ili naprosto njihovoga gašenja. Za razliku od analognog okruženja gdje su tiskani izvori informacija imali svoj standard gdje se nalazi podatak o datumu izvora (impresum u knjizi, časopisu, novinama), u digitalnom okruženju se posebno polaže pozornost na provjeru

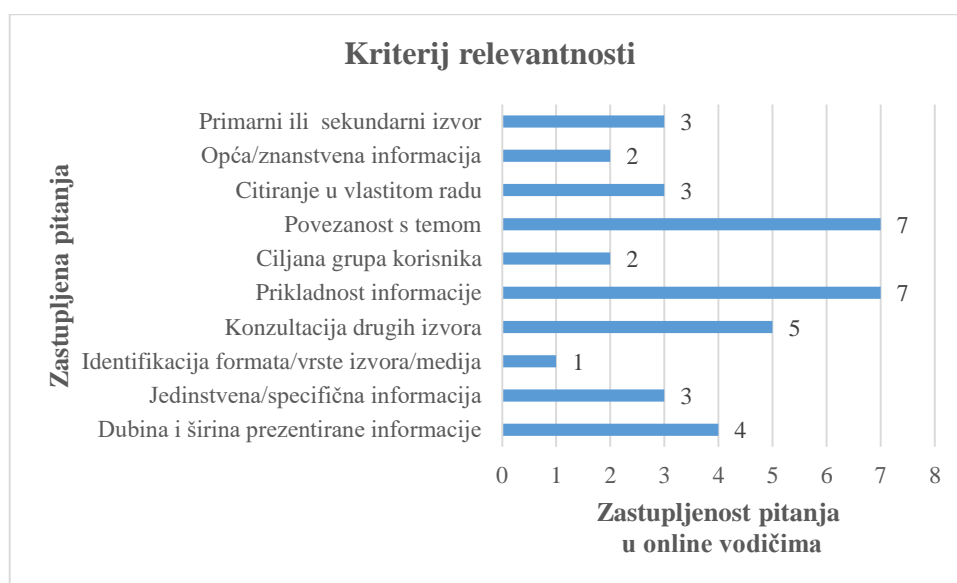
aktualnosti sadržaja koja iziskuju znanje o pojedinim vrstama izvora i medija, budući da digitalni mediji imaju svoje standarde za smještanje informacije o datumu. Primjerice, copyright web stranice obično se nalazi na dnu web stranice, postovi na blogu se objavljuju u kronološkom slijedu i najnovije objave se nalaze na vrhu, vijesti i članci na informativnim portalima datirane su ispod naslova i sl. Strategije koje će korisnika voditi u propitkivanju aktualnosti uzimajući u obzir različitost izvora mogu biti poticaj za lakše snalaženje i razumijevanje važnosti aktualnosti informacije.

6.2.2. Kriterij relevantnosti

Relevantnost: Kriterij relevantnosti prema Grafikonu 3. propitkuje se na osnovu 10 pitanja. Relevantnost se često propitkuje u online vodičima, neovisno je li integrirani dio neke liste kriterija za kritično propitkivanje izvora informacija ili izvan nje.

Analiza zastupljenih pitanja u okviru kriterija relevantnosti pokazuje kako najveći broj knjižnica u online vodičima preporučuje propitkivanje povezanosti izvora s temom, prikladnost informacije za ispunjavanje informacijske potrebe te konzultaciju drugih izvora prije donošenja odluke o korištenju izvora. Najrjeđe se propitkuje identifikacija vrste izvora/formata. Element kriterija povezanost izvora s temom zastupljen je u 7 online vodiča (43,75%), i propitkuje se pitanjem: *Je li informacija povezana s vašom temom ili odgovara na pitanje?* (Prilog 1., pitanje 14.). Usp. (Currie i sur., 2010, str. 119; Radom i Gammons, 2014, str. 340). Propitkivanje prikladnosti informacije propitkuje se u 7 izvora (43,75%) i zabilježena pitanja: *Je li informacija na prikladnom nivou (npr. nije prejednostavna ili zahtjevna u odnosu na vaše potrebe?); Je li opseg informacije prikladan, je li preširok ili previše specifičan?* (Prilog 1., pitanje 12.). Konzultacija drugih izvora prije donošenja odluke o korištenju izvora informacije se propitkuje u 5 izvora (31,25%) prema pitanjima: *Možete li pronaći bolju informaciju u drugom izvoru?; Jeste li pogledali i druge izvore prije no što ste odlučili koristiti taj izvor?* (Prilog 1., pitanje 11.). Jedinstvena ili specifična informacija se propitkuje u 3 izvora (18,75%) i obično podrazumijeva informaciju poput članka u časopisu, statistički podatak i sl., a propitkuje se uz pitanje: *Je li informacija jedinstvena/specifična?* (Prilog 1., pitanje 9.) Propitkivanje namjere citiranja u vlastitom radu pojavljuje se također u 3 izvora (18,75%) na osnovu pitanja: *Biste li citirali taj rad u svojem istraživačkom radu?*(Prilog 1, pitanje 15).

Grafikon 3. Propitkivanje kriterija relevantnosti

Vrsta potrebnog izvora (primarnog ili sekundarnog) se propitkuje u 3 izvora (18,75%) prema pitanju: *Trebate li primarni ili sekundarni izvor informacija? Ili bibliografija?* (Prilog 1., pitanje 17.). U okviru kriterija relevantnosti korisnik propitkuje i ciljanu grupu korisnika kojoj je publikacija namijenjena, i taj element kriterija je zabilježen u 2 izvora (12,5%), a propitkuje se na osnovu pitanja: *Tko je ciljana skupina korisnika? Je li ju lako odrediti?* (Prilog 1., pitanje 13.). Element kriterija relevantnosti opća ili znanstvena informacija propitkuje se u 2 izvora (12,5%) prema pitanju: *Trebate li opću ili znanstvenu informaciju?* (Prilog 1., pitanje 16.). Najrjeđe zastupljen element kriterija relevantnosti je identifikacija formata, vrste izvora i vrste medija. Taj element kriterija je zabilježen je tek u 1 izvoru (6,25%) i propitkuje se: *Možete li identificirati format/medij (npr. knjigu, članak, vladin izvještaj, mrežnu stranicu)?* (Prilog 1., pitanje, 10.).

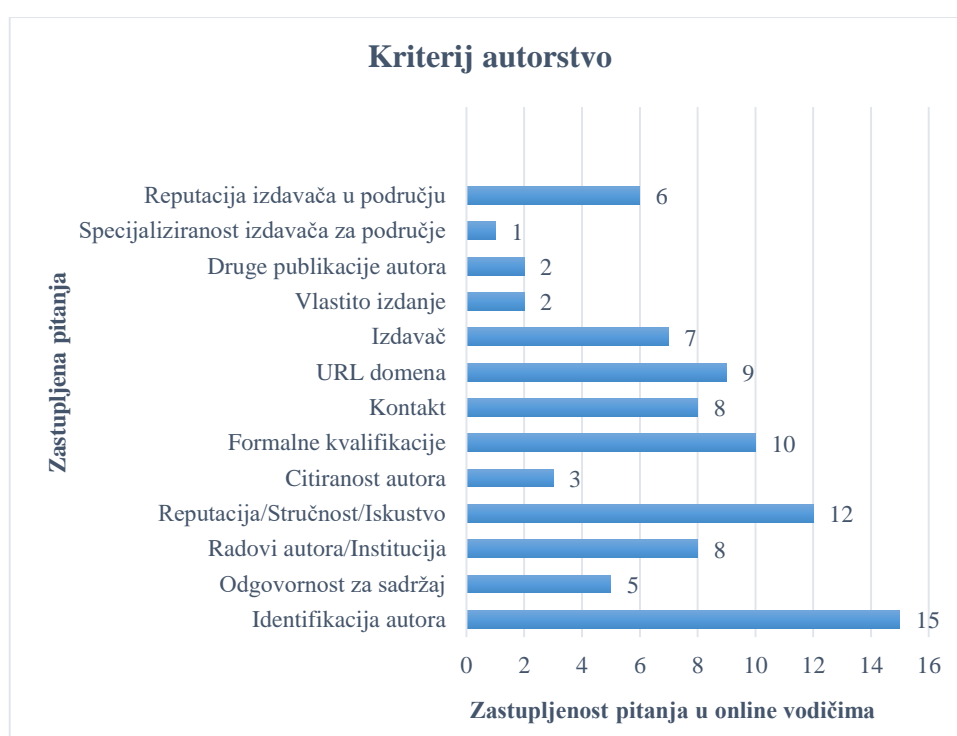
Alexander i Tate (1999) ciljanu skupinu korisnika pridružuju uz kriterij opsega i propitkuju kojim korisnicima je izvor namijenjen. Kriterij relevantnosti se u literaturi istražuje vezano uz prikladnost i povezanost izvora s temom istraživanja (Currie i sur. 2010; Radom i Gammons, 2014, str. 340; Walraven i sur., 2009; Mandalios, 2013; Ostenson, 2014; Savolainen, 2011). Primjerice, studija Currie i sur. (2010) je pokazala ako studenti u naslovu ili sažetku ne pronalaze povezanost izvora s temom, rijetko provjeravaju druge izvore kako bi citirali relevantan rad u vlastitom radu.

6.2.3 Kriterij autorstvo

Autorstvo: Kriterij autorstva je najkompleksniji element vrednovanja informacijskog izvora u digitalnom okruženju i zahtijeva posebne vještine za identifikaciju identiteta i vjerodostojnosti autora (usp. Smith, 1998). Alexander i Tate (1999) definiraju autoritet autora kao mjeru prema kojoj je materijal djelo osobe ili organizacije koja je prepoznata ili određeno znanje u danom predmetnom području.

Grafikon 4. prikazuje 10 elemenata za propitkivanje autorstva u online vodičima visokoškolskih knjižnica.

Grafikon 4. Propitkivanje kriterija autorstvo

Autorstvo se propitkuje na osnovu 13 pitanja: identifikacija autora, odgovornost za sadržaj, radovi autora i povezanost s institucijom, reputacija/stručnost/iskustvo, citiranost autora, formalne kvalifikacije, kontakt, URL domena, izdavač, reputacija izdavača u području. Prema rezultatima u Grafikonu 4. elementi kriterija identifikacija autora, propitkivanje reputacije, stručnosti i iskustva te utvrđivanje formalnih kvalifikacija autora najzastupljeniji su elementi vrednovanja izvora informacija u online vodičima knjižnica. Najrjeđe se propitkuje specijaliziranost izdavača za objavljivanje u području. Vrlo rijetko se u okviru kriterija autorstva navodi propitkivanje vlastitog izdanja, postojanje drugih publikacija autora te citiranost autora. Identifikacija autora nije zastupljena samo kod jedne knjižnice. Propitkivanje identiteta autora zabilježeno je u 15 izvora (93,75%). Autor se identificira prema pitanju: *Tko*

je autor/izdavač/izvor/sponzor? (Prilog 1., pitanje 18.). Vjerodostojnost na osnovu reputacije/stručnosti/iskustva se propitkuju u 12 online vodiča (75%) prema: *Je li autor renomiran?; Je li stručan u području? Je li iskusen?* (Prilog 1., pitanje 21.). Formalne kvalifikacije autora se propitkuju u 10 online vodiča knjižnica (62,5%) i pitanja: *Je li autor kvalificiran za pisanje na temu?; Ima li autor sveučilišnu diplomu u disciplini?* (Prilog 1., pitanje 23.). Propitkivanje vjerodostojnosti autora na osnovu stručnosti i formalnih kvalifikacija Wilkinson i sur. (1997) postavlja u funkciju određivanja autoriteta autora. U velikom broju online vodiča, ukupno 8 vodiča (50%), zabilježeno je i propitkivanje vjerodostojnosti drugih radova koje je autor objavio, kao i povezanost autora s institucijom prema pitanju: *Koje radove ima autor?; Kojoj organizaciji pripada?; Misija organizacije, temeljne vrijednosti organizacije; nacionalna ili međunarodna, članstvo u organizacijama?* (Prilog 1., pitanje 20.).

Propitkivanje kontakta i URL domene je zastupljeno kod 9 online vodiča (56,25%), prema pitanjima: *Postoji li informacija o kontaktu (telefonski broj), kao što je izdavač ili adresa elektroničke pošte?; Otkriva li informacija nešto o autoru ili izvoru prema URL domeni, npr. .com, .gov., .edu., .org., .net?* (Prilog 1., pitanje 25.) Odstupanje u odnosu na druge knjižnice je knjižnica Foothill College (Prilog 1., Izvor: br. 5) koja u svom vodiču ima dodano propitkivanje domene „ ~ (tilde)“ koja se pojavljuje na mrežnim stranicama koje izrađuju pojedinci te standard navođenja geografske domene („de“ za Njemačku i „uk“ za Veliku Britaniju). Vodič sadrži strategije za propitkivanje svakog kriterija (aktualnost, relevantnost, autorstvo, točnost i objektivnost).³⁸

Propitkivanje izdavača kao autora zastupljeno je u 7 online vodiča (43,75%). Izdavač se propitkuje prema pitanjima: *Jesu li izdavači obrazovne/znanstvene institucije ili poznati izdavači?; Je li djelo objavljeno kao vlastito izdanje? (npr. blog); Je li izdavač objavio i druge publikacije?; Je li autor/izdavač specijaliziran za objavljivanje određenih naslova ili područja?* (Prilog 1., pitanje 27. i 28.). Knjižnica John Hopkins Sheridan Libraries kritički propitkuje izdavača na Webu kao poseban kriterij pod nazivom „Izdavačko tijelo“ (eng. *Publishing Body*) u okviru kojega je integrirano 7 pitanja.³⁹ Isti kriterij se na primjeru ove knjižnice propitkuje za internetske izvore. Knjižnica Bakersfield College također propitkuje izdavača kao zaseban kriterij.⁴⁰

³⁸ <https://libguides.fhda.edu/c.php?g=389539&p=2643304>

³⁹ <https://guides.library.jhu.edu/evaluate/sources>

⁴⁰ <https://bakersfieldcollege.libguides.com/c.php?g=935112&p=6739964>

Reputacija izdavača u području propitkuje se u 6 online vodiča (37,5%) prema pitanjima: *Je li organizacija u svojstvu autora, kakva joj je reputacija u području o kojem piše? Prezentira li objektivno stajalište ili je pristrana?* (Prilog 1., pitanje 30.) Primjerice, online vodič za vrednovanje izvora informacija knjižnice University of California, Berkley Library propitkuje autorstvo iz pozicije pristranosti, no ovaj element vrednovanja se proširuje u odnosu na korpus općih pitanja za kritičko propitkivanje u uzorku pitanjem: *U kojim zajednicama i kontekstima je autor stručnjak? Predstavlja li autor određeni svjetonazor? Predstavljaju li svjetonazori određene rodne, seksualne, rasne, političke, društvene i/ili kulturne orijentacije?* Najrjeđe je u okviru kriterija autorstvo zastupljeno propitkivanje citiranosti autora u drugim izvorima informacija, u 3 online vodiča (18,75%), prema pitanju: *Je li autor citiran i u drugim izvorima?* (Prilog 1., pitanje 22.).

Dvije knjižnice (12,5%) navedene u Prilogu 2. propitkuju elemente kriterija autorstvo, koji ih izdvaja od ostalih u uzorku. Prva, knjižnica SUNY Jefferson Community College na svojoj mrežnoj stranici knjižničnih vodiča daje pregled dostupnih edukativnih materijala za obrazovanje korisnika u obliku online brošura među kojima se nalazi i brošura Information Evaluation⁴¹, gdje se u okviru autorstva propitkuje vlastito izdanje i daje strategija za vrednovanje autora koji su samostalni izdavači (Prilog 1., pitanje 27.). Kratkim bilješkom korisnike se informira o važnosti identifikacije autora kao samostalnog izdavača i vrednovanja njegove vjerodostojnosti, uz napomenu kako se takvog izdavača inicijalno ne procjenjuje kao neautoritativnog. Strategija propitkivanja autorstva u ovoj brošuri opisana je u 4 točke uz napomenu da uz predloženo propitkivanje ipak postoje i iznimke. Korisnike se upućuje na razumijevanje kvalitete nakladnika i medija te propitkivanja URL domene u formi: 1) *Sveučilišni nakladnik objavljuje publikacije visoke kvalitete;* 2) *Stručne organizacije i društva općenito se podrazumijevaju autoritativnim izdavačima informacija koje objavljuju u svom području;* 3) *Glavne novine i informativni portali na internetu (CNN, NPR, NBC, i dr.) uobičajeno se smatraju autoritativnima s aspekta novih vijesti u odnosu na što, kada i gdje. Mogu postojati pristranosti u odnosu na pitanje „zašto“ ili pojašnjavanje posljedica ili uzroka nekih događaja, i sl.* 4) *Informacije pronađene na domeni .gov obično se smatraju autoritativnima.* Prema primjeru ove knjižnice, u okviru propitkivanja autorstva korisnike se informira o postojanju propitkivanja autoriteta autora u različitim vrstama publikacija prema kriteriju opsega te pristranosti autora prema kriteriju objektivnost. Drugi primjer, knjižnica San

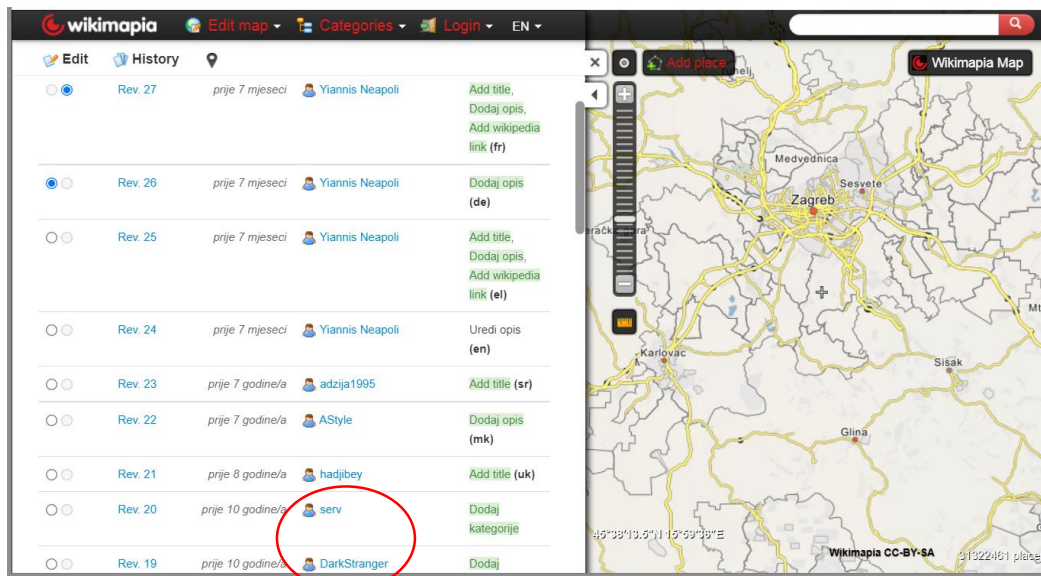
⁴¹ <https://sunyjefferson.libguides.com/c.php?g=362186&p=2446455>

Diego State University Library primjenjuje propitkivanje vjerodostojnosti izvora informacija na osnovu kriterija Five Ws, gdje se u odnosu na zabilježenih pitanja u drugim izvorima kriterija ovaj izvor razlikuje po tome što se u okviru općih kriterija propitkuje postojanje drugih publikacija izdavača (Prilog 1., pitanje 29.), *Je li izdavač objavio i druge publikacije?* i specijaliziranost izdavača za područje (Prilog 1., pitanje 30.), *Je li autor/izdavač specijaliziran za objavljivanje određenih naslova ili u određenom području?*

Identitet autora tiskane knjige u analognom okruženju utvrđuje se iz prema fizičkoj jedinici građe koju korisnik koristi (npr. naslovna stranica, poleđina naslovne stranice, omot, uvod ili predgovor, biografski podaci u knjizi) ili u sekundarnim i tercijarnim tiskanim izvorima informacija, poput knjižničnih kataloga. Međutim, u digitalnom okruženju zbog otvorenosti Weba ne postoje jasne smjernice za recenziju i procjenjivanje kvalitete sadržaja prije njegove objave. Autoriteti se protežu u rasponu od ekspertize na osnovu formalnog obrazovanja, radnog iskustva i reputacije u području rada do autoriteta koji se formiraju u zajednicama istomišljenika osobito na društvenim medijima i često nemaju nikakve formalne potvrde ekspertize prema kojima bi se njihov autoritet mogao provjeriti i smatrati vjerodostojnim. Identificiranje autorstva u digitalnom okruženju može biti komplicirano, a naročito je naglašeno u okviru društvenih mreža, gdje je identitet gotovo nemoguće ustanoviti zbog anonimnosti autora (Hoeck i Hoffmann, 2013, str. 217). Međutim, ipak postoje strategije i web alati koji pomažu pri identifikaciji anonimnih autora ili urednika na Webu. Neke od strategija za identifikaciju urednika članaka na Wikipediji ponuđene su na blogu Reputation X⁴².

Primjer potpisa autora u formi nadimka predstavljen je na Slici 11.

⁴² Reputation X (2022) How to edit Wikipedia anonymously [blog]. <https://blog.reputationx.com/edit-wikipedia-anonymously>

Slika 30. Primjer navođenja nadimaka na stranici Wikimapia (Odabrala: Autorica disertacije)

U literaturi se pronalaze primjeri istraživanja u kojima se propitkuje kriterij autorstvo, ovisno o tome je li autor individualni ili organizacija. Alexander i Tate (1999) za propitkivanje autoriteta individualnog autora na web stranici predlažu pitanje *Je li jasno naznačeno ime autora?*, dok se autorstvo organizacije propitkuje prema pitanju *Je li jasno koja je organizacija, tvrtka ili osoba odgovorna za sadržaj na stranici?*

Hjørland (2012) prema literaturi navodi kako je istraživanje pisanih preporuka o autoru jedan od tri zlatna standarda u ocjenjivanju istraživanja, uz recenziju i reputaciju izdavača. Ističe kako je manje važno autorov završeni akademski stupanj ili pripadnost instituciji, već je puno važnije vrednovati autorove kvalifikacije za objavljeni dokument u području (str. 5). Renomirani autor može prema Hjørland pisati i o temama koje su izvan njegovih kompetencija. Hjørland navodi 3 strategije provjere autorovih kompetencija: 1) traženje autorovog životopisa na naslovnoj stranici njegove mrežne stranice; 2) pregledavanje knjiga ili konferencijskih publikacija, i; 3) istraživanje bibliometrijskih podataka (publikacija i citata). Prema autoru takav obrazac kvalitete autora se analizira pri odabiru recenzenata publikacija, pri čemu se preferira autorova znanstvena aktivnost u području koje se propitkuje i koliko dugo objavljuje u području bez sukoba interesa. Hjørland naglašava kako je pri proučavanju autorovih kompetencija važno voditi računa o dokumentu koji se ocjenjuje, jer i renomirani autori ne napišu uvijek dobar rad. (str. 5). Smith (1999) također naglašava važnost propitkivanja autorstva u digitalnom okruženju zbog prirode weba te kriterij autorstva propitkuje prema: *Stoji li iza izvora renomirana organizacija ili stručnjak? Ima li autor status u području? Jesu li navedeni izvori informacija?*

Je li informacija provjerljiva? Može li se kontaktirati autora za pojašnjenja ili pitati za nove informacije? (str. 10)

Prema literaturi identificirano je 18 indikatora propitkivanja kriterija autorstva koje istraživači primjenjuju u svojim studijama: 1) *Identificiranje autora, sponzora, programera, urednika*; (Smith, 1997; Currie i sur., 2010; Radom i Gammomns, 2014; Walraven i sur., 2009; Olson i Garrity, 2000; Mandalios, 2013; Rieh i Belkin, 2000; Kimmel, 2005; Ostenson, 2014; Doyle i Hammond, 2006; Metzger, 2007; Savolainen, 2011; Shiveley i Vanfossen, 1999); (2) *Izdavač/Institucija (reputacija, recenzija, preporuke)* (Currie i sur., 2010; Radom i Gammomns, 2014; Walraven i sur., 2009; Rieh i Belkin, 2000; Kimmel, 2005; Doyle i Hammond, 2006; Metzger, 2007; Shiveley i Vanfossen, 1999); (3) *Zaposlenje autora, nastavnik na uglednom sveučilištu, reputacija autora* (Doyle i Hammond, 2006; Metzger, 2007; Savolainen, 2011; Shiveley i Vanfossen, 1999); (4) *Ekspertiza, stručnost u području, obrazovanje* (Rieh i Belkin, 2000; Doyle i Hammond, 2006; Savolainen, 2011; Shiveley i Vanfossen, 1999); (5) *Autor objavljuje publikacije u području; Izvori u kojima autor objavljuje* (Doyle i Hammond, 2006); (7) *Detaljna informacija kao potvrda autoritativnosti, životopis, citirana literatura* (Shiveley i Vanfossen, 1999); (8) *Poveznice na druge izvore* (Smith, 1997; Walraven i sur., 2009; Olson i Garrity, 2000; Rieh i Belkin, 2000; Doyle i Hammond, 2006; Hjørland, 2012; Savolainen, 2011); (9) *Kontakt* (Radom i Gammomns, 2014; Walraven i sur., 2009; Olson i Garrity, 2000; Kimmel, 2005; Metzger, 2007; Shiveley i Vanfossen, 1999); (10) *Potkrijepljenost dokazima?* (Doyle i Hammond, 2006; Metzger, 2007); (11) *Kvaliteta prezentacije*; (12) *Poštenje/nepoštenje u argumentiranju*; (13) *Namjera (uvjeravanje)*; (14) *Pouzdanost* (Savolainen, 2011); (15) *Nepriistrano/pristrano pristupanje temi* (Savolainen, 2011; Shiveley i Vanfossen, 1999); (16) *Prikladnost, praktičnost, povezanost sa zadatkom* (Walraven i sur., str. 239; Currie i sur., 2010; Radom i Gammomns, 2014; Mandalios, 2013; Ostenson, 2014; Savolainen, 2011); (17) *URL domena* (Currie i sur., 2010; Rieh i Belkin, 1998; Doyle i Hammond, 2006; Castillo i sur., 2013); (18) *Znanstveni rad, stručni rad, osobno mišljenje* (Walraven i sur., str. 239; Currie i sur., 2010; Boss, 2000).

Vjerodostojnost autora se prilično ujednačeno propitkuje u online vodičima za vrednovanje izvora informacije i istraživanjima u literaturi kada se analizira zastupljenost kriterija autorstvo i pitanja za njegovo propitkivanje. Međutim vrednovanje autorstva prema istraživanjima vrednovanja informacija na Webu ipak predstavlja izazove za studente.

Primjerice, Walraven i sur. (2009) propitkuju autorstvo iz perspektive pouzdanosti informacije. Autorstvo je podržano elementima identifikacije autora i dostupnosti kontakta, a autori navode

pitanja: *Tko je napisao informaciju? Mogu li ga kontaktirati?* (str. 239). Istraživanje na studentima pokazuje kako rijetko vrednuju autora na web stranicama. Walraven i sur. (2009) ističu kako studenti primjenjuju tek nekoliko kriterija kada vrednuju informacije na Webu. Primjerice, kriterij autorstvo primjenjuju samo u slučaju kada je autor spomenut, u suprotnom se ne trude istražiti identitet autora. Razumijevanje primjene kriterija autorstva u ovom istraživanju se smatra pogrešnim, jer se kriterij autorstva treba primjenjivati na web stranicu upravo zbog toga što često nije autorizirana. Neki studenti su u istraživanju naveli kako im podatak o autoru nije bitan, kada im je informacija razumljiva i kada je u skladu s informacijama pronađenima na drugim mrežnim stranicama (str. 243). Slično, studija Hulien i Baker (2009) pokazuje kako studenti imaju poteškoća s vrednovanjem autorstva. Ostenson (2014) navodi hipotetski primjer vrednovanja izvora informacija na zadanu temu te strategiju koju studenti u praksi primjenjuju prema listama provjere. Na osnovu hipotetske teme zadatka demonstrirao je kako student unatoč tomu što na Wikipediji pronalazi dobro dokumentiran članak, povezivanjem na citiranu literaturu uz članak zaključuje kako ne može utvrditi autorstvo niti instituciju prema pitanjima iz liste provjere, te sumnja u vjerodostojnost tog članka na Wikipediji. Odgovarajuće izvore na zadanu temu ne pronalazi ni konzultiranjem drugih izvora te odabire tek nekoliko izvora koji kvalitetom ne odgovaraju u potpunosti zadanoj temi (str. 34).

Fritch i Cromwell (2001) navode 4 ključna kriterija za propitkivanje autorstva. Prvi kriterij podrazumijeva autorove kompetencije i pouzdanost, što se propitkuje utvrđivanjem identiteta i formalnom potvrdom autora (npr. stupanj obrazovanja, naslovi, biografske informacije, iskustvo i sl.). Drugi kriterij obuhvaća propitkivanje valjanosti dokumenta kroz širi skup pitanja kojima se ocjenjuje: 1) činjenična točnost informacija (*Pada li informacija na osobnom, osnovnom testu vjerodostojnosti? Jesu li izvori citirani? Može li se informacija usporediti s drugim izvorima? Je li neaktualna?*); 2) Prezentacija informacije i format (*Nedavno ažuriranje? Izjava o odgovornosti? Bibliografija/Reference? Dobra organizacija? Pokazatelji izdanja ili verzije? Prezentiranje mape web stranice ili kazala? Gramatička točnost?* i dr.); 3) Identitet organizacije ili institucije i autorstva (analiza URL domene i adrese elektroničke pošte). Treći kriterij se odnosi na otvorenu pripadnost organizaciji, instituciji ili pojedincu (pripadnost je u ovome kontekstu puno šira od pregleda URL-a ili adrese e-pošte, pa je prema autorima potrebno uzeti u obzir oglase, veze na organizacijske početne stranice, veze na druge popise izvora itd.); 4) Postojanje prikrivene afilijacije koja uključuje organizaciju, instituciju ili pojedinca (*Postoje li skrivene povezanosti koje nisu očite niti odmah uočljive?*) (ibid, str. 501). Liu i Huang (2005)

istražuju kako američki i kineski studenti procjenjuju vjerodostojnost informacije. Kriterij autorstva vrednuju prema 4 elementa: 1) Autor je povezan s prestižnom institucijom; 2) Autor je slavan stručnjak; 3) Dokument ima više autora; 4) Korisnik je čitao autorove članke u tiskanim časopisima (str. 103). Prema svom istraživanju autori su utvrdili da kineski studenti preddiplomskih i diplomskih studija podjednako pozitivno gledaju na vrednovanje autorstva na osnovu reputacije autora, povezanosti s institucijom i višestrukim autorstvom. Autori su također zaključili kako se vrednovanje informacije na Webu značajno ne razlikuje od kriterija koji se primjenjuju na vrednovanje vjerodostojnosti tiskanih informacija. Kod vrednovanja znanstvenih informacija studenti su najčešće fokusirani na kriterije poput točnosti/kvalitete informacije, autorovog imena/reputacije/afilijacije i reputacije web stranice. Studenti diplomskih studija češće propitkuju autorovo ime/reputaciju/ te reputaciju web stranice, dok studenti preddiplomskih studija češće istražuju točnost/kvalitetu informacije (str. 104). Američki studenti smatraju kako je informacija prema kriteriju autorstva manje vjerodostojna: ako autor ili organizacija koja je sponzor ima financijsku korist od širenja informacije; ako na stranici nedostaje domena .edu; ako je vlasnik web stranice nepoznat ili je web poslužitelj slobodno dostupan. Kineski studenti, pak, manje vjerodostojnima smatraju informacije koje ne daju mogućnost provjere ideja kod autoritativnih institucija, pojavljuju se na manje prestižnim stranicama i nisu ih preporučili stručnjaci. Obje grupe studenata, američkih i kineskih, smatraju da je prema kriteriju autorstva informacija manje vjerodostojna ako: nedostaje profesionalnosti; autorova vjerovanja razlikuju se od studentovih; ime autora nije navedeno; publikacija nije povezana s institucijom; nedostaju autorove kvalifikacije; ima malo informacija tko je izradio web stranicu; ako su nepoznati nazivi domena. (Više u Liu i Huang, 2005, str. 105).

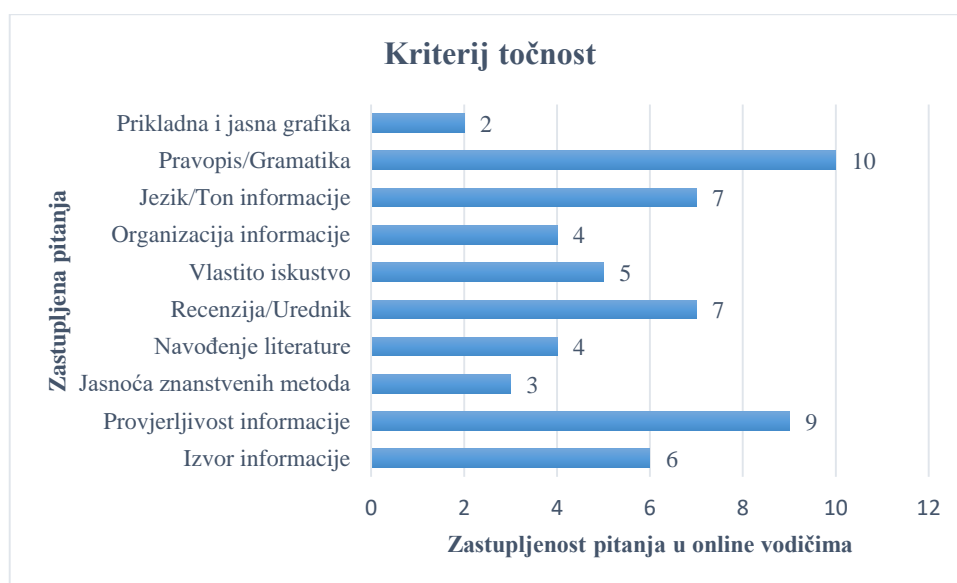
U kontekstu Weba 2.0 i društvenih medija vrednovanje autorstva je prema dostupnoj literaturi identificirano prema više elemenata: autoriteti prijatelja; mišljenje prijatelja/zajednice; autor ima otvoren profil na više platformi (Facebook, LinkedIn); osoba od povjerenja (Jessen i Jørgensen, 2011). Ocjenjivanje društvene vjerodostojnosti treba promatrati kao proces koji se temelji na korisnikovom oslanjanju na iskustva i mišljenja drugih osoba, pa je utoliko autoritet drugih osoba važno propitkivati kada se formira vlastito prosuđivanje vjerodostojnosti informacije na društvenim medijima. Povjerenje u izvor informacije ovisi o tome iz koje domene dolazi informacija, poput vrednovanja nekog proizvoda, zdravstvene informacije ili vijesti. Tako na povjerenje u kvalitetu nekog proizvoda u online okruženju može imati pozitivno mišljenje i iskustvo drugih ljudi s proizvodom. Iskusni korisnici društvenih medija će češće istraživati mišljenja drugih osoba o informacijama na društvenim medijima i takve informacije

će vrednovati na temelju utjecaja drugih mišljenja (Hocevar i sur., 2014). Morris i sur. (2012) ističu kako je vjerodostojnost autora važan element prema kojemu korisnici percipiraju informaciju na društvenim medijima, a na primjeru Twittera vjerodostojnost autora ocrtava društvenu vjerodostojnost tvitova. Na reputaciju utječu i recenzije korisnika koje korisnici ostavljaju npr. na Amazonu, i sl. (Flanagin i Metzger, 2008). Svjedočenje iz prve ruke na osnovu osobnog iskustva, koje se ostavlja u komentarima na društvenim medijima, također je jedan od elemenata propitkivanja vjerodostojnosti autorstva (Francke i Sundin, 2009). Autorstvo na društvenim medijima se u literaturi istražuje i propitkuje prema elementima koji se mogu identificirati na platformama društvenih medija, a pojačano se mjere kada se interaktivnost na njima pojačava zbog traženja novosti, uslijed prirodnih katastrofa ili epidemija. Početno pitanje vrednovanja autorstva na društvenim medijima u literaturi često je zastupljeno za propitkivanje objava na Twitteru: 1) *Od kada je autor korisnik platforme?* To se provjerava preko datuma registracije na platformu (Castillo i sur., 2013; Castillo i sur., 2011); 2) *Slika autora* (glavna slika, osobna fotografija kao korisnička fotografija, crtež/avatar kao slika, logo kao slika autora); 3) *Oblik autorovog imena*. Moguće je identificirati 3 različita oblika; a) tradicionalni u obliku imena i prezimena; b) oblik imena koji se identificira u internetskom okruženju npr. nadimak „monster524“; c) oblik imena koji ima tematsko ili aktualno svojstvo npr. SviPolitičari (usp. Morris i sur., 2012, str. 5); 4) *Autor prati brojne korisnike*. 5) *Autor često objavljuje*, npr. „tvita“ na Twitteru; 6) *Naslovna stranica autora je prilagođena*; 7) *Autorova stručnost na temu o kojoj piše? U biografiji autora može se opisati stručnost*; 8) *Autor je poznat čitatelju sadržaja.*; 8) *Autor često objavljuje na temu. Odgovor na objavu (npr. retvit) je postavila osoba kojoj se vjeruje*; 9) *Autor ima puno pratitelja*; 10) *Autor je često spominjan/retvitan*; (Morris i sur., 2012); 11) *Geografska lokacija autora je u blizini čitatelja?*; 12) *IP adresa*; 13) *Broj tvitova na objavljeni post*; 14) *Broj pratitelja poslije objave posta*; 15) *Autor je osoba koju pratite?*; 16) *Korisnički račun je „provjeren“.*; 17) *Postoji naslovna URL stranica*. Više u (University of Florida, 2010; Morris i sur., 2012; Cardinale, i sur., 2021, str. 32500-32501; O'Donovan i sur., 2012).

6.2.4 Kriterij točnost

Točnost: Alexander i Tate (1999) definiraju točnost izvora informacije kao mjeru prema kojoj je informacija rasterećena od grešaka i točna. Također naglašavaju, kako je u digitalnom okruženju kriterij točnosti informacije teško primjenjiv, a to se prvenstveno treba pripisati prirodi Weba. Grafikon 5. prikazuje zastupljena pitanja za propitkivanje točnosti izvora informacija u online vodičima knjižnica za vrednovanje izvora informacija.

Grafikon 5. Propitkivanje kriterija točnost

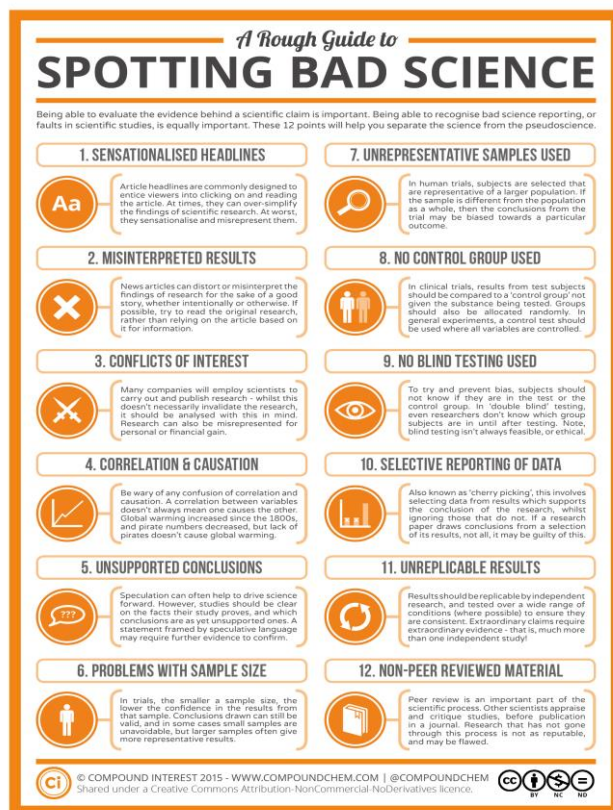
Grafikon 5. pokazuje da su u online vodičima za vrednovanje informacija prema kriteriju točnosti najčešće zastupljena pitanja kojima se propitkuju pravopisne i gramatičke greške, zatim provjerljivost informacije, recenzija djela, te jezik i ton informacije. Značajno mjesto zauzima također doprinos vlastitog iskustva i znanja u području, što je prepoznato i istraživano i u literaturi (Yang i sur., 2013, str. 389). Izvor iz kojega dolazi informacija se u propitkuje u 6 online vodiča (37,5%) prema: *Odakle dolazi informacija? (knjiga, časopis, web izvor)*. (Prilog 1., pitanje 31.). Razlikovanje vrste izvora, polazna je točka za vrednovanje informacije prema kriteriju točnosti.

Provjerljivost informacije obuhvaća elemente kojima se propitkuje dostupnost dokaza za provjeru točnosti informacije, poput provjere informacija u drugim izvorima i sl. Provjerljivost informacije propitkuje se u ukupno 9 online vodiča (56,25%) prema: *Je li informacija podržana dokazima?; Jesu li izvori činjeničnih informacija jasno navedeni kako bi se mogli provjeriti u drugim izvorima?/Jesu li zaključci istraživanja ili stvarni podaci provjerljivi u drugim izvorima?* (Prilog 1, pitanje 32.).

Kada je potrebno provjeravati točnost znanstvenih informacija, tada se propitkuje valjanost znanstvenih metoda i mogućnost njihove primjene u novim ili ponovljenim istraživanjima. Propitkivanje valjanosti znanstvenih metoda rjeđe je zastupljeno i propitkuje se u ukupno 3 online vodiča (18,75%) prema: *Jesu li metode u znanstvenim istraživanjima objašnjene tako da bi se mogle reproducirati?* (Prilog 1, pitanje 33.).

Infografike predstavljaju dobar model sažetog prezentiranja ključnih informacija vezanih uz neku specifičnu temu. Primjerice infografika *A Rough Guide to Spotting Bad Science* (Slika

12.) predstavlja pregled metoda za provjeravanje znanstvenih informacija i razlikovanje znanosti od pseudoznanosti.

Slika 31. Brunning, A. (2015). *A Rough Guide to Spotting Bad Science*. 2. izd. (Izvor: Compound Interest)⁴³

Ova infografika dobra je nadopuna propitkivanju znanstvenih metoda u okviru kriterija točnosti.

Navođenje literature jedan je od ključnih elemenata legitimnosti akademskog rada, međutim kao i propitkivanje valjanosti znanstvenih metoda navođenje literature se rjeđe propitkuje u okviru kriterija točnosti, a zastupljeno je u ukupno 4 online vodiča (25%) prema: *Jesu li izvori informacija navedeni u fusnotama i bilješkama, bibliografijama ili popisu literature?* (Prilog 1., pitanje 34.). Recenzija je u tradicionalnom informacijskom okruženju, uz uredništvo publikacije, bila jedan od glavnih faktora za potvrdu vjerodostojnosti nekog tiskanog djela, no vrednovanje online informacije na otvorenom Webu u praksi je vrlo teško. Pitanja zastupljena u online vodičima za utvrđivanje vjerodostojnosti na osnovu postojanja recenzije ili urednika je više usmjerena na tradicionalne izvore ili njihove digitalne inačice, a to se može pretpostaviti

⁴³ Brunning, A. (2015). *A Rough Guide to Spotting Bad Science*. 2. izd. [infografika] <https://www.compoundchem.com/2014/04/02/a-rough-guide-to-spotting-bad-science/>

na osnovu pitanja zastupljenih u ukupno 7 online vodiča (43,75%) prema: *Je li informacija recenzirana/ ocijenjena?; Je li kvaliteta publikacije ocijenjena? Ima li urednika?* (Prilog 1, pitanje 35.).

Ocjenjivanje tačnosti informacije na osnovu vlastitog znanja ili iskustva je također jedan od elemenata za određivanje tačnosti informacije. Za razliku od prethodnih elemenata propitkivanja ovaj element ima utjecaj na vrednovanje informacija osobito u okolini društvenih medija. Tačnost informacije iz perspektive vlastitog znanja u području propitkuje se u ukupno 5 online vodiča (31,25%) prema pitanjima: *Možete li ocijeniti bilo koju informaciju u drugom izvoru ili na osnovu vlastitog znanja? Ako imate bilo kakvog znanja o temi, je li informacija tačna?* (Prilog 1., pitanje 36.). U literaturi se obilježje vjerodostojnosti informacije u okruženju digitalnih medija, osobito društvenih medija, istražuje iz perspektive utjecaja vlastitog iskustva i znanja o predmetu na tačnost informacije. Osobno iskustvo se primjerice često uvažava u raspravama na društvenim medijima kada se istražuju informacije povezane s kriznim situacijama ili nekim osobnim problemom.

Organizacija informacije, pravopis i gramatika te jasnoća grafike odraz su kvalitete pisanja. Organizacija informacije propitkuje se u 4 online vodiča (25%) prema: *Je li informacija dobro organizirana? (logička struktura, ključne točke su jasno prezentirane, nema ponavljanja argumenata i dr.)* (Prilog 1., pitanje 37.). Knjižnica Lydia M. Olson Library. Northern Michigan University ovo pitanje navodi u okviru zasebnog kriterija Pojavnost (eng. appearance), a temelji se na organizaciji informacije na web stranici.

Pravopis i gramatika odražavaju kvalitetu pisanja i propitkuju se u 10 online vodiča (62,5%) prema pitanjima: *Postoje li pravopisne, gramatičke, ili druge tipografske greške?* (Prilog 1., pitanje 39.). Jasnoća grafike propitkuje se u 2 online vodiča (12,5%) prema pitanju: *Je li grafika (slika, tabela, grafova i dijagrama) prikladna? (jasno istaknuta, razumljiva bez objašnjenja)* (Prilog 1., pitanje 40.).

Jezik i ton informacije propitkuje se u 7 online vodiča (43,75%) prema: *Djeluje li jezik ili ton nepristrano i oslobođeno od emocija?; Je li autor koristio dobru gramatiku?* (Prilog 1., pitanje 38.). Alexander i Tate (1999) primjerice, u okviru kriterija tačnosti upućuju na provjeru jezika i gramatike tako da korisnik pokuša ustanoviti je li autor koristio stilske i gramatičke priručnike pri pisanju djela. Primjerice, Vujić (2018) pristranost jezika veže uz pojam post-istine kada obrazlaže smisao korištenja naglašanih emocija u javnim debatama političara te korištenje jezika i diskursa kojim se izbjegavaju provjerene i tačne informacije, pa se umjesto toga površnim pristupom prema važnosti provjerene informacije lako plasiraju alternativne

činjenice, osobito u izborne svrhe. Fritch i Cromwell (2001) ubrajaju točnost informacije među nekoliko ključnih kriterija koji se pridružuju kriteriju autorstva pri čemu je autor važan faktor odgovornosti za točnost prezentirane informacije. Valjanost dokumenta temelji se na provjeri činjenične točnosti informacije, što podrazumijeva provjeru informacije u drugim izvorima na osnovu citirane literature, ažuriranja izvora, prezentacije informacije i formata, prezentiranja mape web stranice, gramatičke točnosti i sl. Lucassen i sur. (2013) ističu kako korisnici lakše ocjenjuju informaciju prema kriteriju točnosti ako im je tema poznatija i o njoj imaju određeno predznanje. Kriterij točnosti informacije je često ekvivalent za njezinu kvalitetu, ali i istinitost (usp. Hilligos i Rieh, 2008, str. 1468; Van Damme i Smets, 2014). Liu i Huang (2005) navode da studenti viših godina studija češće ocjenjuju točnost informacije, što se može povezati s iskustvom u području i stjecanjem znanja u disciplini.

ACRL *Framework for Information Literacy for Higher Education* (2015) u okviru procjenjivanja vjerodostojnosti informacije prema konceptu „*Autorstvo je konstruirano i kontekstualno*“ pretpostavlja kako će informacijski pismeni studenti moći na osnovu stjecanja stručnosti u disciplini razumjeti koje odgovornosti proizlaze iz znanja u području, što će između ostaloga utjecati i na traženje točnosti i provjeru pouzdanosti informacije.

Emocije su jedan od elemenata koji može blokirati motivaciju korisnika za istraživanjem točnosti informacije u drugim izvorima (usp. Van Damme i Smets, 2014).

Točnost informacije na društvenim medijima, kako pokazuje literatura, također se može provjeriti korištenjem navedenih elemenata za vrednovanje informacije prema kriteriju točnosti (usp. Keshavarz, 2021). Prema Keshavarz kriterij točnosti na društvenim medijima je moguće u literaturi pratiti iz perspektive vjerodostojnosti informacije i koncepata provjere točnosti prema: relevantnosti; literaturi i citatima; logičnosti materijala; dubinskom raspravom; dokazima i primjerima; dokumentiranju; procesu recenzije; logičnosti; opravdanju; izražavanju činjenica i potvrđivanju; korisnosti; pouzdanosti; reprezentativnosti; dodanoj vrijednosti; količini podataka; preciznoj statistici; živopisnost, opis i snaga poruke (npr. uključuje osobno iskustvo, broj preporuka). Usp. (Li i Suh, 2015; Kang, 2010). Točnost informacije u okruženju društvenih medija također podrazumijeva i provjeru stila i gramatike analizom dužine poruke, postojanje znakova upitnika i uskličnika u poruci, postojanja obraćanja u 1., 2. ili 3.. licu. Jezik i ton se propitkuju količinom riječi koji pobuđuju pozitivne ili negativne osjećaje, a važan element vrednovanja je i aktualnost objave (dan u tjednu) (usp. Castillo i sur., 2011; Castillo i sur., 2013).

Budući da su društvene mreže vrlo popularan medij za informiranje u kriznim situacijama kada se ljudi osjećaju ugroženima i imaju potrebu često provjeravati nove informacije, lokacija osoba koje se javljaju se s mjesta događaja i dijele informacije u realnom vremenu, jedan je od elemenata procjene vjerodostojnosti i točnosti informacije podijeljene na društvenim medijima. Tako se prema Morris i sur. (2012) propitkuje geografska lokacija autora i na osnovu utvrđuje je li osoba doista geografski blizu mjesta događaja koji opisuje ili samo dijeli sadržaj. U kontekstu volonterskih geografskih informacija nastalih generiranjem korisničkog sadržaja i dijeljenih na Webu, autentičnost takvih informacija treba se provjeravati. Flanagin i Metzger (2008) navode kako geografske informacije koje nastaju u kontekstu Weba 2.0 unatoč tome što daju geografsku informaciju mogu biti osjetljive na točnost i pouzdanost, te na cjelokupnu vrijednost informacije.

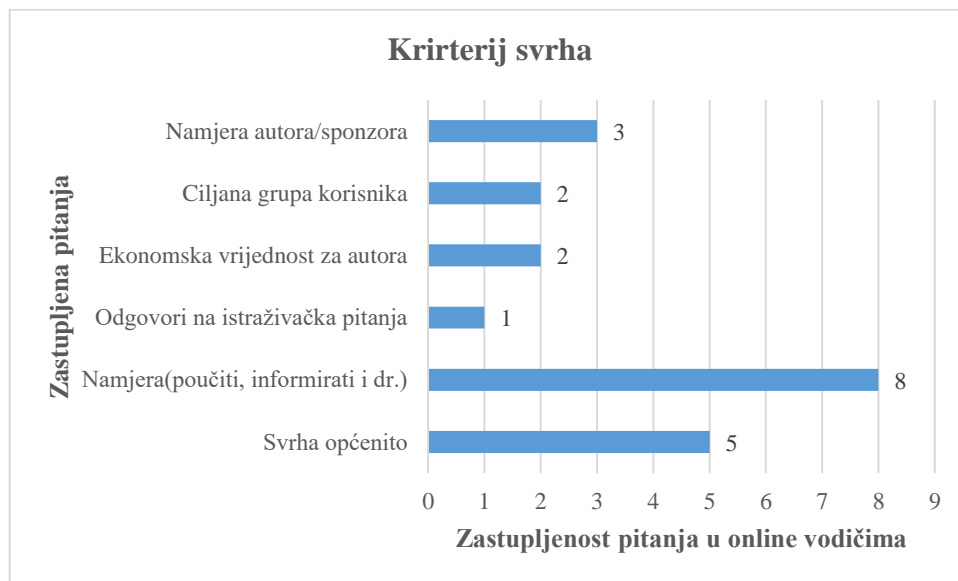
6.2.5 Kriterij svrha

Svrha: Grafikon 6. pokazuje rezultate zastupljenosti pitanja za propitkivanje informacije prema kriteriju svrha. Svrha informacije općenito se propitkuje u 5 vodiča (31,25%). Ovaj kriterij se u online vodičima propitkuje preko elemenata poput namjere informacije, davanje odgovora na istraživačka pitanja, doprinijeti autorovoj ekonomskoj koristi, utvrđivanje za koju grupu korisnika je djelo napisano (namjena) te ustanoviti namjere autora/sponzora. Pitanje utvrđivanja namjere autora ili sponzora se preklapa s propitkivanjem pristranosti u kriteriju objektivnosti. Kriterij svrha pojedini autori poput Wilkinson i sur. (1997) pridružuju uz kriterij relevantnosti, Barry (1994) također propitkuje svrhu informacije s aspekta sadržaja dokumenta i svrhu informacije povezuje s njezinom dubinom razrade.

Rezultati u Grafikonu 6. pokazuju kako se u okviru kriterija svrha najčešće propitkuje namjera informacije i to u 8 online vodiča (50%) prema: *Treba li informacija informirati, poučiti, prodati, zabaviti ili uvjeriti?; Da li izvori informiraju, objašnjavaju ili zagovaraju?* (Prilog 1., pitanje 42). Pružanje odgovora na istraživačka pitanja može se propitkivati u obrazovnom kontekstu, a ovo pitanje je zastupljeno tek kod jednog online vodiča knjižnice (6,25%) prema: *Je li izvor obrazovni? Na koja istraživačka pitanja daje odgovor?* (Prilog 1., pitanje 43.). Ukoliko je svrha izvora informacije donijeti autoru određenu ekonomsku korist smatra za važnim propitkivati i takav odnos prema objavljivanju te je to pitanje zastupljeno u ukupno 2 online vodiča (12,5%) prema: *Ima li izvor ekonomsku vrijednost za autora ili izdavača?*. Ovdje je važno obratiti pozornost postoje li sponzori koji sponzoriraju izdavanje publikacije (Prilog 1., pitanje 44.).

Propitkivanje svrhe izvora informacije u dijelu utvrđivanja ciljane skupine zastupljeno je tek u 2 online vodiča (12,5%) prema pitanjima: *Tko je ciljana grupa korisnika? Znanstvenici? Opća javnost?* (Prilog 1., pitanje 45.). Vjerodostojnost informacije se prema kriteriju svrhe mjeri i na osnovu pregleda informacije, pri čemu se nastoji utvrditi postoji li negdje istaknuta autorova namjera zašto je sastavio određeno djelo. Svrha informacije se propitkuje u ukupno 3 online vodiča (18,75%) prema: *Iznose li autori/sponzori jasno svoje namjere ili svrhu?* (Prilog 1., pitanje 46.).

Grafikon 6. Propitkivanje kriterija svrha

Kriterij svrha se propitkivala i u tradicionalnom okruženju tiskanih publikacija, te je u Tablica 1. povezano propitkivanje prema pitanjima identifikacije namjere izvora/autora i određivanja kome je namijenjeno.

Smith (1997) propitkuje kriterij svrhe i ciljane grupe korisnika u okruženju interneta prema pitanjima: 1) *Koja je svrha izvora? Je li jasno istaknuta?;* 2) *Ispunjava li izvor navedenu svrhu?.* Smith napominje kako kriterij svrha treba odgovoriti ciljanoj grupi korisnika kojoj je namijenjen.

Premda se ciljana grupa korisnika propitkuje i preklapa s drugim kriterijima u online vodičima poput relevantnosti i opsega, Smith (1997) daje pregled pitanja koja se u online vodičima propitkuju u sličnim formama, ali manjim opsegom pitanja. Ciljana grupa korisnika prema Smith se propitkuje prema pitanjima: 1) *Kojim korisnicima je izvor namijenjen?;* 2) *Na kojoj razini je izvor postavljen: tako da odgovara stručnjacima u području, laicima ili studentima?;* 3) *Ima li grupa korisnika, kojoj je stranica namijenjena, mrežni pristup do izvora?* (str. 12). U

istraživanjima vjerodostojnosti izvora informacija u okviru kriterija svrha se propitkuju i elementi poput: *razlog pisanja* (Mandalios, 2013; Ostenson, 2014; Metzger, 2007; Shiveley i Vanfossen, 1999); *jasnoća informacije* (Currie i sur., 2010; Metzger, 2007); *vrsta informacije* (znanstvena, stručna ili popularna) (Currie i sur., 2010; Radom i Gammomns, 2014); *znanstvene metode* (Currie i sur., 2010; Radom i Gammomns, 2014; Savolainen, 2011); *jedinstvenost informacije u smislu formata* (npr. knjiga, bibliografija, disertacije, članci u časopisima, individualne mrežne stranice i sl.) (Smith, 1997; Currie i sur., 2010; Radom i Gammomns, 2014; Walraven i sur., 2009; Rieh i Belkin, 2000); *primarni ili sekundarni izvor informacija* (Currie i sur., 2010, Walraven i sur., 2009, Kimmel, 2005) te *podudarnost s istraživačkim zadatkom* (Currie i sur., 2010; Savolainen, 2011). Dio tih elemenata propitkuje se u online vodičima knjižnica propitkuje se u okviru kriterija relevantnosti.

6.2.6 Kriterij objektivnost

Objektivnost: Prema Alexander i Tate (1999) kriterij objektivnosti je mjera prema kojoj materija izražava činjenice ili informacije bez iskrivljenja zbog osobnih osjećaja ili drugih pristranosti. Kriterij objektivnosti prema zastupljenim pitanjima obuhvaća propitkivanje u okviru kategorija stajališta i prezentacije informacija. Grafikon 7. prikazuje zastupljena pitanja za propitkivanje objektivnosti izvora informacija u online vodičima knjižnica za vrednovanje izvora informacija.

Grafikon 7. Propitkivanje kriterija objektivnost

Kriterij objektivnost izvora informacija propitkuje se prema 8 pitanja, a najčešće se propitkuje pristranost i stajalište autora, istaknutost suprotnih mišljenja, vrsta informacije (činjenica, mišljenje, propaganda) te zastupljenost oglasa na web stranicama.

Pristranost i stajalište autora propitkuje se u ukupno 8 vodiča (50%) prema zastupljenim pitanjima: *Čini li se stajalište objektivnim i nepristranim?; Pojavljuje li se u sadržaju bilo kakav dokaz o pristranosti?; Postoje li političke, ideološke, kulturne, religijske, institucijske ili osobne pristranosti?. Postoji li opredijeljenost autora za točku gledišta? Ako je stranica povezana s kontroverznom temom, jesu li podjednako predstavljeni argumenti s obje strane? Do koje mjere informacije pokušavaju pokolebati mišljenje javnosti?* (Prilog 1., pitanje 49.-51.). Propitkivanje objektivnosti u odnosu na pristranost autora/web stranice ili iznošenje točke gledišta nalazimo i u istraživanjima. Vidi (Smith, 1997; Currie i sur.; 2010; Radom i Gammons, 2014; Ostenson 2014; Doyle 2006; Savolainen 2011; Boss 2000; Shiveley i Vanfossen 1999). Smith (1999) je navela propitkivanje političke, ideološke i druge pristranosti, ali u okviru kriterija točnost. Currie i sur. (2010) su istraživali koje strategije pretraživanja i vrednovanja izvora informacija koriste studenti diplomskih studija. Pitanje kojim se potiče traženje suprotnih stajališta u dokumentu zastupljeno je u ukupno 5 online vodiča (31,25%) prema pitanju: *Jesu li u izvoru istaknuta i suprotna mišljenja?* (Prilog 1., pitanje 55.). Različita gledišta propitkuju se i u istraživanjima u literaturi, npr. Savolainen (2011) te Shiveley i Vanfossen (1999). Razlikovanje vrste informacije u dokumentu propitkuje se u 4 online vodiča (25%) prema pitanju: *Je li informacija činjenica, mišljenje ili propaganda?* (Prilog 1., pitanje 48.).

Prisutnost oglasa na web stranicama može utjecati na objektivnost informacije. Postojanje oglasa na web stranicama propitkuje se u 3 online vodiča (20%) prema pitanju: *Razlikuje li se jednostavno sadržaj oglašivača od informacijskog sadržaja? Postoje li oglasi na stranici, jesu li jasno istaknuti kao oglasi?* (Prilog 1., pitanje 47.). Postojanje reklama u izvoru i njihov utjecaj na pristranost propitkuju Smith (1997) i Shiveley i Vanfossen (1999).

Alexander i Tate (1999) definiraju oglašavanje kao prijenos informacije kojoj je namjera uvjeravanje, često plaćenim oglasima ili drugim objavama o proizvodima, uslugama ili idejama (str. 19). Objektivnost sadržaja na stranicama koje sadrže oglase autori propitkuju prema pitanjima:

- *Je li jasno kakav je odnos između tvrtke, organizacije ili osobe odgovorne za sadržaj na stranici i nekog oglašivača na stranici?;*
- *Ako na stranici postoji oglas i informacija, postoji li jasna razlika između njih?;*
- *Postoji li na stranici objašnjenje o politici oglašavanja i sponzoriranja?;*

- *Postoji li informacijski sadržaj koji nije povezan s proizvodima i uslugama tvrtke, je li jasno zašto tvrtka daje informaciju?;*
- *Postoji li opis ciljeva osobe ili organizacije za pružanje informacija? (Vizija i misija);*
- *Je li jasno koja se pitanja promoviraju?;*
- *Jesu li stajališta organizacije ili osobe o pitanjima jasno iznesena?;*
- *Postoji li jasno naznačeno uredništvo i mišljenje o materijalu?;*
- *Postoje li jasne razlike između izražavanja mišljenja o sadržaju na stranici i nekog drugog informacijskog sadržaja koji bi trebao biti objektivan?;*
- *Ako na stranici postoji sadržaj koji informira i želi zabaviti; postoji li jasna razlika između njih?;*
- *Ako na stranici postoje oglasi i sadržaj kojemu je cilj zabaviti, je li razlika između njih naznačena? (str. 130-131).*

Prema analizi sadržaja online vodiča za vrednovanje izvora informacija u knjižnicama nije pronađena jasna povezanost kriterija objektivnosti u odnosu na propitkivanje sponzorstva, dok primjerice, Alexander i Tate donose raspon pitanja za propitkivanje web stranica koje imaju sponzore, pri čemu se sponzori razlikuju prema pripadnosti neprofitnim ili korporativnim organizacijama. Za stranice koje imaju neprofitnog ili korporativnog sponzora:

- *Jesu li nazivi neprofitnog ili korporativnog sponzora jasno navedeni?;*
- *Jesu li uključene poveznice na sadržaj nekog neprofitnog ili korporativnog sponzora kako bi korisnici mogli pronaći više informacija o njima?;*
- *Jesu li dane dodatne informacije o prirodi sponzoriranja, poput vrste sponzorstva (neograničen, obrazovni, i dr.) (str. 130-131).*

Primjerice, vodič knjižnice Morgan library, Colorado State University Libraries, sponzorstvo propitkuje u okviru vrednovanja web stranice prema općem pitanju koje se povezuje s identifikacijom URL domene: *Na kojem se tipu pružatelja internetske usluge ili organizacije nalazi stranica?.* Primjećuje se da se na ovoj stranici knjižnice URL domena .com stavlja u kontekst informativnih portala koji koriste ovu domenu. Prema ovome primjeru vidljivo je da je prepoznat problem propitkivanja prema domeni .com izvan konteksta informacije, jer se u praksi vrednovanja izvora informacija pokazalo kako propitkivanje internetske domene na osnovu prepoznavanja ekstenzije zbunjuje korisnike i dovodi do donošenja pogrešnih zaključaka. Primjerice, Sveučilište Stanford provodilo je istraživanje u kojemu je sudjelovalo 263 studenta druge godine, juniora i seniora s velikog državnog sveučilišta na Istočnoj obali

SAD-a, a cilj je bio ustanoviti koliko su uspješni obrazovni pristupi informacijske pismenosti u visokoškolskim američkim knjižnicama uz primjenu online vodiča za vrednovanje digitalnih izvora informacija na vrednovanje sadržaja koji proizlaze iz nesigurnog informacijskog okruženja poput lažnih vijesti, dezinformacija, prijevara na društvenim mrežama, botova koji predstavljaju stvarne osobe i sl.. Rezultati su objavljeni u izvještaju Wineburg i sur. (2020) „*Educating for Misunderstanding: How Approaches to Teaching Digital Literacy Make Students Susceptible to Scammers, Rogues, Bad Actors, and Hate Mongers*“, a pokazali su da studenti između ostalog, zbog aktualnih obrazovnih pristupa u knjižnicama koji se temelje na listama provjera u sklopu online vodiča na mrežnim stranicama sveučilišnih knjižnica odustaju od vrednovanja informativnih portala koji koriste domenu .com, jer su o njoj uglavnom informirani da se koristi kao domena za komercijalne (poslovne) mrežne stranice i zbog toga se smatra nedovoljno pouzdanom (str. 9).

Primjerice, knjižnica Florida A&M University Libraries⁴⁴ u svom vodiču navodi skup od 6 općih pitanja za vrednovanje web stranica, a jedno pitanje se odnosi na propitkivanje sponzorstva: *Tko izdaje ili sponzorira stranice?*

Odgovornost za širenje informacija propitkuje se u 2 online vodiča (12,5%) prema: *Tko je odgovoran za širenje informacija?* (Prilog 1., pitanje 52.). U 2 online vodiča (12,5%) propitkuje se i citiranost autoritativnih izvora prema pitanju: *Jesu li citirani autoritativni izvori?* (Prilog 1., pitanje 54.).

Vjerodostojnost informacije na društvenim medijima na osnovu kriterija objektivnost se prema Keshavarz (2020) procjenjuje prema sljedećim elementima: 1) kontinuirano ažuriranje; 2) nepristranost; 3) dobre namjere; 4) poštenje; 5) pravednost; 6) etičnost; 7) neutralnost; 8) pravda; 9) ne postoji namjera prodaje ili prevare. (str. 275).

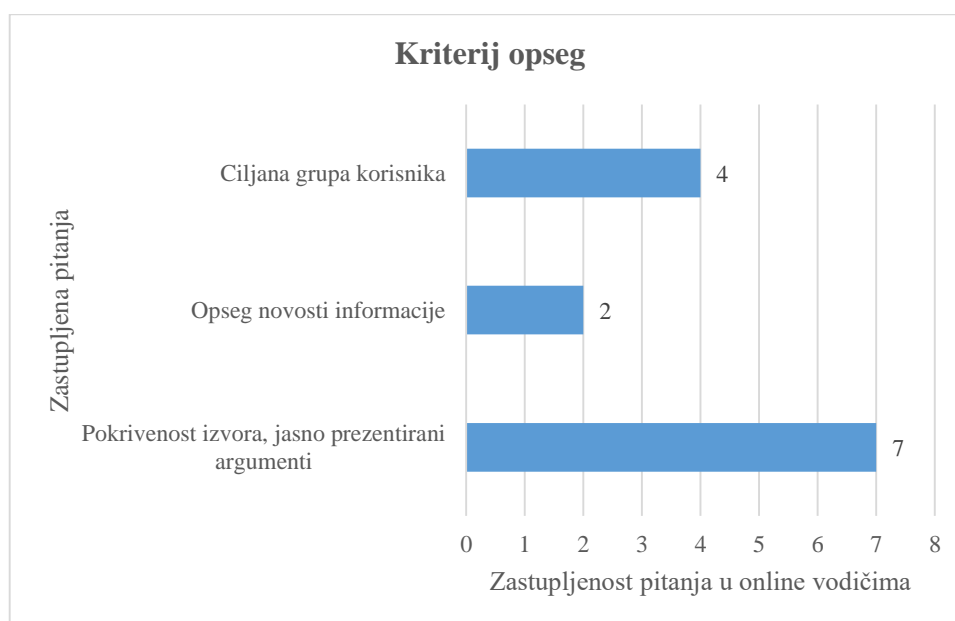
Kriterij objektivnosti propitkivao se i u analognom okruženju.

6.2.7 Kriterij opseg

Opseg: Kriterij opsega Alexander i Tate (1999) definiraju kao opseg tema uključenih u rad i dubinu razrade teme u radu (str. 14). Kriterij opseg izvora informacija propitkuje se u dvije tematske kategorije: 1) pitanja koja propitkuju pokrivenost izvorima informacija u dokumentu, i; 2) namjena izvora informacije.

⁴⁴ <https://library.famu.edu/c.php?g=276172&p=1840652>

Grafikon 8. Propitkivanje kriterija opseg

Pokrivenost dokumenta izvorima informacija se propitkuje u 7 online vodiča (43,75%) prema pitanjima: *Jesu li teme uspješno pokrivena izvorima, s jasno prezentiranim argumentima s adekvatnom potporom za njihovu potkrijepljenost? Je li pokrivenost dubinska ili površna?* (Prilog 1., pitanje 59.). Kriterij opsega obuhvaća i propitkivanje opsega novosti informacije, no prema rezultatima taj element se propitkuje u 2 online vodiča (12,5%) prema: *Je li izvor nadogradnja drugim radovima, potvrđuje druge izvore koje ste pročitali, ili je dodana nova informacija?* (Prilog 1., pitanje 60.). Kod 4 online vodiča (25%) zabilježeno je propitkivanje ciljane grupe korisnika prema: *Je li identificirana ciljana publika? Odgovara li vašim potrebama?* (Prilog 1., pitanje 61.). Ciljana grupa korisnika se, kako je i ranije spomenuto, preklapa s kriterijima svrha i relevantnost, što je vidljivo iz ranije komentiranih kriterija. Kriterij opsega se propitkuje kroz najmanji broj pitanja, ali se primjećuje najveće preklapanje s pitanjima za propitkivanje kriterija relevantnosti.

6.2.8 Kriterij vrsta izvora i format

Vrsta izvora i format: Kriterij vrsta izvora i format pojavljuje se u uzorku online vodiča kao zaseban kriterij jedino u na primjeru knjižnice University of California, Berkley Library⁴⁵, na koju vode poveznice sa online vodiča za vrednovanje izvora informacija na mrežnim stranicama visokoškolskih knjižnica. Propitkivanje ovog kriterija prema navedenom izvoru zahtijeva zasebnu analizu zbog preklapanja s drugim kriterijima. Veći broj pitanja preklapa se u

⁴⁵ University of California, Berkley Library. Dostupno na: <https://guides.lib.berkeley.edu/evaluating-resources#format>

kriterijima koji se vrlo često koriste u okviru popularnog CRAAP testa za procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija. Uspoređujući pitanja u okviru ovog kriterija sa zastupljenim pitanjima u drugim online vodičima u uzorku, primjećuju se preklapanja s pitanjima u kriteriju relevantnosti i autorstva, koja se na primjeru ovog vodiča stavljaju u međusobni odnos. Tako se u pitanju kojim se propitkuje izdavač izvora primjećuje preklapanje u kriteriju autorstva: *Je li izvor objavljen u znanstvenoj publikaciji poput znanstvenog časopisa? Tko je izdavač? Je li izdavač sveučilište? Je li publikacija prethodno recenzirana?*. Postojanje uredništva propitkuje se također u okviru ovog kriterija, a u odnosu na ranije opisane kriterije primjećuje se preklapanje u kriterijima objektivnost i točnost, koji također propitkuju uredništvo i sponzorstvo ili oglašavanje kao izvor pristranosti. Tako se u vodiču knjižnice Berkley Library uredništvo i sponzorstvo propitkuju prema: *Je li uredništvo odredilo određeno gledište publikacije? Je li se mislilo da će izdanje biti tradicionalno ili naprednije? Sponzoriraju li publikaciju određene tvrtke ili organizacije? Imaju li sponzori određene pristranosti?* Propitkivanje izvora i formata na primjeru ove knjižnice također ima dodirne točke s propitkivanjem objektivnosti i preklapanja s opisanim kriterijima u online vodičima u dijelu pristranosti objavljivanja publikacije te kriterija autorstva, kada se propitkuje vlastito izdanje, kao i kriterija točnosti, kada se propitkuje postojanje recenzije. Navedeno se može iščitati iz pitanja u vodiču knjižnice Berkley Library: *Postoje li vidljive bilo kakve prepreke za objavljivanje?* (objektivnost); *Je li djelo vlastito izdanje? Postoje li vanjski urednici ili recenzija?* (točnost).

Propitkivanje geografske lokacije objave izvora i jezika na kojem je publikacija objavljena te formata izdvaja ovaj vodič u odnosu na druge u uzorku. Ovi elementi proizlaze iz propitkivanja mjesta izdavanja i jezika publikacija u analognom okruženju. Tako se navedeno u knjižnici Berkley Library propitkuje prema: *Gdje je djelo izvorno geografski objavljeno i na kojem jeziku?* (Prilog 1., pitanje 56). Propitkivanje formata ili medija na kojemu je djelo objavljeno se stavlja u vezu sa svrhom djela i ciljanom grupom korisnika. Pri tome se prema skupu pitanja korisnicima sugerira razlikovati objavljeno djelo u odnosu na medij na općoj razini, ali i prepoznavanje formata prema vrsti medija. Tekstualni izvor informacije propitkuje se jednim općim pitanjem : *Na kojem mediju je publikacija originalno objavljena? Je li objavljena online u tiskanom obliku? Ili oboje?* (Prilog 1., pitanje 57.). Prepoznavanje formata djela u odnosu na medij propitkuje se prema: *Radi li se o postu na blogu? Je li djelo video na YouTube-u? TV emisija? Članak u tiskanom časopisu?* (Prilog 1., pitanje 58.).

Među analiziranim vodičima postoje i odstupanja u primjeni kriterija u odnosu na digitalno okruženje. Dok je većina knjižnica orijentirana na univerzalnu primjenu općih kriterija za vrednovanje izvora informacija na izvore informacija u digitalnom okruženju s malo konkretnih primjera, u nastavku se izdvajaju primjeri 4 online vodiča knjižnica u uzorku iz kojih je razvidno da se digitalni izvori detaljnije propitkuju.

Knjižnica Otis College of Art and Design, Millard Sheets Library⁴⁶ ima cjelovit pristup informacijskoj pismenosti korisnika što je vidljivo iz vodiča koji obuhvaća više modula i pokriva propitkivanje izvora informacija u aktualnom informacijskom okruženju. Vrednovanje izvora informacija prezentira kroz aktualni ACRL *Framework* (2015) informacijske pismenosti na zasebnoj mrežnoj stranici knjižnice pod naslovom „*Informacijska pismenost*“.⁴⁷ Kritičko propitkivanje obuhvaća i područje medija, te se uspješno integriraju medijska i informacijska pismenost kroz cijeli online vodič ove knjižnice. Premda se predstavlja opći korpus kriterija za vrednovanje izvora informacija, razvijeni su posebni moduli za vrednovanje informacija ovisno o web izvoru. Knjižnica izdvaja 9 općih kriterija i strategija za propitkivanje kriterija autorstva, vrsta izvora/ciljana grupa korisnika (svrha), točka gledišta, točnost/objektivnost/pristranost, statistika, aktualnost, opseg, uporabljivost, relevantnost. U okviru kriterija uporabljivost se između ostalog propitkuje prikladnost izvora za mobilne uređaje. Izdvaja se nekoliko primjera koji ovaj vodič čine originalnim u odnosu na ostale u uzorku. Primjerice, u modulu vrednovanja multimedije, pri odabiru slika s Google Images, Flickr, TinEye, OtisDID, BePress, sl. korisnike se upućuje na kritičko propitkivanje:

- veličine slike, vrste, statusa copyrighta, ili drugog kriterija,
- broja slika koje korisnik vrednuje prije nego što donesete odluku o odabiru,
- vodenih žigova na slikama,
- autora slike,
- osobe koja je objavila sliku,
- postojanja posebnog interesa za objavu slike/objekta/ili tematski,
- stručnosti autora i izdavača za fotografiju/objekt temu,
- opisne informacije o slici,
- vrednovanja slika (slika prikazuje osobu ili predmet o kojoj se nešto tvrdi),
- promjena procesa vrednovanja ovisi o svrsi za koju se slika traži.

⁴⁶ Otis College of Art and Design, Millard Sheets Library https://otis.libguides.com/quality_web_sources

⁴⁷ Ibid. <https://otis.libguides.com/infolit>

U okviru modula Quality of Web Sources kritičko vrednovanje informacija je ovisno o vrsti web izvora informacija (web stranica, blog, baze podataka u knjižnici). Web stranice se propitkuju ovisno o vrsti (muzejske, vladine, informativni portali, internetski arhivi, poslovne web stranice i sl.). Upozorava se korisnike na clickbait poveznice i njihovu svrhu, te potrebu dodatnog propitkivanja takvih poveznica kroz modul o lažnim vijestima. Korpus kriterija za vrednovanje sadržaja na blogu nalazi se samo u ovoj knjižnici iz uzorka. Blog se propitkuje na osnovu kriterija relevantnosti, točnosti, jasnoće, sažetosti, dubine i opsega pokrivanja teme, aktualnosti (pravovremenosti). Posebna se napomena daje vezano uz kontradiktornost kriterija sažetosti i dubine pokrivanja teme, te kontrole aktualnosti i točnosti na blogu. U vodiču se navodi naziv kriterija „suradničke karakteristike“ (eng. *collaborative features*), kojim se propitkuje komentiranje postova, postojanje više autora na blogu (zajedničko autorstvo), lista poveznica na druge blogove ili web stranice (eng. *blogrolls*), organizacija sadržaja uz pomoć automatiziranih sustava poput RSS-a, mogućnost komentiranja sadržaja s drugih blogova. Komentira se također kontrola sadržaja na blogu koja je u nadležnosti vlasnika bloga, pri čemu vlasnik ima apsolutnu kontrolu nad sadržajem i može prema vlastitoj želji brisati komentare. Istraživanje Currie i sur. (2010, str. 120) pokazuje kako neki studenti u studiji procjenjuju blog i Wikipediju kao nepouzdan izvor. Na primjeru ove knjižnice pojašnjava se korisnost blogova znanstvenika. Namjera je obrazovati širu javnost, osobito kada je potrebno pojasniti pogrešne informacije koje se objavljuju u popularnom tisku i sl. Poseban modul je posvećen vrednovanju Wikipedije.⁴⁸ Sadržaj modula obuhvaća: općenito o Wikipediji, prednosti i nedostatke, uporabu Wikipedije, vrednovanje Wikipedije, uređivanje članaka.

Knjižnica San Diego State University Library izdvaja se kao primjer gdje se uz propitkivanje vjerodostojnosti izvora informacija prema uobičajenim pitanjima, korisnicima pruža pregled strategija za vrednovanje informacija u digitalnom okruženju uključujući i društvene medije. Kriteriji za vrednovanje izvora informacija prezentirani su u formi pitanja 5Ws+1 How, a korisnicima su dostupne praktične upute za provjeru aktualnosti digitalne informacije. Također, naglašeno je sagledavanje i propitkivanje izvora informacija u okviru određenog konteksta.⁴⁹ Vodič knjižnice Morgan library, Colorado State University Libarires pod naslovom *How to Do Library Research* izdvaja zasebne tematske podstranice s primjenom općih kriterija i strategija za vrednovanje pojedinog izvora informacija. Kriterijima je obuhvaćeno vrednovanje knjige; članka u časopisima; web stranice; filma, videa i filmskog isječka; vrednovanje online članaka

⁴⁸ Ibid. https://otis.libguides.com/Wikipedia/using_wikipedia

⁴⁹ San Diego State University Library. <https://libguides.sdsu.edu/c.php?g=447716&p=3081808#s-lg-box-9483306>

(članka na web stranici i knjižničnoj bazi podataka); vjerodostojnost izdavača (kroz podskup kriterija za vrednovanje knjiga).⁵⁰

Knjižnica John Hopkins University Sheridan Libaray nudi vodič za kritičko propitkivanje izvora informacija u digitalnom okruženju, a do dodatnih strategija za kritičko propitkivanje informacija na novim medijima upućuje korisnike preko poveznica na vodiče knjižnica sveučilišta Washington University i UC Berkley Library. ⁵¹

Izdvojeni primjeri potvrđuju tvrdnju Ostenson (2014, str. 36) koji navodi, kako suvremeni alati knjižnica za kritičko vrednovanje izvora informacija ne pokrivaju uvijek izvore informacija poput društvenih medija preko kojih informacije dolaze do korisnika, već su više orijentirani na sagledavanje interneta kao jedinstvenog medija, umjesto repozitorija različitih žanrova karakterističnih za suvremeno medijsko okruženje.

⁵⁰ Morgan Library, Colorado State University Libarires. <https://libguides.colostate.edu/howtodo/evaluatewebpage>

⁵¹ John Hopkins University Sheridan Libaray <https://guides.library.jhu.edu/evaluate/internet-resources>

7. ZAKLJUČAK

Cilj istraživanja je mapirati teorijski koncept informacijske pismenosti u odnosu na koncept autorstva, utvrditi teorijske pristupe vrednovanja informacija te definirati kriterije i raspon elemenata vrednovanja izvora informacija u digitalnom okruženju. Na osnovu analizirane literature te sadržaja online vodiča informacijske pismenosti američkih visokoškolskih knjižnica (Prilog 1.) nije potvrđena radna hipoteza H1: Kriteriji za vrednovanje izvora informacija mijenjali su se kako se mijenjalo informacijsko okruženje od analognog prema digitalnom.

Dok literatura identificira promjene u kriterijima vrednovanja izvora informacija ovisno o promjeni informacijskog okruženja, osobito u okruženju Weba 2.0, iz rezultata se da zaključiti kako knjižnice još uvijek sadržajno ne dopunjuju u dovoljnoj mjeri svoje liste kriterija u online vodičima novim kriterijima, koji bi bili prepoznati za digitalno okruženje ili barem pitanjima za propitkivanje kriterija u digitalnom okruženju općenito. U analiziranoj literaturi se ne izdvajaju novi kriteriji već tematske kategorije kriterija i njihove karakteristike propitkivanja koje proizlaze iz digitalnog okruženja, društvene prakse proizvodnje i potrošnje informacija u digitalnom okruženju. Prema analizi rezultata u uzorku nije vidljiv značajan odmak od tradicionalnih kriterija za vrednovanje informacija u okruženju Weba 2.0. Jedna knjižnica u uzorku definira novi kriterij pod nazivom „*suradničke karakteristike*“ koji se propitkuje na primjeru bloga: komentiranje postova, postojanje više autora na blogu (zajedničko autorstvo), lista poveznica na druge blogove ili web stranice (eng. blogrolls), organizacija sadržaja uz pomoć automatiziranih sustava poput RSS-a, mogućnost komentiranja sadržaja s drugih blogova.

Iz pregleda zastupljenih kriterija za vrednovanje izvora informacija u online vodičima pojedine knjižnice stavljaju opću uputu kako se ti kriteriji koriste za vrednovanje knjižničnih izvora i internetskih izvora. Na primjer jedna knjižnica navodi: „*Kada vrednujete informacijske izvore, knjižnične baze podataka ili na internetu, trebete odrediti odgovaraju li izvori vašim potrebama u smislu sadržaja te jesu li dovoljno pouzdani i autoritativni da biste ih koristili.*“ Kriterij aktualnosti se u kategoriji suvremenosti izvora ističe propitkivanjem funkcionalnosti poveznica i periodičnosti njihovog ažuriranja, a kod kriterija autorstva kontakt podaci se provjeravaju na osnovu adrese e-pošte i URL adrese mrežnih stranica. Dodana vrijednost kriterijima je razlikovanje vrste izvora ovisno o informacijskom okruženju, što je u ovome istraživanju naglašeno u okviru zasebnog kriterija Izvor/format. To su najvidljivije dodane vrijednosti propitkivanju informacije u digitalnom okruženju u listama kriterija u odnosu na tradicionalno

okruženje i opću razinu kriterija. U odnosu na online vodiče za vrednovanje izvora informacija visokoškolskih knjižnica literatura ipak donosi vidljivije promjene u propitkivanju kriterija u odnosu na analogno okruženje koji se temelje na specifičnostima izvora od kojega informacije dolaze, a ponajviše se u ovome istraživanju očituju kroz tri kriterija: autorstvo, točnost, aktualnost. Kriterij izvor informacije u kategoriji dostupnost izvora pokazuje svoje specifičnosti u odnosu na mogućnosti pristupa informaciji, mogućih ograničenja i troškova koji mogu utjecati na dostupnost izvora.

Istraživanjem literature (Barry, 1994; 1998; Ciolek, 1996; Wilkinson i sur., 1997; Tate i Alexander, 1996) i definiranja tradicionalnih kriterija za vrednovanje izvora informacija prikupljenih iz 5 izvora (Tablica 1.) potvrđuje se, kako su se oni oblikovali u ranoj fazi informatizacije knjižničnog poslovanja i koristili za procjenjivanje relevantnosti dokumenata na osnovu rezultata dobivenih korištenjem automatiziranih knjižničnih sustava, pri čemu je glavni cilj bio zadovoljiti informacijsku potrebu. Iz definicija kriterija prema kojima se procjenjivala relevantnost tiskanih dokumenata (Barry, 1994, 153-156) vidljivo je kako su opći kriteriji za vrednovanje relevantnosti integrirani u opće kriterije za vrednovanje izvora informacija koji se primjenjuju u digitalnom okruženju. Tako se na primjeru Barry (1994), koji predstavlja sveobuhvatan skup kriterija koje su definirali sami korisnici, vidi njihova podudarnost u tradicionalnim kriterijima i onima u online vodičima informacijske pismenosti. Konceptualne razlike se ogledaju u tome što se vrednovanje relevantnosti definira kroz širi skup kriterija koji se primjenjuju na sadržaj dokumenta; prethodno iskustvo i znanje korisnika; korisnikova uvjerenja i preferencije; druge informacije i izvori unutar okruženja; izvori dokumenata; dokument kao fizički entitet; i situacija korisnika (Barry, 1994, str. 153). Svaki širi skup kriterija obuhvaća posebne kriterije za vrednovanje relevantnosti tiskanih dokumenata, koji su u online vodičima informacijske pismenosti za vrednovanje izvora informacija najčešće organizirani u okviru kriterija autorstvo, aktualnost, točnost, relevantnost, objektivnost, opseg, svrha informacije, a koriste se kao opći kriteriji za vrednovanje svih izvora informacija. Pojedini posebni kriteriji koje definira Barry (1994), poput dostupnosti, troška i ograničenje korisnikovog vremena za dobivanje relevantne informacije prisutni su također u digitalnom okruženju, jer nisu sve informacije u web okruženju besplatne. Porijeklo tradicionalnih kriterija za vrednovanje izvora informacija u programima informacijske pismenosti potvrđuje se i drugdje u literaturi (usp. Maglaughlin i Sonnenwald, 2002; Hilligos i Rieh, 2008; Rieh i Danielson, 2007). Promjena u primjeni kriterija proizlazi iz prirode Weba i potrebe da se u korpus vrednovanja uz tekstualne forme informacije uzmu i navigacija web stranice, grafički

izgled, brzina učitavanja, zahtjevi softvera, sigurnosni zahtjevi. Kao posljedica okruženja Weba 2.0 iznjedreni su novi kriteriji za vrednovanje informacije u tom okruženju i podržavaju kriterij aktualnosti: kontinuirano ažuriranje; postojanje različitih datuma; ažurne reference i citati; najava nadolazećih događaja; dan i vrijeme objave; pravodobnost; novost (Keshavarz, 2021, str. 275). Društvena vjerodostojnost općenito se prema literaturi vrednuje iz perspektive društvene provjere koja se temelji na: komentiranju; postojanju poveznica na druge izvore; rangiranju; uporabi bandwagon znakova (Shen i sur., 2019); društvenog označivanja (Flanagin i Metzger, 2008; Jessen i Jørgensen, 2011). Dok ocjenjivanje autorove stručnosti vrijedi i za vjerodostojnost autora u digitalnom okruženju, značajne promjene literatura identificira za procjenjivanje vjerodostojnosti autorstva, što se nalazi kod kriterija koji proizlaze iz prirode samih društvenih medija: profil korisnika na društvenim medijima, anonimnost autora, oblici autorovog imena, slika autora (originalna slika, avatar, logo), datum registracije na platformi, autoriteti prijatelja, broj pratitelja koje korisnik prati, broj pratitelja koji prate korisnika, autor je poznat čitatelju, autor je često spominjan (Morris i sur., 2012). Tablica 4. prikazuje usporedni pregled razvoja kriterija s obzirom na promjenu informacijskog okruženja od analognog prema digitalnom, što proizlazi iz ovog istraživanja.

Tablica 4. Usporedba propitkivanja kriterija za vrednovanje izvora informacija s obzirom na promjenu informacijskog okruženja

KRITERIJ		Analogno okruženje	Online vodiči za vrednovanje izvora informacija	Web i Web 2.0 (Literatura)
	Izvor informacije	Tiskani	Tiskani/ digitalni	Digitalni
Autorstvo	Kategorija			
	Odgovornost	Osoba Institucija (Sveučilište, međunarodna organizacija i sl.)	Osoba Institucija (Sveučilište, međunarodna organizacija i sl.) Sponzor	Osoba Institucija Platforma društvenih medija Profil autora Anonimnost Slika autora Oblik imena IP adresa
	Ekspertiza	Kvalifikacije autora Iskustvo Nagrade i priznanja Raniji radovi Nakladnik	Kvalifikacije autora Iskustvo Stručnost u području teme Radovi autora Stručnost u području	Osobe autora/korisnika Mišljenje iz druge ruke Preporuke prijatelja/ stručnjaka Vlastito iskustvo Brend
	Reputacija	Autorova povezanost s institucijom Nakladnik Citiranost u drugim izvorima/ bibliografija	Autorova povezanost s institucijom Citiranost u drugim izvorima Nakladnik Vlastito izdanje (blog i dr.) Pristranost	Biografija Datum registracije na platformi Online aktivnost Broj prijatelja Broj pratitelja Rangiranje Tagiranje Komentari
	Kontakt		Adresa e-pošte Internetska domena Geografska domena	Adresa e-pošte, Internetska domena
Točnost	Valjanost	Urednici Provjeravatelji činjenica Recenzija Bibliografija	Provjerljivost u drugim izvorima Cjelovitost pružanja	Geografska lokacija autora Rangiranja u listama

		Stil citiranja	informacija o podacima Metode istraživanja Bibliografija Urednik Recenzija	stranicama rezultata Osobno iskustvo Točnost vremena objave Učestalost objava
	Kvaliteta pisanja	Jezična ujednačenost Format rukopisa Uporaba stilskih priručnika	Organizacija informacije Logička struktura Argumenti Greške u informaciji Jezik i ton Grafički elementi	Pravopis Velika tiskana slova Uskličnici i upitnici Dužina poruke „Bandwagon“ znakovi Obraćanje u 1., 2. ili 3. licu Stil i čitljivost Snaga poruke
Aktualnost	Izdavanje	Datum izdavanja Više godina izdavanja	Datum sastavljanja Datum prve online objave	Aktualnost objave Objave u realnom vremenu
	Izdanje	Redni broj izdanja	Redni broj izdanja Zadnja obnova online informacije Nova informacija Nova poveznica	
	Suvremenost izvora	Suvremena publikacija Zastarjela publikacija Neprolazna vrijednost publikacije	Promjene u području od prve objave Ažuriranost poveznica Funkcionalnost poveznica	
Svrha	Namjera	Razlog pisanja knjige/članka	Informirati Podučiti Ekonomska korist Uvjeravanje Prevara/obmana Ciljana grupa korisnika Sponzor	
Objektivnost	Stajalište	Širina autorovog istraživanja u disciplini	Objektivnost/ nepriprisanost Autorova točka gledišta	

		Spoj primarnih i sekundarnih izvora Izbor riječi Objektivan/ emocionalan rječnik	Dokaz o pristranosti Odgovornost za širenje informacija Utjecaj na mišljenje	
	Prezentacija informacije	Procjena valjanosti autorovih izvora Utemeljenost tvrdnji Usredotočenost na argumente Prelaženje s teme na temu bez zaključka Prezentacija specifičnog programa (pristranost)	Razlikovanje informacijskog sadržaja od oglašivačkog Istaknutost oglasa Činjenica Mišljenje Propaganda	
Opseg	Pokrivenost	Obnovljen izvor podupire ranije pročitane izvore Širina pokrivenosti teme istraživanja	Pokrivanje teme istraživanja Izvor nadograđuje druge izvore Izvor potvrđuje prethodno pročitane radove Podudarnost s istraživačkim zadatkom	
Relevantnost	Karakteristika izvora/ Informacije		Vrsta informacije (opća, znanstvena) Primarni ili sekundarni izvor Dubina i širina prezentirane informacije Specifičnost/ jedinственost informacije	
	Prikladnost/ Povezanost sa zadatkom		Informacija povezana s temom Opseg odgovara potrebama Citiranje u vlastitom radu	
	Ciljana grupa korisnika		Identifikacija ciljane grupe	

Izvor	Format		Medij na kojem je objavljen izvor Online Tiskani Oba formata	
	Lokacija		Geografsko mjesto objave Jezik objave informacije / dokumenta	
	Dostupnost			Pouzdana dostupan izvor Brzina pristupa Dodatni zahtjevi softvera / hardvera Ograničenja pristupa Troškovi
Ciljana grupa korisnika	Općenito	Usredotočenost na grupu korisnika Razina publikacije prikladna korisnicima Vrsta ciljane grupe korisnika		
Upotrebljivost	Općenito	Relevantnost publikacije za istraživački zadatak Argumenti Znanstvena informacija (rezultati istraživanja, zaključci primarnih studija, studije slučaja i dr.) Ispravnost informacije u publikaciji		
Ilustracije	Općenito	Grafika (ilustracije koncepata) Relevantnost ilustracije		

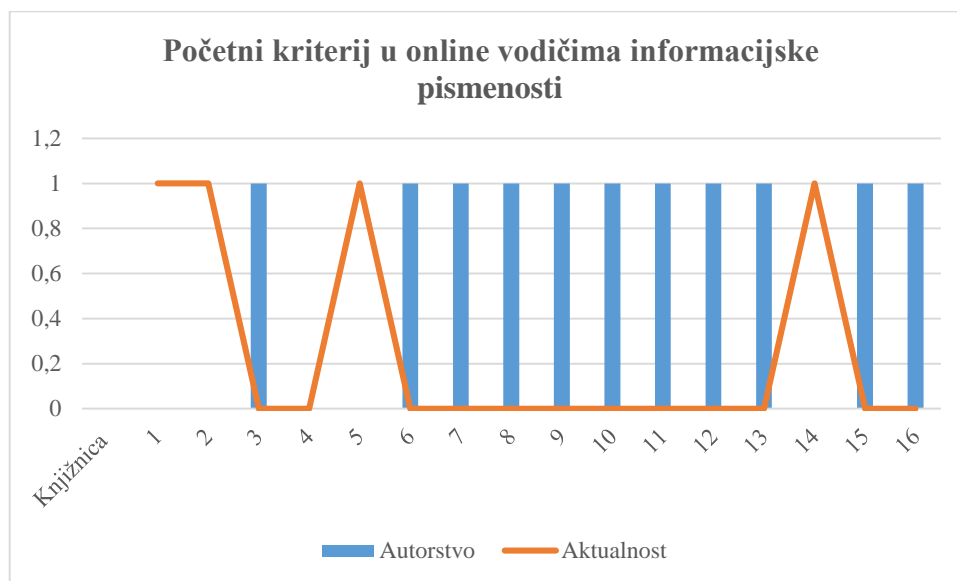
		Stručnost ilustracije Jasnoća		
Kontekst	Općenito	Korisnost izvora (utjecaj konteksta)		

Usporedna analiza kriterija s obzirom na informacijska okruženja pokazuje kako su određeni kriteriji prisutni u analognom okruženju konceptualno integrirani u nazivima kriterija relevantnosti ili objektivnosti, što se posebno odnosi na aspekt ciljane grupe korisnika za koju je publikacija namijenjena. Kriterij ilustracije primjerice, koji je u Tablici 4. naveden kao zaseban kriterij u analognom okruženju, u listama provjere se često propitkuje u okviru kriterija točnost, a kriterij upotrebljivost za analogno okruženje se u listama provjere integrira kroz kriterij relevantnosti. Premda je ovo istraživanje pokazalo kako je najočitija nadogradnja kriterija u promjeni informacijskog okruženja prema okruženju Weba 2.0 u kriterijima autorstva/autoriteta, aktualnosti i točnosti, za digitalno okruženje su osobito značajni i kriteriji objektivnosti te relevantnosti, ali i tehničke karakteristike izvora kojima se regulira njegova dostupnost, o čemu se navodi u literaturi.

Istraživanja pokazuju kako se autoritet u literaturi informacijske pismenosti često istražuje iz teorijskih pristupa koji zastupaju društveni pristup (Badke, 2015; Doty 2015) i teorija kognitivnog autoriteta (Sundin i Francke, 2009; Doty, 2015; Rieh, 2002).

Radna hipoteza H2: Autorstvo je postalo važnije u digitalnom okruženju i okruženju Weba 2.0 nije potvrđena. Kako pokazuje Grafikon 9., većina knjižnica N=11 (68,75%) u svojim vodičima kriterij autorstva stavlja na početno mjesto, što je ostalo konstantna pozicija kao i u analognom okruženju. Iz te pozicije ne može se potvrditi značajniji odmak propitkivanja autorstva od analognog prema digitalnom okruženju. Ono što jest specifično za digitalno okruženje jest kompleksnost autoriteta koji se nalaze u digitalnom okruženju i okruženju Weba 2.0. Naime, participativna kultura proizvodnje i potrošnje te dijeljenja informacija u okruženju Weba 2.0 ustanovljava dodatne autoritete definirane u literaturi, koji dolaze iz različitih konteksta i zajednica, i njima se mogu pripisati različite odgovornosti za sadržaj. Jedna vrsta odgovornosti proizlazi iz tradicionalne perspektive koja dolazi iz kontroliranog analognog okruženja te druga vrsta odgovornosti za sadržaj dolazi od autoriteta koji dolaze iz korisničke domene digitalnih medija i funkcije proizvodnje i dijeljenja sadržaja u tom okruženju. Utoliko se autorstvo i autoritet u okruženju Weba 2.0 može sagledavati s autoritativnog aspekta zajednice korisnika i tradicionalnog razumijevanja autoriteta.

Grafikon 9. Zastupljenost kriterija autorstvo kao početnog kriterija za vrednovanje izvora informacija u online vodičima informacijske pismenosti (Izvor: Prilog 1.)

Prema dobivenom rezultatu vidljivo je kako većina knjižnica uzima kriterij autorstva kao ključni kriterij od kojega treba započeti procjenjivanje vjerodostojnosti izvora informacija. Ta je tradicija zadržana iz analognog okruženja. To je posebno značajno jer se pristup vrednovanju autorstva značajno mijenja u okruženju Weba, a osobito Weba 2.0. Kriterij aktualnost prvi je kriterij u popularnoj listi kriterija CRAAP testa, koji se često citira u online vodičima. Ipak, analiza sadržaja online vodiča u ovome istraživanju pokazuje dominantnost kriterija autorstva/autoriteta kao polaznog kriterija za vrednovanje.

U usporedbi s procjenjivanjem vjerodostojnosti i kvalitete sadržaja u analognom okruženju, primjerice tiskanih publikacija, gdje se kroz postupak recenzije i faktor ekspertize jamčio kvalitetan sadržaj, u digitalnom okruženju u kontekstu društvenih medija vjerodostojnost informacije se ipak znatno teže može utvrditi zbog izostajanja autoriteta tradicionalnog urednika. Unutar digitalnog informacijskog ekosustava, doba post-istine i društvenih medija osobito zabrinjava često negiranje i relativiziranje ekspertize, relativiziranje iznošenja i tumačenja sadržaja, nevjerovatna brzina i nekritičnost pri dijeljenju digitalnog sadržaja bez prethodne detaljnije analize i propitkivanja autorstva, te način izvješćivanja kojim se ciljano jača socijalna interakcija i pobuđuju emocije ne bi li se potrošače informacija potaknulo na odluku o dijeljenju sadržaja. Iz literature o istraživanjima vjerodostojnosti izvora informacija na temelju kriterija za vrednovanje proizlazi kako se kriterij autorstva nameće ključnim za procjenjivanje vjerodostojnosti digitalnih sadržaja.

Anonimnost autora na Webu, otežano identificiranje autoriteta i mogućnosti vanjske provjere vjerodostojnosti autora, korisnike često vodi ka primjeni vlastitih metoda za vrednovanje izvora informacija. Utvrđivanje autoriteta posebno je postalo složeno, zbog informacije koja se javlja kao proizvod mase (Badke, 2015). Reputacija i vjerodostojnost autora u okruženju Weba 2.0 mjeri se na osnovu kriterija koje kreiraju proizvođači digitalnih medija radi vlastitih interesa. Zbog nemogućnosti identifikacije autora korisnici se priklanjanju vlastitim kriterijima procjenjivanja vjerodostojnosti informacija, pa tako uvažavaju mišljenja osoba koja potvrđuju njihove vlastite stavove, traže povratne informacije o nekom problemu od autoriteta na forumima, u raspravama i komentarima na društvenim medijima. Nadalje, ljudi koji su duže vrijeme u interakciji s drugima mogu na osnovu vlastitog iskustva ocijeniti nečiju stručnost (Rieh i Danielson, 2007). Literatura pokazuje kako se vjerodostojnost informacije procjenjuje na osnovu autoriteta koji se grade u zajednicama od povjerenja, autoriteta prijatelja, iskustva iz prve ruke, preporuke prijatelja ili stručnjaka i sl. (Castillo i sur., 2011; Francke i Sundin, 2009; Li i Suh, 2015.; Flanagan i Metzger, 2008; Jessen i Jørgensen, 2011; Doty, 2015; Kang, 2010; Rowley i Johnson, 2013; Morris i sur., 2012).

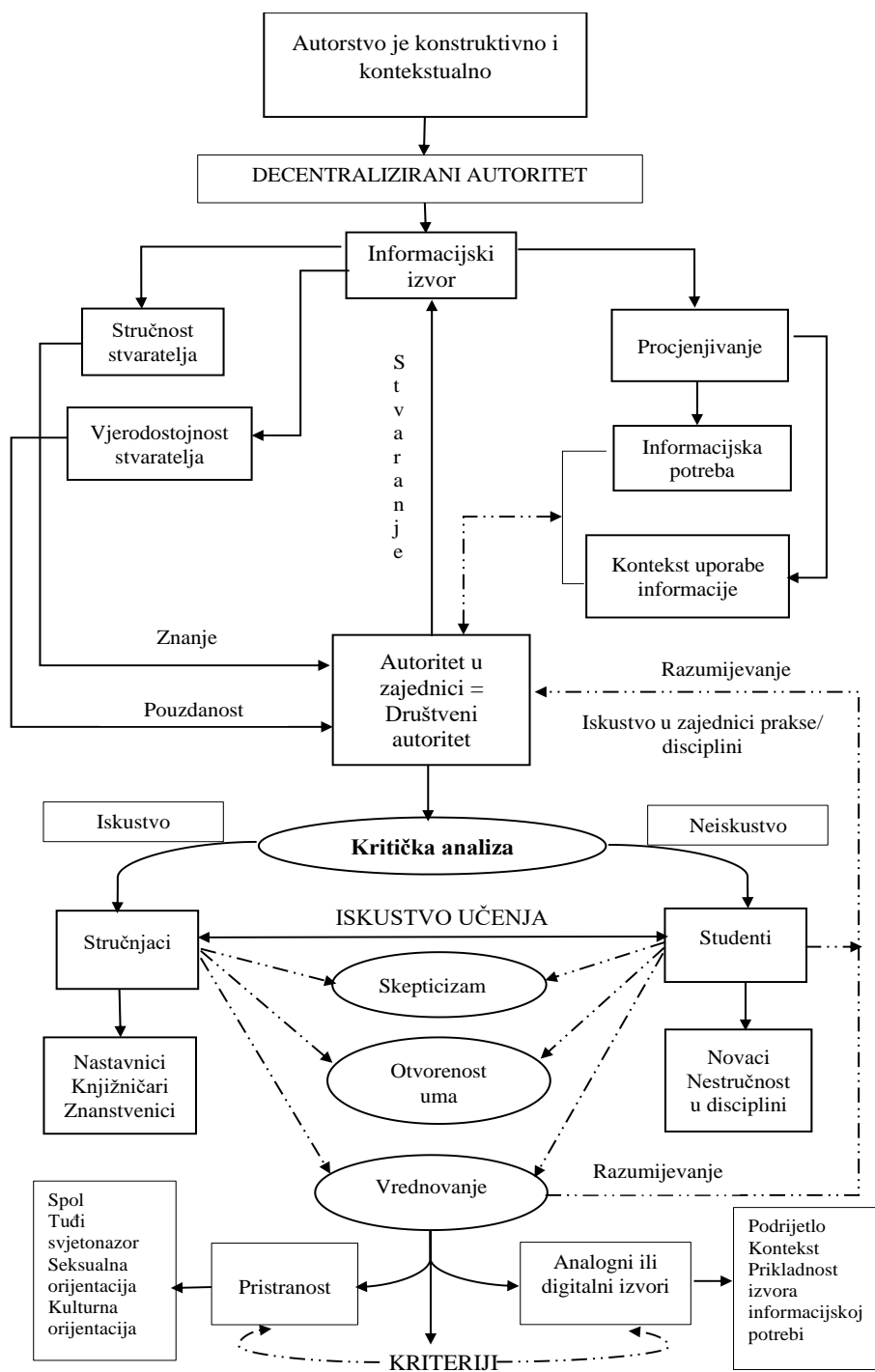
Kriterij autorstva važan je za stjecanje povjerenja i dohvat pouzdanih izvora na Webu, pa je zbog otvorenosti Weba potrebno informacije analizirati s dozom skepticizma. Web je omogućio decentralizaciju autorstva i korisnicima pružio priliku odabira autoriteta, između stručnosti potkrijepljene formalnim potvrdama do stručnosti koja proizlazi iz vlastitog iskustva i od autoriteta za koje se ne mogu pronaći formalne potvrde o stručnosti u području, ili поблиže u zajednicama prakse (usp. Doty, 2015).

Još uvijek su rijetke studije koje se bave istraživanjem isključivo autorstva u informacijskom kontekstu (usp. Hoeck i Hoffmann, 2013). Naglašava se važnost uloge knjižničara i nastavnika da zajednički kroz knjižnične obrazovne programe potaknu studente na kritičko propitkivanje i razlikovanje autoriteta i stručnosti. Autoritet knjižničara koji ga kvalificira za vrednovanje knjižničnih resursa u analognom okruženju nije ekvivalentan znanjima potrebnima za vrednovanje izvora u digitalnom okruženju, zbog širokog opusa različitih podataka i informacija na Webu koje dolaze iz različitih konteksta te je za uspješno vrednovanje kvalitete informacije potrebna suradnja s ekspertima u disciplinama (usp. Meola, 2004). Na temelju istražene literature ističu se ključni indikatori autorstva u digitalnom okruženju koji su prepoznati u istraživanjima informacijske pismenosti, te se iz prirode digitalnog informacijskog okruženja i koncepta autorstva koji iz njega proizlazi nameće potreba istraživanja autorstva u istraživačkom prostoru informacijske pismenosti.

Novi ACRL okvir informacijske pismenosti u okviru koncepta „*Autorstvo je konstruirano i konceptualno*“ daje priliku za razumijevanje složenosti autorstva u participativnom i suradničkom informacijskom okruženju, pri čemu se pristup vrednovanju informacije treba odvijati na temeljima nove pedagogije informacijske pismenosti koja će se temeljiti na zajedničkom iskustvu učenja, koje se odvija između nastavnika i knjižničara i studenta/učenika. Takva pedagogija treba doprinijeti razumijevanju stručnosti u disciplini i različitim kontekstima, odnosno zajednicama prakse, a da bi se kvaliteta informacijskog izvora i informacije mogla procijeniti, student treba razumjeti ciklus proizvodnje informacije u digitalnom okruženju, neovisno o digitalnom mediju. Ta bi pedagogija informacijske pismenosti, osim sigurnog akademskog okruženja trebala uključiti i koncepte koji će se odnositi na svakodnevnu praksu korisnika u komunikaciji i potrošnji informacija u okruženju algoritamske kulture te iz te perspektive suočiti potrošače informacija s novim kognitivnim autoritetom koji dolazi iz sfere platformi digitalnih medija, kao novih institucijskih autoriteta, i kognitivnim autoritetima u svojstvu osoba i zajednica koje predstavljaju decentralizirane autoritete. Stoga je iskustvo učenja u okviru konstruktivističkog pristupa pedagogiji u okviru koncepta „*Autorstvo je konstruirano i konceptualno*“ važna komponenta ka razumijevanju stručnosti i autoriteta u zajednici i izgradnji vlastitog autoriteta i stručnosti.

Slika 32. prikazuje koncept autorstva u participativnom okruženju Weba 2.0 prema ACRL *Frameworku*. Inspirirano novim ACRL okvirom informacijske pismenosti i vrednovanjem autoriteta u okviru prvog koncepta praga razrađen je grafički prikaz na Slici 32., te se konceptu autoriteta pridružuje početni element a to je decentralizacija autoriteta s namjerom odmaka od isključivo akademskog okruženja i dosadašnjeg razumijevanja kognitivnih autoriteta. Uz komponentu stvaranja informacijskog izvora na osnovu stručnosti i vjerodostojnosti stvaratelja pridružene su karakteristike znanje i pouzdanost. Dodani su elementi iskustva i neiskustva, te tijekom stjecanja iskustva studenata u disciplini kroz razumijevanje autoriteta u zajednici te zadovoljavanje informacijske potrebe i razumijevanje konteksta u kojemu se koristi informacija. Takav pristup je prihvatljiv za akademsko okruženje, međutim neiskustvo studenata u disciplini ne umanjuje njihovo znanje u drugim područjima, pa se na osnovu iskustva učenja između dviju zajednica (stručnjaka u disciplini ili zajednici prakse te studenata početnika) mogu unaprijediti postojeća i oblikovati nova znanja koja će unaprijediti disciplinu ili praksu. Procjenjivanje informacijskog izvora na osnovu informacijske potrebe i konteksta izravno je spomenuto u *Frameworku*. U središtu je autoritet u zajednici odnosno društveni autoritet koji se kritički analizira iz dvije polazne točke, iskustva stručnjaka (knjižničara,

nastavnika i znanstvenika) i neiskustva studenta. Krićka analiza autoriteta se odvija kroz iskustvo ućenja između obiju zajednica, stručnjaka i studenata, a povezuje ih zajednićki pristup krićkoj analizi koji se temelji na skepticizmu, otvorenosti uma prema različitim svjetonazorima i vrednovanju. Vrednovanje informacija temelji se na dva pristupa prema ACRL okviru. Prvi se odnosi na vrednovanje pristranosti koja je vrlo izražena u participativnom informacijskom okruženju, te je orijentirana na propitkivanje spolne pripadnosti, tućih svjetonazora, seksualne i kulturne orijentacije. Dok je drugi pristup usmjeren prema izvorima informacija, neovisno o informacijskom okruženju, pri ćemu ono polazi od podrijetla informacije s obzirom na izvor, kontekst informacije i zadovoljavanje informacijske potrebe.

Slika. 32 Kritička analiza autoriteta i pedagogija informacijske pismenosti na primjeru ACRL Frameworka (Izradila: Autorica disertacije)

Procjenjivanje vjerodostojnosti autoriteta u okviru ova dva pristupa moguće je uz primjenu postojećih kriterija za vrednovanje izvora informacija, ali uz promjenu pedagogije informacijske pismenosti i snažniju suradnju nastavnika i knjižničara u funkciji ekspertize i studenata početnika i nestručnjaka u disciplini. Kritička analiza autoriteta i vrednovanje

pristranosti i izvora informacija trebala bi kod studenata doprinijeti razumijevanju discipline i stvaranja informacija u kontekstu zajednica prakse, te stjecanju vlastite ekspertize i znanja u disciplini kroz određeno vrijeme. Procjenjivanje informacija je kontinuum, koji se u zajednici prakse neprestano odvija kako bi se donosile odluke utemeljene na društvenom konsenzusu i u skladu s informacijskom potrebom.

U okviru ovakvog pristupa vrednovanju autoriteta kroz društvenu praksu, potrebno je postojećim listama kriterija pridružiti i elemente vrednovanja informacija koji proizlaze iz okruženja Weba 2.0, a izneseni su u ovome istraživanju.

Radnu hipotezu H3: Vrednovanje informacija najvažniji je element informacijske pismenosti u digitalnom okruženju, potvrđuje analiza kriterija u online vodičima, te dodatno naglašava koncept autoriteta u ACRL Okviru za informacijsku pismenost. Važnost vrednovanja informacija u okviru informacijske pismenosti može se sažeti u nekoliko ključnih točaka koje su iznjedrene u ovoj disertaciji. U ovoj disertaciji analiza kriterija u online vodičima za vrednovanje izvora informacija i analiza kriterija uključenih izvora literature pokazala je kako:

- a) je autorstvo izuzetno kompleksna komponenta vrednovanja u digitalnom okruženju i nedovoljno istražena,
- b) vrednovanje izvora informacija i kriteriji u online vodičima i literaturi imaju zajednička osnovna obilježja neovisno o informacijskom okruženju,
- c) je određenim tematskim kategorijama kriterija moguće pridružiti elemente vrednovanja informacija u okruženju Weba i Weba 2.0,
- d) se u najnovije vrijeme naglašava potreba vrednovanja informacija u okruženju Weba 2.0 s obzirom na prirodu Weba i participativnu kulturu proizvodnje i potrošnje informacija, te potrebu razumijevanja algoritamske kulture i izazove vrednovanja informacija u takvim okolnostima (Shnurenko i sur., 2020).

U odnosu na početne koncepte vrednovanja u analognom okruženju, recentna literatura ističe nesigurnost digitalnog informacijskog okruženja kao polazište vrednovanja, zbog izloženosti dezinformacijama i društveno konstruiranog znanja koje dolazi od različitih autoriteta te rasta informacija u realnom vremenu. U odnosu na rana istraživanja vrednovanja informacija u recentnim istraživanjima vrednovanje informacija razmatra se iz perspektive Weba 2.0 koju karakterizira povezivost, interaktivnost, dijeljenje i suradnja, društveno stvaranje sadržaja i brzina razmjene sadržaja u realnom vremenu. Informacija se proizvodi u različitim kontekstima, a kritičko vrednovanje informacija je važno za donošenje odluka. U digitalnom okruženju vrednovanje obuhvaća nove pristupe koji se odnose na format informacije, ali i

specifičnosti koje obuhvaćaju komunikacijski i prezentacijski aspekt informacije i stvaratelja informacije. Dostupnost informacije u digitalnom okruženju nije bezuvjetno besplatna kako je to bilo u analognom okruženju, pa su tako u digitalnom okruženju prisutna određena ograničenja tehnološke naravi, ali i financijska ograničenja koja mogu utjecati na percepciju vjerodostojnosti informacije koja se zasniva na vlastitom kriteriju i odluci tražiti slobodno dostupnu informaciju u otvorenom pristupu ili platiti pristup komercijalnom nakladniku digitalnog sadržaja. Nova obilježja vrednovanja informacija uvjetovana su platformama digitalnih medija, koji uspostavljaju vlastite sustave kontrole kvalitete. Takvi sustavi se temelje na ekonomskim interesima te je pred knjižnicama veliki izazov kako primjereno odgovoriti obrazovnim pristupima informacijske pismenosti i vrednovanju informacija, koje su pod utjecajem algoritamske kulture proizvodnje i širenja informacija putem platformi digitalnih medija (Shnurenko i sur., 2020).

Na osnovi provedenog istraživanja izrađen je popis kriterija potrebnih za vrednovanje izvora informacija koji je predstavljen u Tablici 5. Matrica kriterija za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju, te uključuje 8 kriterija i 19 kategorija kojima je pridruženo propitkivanje izvora informacija. U odnosu na postojeće popise, ovaj se razlikuje u postavljanju tematskih kategorija u okviru kriterija, pri čemu se izdvajaju tematske kategorije u okviru kriterija autorstva: odgovornost, reputacija, ekspertiza, kontakt. Dodanu vrijednost čine elementi vrednovanja pridruženi određenoj tematskoj kategoriji koji se odnose na vrednovanje informacija u okruženju Weba 2.0. Matrica kriterija predstavlja doprinos disertacije na pragmatičnoj razini.

Tablica 5. Matrica kriterija za vrednovanje izvora informacija u digitalnom okruženju

Kriterij	Kategorije kriterija Pitanje	Izvori: Prilog 1; Literatura
Autorstvo	<p>Odgovornost Identifikacija autorstva (npr. osoba, izdavač, sponzor, programer i sl.); Odgovornost za sadržaj na web stranici Web 2.0: Anonimnost; Profil autora; Slika autora (osobna fotografija, crtež/avatar, logo); Oblik imena (tradicionalni, Internet, tematski/aktualan); IP adresa</p>	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
	<p>Ekspertiza Kvalifikacije autora za pisanje na temu (npr. sveučilišna diploma u disciplini); Sveučilišna diploma, Životopis; Radovi autora; Stručnost i iskustvo u području; Autor/nakladnik je specijaliziran u području; Web 2.0: Mišljenje iz druge ruke; Vlastito iskustvo; Brend; Preporuke prijatelja; Preporuke stručnjaka</p>	
	<p>Reputacija Pripadnost organizaciji i/ili zaposlenje u instituciji (misija i vizija institucije, članstvo u međunarodnim organizacijama); Citiranost autora u drugim izvorima; Nakladnik je znanstvena/obrazovna institucija, renomirani nakladnik, nakladnik je priznat u području, opseg objavljenih publikacija; Djelo je vlastito izdanje (npr. blog); Objektivno ili pristrano prezentiranje sadržaja; Pošteno/nepošteno argumentiranje; Web 2.0: Biografija; Datum registracije na platformi; Redovitost i učestalost objava; Broj pratitelja; Broj prijatelja; Rangiranje; Tagiranje; Komentari;</p>	
Točnost	<p>Kontakt Podaci o kontaktu (fizička adresa, broj telefona, e-mail); Internatska domena (.edu, .gov., com., org., .net); „~“ (znak tilda); Geografska domena (.uk., de i dr.)</p>	
	<p>Valjanost Izvor informacije (knjiga, časopis, web izvor) Informacija podržana dokazima, jasno navođenje činjeničnih informacija,</p>	1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16

provjerljivost informacije u drugim izvorima; Razlikovati zaključke istraživanja od stvarnih podataka; Cjelovitost pružanja informacije o podacima (svi podaci ili samo sažetak rezultata); Jasnoća metoda istraživanja (objašnjena i može se reproducirati); Navođenje izvora literature (fusnote, bilješke, popis literature); Recenzirana informacija, urednik/uredništvo; Mogućnost ocjene bilo koje informacije (u drugom izvoru ili vlastito znanje); Datum prve objave podataka (statistički podaci);
Web 2.0: Geografska lokacija autora; Rangiranja u listi rezultata; Osobno iskustvo; Geografska informacija

Kvaliteta pisanja

Organizacija informacije (logička struktura, jasno prezentirane ključne točke, argumenti se ne ponavljaju i dr.); Greške u informaciji (pravopisne, gramatičke, tipografske i sl.); Jezik ili ton djeluje nepristrano, riječi koje pobuđuju pozitivne ili negativne osjećaje; Prikladnost, jasnoća i razumljivost grafičkih elemenata (slike, tabele, grafovi, dijagrami),
Web 2.0: Uporaba velikih tiskanih slova; Uskličnici i upitnici; Dužina poruke (članka); Bandwagon znakovi; Nestandardni pravopis; Obračanje u 1., 2. ili 3. licu; stil/čitljivost; Snaga poruke (uvjerljivost, valjanost, logičnost)

Aktualnost/Datum	Izdavanje	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7,
	Datum (npr. datum sastavljanja, pisanja izvora; prvi puta objavljeno online)	8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16

Izdanje/Nadogradnja

Redni broj izdanja (npr. knjige); Zadnja revizija ili uređivanje online izvora; Nova informacija/ poveznica, identifikacija razlika u izdanjima (npr. promjene u uvodu, nove fusnote)

Suvremenost izvora

Promjene u području od prve objave dokumenta (knjige, znanstvenog članka; funkcionalnost i ažuriranost poveznica)
Web 2.0: Aktualnost objave, dan u tjednu (vikend ili drugo)

Svrha	<p>Namjera Informirati, poučiti, prodati, zabaviti, uvjeriti, objasniti, zagovarati, prevariti ili obmanuti; Ekonomska korist autora/izdavača (tko sponzorira izdavanje); Ciljana skupina (znanstvenici, opća javnost i sl.); Namjere sponzora (jasne ili nejasne);</p>	1, 2, 3, 4, 8, 14, 7, 10, 12,16
Objektivnost	<p>Stajalište Objektivno i nepristrano stajalište; dokaz o pristranosti; Opredijeljenost autora za točku gledišta; Citirani su autoritativni izvori; Istaknuta i suprotna mišljenja; Dokaz o pristranosti (politička, ideološka, kulturna, religijska, institucijska ili osobna); Širenje informacija (odgovornost); Utjecaj na mišljenje javnosti</p> <p>Prezentacija informacije/stranice Različitost informacijskog sadržaja od oglašivačkog; Oglasi su jasno istaknuti i prepoznatljivi; Činjenica, mišljenje, propaganda;</p>	1, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15
Opseg	<p>Pokrivenost Uspješna pokrivenost teme izvorima informacija, jasna argumentacija i potkrijepljenost izvorima; Izvor je nadogradnja drugim radovima; Izvor potvrđuje prethodno pročitane radove; Podudarnost izvora s istraživačkim zadatkom</p>	3,6,11,12,13
Relevantnost	<p>Karakteristika informacije/izvora Opća informacija, znanstvena informacija; primarni sekundarni izvor, bibliografija; Dubina i širina prezentirane informacije); Informacija je jedinstvena/specifična (npr. format publikacije/izvora: knjiga, članak, vladin izvještaj, mrežna stranica)</p> <p>Prikladnost/Povezanost sa zadatkom Dubina i širina prezentiranih informacija; Informacija povezana s temom, odgovara na pitanje; Informacija opsegom odgovara korisnikovim potrebama (npr. nije prejednostavna ili zahtjevna); Donošenje odluke o prihvaćanju nakon provjere u drugim izvorima; Citiranje izvora u vlastitom radu;</p>	1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15

opća ili znanstvena informacija; Primarni ili sekundarni izvor

Ciljana grupa korisnika

Identifikacija grupe korisnika

Izvor

Format

7,16

Izvor informacije (knjiga, časopis, web izvor); Medij na kojem je izvor objavljen (online ili u tiskanom obliku, u oba formata), postu na blogu, YouTube video, TV epizoda, članak u tiskanom časopisu

Lokacija

Mjesto (geografsko) gdje je izvor originalno objavljen; Jezik na kojem je dokument/informacija objavljena

Dostupnost

Izvor je pouzdano dostupan; Brzina pristupa; dodatni zahtjevi hardvera i softvera; Ograničavanje pristupa (registracija, lozinka, dokaz o ispunjavanju uvjeta ili članstvo u organizaciji); Troškovi

LITERATURA

1. Agosto, E. D. (2002). A Model of Young People's Decision-Making in the Web. *Library and Information Science Research*, 24, str. 311-341.
2. Alexander, J. E., i Tate, M. (1999). *Web Wisdom: How to Evaluate and Create Information Quality on the Web*. Lawrence Erlbaum Associates.
3. Alharahsheh, H. H., i Pius, A. (2020). A Review of key paradigms: positivism VS interpretivism. *Global Academic Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(3), str. 39-43.
4. Al-Suqri, M. N., i Afzal, W. (2007). Digital age: challenges for libraries. *Information, Society and Justice*, Vol. 1(1), str. 43-48. <https://doi.org/10.3734/isj.2007.1105>
5. American Library Association. (2022). *American Library Association*. ALA Literacy Clearinghouse. Preuzeto iz <https://literacy.ala.org/>
6. American Library Association. (2017.). *Resolution on Access to Accurate Information*. Preuzeto iz <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/statementspols/ifresolutions/accurateinformation>
7. American Library Association. (2005). *Resolution on Disinformation, Media Manipulation and the Destruction of Public Information*. Preuzeto iz <http://www.ala.org/aboutala/sites/ala.org.aboutala/files/content/governance/policymanual/updatedpolicymanual/ocrpdfofprm/52-8disinformation.pdf>
8. Angell, K., i Tewell, E. (2017). *Teaching and Un-Teaching Source Evaluation: Questioning Authority in Information Literacy Instruction*. *Communications in Information Literacy*, 11(1), str. 95-121.
9. Association of College and Research Libraries. (2015.). *ACRL Framework for information literacy for higher education*. Association of College & Research Libraries. Preuzeto iz <https://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>
10. Association of College and Research Libraries. (2017). *Global Perspectives on Information Literacy: Fostering a Dialogue for International Understanding*. (G. P. ACRL Student Learning and Information Literacy Committee, Ur.) Association of College and Research Libraries.
11. Association of College and Research Libraries. (2000). *Information literacy competency standards for higher education*. Association of College & Research Libraries.
12. Athreya, B. H., i Mouza, C. (2017). *Thinking skills for the digital generation*. Springer.

13. Aufderheide, P. (1992). *Aspen Media Literacy Report - Part II: Proceedings and Next Steps*. Center for Media Literacy. <http://www.medialit.org/reading-room/aspen-media-literacy-conference-report-part-ii>
14. Badke, W. (2017). Post-truth, false news and information literacy. *Online Searcher: Information Discovery, Technology, Strategies*, 41(4), str. 57-59. Preuzeto iz <http://www.infotoday.com/OnlineSearcher/Articles/InfoLit-Land/PostTruth-False-News-and-Information-Literacy-119319.shtml>
15. Badke, W. B. (2015.). Expertise and authority in an age of crowdsourcing. U T. A. Swanson, H. Jagman (Ur.), *Not just where to click : teaching students how to think about information* (str. 191-215). Association of College and Research Libraries, a division of the American Library Association.
16. Bakersfield College Library. (2022). *Research Skills: Evaluating Internet Sources: Introduction*. Preuzeto iz <https://bakersfieldcollege.libguides.com/EvaluatingInternet>
17. Balkin, J. M. (2004.). Digital speech and democratic culture: a theory of freedom of expression for the information society. *New York University Law Review*, 79(1).
18. Banks, M. (27. December 2016.). Fighting fake news: how libraries can lead the way on media literacy. *American Libraries*. Preuzeto iz <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/12/27/fighting-fake-news/>
19. Barclay, D. A. (5. January 2017). The challenge facing libraries in an era of fake news. *The Conversation*. Preuzeto iz <https://theconversation.com/the-challenge-facing-libraries-in-an-era-of-fake-news-70828>
20. Barry, C. L. (1994.). User-Defined Relevance Criteria: An Exploratory Study. *Journal of the American Society for Information Science*, 45(3), str. 149-159.
21. Barry, C., i Schamber, L. (1998). User's Criteria for Relevance Evaluation: A Cross-situational Comparison. *Information Processing & Management*, 34(2/3), str. 219-236.
22. Batchelor, O. (2017). Getting out the truth: the role of libraries in the fight against fake news. *Reference Services Review*, 45(2), str. 143-148. <https://doi.org/10.1108/RSR-03-2017-0006>
23. Bawden, D. (2001). Information and digital literacies; a review of concepts. *Journal of Documentation*, 57(2), str. 218-259.
24. Bawden, D. (2008). Origins and concepts of digital literacy. U C. Lankshear, i M. Konbel (Ur.), *Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices* (str. 17-32). Peter Lang.

25. Bawden, D., i Robinson, L. (2018.). *Supporting truth and promoting understanding: knowledge organization and the curation of the infosphere*.
<https://theoccasionalinformationist.com/2018/07/17/supporting-truth-and-promoting-understanding-knowledge-organization-and-the-curation-of-the-infosphere/>
26. Beck, S. (1997). *Evaluation Criteria*. The Good, The Bad The Ugly: or, Why It's a Good Idea to Evaluate Web Sources:
<https://web.archive.org/web/19990505015600/http://lib.nmsu.edu/staff/susabeck/evalcrit.html>
27. Behrens, S. J. (1994). A conceptual analysis and historical overview of information literacy. *College and Research Libraries*, str. 309-332. Preuzeto iz
https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/41773/crl_55_04_309_opt.pdf
28. Berkley Library, University of California. (2021). *Evaluating Resources: Home*. Preuzeto iz
<https://guides.lib.berkeley.edu/evaluating-resources>
29. Berthon, P., Treen, E., i Pitt, L. (2018). How truthiness, fake news and post-fact endanger brands and what to do about it. *Gfk Marketing intelligence review*, 10(1), str. 18-23.
<https://doi.org/10.2478/gfkmir-2018-0003>
30. Bezerra, A. C. (2021). From critical information literacy to a critical theory of information. *International Review of Information Ethics*, 30(8), str. 1-10.
<https://informationethics.ca/index.php/irrie/article/view/411/420>
31. Bhaskar, M. (2018). *Umijeće izbora u svijetu preobilja: o odabiru i skrbi*. Ljevak ; Filozofski fakultet, Sveučilište Josip Juraj Strossmayer u Osijeku.
32. Boekhorst, A. (2013). Media and Information Literacy: Conceptualization Within Knowledge Societies. U E. Kuzmin, & A. Parshakova (Ur.), *Media and Information Literacy for Knowledge Societies* (str. 32-39). Interregional Library Cooperation Centre.
33. Breivik, P. S. ([s.a.]). National Forum On Information Literacy 1999–2000 Report. American Library Association: Preuzeto iz <http://www.ala.org/aboutala/national-forum-information-literacy-1999%E2%80%932000-report>
34. Bruce, C. i Lupton, M. (2010). Windows on information literacy worlds: generic, situated and transformative perspectives. U *Practising information literacy: bringing theories of learning, practice and information literacy together* (str. 3-27). Centre for information studies.

35. Burchinal, L. G. (1976). *The Communications Revolution: America's Third Century Challenge*. Preuzeto iz <https://personalpages.manchester.ac.uk/staff/drew.whitworth/burchinal.html>
36. Bush, E. (2017). Beyond fake news: Peer to peer review. *Library Journal*. Preuzeto iz <https://www.libraryjournal.com/?detailStory=beyond-fake-news-peer-to-peer-review>
37. Cardinale, Y., Dongo, I., Robayo, G., Cabeza, D., Aguilera i A., Medina, S. (2021). T-CREo: A Twitter Credibility Analysis Framework. *IEEE Access*, 9, str. 32498-32516. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3060623>
38. Castells, M. (2007). Communication, Power and Counter-Power in the Network Society. *International Journal of Communication*, 1, str. 238-266. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/46/35>
39. Castillo, C., Mendoza, M., i Poblete, B. (2011). Information Credibility on Twitter. *WWW '11: 20th International World Wide Web Conference, March 28-April 1, Hyderabad, India* (str. 675-684). Association for Computing Machinery.
40. Castillo, C., Mendoza, M., i Poblete, B. (2013). Predicting information credibility in time-sensitive social media. *Internet Research*, str. 560-588.
41. Caulfield, M. (12. Travanj 2019.). *Data Voids and the Google This Ploy: Kalergi Plan*. Preuzeto iz <https://hapgood.us/2019/04/12/data-voids-and-the-google-this-ploy-kalergi-plan/>
42. Caywood, C. (1995). *Library Selection Criteria for WWW Resources*. Preuzeto iz https://departments.kings.edu/edtutorial/Web_%20Evaluation/evalinfosources.htm
43. Chandrashekar, S., i Hockema, S. (2009). Online access, participation and information credibility assessment. *IEEE Toronto International Conference Science and Technology for Humanity* (str. 755-760). Toronto: IEEE.
44. Charmaz, K. (2012). The Power and Potential of Grounded Theory. *Medical Sociology online*, 6(3), str. 2-15. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1062.8596&rep=rep1&type=pdf>
45. Chun Tie, Y., Birks, M., i Francis, K. (2019). Grounded theory research: A design framework for novice researchers. *SAGE Open Medicine*, 2(7), str. 1-8. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30637106/>

46. Cibaroğlu, M. O. (2019). Post-truth in social media. *The archival world*, 6(2), str. 87-99. Preuzeto iz https://www.researchgate.net/publication/338281961_Post-Truth_in_Social_Media.
47. Ciboci, L., Kanižaj, I., i Labaš, D. (2018). *Kako prepoznati dezinformacije i lažne vijesti*. Agencija za elektroničke medije; UNICEF. Preuzeto iz <https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2018/05/medijska-pismenost-lazne-vijesti.pdf>
48. Chartered Institute of Library Institute Professionals. (2018). *CILIP definition of information literacy*. CILIP. Preuzeto iz <https://infolit.org.uk/definitions-models/>
49. Ciolek, M. T. (1996). The Six Quests for the Electronic Grail: Current Approaches to Information Quality in WWW Resources. *Review Informatique et Statistique dans les Sciences humaines (RISSH)*(1-4), str. 45-47.
50. Clarke, A. E. (2003). Situational Analyses: Grounded Theory Mapping After the Postmodern Turn. *Symbolic Interaction*, 26(4), str. 553-576. Preuzeto s https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Situational+analysis:+grounded+theory+after+the+postmodern+turn&author=A.+Clarke&publication_year=2005&
51. COM(2018) 236 final. *Suzbijanje dezinformacija na internetu: europski pristup*. Preuzeto iz <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0236>
52. Cooke, N. A. (16. Studeni 2016.). *In the war on fake news, school librarians have a huge role to play*. (K. Tiffany, Ispitivač) The Verge. Preuzeto iz <https://www.theverge.com/2016/11/16/13637294/school-libraries-information-literacy-fake-news-election-2016>
53. Currie, L., Devlin, F., Emde, J., i Graves, K. (2010.). Undergraduate Search Strategies and Evaluation Criteria: Searching for Credible Sources. *New Library World*, 111(3/4), str. 113-124.
54. Deepfake (2020). U *Merriam-Webster Dictionary*. Preuzeto iz <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/deepfake-slang-definition-examples>
55. Delić, A., Bačić, M., Pavić, A., i Vladislavljević, A. (9. Prosinac 2020.). *Oštro*. (A. Delić, Ur.) Oštro prvi slovenski potpisnik kodeksa međunarodne mreže IFCN: Preuzeto iz <https://www.portal-ostro.hr/hr/vijesti/ostro-prvi-slovenski-potpisnik-kodeksa-medjunarodne-mreze-ifcn>
56. Doherty, J. J. (June 2007). No shhing: giving voice to the silenced: an essay in support of critical information literacy. *Library Philosophy and Practice*, str. 1-8.

57. Dollarhide, M. (31. August 2021.). *Investopedia*. Social media. Preuzeto iz <https://www.investopedia.com/terms/s/social-media.asp>
58. Doty, C. (2015). Social Epistemology and Cognitive Authority in Online Comments about Vaccine Safety. *iConference* (str. 1-11). iSchools. Preuzeto iz <https://www.ideals.illinois.edu/handle/2142/73664>
59. Doyle, T., i Hammond, J. (2006). Ned Cred: Evaluating Internet as a Research Source. *Reference Services Review*, 34(1), str. 56-70.
60. Dragulanescu, N.-G. (2002). Website Quality Evaluations: Criteria and Tools. *The International Information and Library Review*, 34(3), str. 247-254.
61. Driscoll, D. L., i Brizee, A. (2015). *Evaluating Sources: Overview*. Preuzeto iz <http://www.writing.laccdssi.org/files/2015/11/EvaluatingSourcesofInfo.pdf>
62. Eastin, M. S. (2008). Toward Cognitive Developmental Approach to Youth Perceptions of Credibility. U Metzger, M. J.. and Flanagin. A (Ur.), *Digital Media, Youth, and Credibility* (str. 29-48). MIT Press.
63. Educase. (2019). *Key issues in teaching and learning*. Educase: <https://www.educause.edu/eli/initiatives/key-issues-in-teaching-and-learning>
64. Eisenberg, M. B., i Head, A. (2010). *Truth Be Told : How College Students Evaluate and Use Information in the Digital Age*. Project. Project information literacy. Preuzeto iz http://dev.journalistsresource.org/wp-content/uploads/2012/01/PIL_Fall2010_Survey_FullReport1.pdf
65. Elmborg, J. (2006). Critical Information Literacy: Implications for Instructional Practice. *The Journal of Academic Librarianship*, 32(2), str. 192–199.
66. Elmborg, J. (2012). Critical information literacy: definitions and challenges. U *Transforming information literacy programs: intersecting frontiers of self, library culture, and campus community* (str. 75-95). Association of College and Research Libraries.
67. Elon University. Belk Library. (2022). *Academic Research Guide. Evaluating Information Sources*. Preuzeto iz <https://elon.libguides.com/research/evaluate>
68. European Audiovisual Observatory. (2016). *Mapping of media literacy practices and actions in EU-28*. European Audiovisual Observatory. Preuzeto iz <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0a387a0a-3e5f-11ea-ba6e-01aa75ed71a1>

69. European Commission. (2018). *A multi-dimensional approach to disinformation: report of the independent High-level Group on fake news and online disinformation*. Publications Office of the European Union. Preuzeto iz <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1>
70. Europska komisija. (2018). *Suzbijanje dezinformacija na internetu: europski pristup*. Europska komisija. Preuzeto iz <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0236&from=HR>
71. Farrow, R., i Moe, R. (2019). Rethinking the Role of the Academy: Cognitive Authority in the Age of Post-truth. *Teaching in Higher Education*, 24(3), str. 272-287.
72. Fawcett, B., i Pocket, R. (2015). *Turning Ideas into Research: Theory, Design & Practice*. Sage.
73. Fidel, R., Davies, R., Douglass, M., Holder, J., Hopkins, C., Kushner, E., . . . Toney, C. (1999). A visit to the information mall: Web searching behavior of high school students. *Journal of the American Society for Information Science*, 50(1), str. 24-37.
74. Fister, B. (27. February 2018.). *From Schooled Skepticism to Informed Trust*. Preuzeto iz Inside Higher Ed: <https://www.insidehighered.com/blogs/library-babel-fish/schooled-skepticism-informed-trust>
75. Flanagin, A. J., i Metzger, M. (2008). Digital Media and Youth: Unparalleled Opportunity and Unprecedented Responsibility. U M. J. Metzger, & A. Flanagin (Ur.), *Digital Media, Youth and Credibility*. The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Digital, str. 5-28. The MIT Press.
76. Flanagin, A. J., i Metzger, M. (2008). The Credibility of Volunteered Geographic Information. *GeoJournal*, 72, str. 137-148.
77. Flanagin, A. J., Winter, S., i Metzger, M. (2020). Making sense of credibility in complex information environments: the role of message sidedness, information source, and thinking styles in credibility evaluation online. *Information, Communication & Society*, 23(7), str. 1038-1056. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2018.1547411>
78. Florida A&M University Libraries. (2022). *Finding and Evaluating Scholarly Sources: Criteria for Evaluating Sources*. Preuzeto iz <https://library.famu.edu/c.php?g=276172&p=1840652>
79. Floridi, L. (29. Studeni 2016). Fake news and a 400-year-old problem: we need to resolve the 'post-truth' crisis. *The Guardian*. Preuzeto iz

<https://www.theguardian.com/technology/2016/nov/29/fake-news-echo-chamber-ethics-infosphere-internet-digital>

80. Foasberg, N. M. (2015). From Standards to Frameworks for IL: How to ACRL Framework Addresses Critiques of the Standards. *portal: Libraries and the Academic*, 15(4), str. 699-717.
81. Fogg, B. J., Soohoo, C., Danielson, D., Marable, L., Stanford, J., i Tauber, E. R. (2003). How Do People Evaluate a Web Site's Credibility? Results from a Large Study. U *DUX '03: Proceedings of the 2003 conference on Designing for user experiences*. Association for Computing Machinery, str. 1-15. <https://doi.org/10.1145/997078.997097>
82. Foothill College Library. *Evaluating Information Sources*. Preuzeto iz <https://libguides.fhda.edu/c.php?g=389539&p=2643252>
83. Francke, H., i Sundin, O. (2009). Format Agnostics od Format Believers? How Students in High School Use Genre to Assess Credibility. U Grove, A. (Ur.) *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 46, 1, str. 1-7.
84. Francke, H., Sundin, O., i Limberg, L. (2011). Debating Credibility: the Shaping of Information Literacies in Upper Secondary School. *Journal of Documentation*, 67(4), str. 675-694.
85. Freeman, K. S., i Spyridakis, J. (2004). An Examination of Factors That Affect the Credibility of Online Health Information. *Technical Communication*, 51(2), str. 239-263.
86. Freire, P. (2005.). *Pedagogy of the oppressed* (30th anniversary ed.). The continuum international publishing group.
87. Fritch, J. W., i Cromwell, R. L. (2001). Evaluating Internet Resources: Identity, Affiliation, and Cognitive Authority in a Networked World. *Journal of American Society for Information Science and Technology*, 52(6), str. 499-507.
88. Garret, K. R. (17. Studeni 2016.). Facebook's problem is more complicated than fake news. *The Conversation*. Preuzeto iz <https://theconversation.com/facebooks-problem-is-more-complicated-than-fake-news-68886>
89. Gibson, C., i Jacobson, T. (2018). Habits of Mind in an Uncertain World. *Reference & User Services Quarterly*, 57(3), str. 183-192. Preuzeto iz https://www.academia.edu/36221209/Habits_of_Mind_in_an_Uncertain_World?from=cover_page
90. Grassian, E. (1997). *Thinking Critically about World Wide Web Resources*. Consortium of Multiple Sclerosis Centers: Preuzeto iz <https://www.msca.org/page/Article0002>

91. Grassian, E. (1997). *Thinking Critically about World Wide Web Resources*. Preuzeto iz Consortium of Multiple Sclerosis Centers (CMSC): <https://www.mscares.org/page/article0002>
92. Gregory, L., i Higgins, S. (Ur.). (2013). *Information literacy and social justice: radical professional practice*. Library Juice Press.
93. Haider, J., i Sundin, O. (2020). Information literacy challenges in digital culture: conflicting engagements of trust and doubt. *Information, communication & Society* (ahead-of-print), str. 1-16. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2020.1851389>
94. Haider, J., i Sundin, O. (2022). Information literacy as a site for anticipation: temporal tactics for infrastructural meaning-making and algo-rhythm awareness. *Journal of Documentation*, 78(1), str. 129-143. <https://doi.org/10.1108/JD-11-2020-0204>
95. Haider, J., i Sundin, O. (2022). *Paradoxes of Media and Information Literacy: The Crisis of Information*. Routledge.
96. Harris, F. J. (2008). Challenges to Teaching Credibility Assessment in Contemporary Schooling. U *Digital Media, Youth, and Credibility* (str. 155-180). MIT Press.
97. Head, A. J., Fister, B., i MacMillan, M. (2020). *Information Literacy in thje Age of Algorithms: Student experiences with news and information and the need for change*. Project Information Research Institute. <https://eric.ed.gov/?id=ED605109>
98. Head, A. J., Wihbey, J., Metaxas, P. T., MacMillan, M., i Cohen, D. (2018). *How students engage with news: five takeaways for educators, journalists, and librarians*. Project Information Literacy Research Institute. Preuzeto s https://www.projectinfolit.org/news_study.html
99. Head, A., i Wihbey, J. (9. Travanj 2017.). *The Importance of Truth Workers in an Era of Factual Recession*. Medium. Preuzeto iz <https://medium.com/@ajhead1/the-importance-of-truth-workers-in-an-era-of-factual-recession-7487fda8eb3b>
100. Hebrang Grgić, I., i Špiranec, S. (2013). Information Literacy of LIS Students at the University of Zagreb: Pros or Just Average Millennials. U Kurbanoglu, S., Grassian, E., Mizrachi, D., Catts, R i Špiranec S. (Ur.), *ECIL 2013. CCIS*, vol. 397, str. 580-587. Springer.
101. Hilligos, B., i Rieh, S. (2008). Developing a unifying framework of credibility assessment: construct, heuristics, and interaction in context. *Information Processing and Management*, 44, str. 1467-1484. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2007.10.001>

102. Hjørland, B. (2012). Methods for evaluating information sources. *Journal of Information Science*, str. 1-11.
103. Hocevar, K. P., Flanagan, A., i Metzger, M. (2014). Social media self-efficacy and information evaluation online. *Computers in Human Behavior*, 39, str. 254-262.
104. Hoeck, M. V., i Hoffmann, D. (2013). From Audience to Authorship to Authority: Using Wikipedia to Strengthen Research and Critical Thinking Skills. *ACRL Conference Proceedings*, April 1-13 (str. 217-229). ACRL. Preuzeto iz <https://www.ala.org/acrl/acrl/conferences/2013/papers>
105. Hofer, A. R., Brunetti, K., i Townsend, L. (2013). A thresholds concepts approach to standard revision. *Communications in information literacy* , 7(2), str. 108-113.
106. Hofer, A. R., Townsend, L., Brunetti, K. (2012.). Troublesome concepts and information literacy: investigating threshold concepts for IL instruction. *Portal: Libraries & The Academy*, 12(4), str. 387-405.
107. Holmes, R. (10. Travanj 2018.). *How Libraries Are Reinventing Themselves To Fight Fake News*. Forbes. Preuzeto iz <https://www.forbes.com/sites/ryanholmes/2018/04/10/how-libraries-are-reinventing-themselves-to-fight-fake-news/#732e8352fd16>
108. Hosanagar, K. (25. Studeni 2016.). *Blame the echo chambers on Facebook. But blame yourself too*. *Wired*. Preuzeto iz <https://www.wired.com/2016/11/facebook-echo-chamber/>
109. Hung, T.-Y. (2004). Undergraduate Student's Evaluation Criteria When Using Web Resources for Class Papers. *Journal of Educational Media & Library Sciences*, 42(1), str. 1-12.
110. International Federation of Library Associations and Institutions. (2013.). *Riding the waves or caught in the Tide: Navigating the Evolving Information Environment*. IFLA. Preuzeto iz https://trends.ifla.org/files/trends/assets/insights-from-the-ifla-trend-report_v3.pdf
111. International Federation of Library Associations and Institutions. (2018). *IFLA Statement on fake news*. Preuzeto s <https://www.ifla.org/files/assets/faife/statements/ifla-statement-on-fake-news.pdf>
112. Indiana University East Campus Library. (21. November 2018.). *Fake News*. Indiana University East. Preuzeto iz <https://iue.libguides.com/fakenews>

113. Inskeep, S. (11. Prosinac 2016.). *A finder`s guide to facts*. NPR: National Public Radio: Preuzeto iz https://www.npr.org/2016/12/11/505154631/a-finders-guide-to-facts?utm_source=facebook.com&utm_medium=social&utm_campaign=npr&utm_term=nprnews&utm_content=2039&t=1539726277354&t=1554062985084
114. Jacobs, H. L., i Berg, S. (2011). Reconnecting Information Literacy Policy with the Core Values of Librarianship. U Crawford, J (Ur.), *Information Literacy Beyond the Academy, Part 1: Towards Policy Formulation* (Svez. 60, str. 383-394). The Board of Trustees, University of Illinois.
115. Jacobson, T., Mackey, T., i O'Brien, K. (2021). Metaliteracy. *Metaliterate Learner Characteristics Aligned with ACRL Framework Dispositions*. Preuzeto s <https://metaliteracy.org/ml-in-practice/mlacr/>
116. Jeffries, S., Kroondyk, J., Paolini, F., i Radisuskas, C. (2017). Says who? Librarians tackle fake news. *College & Research Libraries News*, 78(10), str. 538. <https://doi.org/10.5860/crln.78.10.538>
117. Jeong, S.-H. (2012). Media literacy intervention: mety-analytic review. *Journal of communication*, 62(3), str. 454-472.
118. Jessen, J., i Jørgensen, A. (2011.). Aggregated trustworthiness: Redefining online credibility through social validation. *First Monday*, 17(1). <https://doi.org/10.5210/fm.v17i1.3731>
119. Johns Hopkins University, The Sheridan Libraries. (2021). *How to evaluate information, from social media to scholarly articles*. <https://guides.library.jhu.edu/evaluate/sources>
120. Johnson, B. (2017). Information literacy is dead: the role of libraries in a post-truth world. *Information Today*, 37(2). Preuzeto iz <http://www.infotoday.com/cilmag/mar17/Johnson--Information-Literacy-Is-Dead--The-Role-of-Libraries-in-a-Post-Truth-World.shtml>
121. Jones-Jang, S. M., Mortensen, T., i Liu, J. (2021). Does media literacy help identification fake news? Information literacy helps, but other literacies don't. *American Behavioral Scientist*, 62(2), str. 371-388. <https://doi.org/10.1177/0002764219869406>
122. Julien, H., i Baker, S. (2009). How high-school students find and evaluate scientific information: A basis for information literacy skills development. *Library and Information Science Research*, 31(1), str. 12-17.

123. Jung, T., McClung, S., Youn, H., i Chang, T.-S. (2007). Losing weight on the Web? A content analysis of dieting-related Web sites. *Health information on the Internet* (59), str. 3-6. <https://www.academia.edu/download/30588048/3.full.pdf>
124. Kang, M. (2010). *Measuring Social Media Credibility: A Study on a Measure of Blog Credibility*. Institute for Public Relations, University of Florida.
125. Kapitzke, C. (2003). (In)formation literacy: a positivist epistemology and politics of (out)information [autorova verzija]. *Educational Theory*, 53(1), str. 37-53.
126. Kapitzke, C. (2003.a). Information literacy: A review and poststructural critique [autorova verzija]. *Australian Journal of Language and Literacy*, 26(1), str. 53-66.
127. Kemp, S. (21. October 2021.). *Digital 2021 October Global Statshot Report*. DataReportal. Preuzeto iz <https://datareportal.com/reports/digital-2021-october-global-statshot>
128. Kemp, S. (11. February 2021.). *Digital 2021: Croatia*. DataReportal Preuzeto iz <https://datareportal.com/reports/digital-2021-croatia>
129. Kenan, M. (1. Prosinac 2016.). *Before Facebook was the coffee house* Pandaemonium: Preuzeto iz <https://kenanmalik.com/2016/12/01/before-facebook-was-the-coffee-house/>
130. Kenan, M. (11. Siječanj 2017.). *Fake news and worse solutions*. Pandaemonium: Preuzeto iz <https://kenanmalik.com/2017/01/11/fake-news-and-worse-solutions/>
131. Keshavarz, H. (2021). Evaluating Credibility of Social Media Information: Current Challenges, Research Directions and Practical Criteria. *Information Discovery and Delivery*, 49(4), str. 269-279. <https://doi:10.1108/IDD-03-2020-0033>
132. Kimmel, J. (2005). Web Evaluation in the History Classroom: Reconsidering the Checklist. *Journal of the Association for History and Computing*, n.p. Preuzeto iz <https://quod.lib.umich.edu/j/jahc/3310410.0008.201/--web-evaluation-in-the-history-classroom-reconsidering?rgn=main;view=fulltext>
133. Kirk, E. E. (2001). *Evaluating Information Found on the Internet*. Preuzeto iz Basic criteria for evaluating all forms of information, and how they apply to the Internet: <https://web.archive.org/web/20011218111140/http://milton.mse.jhu.edu:8001/research/education/net.html>
134. Koltay, T. (2011). The media and literacies: media literacy, information literacy, digital literacy. *Media, Culture & Society*, 33(2), str. 211-221. <https://doi.org/10.1177/0163443710393382>

135. Komarić, B. (11. Kolovoz 2020). *Koje su trenutno najpopularnije društvene mreže na svijetu?* Portal Racunalo.com. Preuzeto iz <https://www.racunalo.com/koje-su-trenutno-najpopularnije-drustvene-mreze-na-svijetu/>
136. Kramer, Adam D. I., Guillory, Jamie E., i Hancock, Jeffrey T. (17. Lipanj 2014.). Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks. *PNAS*, 111(24), str. 8788-8790. Preuzeto iz <https://www.pnas.org/content/pnas/111/24/8788.full.pdf>
137. Kroeze, J. H. ([s.a.]). Interpretivism in information systems: a postmodern epistemology? *Sprouts: working papes on information systems*, 11(171).
138. Kuhlthau, C. C. (1993.) *Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services*. Ablex Pub. Corp.
139. Kuhlthau, C. C. (2004). *Seeking meaning: a process approach to library and information services* (2nd. ed.). Libraries Unlimited.
140. Kurbanoglu, S. (2013). An Analysis of the Concept of Information Literacy. U E. Kuzmin, A. Parshakova (Ur.), *Media and Information Literacy* (str. 78-87). Interregional Library Cooperation Centre. Preuzeto iz http://www.ifapcom.ru/files/News/Images/2013/mil_eng_web.pdf
141. Lankes, D. R. (2008). Credibility on the internet: shifting from authority to reliability. *Journal of Documentation*, 64(5), str. 667-686.
142. Lasić-Lazić, J., Špiranec, S., i Banek-Zorica, M. (2012). Izgubljeni u novim obrazovnim okruženjima – pronađeni u informacijskom opismenjavanju. *Medijska istraživanja*, 18(1), str. 125-142.
143. Lau, J. (2013). Information Skills: Conceptual Convergence Between Information and Communication Sciences. U Kuzmin, E i Parshakova, A. (Ur.), *Media and Information Literacy for Knowledge Societes* (str. 63-77). Interregional Library Cooperation Centre.
144. Lee, H., i Pang, N. (2018). Understanding the effects of task and topical knowledge in the evaluation of websites as information patch. *Journal of documentation*, 74(1), str. 162-186. <https://doi.org/10.1108/JD-04-2017-0050>
145. Li, R., i Suh, A. (2015). Factors influencing Information Credibility on Social Media Platforms: Evidence from Facebook Pages. *Procedia Computer Science*, 72, str. 314-328.
146. Lichterman, J. (23. Lipanj 2016.). *The Dallas Morning News and Dallas Public Library are teaming up to offer workshops for students*. <https://www.niemanlab.org/2016/06/the->

- dallas-morning-news-and-dallas-public-library-are-teaming-up-to-offer-workshops-for-students/
147. Limberg, L., Sundin, O., i Talja, S. (2012). Three Theoretical Perspectives on Information Literacy. *Human IT*, 11(2), str. 93-130.
 148. Lin, X., Spence, i P. (2018). Identity on Social Networks as a Cue: Identity, Retweets, and Credibility. *Communication Studies*, 69(5), str. 461-482.
 149. Liu, Z., i Huang, X. (2005). Evaluating the credibility of scholarly information on the web: A Cross Cultural Study . *The International Information Library Review*, 37(2), str. 99-106.
 150. Lloyd, A. (2010.). *Informationa literacy landscapes: information literacy in education, workplace and everyday contexts*. Oxford: Chandos Publishing.
 151. Lloyd, A. (2019). Chasing Frankenstein's: monster: information literacy in the black box society. *Journal of Documentation*, 75(6), str. 1475-1485. <https://doi.org/10.1108/JD-02-2019-0035>
 152. Lor, P. J. (2018). Democracy, information, and libraries in a time of post-truth discourse. *Library Management*, 39(5), str. 307-321. <https://doi:10.1108/LM-06-2017-0061>
 153. Lucassen, T., i Schraagen, J. (2011). Factual accuracy and trust in information: The role of expertise. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62, str. 1232-1242.
 154. Lucassen, T., Muilwijk, R., Noordzij, M., i Schraagen, J. (2013). Topic Familiarity and Information Skills in Online Credibility Evaluation. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64(2), str. 254-264.
 155. Luke, A., i Kapitzke, C. (1999). Literacies and libraries: archives and cybraries. *Curriculum Studies*, 7(3), str. 467-491. <https://doi.org/10.1080/14681369900200066>
 156. Lupton, M., i Bruce, C. (2010). Windows on information literacy worlds: generic, situated and transformative perspectives. U Lloyd, A. i Talja, S. (Ur.), *Practising information literacy: bringing theories of learning, practice and information literacy together* (str. 3-27). Centre for information studies, Charles Sturt University, Australia.
 157. Lydia M. Olson Library. Northern Michigan University. (2022) *Evaluating Internet Sources*. Preuzeto iz <https://lib.nmu.edu/help/resource-guides/subject-guide/evaluating-internet-sources#tab-337-2>

158. Ljubotina, D., i Dubravac, J. (2014). Djelotvornost naknadnog ispravka negativnih informacija: kolika je stvarna snaga demantija? *Medijske studije*, 10(5), str. 103-123. <https://hrcak.srce.hr/file/200129>
159. Mackey, T. P., i Jacobson, T. (2011). Reframing Information Literacy as a Metaliteracy. *College and Research Libraries*, str. 62-78. Preuzeto iz <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/16132/17578>
160. Maglaughlin, K. L., i Sonnenwald, D. (2002). User Perspective on Relevance Criteria: A Comparison among Relevant, Partially Relevant, and Not-Relevant Judgements. *Journal of American Society for Information Science and Technology*, 53(5), str. 327-342.
161. Malik, K. (2016). All the fake news that was fit to print. *The New York Times*. Preuzeto iz https://www.nytimes.com/2016/12/04/opinion/all-the-fake-news-that-was-fit-to-print.html?ref=opinion&_r=1
162. Mandalios, J. (2013). RADAR: An Approach for Helping Students Evaluate Internet Sources. *Journal of Information Science*, 39(4), str. 470-478.
163. Mathioudakis, M., i Koudas, N. (2010). Twitter Monitor: Trend Detection over the Twitter Stream. *Proceedings of the 2010 International Conference on Management of Data, ACM*, (str. 1155-1158).
164. Matijaca, D. (2018). Emotions in citizens' comments on the internet as predictors of election success. *Medijska istraživanja*, 24(1), str. 51-67. <https://doi.org/10.22572/mi.24.1.3>
165. Mejovšek, M. (2013). *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima* (Svez. 2. dopunjeno izd.). Jastrebarsko: Naklada Slap.
166. Meola, M. (2004). Chucking the Checklist: A Contextual Approach to Teaching Undergraduates Web-Site Evaluation. *portal: Libraries and the Academy*, 4(3), str. 331-344.
167. Meriam Library California State University, Chico (2022). *Applying the CRAAP*. Preuzeto iz <https://libguides.csuchico.edu/c.php?g=414402&p=2822808>
168. Metzger, M. J. (2007). Making Sense of Credibility on the Web: Models for Evaluating Online Information and Recommendations for Future Research. *Journal of American Society for Information Science and Technology*, 58(13), str. 2078-2091.

169. Metzger, M. J., Flanagin, A., i Medders, R. (2010). Social and Heuristic Approaches to Credibility Evaluation Online. *Journal of Communication*, 60, str. 413-439. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2010.01488.x>
170. Metzger, M. J., Flanagin, A., Markov, A., Grossman, R., i Bulger, M. (2015). Believing the Unbelievable: Understanding Young People's Information Literacy Beliefs and Practices in the United States. *Journal of Children and Media*, 9(3), str. 325-348.
171. Mikkelsen, D. (17. Studeni 2016.). *We Have a Bad News Problem, Not a Fake News Problem*. Snopes: <https://www.snopes.com/news/2016/11/17/we-have-a-bad-news-problem-not-a-fake-news-problem/>
172. Monheit, D. F. (2011). Evaluating Health information Web Sites for Credibility. *Journal of Hospital Librarianship*, 11(1), str. 39-44. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15323269.2011.537991?journalCode=whos20>
173. Monod, J.-C. (25. September 2017). Between post-truth and epistemocracy: Positioning a democratic politics. *Eurozine*. Preuzeto iz <https://www.eurozine.com/between-post-truth-and-epistemocracy-positioning-a-democratic-politics/>
174. Morgan Library, Colorado State University Libarires (2022). *How to do Library Research*. Preuzeto iz <https://libguides.colostate.edu/howtodo/evaluatewebpage>
175. Morris, M. R., Counts, S., Roseway, A., Hoff, A., i Schwarz, J. (2012). Tweeting is believing?: Understanding Microblog Credibility Perceptions. *CSCW '12: Proceedings of the ACM 2012 conference on Computer Supported Cooperative Work, Seattle Washington USA February 11 - 15, 2012* (str. 441-450). Association for Computer Machinery .
176. Nicholas, D., Watkinson, A., Volentine, R., Allard, S., Levine, K., Tenopir, C., i Herman, E. (2014). Trust and Authority in Scholarly Communications in the Light of the Digital Transition. *Learned Publishing*, 27(2), str. 121-134.
177. Nichols, J. T. (2009). The 3 Directions: Situated Information Literacy. *College & Research Libraries*, 70(6), str. 515-530. <https://doi.org/10.5860/0700515>
178. Noble, S. U. (15. Siječanj 2017.). Google and the Misinformed Public. *The Chronicle of Higher Education*. Preuzeto iz <https://www.chronicle.com/article/Googlethe-Misinformed/238868?cid=cp84>
179. O'Donovan, J., Kang, B., Meyer, G., Höllerer, T., i Adalii, S. (2012). Credibility in Context: An Analysis of Feature Distributions in Twitter. *2012 International Conference*

- on Privacy, Security, Risk and Trust and 2012 International Conferenece on Social Computing*, (str. 293-301). <https://doi.org/10.1109/SocialCom-PASSAT.2012.128>
180. Olhede, S., i Wolfe, P. (2018). The growing ubiquity of algorithms in society: implications, impacts and innovations. *Philosophical Transactions of The Royal Society A Mathematical Physical and Engineering Sciences*, 376(2128). <https://doi.org/10.1098/rsta.2017.0364>
181. Oliver, K. M., Wilkinson, G., i Bennet, L. (1997). *Evaluating the Quality of Internet Information Sources*. Paper presented at ED-MEDIA/ED-TELECOM (Calgary, Alberta, Canada, 1997). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED412927.pdf>
182. Olson, B. M., i Garrity, T. (2000). Critical Evaluation Web Sites: An Example in Osteoporosis. *Journal of Managed Care Pharmacy*, 64(4), str. 316-323.
183. Ormondroyd, J. (2011). *Critically Analyzing Information Sources*. (M. E. Cosgrave, Urednik) Cornell University Library: <https://web.archive.org/web/20120101202910/http://olinuris.library.cornell.edu/ref/research/skill26.htm>
184. Ostenson, J. (2014). Reconsidering the Checklist in Teaching Internet Source Evaluation. *Libraries and Academy*, 14(1), str. 33-50.
185. Otis College of Art and Design, Millard Sheets Library (2022). *Criteria for evaluating information*. Preuzeto s https://otis.libguides.com/Criteria_for_Evaluating_Information
186. Oxera compelling economics. (April 2017.). Deception in markets and in public policy. *Agenda: advancing economics in business*, str. 1-6. Preuzeto iz <https://www.oxera.com/wp-content/uploads/2018/07/The-policy-of-truth.pdf>
187. Palma, B. (16. Travanj 2019.). *Different Disaster, Same Theme: Hoaxes and Misinformation Spread Online after Notre Dame Fire*. Snopes. Preuzeto iz <https://www.snopes.com/news/2019/04/17/misinformation-notre-dame-fire/>
188. Pangrazio, L. (2018). What's new about 'fake news'?: Critical digital literacies in an era offake news, post-truth and clickbait. *Páginas de educación*, 11(1), str. 6-22. <https://doi.org/10.22235/pe.v11i1.1551>
189. Park, T. K. (1993). The Nature of Relevance in Information Retrieval: An Empirical Study. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 63(3), str. 318-351.
190. Pérez-Tornero, J. M. (2004). *Promoting digital literacy: understanding digital literacy. Final report, EAC/ 76/03*. Barcelona: Gabinete de Comunicación y Educación, Universidad Autónoma de Barcelona.

191. Pfister, D. S. (2011). Networked expertise in the era of many-to-many communication: on Wikipedia and invention. *Social Epistemology*, 25(3), str. 217-231. <https://doi.org/10.1080/02691728.2011.578306>
192. Purcell, K., Rainie, L., Heaps, A., Buchanan, J., Friedrich, L., Jacklin, A., . . . Zickuhr, K. (2012). *How Teens Do Research in the Digital World : A survey of Advanced Placement and National Writing Project*. Washington, D.C.: Pew Research Center's Internet & American Life Project. <https://www.pewresearch.org/internet/2012/11/01/how-teens-do-research-in-the-digital-world/>
193. Radom, R., i Gammomns, R. (2014). Teaching Information Evaluation with Five Ws: An Elementary Method, an Instructional Scaffold, and the Effect on Student Recall and Application. *Reference and User Service Quarterly*, 4, str. 334-347.
194. Rieh, S. Y. (2002). Judgement of Information Quality and Cognitive Authority in the Web. *Journal of American Society for Information Science and Technology*, 53(2), str. 145-161.
195. Rieh, S. Y., i Belkin, N. (1998). Understanding Judgment of Information Quality and Cognitive Authority in the WWW. *Proceedings of the ASIS Annual Meeting*, 35, str. 279-289.
196. Rieh, S. Y., i Belkin, N. J. (2000). Interaction on the Web: Scholar's Judgement of Information Quality and Cognitive Authority. *Proceedings of the 63rd Annual Meeting of the ASIS*, (str. 25-38).
197. Rieh, S. Y., i Danielson, D. (2007). Credibility: A multidisciplinary framework. U Cronin, B. (Ur.), *Review of Information Science and Technology* (Svez. 41, str. 307-364). Information Today. Preuzeto iz https://repository.arizona.edu/bitstream/handle/10150/106506/rieh_danielson_ARIST41.pdf?sequence=1
198. Rieh, S. Y., i Hilligoss, B. (2008). College Students' Credibility Judgments in the Information-Seeking Process. U Metzger, M. J. i Flanagin, A. (Ur.), *Digital Media Youth, and Credibility* (str. 49-72). The MIT Press. <https://doi.org/10.1162/dmal.9780262562324.049>
199. Rinne, N. A. (2017). The new Framework: truth-less construction just waiting to be scrapped? *Reference Services Review*, 45(1), str. 54-66.

200. Rowley, J., Johnson, F. (2013). Understanding trust information in digital sources: The case of Wikipedia. *Journal of Information Science*, 39(4), str. 494-508.
201. San Diego State University, Library. (2022). *Evaluating information*. Preuzeto iz <https://library.sdsu.edu/research-services/research-help/evaluating-information>
202. Savolainen, R. (2011). Judging the quality and Credibility of Information in Internet Discussion Forums. *Journal of American Society for Information Science and Technology*, 62(7), str. 1243-1256.
203. Schmidt, E., i Cohen, J. (2013). *The new digital age: reshaping the future of people, nations and business*. New York: Alfred A. Knopf.
204. Shen, C., Kasra, M., Pan, W., Bassett, G. A., Malloch, Y., i O'Brien, J. F. (2019). Fake images: The effects of source, intermediary, and digital media literacy on contextual assessment of image credibility online. *New Media & Society*, 21(2), str. 438-463.
205. Shiveley, J. M., i Vanfossen, P. (1999). Critical Thinking and the Internet: Opportunities for the Social Studies Classroom. *The Social Studies*, 90(1), str. 42-46.
206. Shnurenko, I., Murovana, T., i Kushchu, I. (2020). *Artificial Intelligence: Media and Information Literacy, Human Rights and Freedom of Expression*. UNESCO IITE and TheNextMinds. Preuzeto iz https://iite.unesco.org/wp-content/uploads/2021/03/AI_MIL_HRs_FoE_2020.pdf
207. Shor, I. (1993). Education is politics: Paulo Freire's critical pedagogy. U McLaren, P. Leonard, P. (Ur.), *Paulo Freire: a critical encounter* (str. 24-35). Routledge.
208. Sidkar, S., Kang, B., O'Donovan, J., Höllerer, T., i Adah, S. (2013). Cutting Through the Noise: Defining Ground Truth in Information Credibility on Twitter. *ASE Human*, 2, str. 151-167.
209. Sierpe, E. (23. Studeni 2017.). The Election of Donald Trump to the Presidency and the Crisis of Liberalism in Librarianship: The Need to Reconsider the Social Function of the Library and its Role in Critical Information Literacy and Political Education in Response To the Rise of Alt-ri. *Journal of Radical Librarianship*, 3, str. 65-75. <https://journal.radicalibrarianship.org/index.php/journal/article/view/23/35>
210. Skepticizam (2013.). U *Proleksis enciklopedija [online]*. Preuzeto iz <http://proleksis.lzmk.hr/45340/>
211. Smith, A. G. (1997). Testing teh Surf: Criteria for Evaluation Internet Information Resources. *The Publication-Access Computer Systems Review*, 8(3), str. 5-23. Preuzeto iz <https://uh-ir.tdl.org/handle/10657/4995>

212. Sparrow, J. (12. Ožujak 2018.). Digital Fluency: Big, Bold Problems. *Educase Review*, 53(2), str. 54. <https://er.educause.edu/-/media/files/articles/2018/3/er182107.pdf>
213. Strauss, A., i Corbin, J. (2000). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage.
214. Sullivan, M. C. (2019). Why librarians can't fight fake news. *Journal of librarianship and information science*, 51(4), str. 1146-1156. <https://doi.org/10.1177/0961000618764258>
215. Sundin, O., i Francke, H. (2009). In search of credibility: pupils' information practices in learning environments. *Information research*, 14(4), str. 1-19. <http://informationr.net/ir/14-4/paper418.html>
216. SUNY Jefferson Community College. (2020). *Information evaluationa criteria*. Preuzeto iz <https://sunyjefferson.libguides.com/c.php?g=362186&p=2446455>
217. Špiranec, S. (2013). Literacy in social media environments: time to abandon or re-examine information literacy? U Kuzmin, E, i Parshakova, A. (Ur.), *Media and information literacy for knowledge societies* (str. 102-110). Interregional library cooperation centre.
218. Špiranec, S. (2014). Information literacy in Web 2.0 environments: emerging dimensions of research. *Libellarium*, VII(1), str. 55-72.
219. Špiranec, S., i Banek Zorica, M. (2008). *Informacijska pismenost: teorijska polazišta*. Zavod za informacijske studije.
220. Špiranec, S., Banek Zorica, M., i Kos, D. (2016). Information literacy in participatory environments: the turn towards a critical literacy perspective. *Journal of documentation*, 72(2), str. 247-264. <https://doi.org/10.1108/JD-2015-0072>
221. Tan, J. (2010). Grounded theory in practice: issues and discussion for new qualitative researchers. *Journal of Documentation*, 66(1), str. 93-112.
222. Tanner, K., i McPhee, K. (2015). *A New Approach to Evaluating Information: A Reflection on RADAR*. Western Libraries Presentations: Preuzeto iz <https://ir.lib.uwo.ca/wlpres/50/>
223. Tate, M., Alexander, J. (1996). Teaching Critical Evaluation Skills for World Wide Web Resources. *Computers in Libraries*, 16(10), str. 49-55.
224. Terra, A. L. (2014). Information Literacy Skills of Portuguese LIS Students: Some Topics on Evaluation of Resources Credibility. U Kurbanoglu, S., Špiranec, S., Grassian,

- E., Mizrachi, D. i Catts, R. (Ur.), *ECIL 2014, CCIS 492* (str. 752-762). Springer International Publishing Switzerland.
225. Tewell, E. (2015). A Decade of Critical Information Literacy: A Review of the Literature. *Communications in Information Literacy*, 9(1), str. 24-43. <https://doi.org/10.15760/comminfolit.2015.9.1.174>
226. The Writing Center (2021). *Evaluating Print Sources*. University of North Carolina at Chapel Hill. Preuzeto iz <https://writingcenter.unc.edu/tips-and-tools/evaluating-print-sources/>
227. Todd, R. (2000). Information Literacy in Electronic Environments: Fantasies, Facts, and Futures. *Virtual Libraries: Virtual Communities Abstracts, Fulltext Documents and PowerPoint Presentations of Papers and Demos Given at the International Association of Technological University Libraries (IATUL) Conference (Brisbane, Queensland, Australia, July 3*, (str. 10). Brisbane. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED447834.pdf>
228. Todd, R. J. (2017). Information literacy: agendas for a sustainable future. *Journal of Information literacy*, 11(1), str. 120-136.
229. Tsipurski, G., Votta, F., i Roose, K. M. (2018). Fighting fake news and post-truth politics with behavioral science: the pro-truth pledge. *Behavior and Social Issues*, 27, str. 47-70. <https://doi.org/10.5210/bsi.v.27i0.9127>
230. UAB Librarires, University of Alabama at Birmingham,. (2017). *Evaluating Resources: Home*. Preuzeto iz <https://guides.library.uab.edu/EIS/home>
231. Udell, J. (13. Ožujak 2017.). Teaching students to marshal evidence and evaluate claims. *Educase Review*, 52(2), str. 58-59. Preuzeto iz <https://er.educause.edu/-/media/files/articles/2017/3/erm1728.pdf>
232. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2011). *Towards Media and Information Literacy Indicators : background document of the expert meeting, 4 – 6- November 2010, Bangkok, Thailand*. UNESCO.
233. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2013). *Global media and information literacy assessment framework: country readiness and competencies*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).
234. University of Alaska Fairbanks. Elmer E. Rasmuson Library. *Learn About Evaluating Information Resources* (2021). <https://library.uaf.edu/instruction/readings/evaluation>

235. University of Florida, I. F. (2010). *Measuring Social Media Impact Credibility: A Study on a Measure of Blog Credibility*. Preuzeto iz Institutue for Public Relations: <https://instituteforpr.org/measuring-blog-credibility/>
236. University of Idaho. (2022). *Information Literacy Portal*. Preuzeto iz https://www.webpages.uidaho.edu/info_literacy/modules/module5/5_1.htm
237. University of North Carolina at Chapel Hill. (2021). *Evaluating Print Sources*. The Writing Center: Preuzeto iz <https://writingcenter.unc.edu/tips-and-tools/evaluating-print-sources/>
238. University of Oregon Libraries. (2022). *Gateway to media, Evaluate your sources*. Preuzeto iz <https://researchguides.uoregon.edu/gateway/evaluate-sources>
239. Van Damme, I., i Smets, K. (2014). The Power of Emotion Versus the Power of Suggestion: Memory for Emotional Events in the Misinformation Paradigm. *Emotion*, 14(2), str. 310-320.
240. Veljak, L. (2018). Zastarjelost istine? *In Medias Res: časopis filozofije medija*, 7(12), str. 1799-1806.
241. Ventimiglia, P., i Pullman, G. (March/April 2016). From written to digital: the new literacy. *Educase review*, str. 36-48. Preuzeto iz <https://er.educause.edu/-/media/files/articles/2016/3/erm1623.pdf>
242. Vujić, J. (2018). Doba post-istine. *Vijenac*(627). Preuzeto iz <http://www.matica.hr/vijenac/627/doba-post-istine-27653/>
243. Vukušić Rukavina, T. (2021). Infodemija - epidemija novih pojmova. *MEF.hr*, 40(2), str. 17-19. <https://mef.unizg.hr/izasao-novi-broj-mef-hr-infodemija-vrtlog-dvojbenih-informacija/>
244. Walraven, A., Brand-Gruwel, S., i Boshuizen, H. (2009). How Students Evaluate Information and Sources When Searching the World Wide Web. *Computers and Education*, 52(1), str. 234-246. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2008.08.003>
245. Wardle, C. (18. November 2016.). 6 types of misinformation circulated this election season. *Columbia Journalism Review*. Preuzeto s https://www.cjr.org/tow_center/6_types_election_fake_news.php
246. Wardle, C. (16. February 2017). Fake news. It's complicated. *First Draft News*. Preuzeto s <https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated/>
247. Wardle, C., i Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe. Preuzeto

- s <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>
248. Westerman, D., Spence, P., i Heide, B. V. (2014). Social Media as Information Source: Recency of Updates and Credibility of Information. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19, str. 171-183. <https://doi.org/10.1111/jcc4.12041>
249. Whithworth, A. (2014). *Radical information literacy: reclaiming the political heart of the IL movement*. Chandos Publishing.
250. Whitworth, A. (2006). Communicative competence in the information age: Towards a critical theory of information literacy education. *Innovation in Teaching and Learning in Information and Computer Sciences*, 5(1), str. 1-13. <https://doi.org/10.11120/ital.2006.05010007>
251. Wilkinson, G. L., Bennett, L., i Oliver, K. (1997). *Consolidated Listing of Evaluation Criteria and Quality Indicators*. Evaluating the Quality of Internet Information Sources: <https://web.archive.org/web/19990117081934/http://itech1.coe.uga.edu/Faculty/gwilkinson/criteria.html>
252. Williamson, K. (2007). The broad methodological context of information literacy research. U Lipu, S., Williamson, K. i Lloyd, K (Ur.), *Exploring methods in information literacy research* (str. 1-12). CIS.
253. Wineburg, S., McGrew, S., Breakstone, J., i Ortega, T. (2016). *"Evaluating Information: The Cornerstone of Civic Online Reason*. Stanford History Education Group. Preuzeto iz <https://purl.stanford.edu/fv751yt5934>
254. Yang, F.-Y., Chen, Y.-H., i Tsai, M.-J. (2013). How University Students Evaluate Online Information about Soci-scientific Issue and Relationship with their Epistemic Beliefs. *Educational Technology & Society*, 16(3), str. 385-399.
255. Young, J. R. (14. Veljača 2017.). *College Leaders Show Growing Interest In Teaching Information Literacy*. EdSurge: Preuzeto iz <https://www.edsurge.com/news/2017-02-14-college-leaders-show-growing-interest-in-teaching-information-literacy>
256. Zelenika, R. (2000). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela* (4. izd.). Ekonomski fakultet u Rijeci.
257. Zgrabljic Rotar, N. (2008). Medijska pismenost i medijska etika u civilnom društvu. U Z. Peruško (Ur.), *Mediji, kultura i civilno društvo* (str. 43-74). Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.

258. Zurkowski, P. C. (1974). *The information service environment relationships and priorities*. National Commission on Libraries and Information Science.
259. Žuran, K., i Ivanišin, M. (2013). Media literacy in times of media divides. *Medijska istraživanja*, 8(4), str. 3-16.

PRILOZI

1. PRILOG 1. Kriteriji za vrednovanje izvor informacija u online vodičima informacijske pismenosti
2. PRILOG 2. Konceptualni okvir vrednovanja informacija na društvenim medijima (Keshavarz, 2021)
3. PRILOG 3. Teorijski pristupi i modeli vrednovanja izvora informacija

PRILOG 1

KRITERIJI ZA PROCJENJIVANJE VJERODOSTOJNOSTI IZVORA INFORMACIJA U ONLINE VODIČIMA KNJIŽNICA

Red. br.	Pitanja/ Kriteriji	Aktualnost	Relevantnost	Autor	Točnost	Svrha	Opseg	Objektivnost	Format izvora
1.	Kada je informacija sastavljena?; Kada je izvor napisan? Kada je prvi puta objavljeno online? Kada je web stranica objavljena?	1;2;3;6;7;8;9;10;11;12;13;14;15,16							
2.	Kada je izvor zadnji puta revidiran ili uređivan?; Koju verziju ili izdanje izvora konzultirate?	1;2;3;6;7;9;10;11;12;13;14;15							
3.	Što se promijenilo u vašem području istraživanja otkako je publikacija objavljena?	7							
4.	Jesu li poveznice funkcionalne i ažurirane? Jesu li poveznice aktivne?	1;2;3,16							
5.	Postoji li dokaz o novo dodanim informacijama ili poveznicama?; Postoje li razlike u izdanjima, poput novih uvoda ili fusnota?	1;7;10							
6.	Je li za zadanu temu važno dobiti noviju informaciju (znanost, medicina, vijesti i sl.) ili drugu informaciju koja nije toliko suvremena (povijest, književnost i sl.)?	2;4;5;8;10;11;13;15							
7.	Uključuje li publikacija datum copyrighta?	15							
8.	Kolika je dubina i širina prezentiranih informacija?		1;7;14				10		
9.	Je li informacija jedinstvena/specifična?		1;12		11				
10.	Možete li identificirati format/medij (npr. Knjigu, članak, vladin izvještaj, mrežnu stranicu)?		8						
11.	Možete li pronaći bolju informaciju u drugom izvoru?;		1;2;4;10		15				

	Jeste li pogledali i druge izvore prije no što ste odlučili koristiti taj izvor?								
12.	Je li informacija na prikladnom nivou (npr. nije prejednostavna ili zahtjevna u odnosu na vaše potrebe?; Je li opseg informacije prikladan, je li preširok ili previše specifičan?		2;4;5;7; 10; 13,16				10		
13.	Tko je ciljana skupina? Je li ju lako odrediti?		1;2						
14.	Je li informacija povezana s vašom temom ili odgovara na pitanje?		2;4;5;7; 10; 13;14						
15.	Biste li citirali taj rad u svojem istraživačkom radu?		1;4;10						
16.	Trebate li opću ili znanstvenu informaciju?		4;8						
17.	Trebate li primarni ili sekundarni izvor informacija? Ili bibliografija?		4;8		3				
18.	Tko je autor /izdavač/izvor/spozor?			1;2;3;5; 7;8;9; 10;11;1 2; 15, 16					
19.	Je li jasno tko je odgovoran za sadržaj na stranici? Zaglavlje ili podnožje web stranice pruža informaciju o vlasniku.			6;9;11; 15; 16					
20.	Koje radove ima autor?; Kojoj organizaciji pripada? ; Misija organizacije, temeljne vrijednosti organizacije; nacionalna ili međunarodna, članstvo?			2;3;4;7; 8;12;13 ;15					
21.	Je li autor renomiran?; Je li autor stručan u području? Je li iskusan?			1;3;7;8; 9;10;11 ;12;13; 14;15; 16					
22.	Je li autor citiran u drugim izvorima?			13; 11;15					
23.	Je li autor kvalificiran za pisanje na temu?; Ima li autor sveučilišnu diplomu u disciplini?			2;3;4;6; 8;10;11 ;13;14; 15					

24.	Postoji li informacija o kontaktu (telefonski broj), kao što je izdavač ili adresa elektroničke pošte?			2;4;6;9; 11;12;15; 16					
25.	Otkriva li informacija nešto o autoru ili izvoru URL domena, npr. .com, .gov., .edu., .org., .net?;			2;4;5;6; 9;11;12; ;15;16					
26.	Jesu li izdavači obrazovne/znanstvene institucije ili poznati izdavači?			2;3;5;8; 12;14					7
27.	Je li djelo objavljeno kao vlastito izdanje? (npr. blog)			3; 16					
28.	Je li autor/izdavač objavio i druge publikacije?			12;16					
29.	Je li autor/izdavač specijaliziran za objavljivanje određenih naslova ili u određenom području?			12					
30.	Je li organizacija u svojstvu autora, kakva joj je reputacija u području o kojem piše? Prezentira li objektivno stajalište ili je pristrana?			3;6;10; 14;15; 16			3		7
31.	Odakle dolazi informacija? (Knjiga, časopis, web izvor)				1;2;4;5; 10				7
32.	Je li informacija podržana dokazima? Jesu li izvori činjeničnih informacija jasno navedeni kako bi se mogli provjeriti u drugim izvorima?/Jesu li zaključci istraživanja ili stvarni podaci provjerljivi u drugim izvorima?				2;4;5;6; 8;9;10; 11;15			8	
33.	Jesu li metode u znanstvenim istraživanjima objašnjene na način da bi se mogle reproducirati?				11;13; 15			13	
34.	Jesu li izvori informacija navedeni u fusnotama i bilješkama, bibliografijama ili popisu literature?				3;11;13; ;15			13	

35.	Je li informacija recenzirana/ ocijenjena?; Je li kvaliteta publikacije ocijenjena? Ima li urednika?				1;2;4;5;7;10;11;	10			7
36.	Možete li ocijeniti bilo koju informaciju u drugom izvoru ili na osnovu vlastitog znanja? Ako imate bilo kakvog znanja o temi je li informacija točna?				1;2;3;4;5				
37.	Je li informacija/web stranica dobro organizirana? (logička struktura, ključne točke su jasno prezentirane, nema ponavljanja argumenata i dr.)				6;8;13,16				
38.	Djeluje li jezik ili ton nepristrano i oslobođeno od emocija?; Je li autor koristio dobru gramatiku?				1;2;4;8;10;13;16				
39.	Postoje li pravopisne, gramatičke, ili druge tipografske greške?				1;2;3;4;5;8;9;10;11;13				
40.	Je li grafika (slika, tabela, grafova i dijagrama) prikladna? (jasno istaknuta, razumljiva bez objašnjenja)				8;16				
41.	Koja je svrha informacije/stranice?					2;3;4;14;16			
42.	Treba li informacija informirati, poučiti, prodati, zabaviti ili uvjeriti?; Da li izvori informiraju, objašnjavaju ili zagovaraju?					1;2;4;8;10;12;13,16			
43.	Je li izvor obrazovni? Na koja istraživačka pitanja daje odgovor?					7			
44.	Ima li izvor ekonomsku vrijednost za autora ili izdavača? (Sponzori)			15		7,15			
45.	Tko je ciljana skupina? Znanstvenici? Opća javnost?					7,16			
46.	Iznose li autori/sponzori jasno svoje namjere ili svrhu?					2;4;10			
47.	Razlikuje li se jednostavno sadržaj					1		1;6;9	

	oglašivača od informacijskog sadržaja? Postoje li oglasi na stranici, jesu li jasno istaknuti kao oglasi?								
48.	Je li informacija činjenica, mišljenje ili propaganda?					2;4;10		2;4;10; 15	
49.	Čini li se stajalište objektivnim i nepristranim?; Pojavljuje li se u sadržaju bilo kakav dokaz o pristranosti? Postoji li opredijeljenost autora za točku gledišta? Ako je stranica povezana s kontroverznom temom, jesu li podjednako predstavljeni argumenti s obje strane?					2;4;10		2;3;4;6; 8;9;10; 11	
50.	Postoje li političke, ideološke, kulturne, religijske, institucijske ili osobne pristranosti?					2;4;10		2;4;10; 16	
51.	Do koje mjere informacije pokušavaju pokolebati mišljenje javnosti?					10		10	
52.	Tko je odgovoran za širenje informacija?					10;12		10;12	
53.	Je li autor naveo ciljeve za publikaciju?							8	
54.	Jesu li citirani autoritativni izvori?							8;13	
55.	Jesu li u izvoru istaknuta i suprotna mišljenja?							8;11;12 ;13; 15	
56.	Gdje je izvor originalno (geografski) objavljen i na kojem jeziku?								7
57.	Na kojem mediju je izvor objavljen? Je li objavljen online ili u tiskanom obliku? Ili u oba formata?								7
58.	Radi li se o postu na blogu, YouTube videu, TV epizodi, članku tiskanom časopisu?								7,16
59.	Jesu li teme uspješno pokrivena izvorima, s jasno prezentiranim argumentima s adekvatnom potporom za njihovu potkrijepljenost? Je li						3;6;10; 11;12; 13;16	13	

	pokrivenost dubinska ili površna?								
60.	Je li izvor nadogradnja drugim radovima, potvrđuje druge izvore koje ste pročitali, ili je dodana nova informacija?						3;6		
61.	Je li identificirana ciljana skupina? Odgovara li vašim potrebama?						3;6;11;16		

POPIS IZVORA - LIBGUIDES

1. Florida A&M University Libraries. Finding and Finding and Evaluating Scholarly Sources: Criteria for Evaluating Sources. LibGuide. C.R.A.A.P. Test. <https://library.famu.edu/c.php?g=276172&p=1840652>
2. Elon University. Belk Library. Academic Research Guide. Evaluating Information Sources. <https://elon.libguides.com/research/evaluate> (Zadnje ažuriranje 19.04.2022.)
3. SUNY Jefferson Community College. Information evaluation criteria. <https://sunyjefferson.libguides.com/c.php?g=362186&p=2446455> (Zadnje ažuriranje 09.07.2020.)
4. Meriam Library California State University, Chico Applying the CRAAP. <https://libguides.csuchico.edu/c.php?g=414402&p=2822808>
5. Foothill College Library. Evaluating Information Sources. <https://libguides.fhda.edu/c.php?g=389539&p=2643252>
6. Lydia M. Olson Library. Northern Michigan University. (2022) Evaluating Internet Sources. <https://lib.nmu.edu/help/resource-guides/subject-guide/evaluating-internet-sources#tab-337-2>
7. Berkley Library, University of California, (16.02.2021.). Evaluating Resources: Home. <https://guides.lib.berkeley.edu/evaluating-resources>
8. University of Oregon Libraries. Gateway to media, Evaluate your sources. <https://researchguides.uoregon.edu/gateway/evaluate-sources>
9. UAB Librarians, University of Alabama at Birmingham,. (20.06.2017.) Evaluating Resources: Home <https://guides.library.uab.edu/EIS/home>
10. Otis College of Art and Design, Millard Sheets Library (10.1.2022.) Criteria for evaluating information. <https://otis.libguides.com/Criteria for Evaluating Information>
11. University of Alaska Fairbanks. Elmer E. Rasmuson Library. (10.12.2021.) <https://library.uaf.edu/instruction/readings/evaluation>
12. San Diego State University, Library. Evaluating information. <https://library.sdsu.edu/research-services/research-help/evaluating-information> (Five Ws); <https://libguides.sdsu.edu/c.php?g=447716&p=3081808#s-lg-box-9483306>
13. University of Idaho. Information Literacy Portal https://www.webpages.uidaho.edu/info_literacy/modules/module5/5_1.htm
14. Bakersfield College Library. Research Skills: Evaluating Internet Sources: Introduction <https://bakersfieldcollege.libguides.com/EvaluatingInternet> (DAPPR Test)
15. Johns Hopkins University, The Sheridan Libraries. How to evaluate information, from social media to scholarly articles. <https://guides.library.jhu.edu/evaluate/sources>

16. Morgan Library, Colorado State University Libarires. How to do Library Research.
<https://libguides.colostate.edu/howtodo/evaluatewebpage>

KATEGORIJE PITANJA ZA PROPITKIVANJE KRITERIJA (prema rednom broju u tablici)

N1=61 pitanja⁵²

N2= 8 kriterija

N3= 17 kategorija

Kriterij **AKTUALNOST/DATUM**

1. Datum izdavanja/ sastavljanja / izdanja/ ažuriranja/ revidiranja.....1, 2, 7
2. **Suvremenost izvora**⁵³3, 4, 5, 6

Kriterij **RELEVANTNOST**

3. **Karakteristika izvora**..... 9, 10
4. Prikladnost/povezanost sa zadatkom.....8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17

Kriterij **AUTORSTVO**

5. Odgovornost.....18, 19
6. Ekspertiza.....23, 29
7. **Reputacija**20, 21, 22, 26, 27, 28, 30
8. Kontakt..... 24, 25

Kriterij **TOČNOST**

9. **Valjanost** 31, 32, 33, 34, 35, 36
10. Kvaliteta pisanja 37, 38, 39, 40

Kriterij **SVRHA**

11. **Namjera**..... 41, 42, 43, 44, 45, 46

Kriterij **OBJEKTIVNOST**

⁵² Ukupno je prikupljeno 61 pitanja. Iako je formalno u tablici broj pitanja i veći, tamo gdje su pitanja slične naravi podvedena su pod jedan redni broj.

⁵³ Istaknutim tekstom naglašava se najveća zastupljenost jedne kategorije u okviru kriterija.

- 12. **Stajalište** 49, 50, 51, 52, 53, 54, **55**
- 13. **Prezentacija informacije**.....47, 48

Kriterij **VRSTA IZVORA**

- 14. **Format**.....57, 58
- 15. **Lokacija**.....56

Kriterij **OPSEG**

- 16. **Pokrivenost****59**, 60
- 17. **Namjena**.....61

PRILOG 2

Konceptualni okvir vrednovanja informacija na društvenim medijima (Izvor: Keshavarz, 2021.)

Credibility of social media information <i>Hamid Keshavarz</i>		Information Discovery and Delivery <i>Volume 49 · Number 4 · 2021 · 269-279</i>	
Table 2 A Conceptual framework for SM information evaluation			
Dimensions	Components	Concepts (extracted codes)	References
Information source	User profile	Reliability of the user (e.g. mean absolute error of user's ratings); the number of comments added by other participants; the number of questions, answers, replies and giving thanks; the difference in positive and negative replies; frequency and regularity of posts; the age of account; engagement (e.g. a profile picture, user point or level); the number of followers; the number of friends; administering profiles and channels; endorsement, entropy of the categories of the user; entropy of time window	Bodine-Baron <i>et al.</i> (2018), Bulmer and DiMauro (2010), Castillo <i>et al.</i> (2013), Osatuyi (2013), Pena (2019), Power and Phillips-Wren (2011)
	Authority	Trustworthiness and expertise; affiliation; contact information (e.g. photo and email); educational background; interests, credentials, past experiences; believability; competence; branding; loyalty; intrinsic plausibility; influential, passionate, transparent, authentic	Abbasi <i>et al.</i> (2013), Alkott and Gentzkow (2017), Banerjee <i>et al.</i> (2012), Bekmagambetova <i>et al.</i> (2018), Oxley (2013), Wang <i>et al.</i> (2015), Yardi <i>et al.</i> (2009), Zhang and Yue (2014), Zhao <i>et al.</i> (2016)
	Content	The word shared; readability; content similarity; redundancy; the fraction of content; comprehensiveness; completeness; detailed; compatibility with previous knowledge; the balance between text, picture and multimedia; consistency; the degree of context; ease of understanding; pinning posts, highlighting posts, text complexity (document entropy); the fraction of content containing spam words; the number of witnesses (e.g. number of positive replies); average words; hashtag symbols; mention symbols	Yu and Chi (2015), Cui <i>et al.</i> (2018), Dechène <i>et al.</i> (2010), Dong <i>et al.</i> (2014), Doodson <i>et al.</i> (2013), Lim <i>et al.</i> (2010), Ma <i>et al.</i> (2015), Mendoza <i>et al.</i> (2010)
Information presentation	Links	PageRank, network metrics, the ratio of external/internal inbound links to outbound links, number of internal/external inbound links, the ratio of number of replies, maximum depth of the propagation trees	Gainous <i>et al.</i> (2017), Fuchs (2014), Funk <i>et al.</i> (2009), Gleba (2014), Gunitsky (2015), Ismail and Latif (2013), Shen <i>et al.</i> (2019), Silverman (2015), Smith <i>et al.</i> (2009)
	Layout	profile name; browsing capabilities; professional design; images and active pages; graphic; download speed; privacy; organized postings; the purpose of the profile; approval by organizations and individuals; support by organizations; avatars; navigability functionality; logos; graphic; animation; gamification; frequency of emotions	Banerjee <i>et al.</i> (2012), Bekmagambetova <i>et al.</i> (2018), Blackshaw (2011), Bodine-Baron <i>et al.</i> (2018), Wang <i>et al.</i> (2015), Yardi <i>et al.</i> (2009), Zhang and Yue (2014), Zhao <i>et al.</i> (2016)
	Writing	Vocabulary usage, plain language; length; error-free; spelling, easily understandable; style; readability; cohesiveness; standard use of grammar and punctuation; Part-of-Speech (e.g. number of adverbs, adjectives and nouns); readability (e.g. SMOG score); frequency of modal and inferential conjunction; sentiment (e.g. frequency of affective words, attitude, tone)	Bodine-Baron <i>et al.</i> (2018), Bulmer and DiMauro (2010), Castillo <i>et al.</i> (2013), Funk <i>et al.</i> (2009), Gleba (2014), Gunitsky (2015), Gupta and Kumaraguru (2012), Han <i>et al.</i> (2014)
Information credibility	Objectivity	Comparability; bias-free; good intention; honesty; fairness; ethics; neutrality; justice; no intention to sale or deceive	Hysa and Spalek (2019), Kang <i>et al.</i> (2012), Kim (2019), Kim <i>et al.</i> (2014), Klawitter and Hargittal (2018), Oxley (2013), Osatuyi (2013)
	Currency	Continuous updating; the existence of various dates; up-to-date references and citations; announcement of upcoming events; posting day and time; timeliness; novelty	Li and Wu (2018), Lim <i>et al.</i> (2010), Ma <i>et al.</i> (2015), Mendoza <i>et al.</i> (2010), Ismail and Latif (2013), Shen <i>et al.</i> (2019), Silverman (2015), Smith <i>et al.</i> (2009)
	Accuracy	Relevancy; references and citations; sequence of materials; in-depth discussion; evidence and examples; documentation; refereeing process; logicity; justifiability; fact expression and confirmation; usefulness; reliability; representativeness; value-added; volatility; the amount of data; precise statistics; vividness, descriptiveness and strength of message (e.g. the inclusion of personal experience, number of suggestions); factual	Castillo <i>et al.</i> (2013), Choo <i>et al.</i> (2015), Cui <i>et al.</i> (2018), Dechène <i>et al.</i> (2010), Klawitter and Hargittal (2018), Kwak and Park (2016), Li and Wu (2018), Lim <i>et al.</i> (2010)

(continued)

Table 2

Dimensions	Components	Concepts (extracted codes)	References
Decision-related	Usability	Ease-of-use; user interface; accessibility; search capabilities; business services; multimedia services; feedback mechanism; ranking and criticizing capabilities; personalization, responsiveness; customization; interactive features; the level of customer engagement; security; commenting mechanisms; user preferences; trading facilities; user-friendly	Kwahk and Park (2016), Li and Wu (2018), Lim et al. (2010), Ma et al. (2015), Munger (2017), Nahon and Hemsley (2013), Odonovan et al. (2012), Ogle (2019), Oh et al. (2012)
	Risks	Risk-taking; information type; organizational control mechanisms; sharing barriers; security protocols for data, systems, applications and networks, as well as systems, policies, training and management practices; losing job or money; privacy control; legitimacy	Funk et al. (2009), Gleba (2014), Vollmer and Precourt (2008), Wang et al. (2015), Yardi et al. (2009), Zhang and Yue (2014)
	Benefits	Attitudes toward work and life changes; the trust of new tools and techniques; success or failure stories; enthusiasm for innovations; job promotion; information acceptance; connectivity, technical qualifications; documentation of technology assets, technical aspects in compiling, storing, sharing, posting, forwarding, liking and disliking information; cost-effectiveness	Blakshaw (2011), Bodine-Baron et al. (2018), Bulmer and DiMauro (2010), Castillo et al. (2013), Han et al. (2014)
	Trust	Prior cooperation and experience; demographic and organizational similarity; social capital; work-related cooperation; personal friendship and relationships, tight or loose coupling; psychological issues	Allcott and Gentzkow (2017), Banerjee et al. (2012), Bekmagambetova et al. (2018), Munger (2017), Nahon and Hemsley (2013), Odonovan et al. (2012), Ogle (2019), Oh and Yi (2012)
	Organizational issues	Management styles and policies; confidentiality; attitude; motivating; building commitment; guiding activities; encouraging creativity and innovation and mobilizing resources; willingness; the degree of centralization; the degree of conformity; deference to authority; adherence to rules and symbols of status and power; compatibility; work style; participation in decision-making; levels of competition and collaboration; styles of conflict resolution support information sharing	Castillo et al. (2013), Choo et al. (2015), Cui et al. (2018), Dechêne et al. (2010), Hong (2015), Hysa and Spalek (2019), Kang et al. (2012)

PRILOG 3

Teorijski pristupi i modeli vrednovanja informacija

Pristupi	Model vrednovanja	Izvor
Dvoprocesna teorija		(Metzger, 2007; Freeman, Spyridakis, 2004)
Ekperiment razmišljanja naglas (eng. think-aloud experiment)	3S-Model of credibility evaluation	(Lucassen, Muilwijk, Noorzij, Schraagen, 2013)
Društveno-kulturni pristup		(Sundin, Francke, 2009; Francke, Sundin, Limberg, 2011)
Teorija kognitivnog autoriteta		(Sundin, Francke, 2009; Doty, 2015; Rieh, 2002)
Heuristički pristup	vrednovanje informacijskog izvora i pristranosti poruke; propitkivanje ekspertize autoriteta – <u>MAIN Model</u>	(Flanagin, Winter, Metzger, 2020; Sundar, 2008; Metzger, Flanagin, Medders, 2010; Westerman, Spence, Heide, 2014; Hilligos, Rieh, 2008)
Kognitivni pristup		(Eastin, 2008; Barry, Schamber, 1998)
Društveni pristup		(Metzger, Flanagin, Medders, 2010; Pfister, 2011)
Empirijsko istraživanje		(Savolainen, 2011)
Multidisciplinarni pristup		(Rieh, Danielson, 2007)
Društvena epistemologija		(Doty, 2015)
Kritička teorija/kritička informacijska pismenost		(Angell, Tewell, 2017)

Agregirana pouzdanost		(Jessen, Jørgensen, 2011)
Prosudivanje relevantnosti	Konceptualni model prosudivanja kvalitete informacije i kognitivnog autoriteta	(Rieh, 2002)
Dvoprocena teorija i model vjerojatnosti elaboracije	ELM (Elaboration Likelihood Model)	(Freeman, Spyridakis, 2004.; Li, Suh, 2015)
Problemski pristup učenju		(Julien, Baker, 2009)

ŽIVOTOPIS

Andreja Tominac rođena je 23. siječnja 1973. godine u Sisku. Osnovnu i srednju školu završila je u Sisku. Godine 1999. diplomirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu smjer Ruski jezik i književnost te Informatologija – smjer bibliotekarstvo. Zvanje višeg knjižničara stekla je 2013. godine. Od 1997. godine zaposlena je na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na radnom mjestu voditelja knjižnice. Objavljuje radove od 2003. godine. Od godine 2012. aktivna je u tijelima Hrvatskoga knjižničarskog društva. Članica povjerenstva za izradu prijedloga Standarda za visokoškolske knjižnice 2019. godine koje je imenovalo Ministarstvo kulture i medija. Članica više programskih i organizacijskih odbora stručnih skupova u organizaciji Hrvatskoga knjižničarskog društva. Projekt CARNET-a e-Škole, II. faza (2019-2023)., znanstveno-stručni recenzent digitalnih obrazovnih materijala za stručno usavršavanje nastavnika.

Popis objavljenih radova

1. Laszlo, M., Holcer R., Jednačak J., Tominac A., Čermelj I., Groza J. (2003). Poslovanje u automatiziranoj školskoj knjižnici – mjerenje uspješnosti oblikovanja knjižnične zbirke. U: Zbornik radova 15. Proljetna škola školskih knjižničara Republike Hrvatske. pp 134-144. Rijeka, Zavod za školstvo Republike Hrvatske i Prva sušačka hrvatska gimnazija u Rijeci.
2. Vuić, B., Tominac, A. (2010). Čitateljske navike i informacijske potrebe studenata Učiteljskog fakulteta – Odsjeka u Petrinji. U: Društvo i jezik: višejezičnost i višekulturalnost, (Ur.) Dunja Pavličević-Franić, Ante Bežen. pp 410-423. Zagreb: Učiteljski fakultet ; Europski centar za napredna i sustavna istraživanja.
3. Zubac, A., Tominac, A.: Digitalna knjižnica kao podrška sveučilišnoj nastavi i istraživačkome radu na daljinu: elektronički izvori za elektroničko učenje na hrvatskim sveučilištima. Vjesnik bibliotekara hrvatske, LV, 2(2012), 65-82 str.
4. Tominac, A., Zubac, A. (2013): Zastupljenost elektroničkih inačica hrvatskih časopisa iz područja odgojnih znanosti u otvorenome pristupu. Croatian Journal of Education. Vol.15, br.4. pp 981-1012. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=167564
5. Bačić, E., Tominac, A.: Pravne i stručne informacije na jednom mjestu. U: Zbornik 12. Dana specijalnih i visokoškolskih knjižnica kao izvješće s okruglog stola Infoteka za knjižničare : pravne i stručne informacije na jednom mjestu.

6. Zubac, A., Tominac, A. (2014). Research on market movement of e-book: North America and the European Community. *Revija Knjižnica*, vol. 58, br. 1/2, str. 123-150. <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/6094>

7. Tominac, A. (2019). *Knjižnice Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 1919. – 2019. Zagreb: Učiteljski fakultet, 2019. Str. 74-

Posterska izlaganja

1. Lukin Šimunec, A., Tominac, A., Maričković, S.: Usluge i korisnici knjižnica Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – na primjeru knjižnice u Zagrebu i Odsjeka u Petrinji. 12. Dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica

2. Tominac, A., Holcer, D.: Kompetencije knjižničara za rad u informacijskom okruženju. 12. Dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica

3. Zubac, A., Tominac, A., Maričković, S.: Transformacija knjige od pečenih glinenih pločica do elektroničke knjige. 38. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva, Osijek, 26. -28. rujna 2012. godine

4. Krajna, T., Tominac, A. The extent of Academic Library Services support to E-Learning – LIDA 2014.

Izlaganja na skupovima, radionicama i sl.

1. Predavanje „*Edukacija korisnika*“ – Skupština Knjižničarskog društva Sisačko-moslavačke županije (veljača, 2005.)

2. Izlaganje - „*Online CDS/ISIS web katalog*“ – Skup knjižničara narodnih knjižnica Sisačko-moslavačke županije (lipanj, 2006.)

3. Vuić, B., Tominac, A.: *Čitateljske navike i informacijske potrebe studenata Učiteljskog fakulteta – Odsjeka u Petrinji*. Međunarodna konferencija ECNSI – Europska konferencija o naprednim i sustavnim istraživanjima u organizaciji Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zadar, 2009.

4. Radionica „*Infoteka za knjižničare : pravne i stručne informacije na jednom mjestu*“. 12. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija, 11. – 14. svibnja 2011. Organizatorice: Edita Bačić, Komisija za javno zagovaranja HKD-a i Andreja Tominac, Komisija za visokoškolske knjižnice HKD-a.

5. Dumančić, M., Tominac, A., Eret, L.: *Electronic readers – The Basis for a Model of Educational Information System Development*. 2012. Međunarodna konferencija ECNSI (2011), Zagreb. (izlaganje)

6. Tominac, A, Zubac, A. : „*Tržište e-knjige*“. Okrugli stol o e-knjizi, 38. Skupštini Hrvatskoga knjižničarskog društva, Osijek, 26. -28. rujna 2012. godine. (Izlaganje)
7. Predavanje i praktični rad na temu „*Osnove pretraživanja izvora informacija*“ u okviru radionice „Kako uspješno napisati diplomski rad“ održane na Učiteljskom fakultetu u 18. svibnja 2015. na Učiteljskom fakultetu Odsjeka u Petrinji i 22. svibnja 2015. na Učiteljskom fakultetu, Odsjeku u Čakovcu.
8. Tominac A. *Posljedice potresa i učinkovito upravljanje kriznom situacijom u visokoškolskoj knjižnici*, 17. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, 2021. Lovran, 30.09. – 02.10.2021. (Izlaganje)